

SOGOMON TEHLERYAN

Talat Paşa'yı
Nasıl
Öldürdüm

Prof. Dr. Yaşar SEMİZ - Güngör TOPLU

Sogomon Tehleryan
TALAT PAŞA'YI NASIL ÖLDÜRDÜM

Yayına Hazırlayanlar:
Yaşar SEMİZ - Güngör TOPLU

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
YAYINCI SERTİFİKASI NUMARASI
44040

TALAT PAŞA'YI NASIL ÖLDÜRDÜM
SOGOMON TEHLERYAN

Yayına Hazırlayanlar:
Yaşar SEMİZ - Güngör TOPLU

Bu kitabın bütün yayın hakları Palet Yayınlarına aittir.
Yayınevinin yazılı izni alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği tanıtımlar ve akademik çalışmalar
haricinde, kısmen veya tamamen kitaptan alıntı yapılamaz.
Eser, matbu yahut dijital ortamda kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN: 978-625-6401-04-4

BASKI

SEBAT OFSET

Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 22 Karatay / Konya
MATBAA SERTİFİKASI NUMARASI: 46309

Konya, Aralık 2022

PALET YAYINLARI

Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya
Tel. 0332 353 62 27
www.paletyayinlari.com.tr

Sogomon Tehleryan
TALAT PAŞA'YI NASIL ÖLDÜRDÜM

Yayına Hazırlayanlar:
Yaşar SEMİZ - Güngör TOPLU

ÖN SÖZ

Hatıra, insanların hafızalarında canlı tuttıkları ve yazılı veya sözlü olarak kendilerinden sonraki nesillere aktarmasıdır. Hatıraların döneminin tarihini bütünü ile aydınlatması beklenmemeli fakat döneminin aydınlatılmasına katkı sağladığı da göz ardı edilmemelidir. Bu itibarla Türkiye'nin yakın tarihine damgasını vurmuş bir devlet insanını öldüren kışının yazdıklarının bir değer taşıdığına şüphe yoktur. Bununla birlikte Sogomon Tehleryan'ın hatıraları sadece Talat Paşa suikastına ışık tutmuyor aynı zamanda İttihat ve Terakki tarihine, I. Dünya Savaşı yıllarındaki Türk-Ermeni ilişkilerine ve mütareke yıllarında İstanbul'da yaşananların aydınlatılmasına da katkı sağlayacak nitelik taşıyor.

Hatırada, Ermenilerin hedefinde sadece İttihatçıların değil, aynı zamanda İttihatçılara destek verdiği düşünülen Alman ve Bulgar devlet adamlarının da bulunduğu, hatta suikastların daha fazla ses getirmesi için İngiliz ve Fransız başbakanlarına bile suikast yapılması düşünüldüğü görülmektedir.

Haber gazetesinde 11 Ağustos 1937-19 Kasım 1937 tarihleri arasında tefrika edilen Sogomon Tehleryan'ın hatıraları dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm aslında en sonda yer alması gereken “*Talat Paşa'yı Nasıl Öldürdüm*” başlığını taşımakta ve cinayetin işlenmesinden sonra yaşanan yargılama süreci anlatılmaktadır.

İkinci bölümde çocukluğunu, II. Meşrutiyetin ilanı ve Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşananları, Taşnak Komitesine katılımını, yurt dışına nasıl çıktığını ve yeniden Türkiye'ye nasıl döndüğünü, İttihat ve Terakki Cemiyetinin önemli isimlerinden birisi olan Cemal Paşa'nın Sultan yapılmak vaadiyle İstanbul Hükümetine karşı isyan ettirilmesi için hazırlanan Doktor Zavrieff Projesi'nin akıbetini;

Üçüncü bölümde İstanbul'daki faaliyetlerini, örgüt lideri Hamparsum'u Mahrem Mektupta İstanbul'a nasıl davet ettiği, Fransız ajan Henriette ile tanışmasını ve ilişkisini, İşlenen bazı cinayetleri, kendi aralarında yaşanan bazı ihanetleri, Büyük Erme-

nistan hayalinin nasıl suya düştüğünü, Taşnak Fırkası'nın öldürülmesi planlanan İttihat ve Terakki mensupları için hazırladığı kara liste ve onları öldürecek komitacı isimlerin nasıl belirlendiğini;

Dördüncü bölümde ise kendisinin Talat Paşa'yı öldürmek için nasıl seçildiği, nasıl yurt dışına gönderildiği, Cenevre'deki faaliyetleri ile oradaki Ermeni komitacı okulunda aldığı suikast eğitimi, Berlin'e nasıl gittiği ve orada suikast için nasıl hazırlandığı, Talat Paşa'yı nasıl izleme altına aldığı, öldürdüğü ve sonrasındaki hayatı ile ilgili konuları ele almaktadır.

Hatıranın kamuoyunda yeni bir tartışma ve değerlendirme ortamı oluşturacağını, yakın tarihimizde önemli rol oynayan bazı olayların ve kişilerin yeni bir bakış açısıyla değerlendirerek sorgulama fırsatını vereceğini ümit ediyoruz.

Yaşar SEMİZ ve Güngör TOPLU

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	5
GİRİŞ	9
Talat Paşa.....	9
Hatıranın Sahibi Solomon Tehleryan	26
SOGOMON TEHLERYAN: TALAT PAŞA'YI NASIL ÖLDÜRDÜM.....	29
Hatırayı Gazetede Tefrika Edenin Takdimi.....	29
Tehleryan Diyor ki.....	30
BİRİNCİ KISIM	33
İKİNCİ KISIM	72
ÜÇÜNCÜ KISIM.....	116
DÖRDÜNCÜ KISIM	253
KAYNAKLAR	388

GİRİŞ

Talat Paşa

Talat Paşa Meşrutiyetten evvel çok öne çıkan isimlerden birisi değildi. 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra Edirne'den mebus seçilerek parlâmento hayatına intibak etmiş¹, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin oylarıyla 23 Aralık 1908'de Meclis Başkan Vekilliği'ne seçilmişti². 8 Ağustos 1909'da Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi'ne Dâhiliye Nazırlığına getirilmişti³. Bu mevkie kendi arzusuyla gelmemiştir. Hatta hükümeti emniyetle idare edebilmek için kendisini bu mevkii kabul etmeye mecbur olmuştu⁴. Nitekim Genç Türk isimli bir gazetenin kendisi aleyhine yayınladığı bir açık mektupta Dâhiliye Nazırlığı dönemindeki bütün olaylar ve yaptığı bütün bu faaliyetler birer birer tahlil edilip istifaya çağırılınca, Şubat 1911'de Cemiyet'in meclisteki öncüsü konumunda olan Halil Bey'e yer açmak için Dâhiliye Nazırlığından istifa etmişti⁵. Aralık 1911'de Posta ve Telgraf Nazırlığını üstlenmiş ise de 16 Temmuz 1912'de yeniden milletin içine karışarak güçlenmek ümidi ile görevinden ayrılmış⁶, Balkan Savaşları devam ederken

¹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, Dergâh Yay., İstanbul 1982, C. IV. s. 1935.; Hüseyin Cahit Yalçın, **Talat Paşa**, Yedigün Neş., İstanbul 1943, s. 38-39.; Tevfik Çavdar, **Talât Paşa**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995, s. 106.; Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, Çev. Ayda Erbal, İletişim Yay., İstanbul, 1995, s. 326-327.

² Tanık Zafer Tunaya, **Siyasal Partiler**, Hürriyet Vakfı Yay., C. III, İstanbul 1989, s. 182-183; İnal, **a.g.e.**, s. 1935; Çavdar, **a.g.e.**, s. 110.; Hasan Babacan, **Mehmet Talat Paşa (1874-1921)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 205, s. 52.

³ **Ahmet Rıza Bey'in Anıları**, Çağdaş Matbaacılık ve Yay., İstanbul 2001, s. 86.; Feroz Ahmad, **Jön Türkler 1914-1918**, Çev. Tansel Demirel, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2021, s. 69.; İnal, **a.g.e.**, s. 1935-1936.

⁴ Ziya Şakır, Yakın Tarihte Üç Büyük Adam, Talat-Enver-Cemal Paşalar, Akıl Fikir Yay., İstanbul 2011, s. 38.

⁵ Mithat Şükrü Bleda, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, s. 63.; Çavdar, **a.g.e.**, s. 150.; Babacan, **a.g.e.**, s. 66-67.

⁶ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, C. 2 Kısım 1, s. 277. Talat Paşa'nın millete karışmak istediği dönem 18 Ocak 1912'de meclisin feshedilmesinin ardından yapılan seçimleri iktidarın gücünü de kullanarak giren İttihat ve Terakki Cemiyeti büyük bir çoğunlukla kazanmış olduğu dönemdir. Bu dönemde Meclis içerisinde muhalefet yoktur ama meclis dışında ve özellikle askerî alandaki muhalefet, hükümeti bir hayli zor durumda bırakmaya başlamıştı. Tunaya, **a.g.e.**, s. 164-165.

göreve getirilen Kâmil ve Nazım Paşaların sadrazamlıkları döneminde, geri planda kalmayı tercih etmişti⁷. 23 Ocak 1913'te Bâbîâli Baskını ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidar gücünü yeniden eline almasının ardından kurulan Said Halim Paşa Hükümeti'nde ikinci kez Dâhiliye Nazırlığına getirilmişti⁸. İkinci kez görev aldığı Dâhiliye Nazırlığı görevi kendisine Ermeni asıllı Tehleryan tarafından suikast düzenlenmesinin temelini atmıştı.

Aslında Ermeni Hınçak Partisi Ağustos 1913'te Köstence'de toplanan VII. Kongresinde Osmanlı kökenli Ermenilerin karşı çıkmasına karşılık İttihatçı liderlere karşı terör taktiğini benimsemişlerdi⁹. Kongre çalışmaları sona erdikten sonra, Paramaz'ın yöneticiliğinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti liderlerine, öncelikle de Talat Paşa'ya suikast düzenleyecek bir grup oluşturarak İstanbul'a göndermişti¹⁰. Ancak suikast niyetinden haberdar olan İstanbul menzil müfettişi ve ordu idare reisi Cemal Paşa, zamanında gerekli önlemleri aldığından suikast önlenmiş ve suikastçılar tutuklanmıştı¹¹.

Osmanlı tebaası olan Ermenileri ise olası bir savaşta Mayıs 1914'te patrikhaneden görevlendirilen rahip Gabriel Cevahirciyan'ın başkanlığında yaptıkları toplantıda "*Osmanlı hükûmetine sadık kalmaları*" şeklinde bir karar almışlardı¹². 2- 14 Ağustos 1914'te Erzurum'da toplanan Taşnaksutyun VIII. Kongresi'nde de Os-

⁷ "Talat Paşa'nın Hatıraları", Nakleden S. Rahime, (Dizi yazı S. 22-23) **Medeniyet**, 11-12 Aralık 1959, s. 3.

⁸ "Talat Paşa'nın Hatıraları", **Medeniyet**, 11 Aralık 1959, s. 3. Ziya Şakır, **a.g.e.**, s. 59.; Babacan, **a.g.e.**, s. 76.

⁹ Örgütün 7. Temsilciler Meclisi Genel Kurulunda bir tek karşı oyla, insanî ve millî hakların elde edilmesi için artık yasal araçların kullanılmaması gerektiğine, gelecekte yasadışı yollara yönelmenin ve yeni siyasî ve iktisadî şartlar elde edinceye kadar örgüt savaşçılarına daha büyük bir hız verilmesinin, uygun olacağına karar verilmiştir. **Talat Paşa'nın Anıları**, Yayına Haz. Alpay Kabacalı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 63-67.

¹⁰ **Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918)**, C. 4, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006 s. 58, 59, 105 ve 109.; C. 5, 119 ve 123.

¹¹ **Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918)**, C. 3, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 9-11.; Arsen Avagyan ve Gaidz F. Minassian, **Ermeniler ve İttihat Terakki**, Çev., Ludmilla Denisenko ve Mutlucan Şahan, Aras Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 120.

¹² Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yay., İstanbul 1976, s. 581.

manlı Devleti'nin savaşa filen girme olasılığının çok yüksek olduğu ve olaylar bu yönde geliştiği takdirde Osmanlı ordusunda savaşa girme kararını almışlardı¹³. Taşnaksutyun reisleri bu şekilde propagandalar yaparak bir taraftan Osmanlı hükümetine güven vermeye çalışırken diğer taraftan da çıkabilecek bir çatışmaya karşı bütün kuvvetleriyle hazırlanmaya çalıştılar¹⁴. İstanbul ve Erzurum'da alınan kararların aksine, taşra örgütlerine çektikleri şifreli telgraflarla *"Rus ordusu huduttan ilerler ve Osmanlı askeri çekilmek zorunda kalırsa her tarafta birden eldeki vesait ile kıyam olunması ve Osmanlı ordusu iki ateş arasında bırakılması için çeteler oluşturulacağını"* bildirmeyi ihmal etmemişlerdi¹⁵.

Bu süreçte Avrupa diplomasisi de Ermenilere *"Bağımsız ve özgür Ermenistan"* kurabilmeleri için yardımda bulunacağı vaadinde bulunmuştu. Batılılar, özgür Ermenistan fikrinin aşılmasında özellikle daha önceden Amerika ve Avrupa'ya göç ederek yerleşmiş Ermeni aydınları kullanılmış ve onlar aracılığıyla Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenilere karışıklık çıkarmaları ve kan dökecek Avrupa kamuoyunu etkilemelerini öğütlemişlerdi¹⁶.

Batılı devletlerin maddî ve manevî desteğini aldıklarını düşünen Ermeniler, I. Dünya Savaşı başlar başlamaz fiili hareketlerini yoğunlaştırmışlardı. Bir taraftan Osmanlı Ermeni milletvekilleri ve Devlet kademesindeki yetkililer, Patrikhane, kilise ve yabancı konsolosluk mensupları gizliden gizliye isyan faaliyetlerini planlarken, diğer taraftan da komiteciler, teşkil ettikleri çeteler, gönüllü birlikler, öğretmenler, papazlar, ticaret ve sanayi mensupları vasıtasıyla

¹³ Avagyan ve Minassian, *a.g.e.*, s. 131 ve 202.

¹⁴ Uras, *a.g.e.*, s. 581. Gaffar Çakmaklı Mehdiyev, *"Ermenice Kaynakların ışığında I. Dünya Savaşından Önce ve Sonra Ermenilerin Türklere Karşı Askeri Faaliyetleri"*, *I. Uluslararası 20.yy.in İlk Yarısında Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu*, İğdir Üniversitesi, 16-18 Ekim 2019, (246-263) s. 252.

¹⁵ Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilaliyesin İlan-ı Meşrutiyetten Evvel ve Sonra, Haz: H. Erdoğan Cengiz, Ankara 1983, s. 130-131.; Mehmet Perinçek, *Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi*, Doğan Kitap, İstanbul 2007, Belge 14, 15 ve 16. s. 58-61.; Savaş sırasında Ermeni komiteler tarafından yapılması düşünülenler için bak. Uras, *a.g.e.*, s. 606.

¹⁶ Bolhovitinov L. M. *Resmi Ermeni Raporu 11 Aralık 1915*, Haz. Mehmet Perinçek, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 13.

Ermeni halkını bağımsızlık için harekete geçirmeye çalışmışlardı. Sistemli olarak köylülere kadar iletilen talimatların esasını şu hususlar teşkil etmiştir¹⁷:

1. Kim olursa olsun her Ermeni asli ihtiyaçlarından bazılarını bile satmak suretiyle silahlanmalıdır.
2. Seferberlik ilânıyla silahaltına çağrılan Ermeniler, bu çağrıya uymayacaklar ve çevresindeki halkı, Müslümanlar dâhil, orduya katılmaktan menedeceklerdir.
3. Her ne suretle olursa olsun silahaltına alınmış olan Ermeni askerleri ordudan firar edip Ermeni çetelerine veya gönüllü birliklerine katılacaklardır.
4. Rus orduları sınırı geçer geçmez komiteciler, firariler ve çeteler Rus ordusuna katılarak onlarla birlikte Osmanlı ordusuna saldıracaklardır.
5. İkmal yollarını, telgraf hatlarını kesmek suretiyle Osmanlı ordusunun iş ve istihbaratını sekteye uğratacaklardır.
6. Cephe gerisinde iki yaşına kadar olan bütün Müslümanları gördükleri yerde ve her fırsatta katledeceklerdir. (Hâlbuki olaylarda iki yaşından küçüklerin hatta anne karnındaki ceninlerin bile katledildiği sık sık görülmüştür).
7. Müslüman halkın yiyecek, mal ve mülkünü ele geçirecek veya yakıp yıkacaklardır.
8. Terk edecekleri ev, tarım ürünleri, kilise ve hayır kurumlarını yakıp, bunları -Müslümanlar yapmış gibi propaganda yapacaklardır.
9. Resmî Devlet dairelerini kundaklayacak, Osmanlı zaptiye ve jandarmalarını pusuya düşürerek katledeceklerdir.
10. Cepheden yaralı olarak dönen Osmanlı askerlerini öldüreceklerdir.
11. Şehirlerde, kasabalarda, köylerde isyanlar, ihtilâller çıkaracaklardır.

¹⁷

Azmi Süslü, "Tehcir Olayındaki Gerçekler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, (277-286), Samsun 1991, s. 274-275.

12. Müslüman askerlerin ve sivil halkın morallerini bozarak, göçe mecbur edeceklerdir.
13. Bomba, silah imal, tedarik veya ithal ederek bütün Ermenileri silahlandıracaklardır.
14. Ermenilerin yaptıkları isyan, ihtilâl ve katliamların faturasını Müslümanlara çıkararak bunu İç ve özellikle dış kamuoyunda neşredeceklerdir.
15. İtilâf Devletleri hesabına casusluk ve rehberlik yapacaklardır.

Ermeni Komiteleri, Osmanlı Devleti'ne karşı hazırladıkları planlarını I. Dünya Savaşı başlar başlamaz bütün güçleri ile Rus ordularının içinde yer alarak uygulamaya başladılar¹⁸.

Ermenilerin bu girişimleri karşısında Osmanlı Orduları Başkomutanlığı 25 Şubat 1915'te bütün Osmanlı birliklerine uyarıcı bir bildiri göndermişti. Bildiride Osmanlı ordusunda halen görev yapan Ermeni kökenli askerlerin, silahlı hizmetlerde kullanılmayacağı, komutanların bu askerlere karşı teyakkuzda bulunmaları, silahlı saldırılara karşı gerekli tedbirleri almaları, gerek gördükleri yerlerde uygun gördükleri zamanda sıkıyönetim ilân edebilecekleri belirtilmişti. Plânlı harekât tasarlanmayan mıntikalarda arama yapılmayacağını ve özellikle sadık olan bütün Osmanlı vatandaşlarının zarar görmemesi için gerekli bütün tedbirlerin alınması istenmişti¹⁹.

İtilaf Devletleri'nin Çanakkale cephesini deniz yoluyla zorladıkları 18 Mart 1915'ten hemen sonra Doğu Vilayetlerindeki isyan faaliyetlerini genişletmişler ve Rus Ordusu'nun Ermeni kuvvetleriyle birlikte 16/ 17 Mayıs 1915'te Van'ı ele geçirmesinde çok önemli hizmetler yapmışlardı²⁰.

¹⁸ Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bşk, **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)**, S. 81, Yıl: 31, Gnkur. Basımevi, Aralık 1982, Belge No: 1804, s. 6-8 ve Belge No: 1808, 1809 ve 1810, s. 29-40; Muhittin Birgen, **Ermeni İsyanları**, Yayına Haz, Zeki Arkan, Ege Üniversitesi basımevi, Bornova 2005, s. 43-44.

¹⁹ **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, (1915-1920)**, Yay. Haz: Ahmet Altıntaş, Mehmet Canatlar, Oğuz Çakıl, Recep Karacakaya, Ali Kaya, Bülent Kulüp, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları Nu: 14, Ankara 1995, s. 6.

²⁰ Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım-İstiklal Harb'i'nin Gerçekleri, C. 1**, Yayına Haz., Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 220-223.; Hikmet Özdemir-Kemal

Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı içindeki ilk isyanı 17 Ağustos 1914'de Maraş'a bağlı olan ve ismi daha sonra Süleymanlı olarak değiştirilen Zeytun'da çıkmıştır²¹. Bu ayaklanmayı Kayseri, Bitlis, Erzurum, Mamuretülaziz (Elâziğ), Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Ankara, Van, İzmit, Adapazarı, Hüdavendigâr (Bursa), Adana, Halep, İzmir ve Canik (Samsun) ve diğer isyanları izlemiştir²².

Osmanlı Devleti Ermenilerin bu tür yasa dışı faaliyetleri karşısında daha radikal çarelere başvurmak mecburiyetinde kalmış²³ ve Van isyanının ardından olayları başlatan ve silahlandırarak isyana teşvik eden çeteci Ermenilerin faaliyetlerine son vermek için 24 Nisan 1915 (9 Cemâziyelâhir 1333) tarihinde vilayetlere ve mutasarrıflıklara gizli bir tamim yollamıştı. Tamimde Ermenilerin komite merkezlerinin kapatılması, çetelerin evraklarına el konulması ve elebaşlarının tutuklanmasını istemiştir²⁴. Öncelik Ermeni komite üyelerinin toplanmasına verilmiş ve İstanbul ve Anadolu'nun muhtelif şehirlerindeki erkek Ermeniler tutuklanıp, gözaltına alınmaya başlanmıştı²⁵. Komite elebaşları ile Hükümetçe bilinen bazı önde gelen Ermenilerin tutuklanması, bulundukları yerde oturmalarında sakınca görünenlerin uygun yerlerde toplanarak kaçmalarına fırsat verilmemesi, evrakların incelenmesi sonucunda suçlu bulunanların mahkemeye sevk edilmesine karar verilmişti²⁶. 24 Nisan gecesi ise üç Ermeni din görevlisi ve Ermeni Gazetesi

Çiçek-Ömer Turan-Ramazan Çalık-Yusuf Halaçoğlu, **Ermeniler Sürgün ve Göç**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İkinci Basım, Ankara 2004, s. 60.

²¹ Kamran Gürün, **Ermeni Dosyası**, TTK Yayınları, Ankara 1985, s. 191.

²² Azmi Süslü, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayları**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü yay., Van 1990, s. 71-95.

²³ Nejat Göyünç, "Ermeni Tehciri ve Soykırımı İddiaları", **Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı**, Ocak-Şubat 2001, S. 37, (293-301), s. 297.

²⁴ Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 7.

²⁵ Özdemir-Halaçoğlu, **a.g.e.**, s. 62.

²⁶ Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 226-228.; Kemal Çiçek, "Türk-Ermeni İlişkileri ve Tehcir", **Ermeni Soykırımı' iddiaları-Yanlış hesap Talat'tan dönünce**, Der. Mustafa Çalık, Cedit Neşriyat, Ankara 2006, s. 152-153.

“Puzantion’un” sahibinin de aralarında bulunduğu toplam 1800 Ermeni yakalanarak Ankara’ya gönderilmişti²⁷.

2 Mayıs 1915’te (17 Cemâziyelâhir 1333) ise Enver Paşa, Van Gölü ve çevresinde toplanıp isyan çıkartan Ermenilerin Rus sınırını ötesine gönderilmelerini talep ettiği yazıyı Talat Paşa’ya göndermişti. Sevk kararının ilk işareti sayılan bu yazı ile Talat Paşa, Meclis-i Vükelâ’dan onay almadan ve geçici bir kanun çıkartmadan sevk işlemini başlatmış ve sorumluluğu üzerine almıştı²⁸. Ancak Rusya, İngiltere ve Fransa’nın, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Ermenilerin öldürdükleri iddialarıyla yaptıkları baskılar sonucu tehcirin sorumluluğunu daha fazla tek başına taşıyamayacağını anlayarak Sadaret’e verdiği tezkire üzerine 27 Mayıs 1915’te sefer zamanında hükümetin uygulamalarına karşı gelenler için askeri olarak alınacak tedbirler hakkında geçici bir kanun çıkarıldı²⁹. 10 Haziran 1915’te yayınlanan talimatname ile de tehciire tabi tutulan Ermenilerin mallarının koruma altına alınması için “*Emvâl-i Metrûke Komisyonu*” (Terkedilmiş Mallar Komisyonu) kuruldu³⁰.

İçişleri Bakanı Talat Paşa’nın, tehcir konusunda 16 Şubat 1916’de Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa’ya yazdığı yazısında “*Tehcir*” kararının hangi çerçevede değerlendirilmesi hususunda önemli bir açılım getirmektedir. Belgede, “*Ermenilerle ilgili yapılanlara ve bunların sonuçlarına karşı, Almanlar tarafından şimdiye kadar bir itiraz olmadığı ve hükümetin kanuni ve mecburi olan bu hareketinden doğan son duruma, Alman Hükümetince onay verildiği anlaşılmaktadır. Ancak, son olarak ziyarete gelen bazı Alman milletvekillerinin ifadelerinden, Almanların barış yapılmadan önce, memleketlerinden çıkarı-*

²⁷ Çiçek, *a.g.m.*, s. 152-153

²⁸ **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, s. 7.; Berna Türkdoğan, **Türk Ermeni İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Türkiye Cumhuriyeti) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 69.

²⁹ Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 8.

³⁰ Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, s. 8.

lan Ermenilerin, tekrar yerlerine iadeleri için teklif ve girişimde bulunacaklarını hissettim”³¹ denmektedir.

Zorunluluktan dolayı tehcirin uygulanmasının üzerinde Devlet adamları hassasiyetle durmuşlardır. İçişleri Bakanı Talat Paşa, sorumlu bakan olarak konuyu yakından takip etmiş ve olumsuzlukların önüne geçmek için her türlü çabayı göstermişti. Ermeni sevkياتında suiistimleri görülen memurlar hakkında işlem yapılmak üzere isimlerinin bildirilmesi ve bunlardan azli, Valiliğin yetkisi dâhilinde bulunanların derhâl memuriyetlerine son verilmesini istemişti³². 20 Temmuz 1916 tarihli genelgesinde mülkî idarecilerin sorumluluklarını açıkça ifade etmiş ve duyarlı davranılmasını istemişti³³.

Talat Paşa, 3 Şubat 1917’de Sadrazam Said Halim Paşa’nın sağlık sebebiyle³⁴ sadaret makamından istifa etmesinin ardından da 4 Şubat 1917’de sadaret makamına getirilmiş³⁵, Mecliste de oybirliği ile güvenoyu almıştı³⁶. Talat Paşa’nın Sadrazamlık görevini üstlendiği dönem hem içeride ekonomik zorlukların yaşanmaya başladığı hem de Birinci Dünya Savaşının gidişatı için dönüm noktasına geldiği dönemdi. Nitekim ilk beyanatları iase me-

³¹ Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C. 8, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 104.; Alman genelkurmayı Osmanlı siyasetine fiilen yön verirken, Almanların onayı olmadan böyle bir öneri yapılabilir miydi? 1918 ’de Osmanlıların savaşı kaybetmesinin ardından, Osmanlı parlamentosunda Rum ve Ermeni mebuslar, zorla göç ettirmelerden dolayı Liman von Sanders’i suçlamıştır. Ahmad, a.g.e., s. 125.

³² Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C. 7, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 143.

³³ Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C. 7, s. VI ve 144.

³⁴ Mustafa Hayri Efendi, Sadrazam’ın istifa gerekçesinin “*kabine üyeleri arasındaki birlik beraberlik eksikliği*” olduğunu nakleder. Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi’nin Günlükleri (1909-1922), Hazırlayan: Ali Suat Ürgüplü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, 391-392.

³⁵ Sabah, “Yeni Hey’et-i Vükela”, 23 Kânunusani 1332 (5 Şubat 1917).; Tercüman-ı Hakikat, 23 Kânunusani 1332 (5 Şubat 1917).; “Talât Paşa Kabinesi”, 25 kânunusani 1332 (7 Şubat 1917).; Alpay Kabacalı, (Haz.). Talât Paşa’nın Anıları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 6.; Ahmad, s. 150.; Talat Paşa Sadrazamlık için Halil Bey’in (Menteşe) atanmasının uygun olacağını Sultan Mehmet Reşat’a bildirmiş ise de görev kendisine verilmiştir. Osmanlı Mebusan Reisi Halil Mentşe’nin Anıları, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 223-224.

³⁶ Ahmet Emin, “Kanun ve Sulh”, Sabah, Sabah 16 Şubat 1917.

selleri ve yolsuzlukla mücadele konusunda olmuş ve kısa süre içinde Havâyic-i Zaruriyye Komisyonu'nun kurulmasına öncülük etmiş³⁷, ardından da İaşe Nezaretinin kurulmasını sağlamıştı³⁸. Dış politikada ise müttefiklerle olan ilişkileri üzerine olmuştu³⁹. Dış politikada savaşın gidişatının Osmanlı Devleti ve Müttefiklerinin aleyhine geliştiğini görmüş ve barış yapmanın yollarını aramaya başlamıştı⁴⁰.

Ocak 1918'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson tarafından yayımlanan bildiri ve ardından İngiltere ve Fransa'nın yayımladığı mesajlarda Türker'in çoğunlukta olduğu bölgelerde bağımsız ve egemen bir devletin varlığına dokunulmayacağını ifade etmişlerdi. Bu açıklamalar Osmanlı Devleti'ni barış şartları konusunda iyimserliğe sevk etmiş ve uygun şartların oluşması durumunda İtilaf Devletleri ile de barış görüşmeleri için hazır olduğunu dillendirmeye başlamıştı. Ancak Sultan Mehmet Reşat'ın hastalığı ve ardından vefatı⁴¹ 25 Ramazan 1336'da (R. 9. 1. 1334 – M. 9 Ocak 1918)⁴² Mehmed-i Sadis unvanı ile Sultan Vahdettin'in tahta geçmesi⁴³ barış konusunda gecikilmesine sebep olmuştu. Sultan Vahdettin'in tahta çıkışından kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden İttihatçıları sorumlu tutması ve barış yönündeki düşüncelerini dile getirmesi⁴⁴ Talat

³⁷ “Sadrazam Paşa Hazretlerinin İaşe Meselesi Hakkındaki Beyanâtı”, *Tasvir-i Efkâr*, 21 Şubat 1917.; “Men’i İhtikâr Karamamesi”, *Sabah*, 26 Mayıs 1917.; Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 408-409.

³⁸ Toprak, *a.g.e.*, s. 434-437.; Babacan, *a.g.e.*, s. 150-152.

³⁹ “Sadrazam Talât Paşa’nın Berlin’de Beyanâtı”, *Tercüman-ı Hakikat*, 9 Nisan 1333 (9 Nisan 1917).

⁴⁰ “Sulh Hakkında Mühim Sözler”, *Tanin*, 12 Eylül 1334 (12 Eylül 1918) ve “Talât Paşa’nın Seyahati Hüsn-ü Netice Veriyor”, *Tanin*, 15 Eylül 1334 (15 Eylül 1918), “Talât Paşa’nın Beyanâtı”, *Tanin*, 27 Eylül 1334 (27 Eylül 1918). Talat Paşa’nın beyanatındaki barış arayışı vurgusu diğer gazetelerde de yer bulmuştur.

⁴¹ Ali Fuat, Türk geldi, *Görüp İştiklerim*, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara 1949, s. 150-151.

⁴² Yücel Dağlı ve Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 371.

⁴³ Türk geldi, *a.g.e.*, s. 152.

⁴⁴ Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakkide On Sene C. 1*, Yayına Haz., Zeki Arkan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 460-461.; Hacer Göl, *Millî Mücadele’de VI. Mehmet, Doğu Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi C. 3, S. 1*, (40-51), 2019, s. 42.

Paşa'nın barış arayışlarını zorlaştırmıştı. Buna rağmen bir taraftan Almanya ile olan ittifakını güçlendirmeye çalışırken diğer taraftan da barış ümidini koruyarak arayışlarına devam etmişti.

Talat Paşa'nın Eylül 1918'de Almanya- Berlin'e gerçekleştirdiği gezide⁴⁵ hem Almanya ile ittifakı güçlendirme fikri hem de barış arayışlarının izlerini görmek mümkündür⁴⁶. Müttefikleriyle birlikte hareket edecekleri düşüncesiyle Berlin'e gelen Talât Paşa, herkesin kendi başının derdine düştüğünü ve bağımsız olarak barış girişimlerinde bulunduğunu görmüştü. Berlin'de bulunduğu dönemde Makedonya cephesinin de düşmesi üzerine Bulgaristan yolunun kapanması tehlikesi belirdiği için, 28- 29 Eylül 1918'de İstanbul'a dönme kararını aldı⁴⁷. Dönüş yolunda Bulgaristan'ın İtilaf Devletleriyle müstakil bir barış yapma çabasında olduğunu öğrenmişti. Nitekim Bulgaristan 29 Eylül 1918'de İtilaf Devletleri ile barış imzalayarak savaştan çekilince Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki müttefikleriyle bağlantısı kopmuştu⁴⁸.

Bu arada Osmanlı ordusunun Filistin'de İngiliz taarruzu karşısında hezimete uğraması ve 1 Ekim'de Şam'ın düşmesi üzerine, Talat Paşa hükûmeti 5 Ekim 1918'de İngiltere ile ateşkes sağlamak için ABD'nin arabuluculuğuna başvurmuş fakat müspet bir cevap alınamamıştı⁴⁹. Talat Paşa, İttihat ve Terakki Fırkasının 7 Ekim 1918 tarihli toplantısında⁵⁰ da farklı bilgilerin yanı sıra müt-

⁴⁵ S. Rahime, Talat Paşa'nın Hatıraları, Tefrika no 41, **Medeniyet**, 31 Aralık 1959.; Birgen, **İttihat ve Terakkide On Sene** s. 454-458.

⁴⁶ "Sadrazam Talât Paşa'nın Beyanatı", **Vakit**, 10 Eylül 1334 (10 Eylül 1918).; "Sulh Hakkında Mühim Sözler", 12 Eylül 1334 (12 Eylül 1918) ve "Talât Paşa'nın Seyahati Hüsn-ü Netice Veriyor", 15 Eylül 1334 (15 Eylül 1918).; **Tanin**, "Talât Paşa'nın Beyanatı", 27 Eylül 1334 (27 Eylül 1918). S. Rahime, a.g.m., tefrika 41. **Medeniyet**, 31 Aralık 1959, s. 3.

⁴⁷ Birgen, **a.g.e.**, s. 467.; Babacan, **a.g.e.**, s. 171.

⁴⁸ Birgen, **a.g.e.**, s. 491. Bülent Gökay, **Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)**, Çev. Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 45-46.

⁴⁹ Birgen, **a.g.e.**, s. 468. Yüksel Kaştan, "Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Alman Basınında Yansıması (Ekim-Kasım 1918)", **International Journal of Social and Educational Sciences** VOL. 6, NO. 12 (2019), (189-211), s. 198.; Birgen, Talat Paşa'nın barış girişimlerini Enver ve Cemal Paşaların tasvip etmediğini hatta Talat Paşa'nın barış arayışları ile ilgili düşüncesinden dolayı İttihat ve Terakki Kongresinde Enver Paşa tarafından tehdit edildiğini belirtir. Birgen, **a.g.e.**, s. 491-494.

⁵⁰ Birgen, **a.g.e.**, s. 493-514.; S. Rahime, *a.g.m.*, Tefrika no 43-44, 2-3 Ocak 1960.

tefiklerle beraber yapılan anlaşma ve mütareke teklifinin dayandığı sebepleri ve esasları açıkladıktan sonra⁵¹ 8 Ekim 1918'de görevinden istifa etmişti⁵². 14 Ekim'de Ahmed İzzet Paşa sadaretinde yeni kabinenin kurulmasıyla görevi resmen sona ermişti⁵³.

Talat Paşa, görevi bıraktıktan sonra yurt dışına çıkma yerine Sivas taraflarında bir köyde ikamet etmeyi düşünmüştü. Yurt dışına çıkmak yerine kalıp mesuliyetinin hesabını vermek istiyordu. Fakat İttihat ve Terakki muhaliflerinin harekete geçmesi ve ittihatçıların harp divanında taraflı şekilde yargılanmalarını istemesi, düşüncelerinin değişmesinde önemli rol oynamıştı. Bazı dostları da bu vaziyeti tehlikeli görmüş ve Paşa'ya, bu vaziyetin önüne geçmek için bir müddet için, Avrupa'ya gitmesini önermişlerdi. Paşa'nın Yurt dışına çıkmasını isteyenlerin başında Sadrazam Ahmet İzzet Paşa geliyordu⁵⁴. Bu gelişmenin ardından Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya yazdığı mektupta *"Pek Muhterem ve mübarek tanıdığım İzzet Paşa Hazretlerine, Memleketin bir müddet ecnebi nüfuz ve tesiri altında kalacağını anladım. Buna rağmen memlekette kalmak ve millet muvacehesinde (karşısında) muhakeme olmak fikrindeyim. Bütün dostlarım, bunu atıye talik etmek (geleceğe bırakmak) için ısrar ettiler. Zati fahimâneleriyle istişare edemedim (danışamadım). Müşkül mevkide (zor durumda) kalacağımızdan, çok düşündükten sonra sarfınazar ettim. Bütün hayatı siyasiyemde hedefim, memlekete namuskârane ve fedakârane hizmet etmektir. Bütün servetim, Zati şahanenin ihsan ettiği otomobil esmaniyle (bedeliyle), her ay arttırdığım yirmişer liradan müterakim (birikmiş), bin altı yüz liralık istikrazı (borçları) dâhili bedelinden ve bir de dört arkadaşım ile birlikte isticar ettiğim (kiraladığım) çiftlik devri icarından (kirasından) hâsıl olan paradan ibarettir. Bunun bir kısmını aileme terk ederek bir kısmını yanıma aldım. Bundan başka nesneye malik degi-*

⁵¹ Anadolu'da Yenigün, "İttihat ve Terakki Fırkasının Dünkü İçtimalı", 8 Teşrin-i Evvel 1334 (8 Ekim 1918).

⁵² Birgen, a.g.e., s. 485-486 ve 494.; Yalçın, a.g.e., s. 49.

⁵³ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım-İstiklal Harbi'nin Gerçekleri*, C. 2, Yayına Haz., Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 19-24 ve Ek 17, s. 291-292.; Şakir, a.g.e., s. 94.; Refik Halid Karay, Minelbab İlelmihrab, İnkılâp Kitabevi, 2015, s. 66.

⁵⁴ S. Rahime, a.g.m., Tefrika no 45, 4 Ocak 1960.

lim. Millete karşı hesap vermek ve mahkeme olarak tayin edilecek cezayı kemali cesaretle çekmek isterim. İşte, Zatı fahimânelerine söz veriyorum. Memleketim, ecnebi nüfuz ve tesirinden azade kaldığı gün, ilk telgrafınıza itaat edeceğim. Baki kemali hürmetle ellerinizden öperim, muhterem Paşa hazretleri. 2 Teşrinisani 334– Mehmet Talât’’⁵⁵ demişti.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Talat, Enver ve Cemal paşalar gibi önde gelen isimleri Sadrazam Ahmet İzzet Paşa’nın bilgisi dâhilinde⁵⁶ 1– 2 Kasım gecesi bir Alman torpido gemisiyle Karadeniz üzerinden Sivastopol’e gittiler. Almanlar, Talât Paşa ve arkadaşlarını Gözleve’de bekliyorlardı. Türk heyetinin Almanya’ya hareketleri için bir askeri tren hazırlamışlardı. Bu trene binen Talât Paşa ve arkadaşları, Gözleve’den ayrılarak, hiçbir zorlukla karşılaşmadan 9 Kasım 1918’de Enver Paşa hariç⁵⁷ Almanya’ya geldiler⁵⁸. Önce küçük bir otele yerleşen Talât Paşa⁵⁹ daha sonra eve çıkmış ve Berlin’de birkaç ev değiştirdikten sonra Hardenberg Sokağı’nda 24 numaralı evde⁶⁰ Sai Bey⁶¹ takma adıyla ikamet etmeye başlamıştı⁶². Çok tasarruflu ve sade bir hayat sürmesine rağmen son günlerde parası azalmış ve büyük maddî sıkıntıya

⁵⁵ Mektup için bak. Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e., C. 2**, ek 10. S. 287.; Ziya Şakır, mektubun orijinalinin kendisinde olduğunu yazıyor. Şakır, **a.g.e.**, s. 97-98. S. Rahime, *a.g.m.*, Tefrika no 49, **Medeniyet**, 8 Ocak 1960.

⁵⁶ S. Rahime, *a.g.m.*, Tefrika no 47-48, 6-7 Ocak 1960.; Birgen, **a.g.e., C. 2**, s. 549-552.; Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ise iddiaların aksine ittihatçıların kaçmalarına göz yummadığını, kaçan ittihatçıların geri getirilerek adalete hesap vermeleri için çalıştığını ve bu doğrultuda General von Seeckt tarafından kaçırılmış olan İttihatçıların iadesi hakkında Almanya Başbakanı Prens Maks von Baden’e elçilik aracılığıyla telgraf çekildiğini belirtir. Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e., C. 2**, Ek 13.

⁵⁷ Emir Şekip Arslan, **Ölüme Giden Yolda Üç Osmanlı**, Çev. Aziz Akpınarlı, Haz. Mehmet Akif Bal, Çatı Kitapları, İstanbul 2005, s. 9.

⁵⁸ Arif Cemil (Denker), **İttihatçı Şeflerin Gurbet Maceraları**, Haz. Yücel Demirel, Arma Yayınları, İstanbul 1992, s. 14-17

⁵⁹ Denker, **a.g.e.**, s. 17.

⁶⁰ Emir Şekip Arslan’a göre 4., Arslan, **a.g.e.**, s. 74.

⁶¹ Sai Bey adı, Talât Paşa’nın meşrutiyet döneminde kullandığı takma addır. Arslan, **a.g.e.**, s. 46.; Denker, **a.g.e.**, s. 32.

⁶² Arslan, **a.g.e.**, s. 46.; Denker, **a.g.e.**, s. 32.

düşmüştü. Bu nedenle Avrupa'nın diğer şehirlerindeki dostlarına mektup yazarak onlardan parasal destek istemişti⁶³.

Üst düzey ittihatçıların yurt dışına çıkışlarından kısa bir süre sonra 6–13 Şubat 1919 tarihinde Erivan'da toplanan Batı Ermenileri İkinci Kongresi'nde başta Talat, Enver, Cemal, Sait Halim Paşalar başta olmak üzere üst düzey ittihatçıların gıyabında halk mahkemesinde idamlarına karar verilmişti. Söz konusu kişilerin bulundukları yerde vurulmaları için militan timleri görevlendirilmişti⁶⁴.

Talat Paşa'da Berlin'de yaşarken takip edilmekte olduğunu fark etmiş ve takip hadisesini arkadaşlarına anlatmıştı. Taşnak Kongresi sonrası hazırlanan ölüm listeleri hakkında diğer ittihatçılarla birlikte Talat Paşa da uyarılmıştı. 14 Ocak 1921 tarihinde Bronzard Paşa, Talat Paşa'nın evine geldi ve dışarı çıkmak üzere olan Talat Paşa'ya *"Ermeni komitecilerinin sizi ve Almanya'daki arkadaşlarınızı öldürmek için hazırlık yaptıklarını öğrenmiş bulunuyorum. Haberin asıl kaynağını bilemiyorum. İki ihtimal de müşterek düşmanımızca hazırlandığını anlatıyor. Almanya'nın da iç vaziyetini biliyorsunuz sizler gibi, bizimle kader birliği yapmış büyük bir milletin devlet şahsiyetlerini mutlak emniyet altında bulundurmamak acı hadisedir, ama hakikattir. Bu itibarla tedbirleri kendimiz alacağız. Çok rica ederim Paşa Hazretleri. İhtiyatı elden bırakmayın, tek başınıza ve sık sokağa çıkmayınız, daima silahlı olunuz"*⁶⁵ diyerek uyarılarda bulunmuştu. Benzer haberler başka dostları tarafından da kendisine iletilmiş ve Alman hükümetinden koruma talep etmesini istemiş ise de *"Ölürsem memleketim için ölmüş olurum"* diyerek uyarıları dikkate almamıştı⁶⁶. Eşi Hayriye Hanım tarafından nakledilen ifadelerde de Talat Paşa'nın yatağında ölmeyeceğini bildiği, daha İstanbul'da iken *"Ben yatağımda öl-*

⁶³ Şakır, a.g.e., s. 99-100.; "Eşi Hayriye Hanım Talât Paşa'yı Anlatıyor", *Yakın Tarihimiz*, C. 2, S. 20, 12 Temmuz 1962, s. 194.

⁶⁴ Arşavir Şiracıyan, *Bir Ermeni Teröristinin İtirafı*, 2. bas., Kastaş Yayınevi, İstanbul 2006, s. 25.

⁶⁵ Cemal Kutay, *Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları*, C. I, Kültür matbaası, İstanbul 1983, s. 115-116.

⁶⁶ Kutay, a.g.e., s. 119–120.

mem, İngilizler veya Ermeniler beni er geç vuracaklar”, “Ne yaptımsa memleketin selameti için yaptım, bir Talat gider, bin Talat gelir”⁶⁷ şeklinde sözleri ile herkesi kendi ölümüne alıştırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Talat Paşa, 2 Mart 1337 (1921) tarih ve 731 numaralı dilekçeyle, memlekete dönebilmek için izin istemişti⁶⁸. Ancak talebine cevap alamadan 15 Mart 1921’de Kafkas Ermeni Komitesinin görevlendirdiği Sogomon Teilirian (Teyleryan) adındaki bir şahıs tarafından şehit edilmiş⁶⁹, 19 Mart 1921’de yapılan cenaze töreninin ardından, daha sonra memlekete getirmek amacıyla tahnit edilerek, Berlin’de Müslüman mezarlığında bulunan özel bir mekânda koruma altına alınmıştı⁷⁰.

Üstlendiği görevleri itibari ile 1913– 1918 döneminin en önemli simalarından birisi olmuştu. Lüks ve israfi sevmeyen⁷¹, dürüstlüğü, mütevazılığı⁷² ve duygusallığı ile ön plana çıkan bir devlet adamıydı⁷³.

⁶⁷ “Büyük Vatansever Talat Paşa’yı Refikası Anlatıyor”, Röportajı yapan Kandemir, **Ayda Bir**, S. 3, Eylül 1952, s. 19-21.; “Kocam Talat Paşa”, **Milliyet**, 25 Kasım 1982, s.7.

⁶⁸ Babacan, **a.g.e.**, s. 212. Mithat Şükrü Bleda, Berlin’de bulunduğu sürede Talat Paşa’nın büyük bir vatan özlemi çektiğini ve bir gün dönmek nasip oluşa neler yapacağını Selahaddin Güngör’e verdiği bir röportajda anlatmıştı. Selahaddin Güngör, “*Talat Paşa’ya Dair Hatıralar*”, **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1943, s. 2.

⁶⁹ S. Rahime, **a.g.m.**, Tefrika 61-63, 20-22 Ocak 1960.; Arslan, **a.g.e.**, s. 67-68.; Denker, **a.g.e.**, s. 144.; Şakır, s. 101.; Çavdar, s. 491-493.; Babacan, **a.g.e.**, s. 213.; İzzet Melih Devrim, “*Talat Paşa Nasıl Şehit Edildi*”, **Ayda Bir**, S. 9, Mart 1953, s. 6-7.

⁷⁰ Çavdar, **a.g.e.**, s. 494.; Dilek Zaptçioğlu, “*Talât Paşa Davası*”, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1993, s. 14. Paşa’nın na’şı Türkiye’ye getirilerek devlet erkânının da katıldığı törenle İstanbul’da Abide-i Hürriyet Tepesi’ne defnedilmişti. **Akşam**, **Cumhuriyet**, **Ulus**, **Son Posta**, **Ulus**, **Vakit**, 25-26 Şubat 1943.

⁷¹ Haramdan kaçınırdı. Dâhiye nazırı ve Sadrazam olduğu dönemde de devletin kasasından beslenme ihtiyacını karşılamak yerine makam odasında evden getirdiği yiyecekleri yedi. Arkadaşları bile onun bu alışkanlığını işgal ettiği makamdan dolayı eleştirmişlerse de O kurallarından vaz geçmemişti. Hatta sadrazam olduğu dönemde bile eşi, yemeğini sefer taşı ile evden Babıali’ye gönderirdi. “*Eşi Hayriye Hanım Talât Paşa’yı anlatıyor*”, **Yakın Tarihimiz**, s. 194.

⁷² Sadrazamlığı dönemde bile makam aracı kullanmaktan kaçınmış işe tramvayla gitmeyi tercih etmişti. “*Talat Paşa’nın Hatıraları*”, Nakleden S. Rahime, **a.g.m.**, 27 Aralık 1959, s. 3.

⁷³ Sultan Reşat’ın ev alması için kendisine hediye etmek istediği parayı nazik bir şekilde geri çevirmişti. Türkgeldi, s. 140.; Resmi görevleri sırasında kendisine verilen harcırahlardan artan kısmını devletin hazinesine iade etmeyi prensip edinmişti. Savaş yıllarında halk ekmeği vesika ile alırken kendisi de vesika ile ekmek alma yolunu tercih etmiş, Askeri Le-

Talat Paşa'nın şehadeti ile ilgili Türk basınında ilk haberler Akşam ve Vakit gazetelerinde yer almıştır⁷⁴. Akşam gazetesi haberi "*Talat Paşa'yı Bir Ermeni Öldürdü*"⁷⁵; Vakit gazetesi de 5 satırlık bir haberde "*Talat Paşa, Berlin'deki İkametgâhı Önünde Katledildi. Amerika Ajansı'nın verdiği habere göre, Talat (Paşa), dün sabah Berlin'deki ikametgâhı önünde gezerken esmer yüzlü bir genç kendisine yaklaşıp omzuna dokunmuş, Talat'ın yüzünü gören genç taammüden vurup öldürmüştür*"⁷⁶ başlığıyla okuyucularına duyurmuştur.

18 Mart 1921 tarihli *Vahdet* gazetesinde Ethem Ruhi imzası ile yayımlanan "*Bir Fatiha'yı Esirgemeyin*" başlıklı baş makeden basının konu ile yeteri kadar ilgilenmediği anlaşılmaktadır. Makalede özetle şu ifadelerle yer verilmişti: "*Onun hiç iyiliğini görmedim. Merhumun bu şekilde şehadeti her halde Türk kalbi taşıyan bir kimseyi dilşat edemez. Bilakis derin, çok derin bir üzüntü ve fıkre sevk eder. Talat ölmeden evvel ölmüş bir inkılâp adamıydı. Allah rahmet etsin dememeyi Türk mertliğine yakıştıramıyorum. Anasının, babasının, milletin intikamını almak için ta Berlin'e kadar gidip Talat Paşa'yı katleden Ermeni genci, kendi açısından ve cesaretinden dolayı nasıl takdire şayan ise Türk gençliği, Türk mertliği de Talat gibi millî duygularla sivrilmiş bir vatanperveri için hiç olmazsa bir Allah rahmet etsin demekten uzak kalamaz*"⁷⁷.

Alemdar Gazetesi ise Talat Paşa'nın öldürülmesinden memnun gibiydi. Başta gazeteci Hasan Fehmi olmak üzere pek çok kişinin ölümünden sorumlu tutulan Talat Paşa ile ilgili özetle

vazimat Umumi Reisi Topal İsmail Hakkı Paşa'nın bir torba beyaz ekmeği hiç tereddüt etmeden iade etmişti. Niyazi Ahmet Banoğlu, "*Büyük Vatansever ve Idealist Talat Paşa*", *Havadis*, 15 Mart 1958. Hüsamettin Ertürk ise Talat Paşa'nın Sadrazamlık dönemine ait hatırasını naklederken teşrifat ve şatafattan hoşlanmadığını sadelikten yana olduğunu dile getirmektedir. Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, Haz: Samih Nafiz Tansu, Sebül Yay., İstanbul, 1996, s. 162-163. Hüseyin Cahit Yalçın farklı özelliklerini de anlatmaktadır. Yalçın, *a.g.e.*, s. 58.

⁷⁴ Talat Paşa'nın şehit edilmesi ile ilgili Yerli ve yabancı basındaki haberler için bak, Babacan, *a.g.e.*, s. 214-217.; Ahmet Aslan, *Türk Basınında Talat Paşa Suikastı ve Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 210, s. 52-74.

⁷⁵ *Akşam* 17 Mart 1921, s. 1

⁷⁶ *Vakit*, 17 Mart 1921, s. 1.

⁷⁷ Ethem Ruhi, "*Bir Fatiha'yı Esirgemeyin*", *Vahdet*, 18 Mart 1921, s.1.

“Meşrutiyet ucubemiz memleketin tarihinde nasıl alev gibi kızgın bir devir ise Talat da o devrin belli başlı, odunu, köteği idi. Geçenlerde Berlin’de öldürülünce– su testisi suyolunda kırılır”⁷⁸ mealinde imzasız bir yazı yayımlanmıştı.

Ankara’da Hâkimiyeti Milliye ve Anadolu’da Yenigün gazeteleri ise Talat Paşa’nın öldürülmesi haberini inandırıcı bulmamış ve haberi okuyucularına ihtiyatlı bir yaklaşımla duyurmayı tercih etmiştir. Anadolu’da Yenigün, Yunus Nadi’nin kaleme aldığı “*Kara Bir Haber*” başlığı altında şehadet haberini Talat Paşa’nın fotoğrafı altında “*Büyük ve millî mücahidimiz*” şeklinde okuyucusuna duyurmuştur⁷⁹. 21 ve 22 Mart günlerinde de habere inanmamayı sürdürmüş ve haberin Atina kaynaklı ve uydurma olduğunu yazmıştır⁸⁰.

Hâkimiyeti Milliye gazetesi ise Talat Paşa’nın şehit edildiğinden emin olduktan sonra “*Mühim Haberler*” başlığı altında “*Talat Paşa*” suikastı başlığı ile birinci sayfadan haberi duyurmuştu⁸¹. Hâkimiyeti Milliye gazetesi 4 Nisan 1921 tarihli nüshasında da Talat Paşa’nın şehit edildiğinin doğrulandığını ve na’sının tahnit edilerek geçici kabrine konulduğunu yazmıştır⁸².

Alemdar gazetesi ise Ankara gazetelerinin Talat Paşa lehine yazdıkları yazıları eleştirmiş ve İttihat ve Terakki dönemine ciddi bir eleştiri getirdikten sonra “*hayatları dinî ve ırkî sebeplerle hayatımıza bağlı olan milyonlarca dindaşlarımız nereye gittiler? Biz Türkler ne idik ne hallere düştük? Bu felaketlerin sebebi kimdir?*”... Cemiyet bu surette ve artık dirilemez. Fakat Türklük, onun şeref ve haysiyetini ve istikbalini bu gibi işlerle pek ziyade kayıp eder ki bizi teessür ve teessüfe sevk eden budur” demişti⁸³.

Katili Solomon Teilirian’ın, olaydan hemen sonra yakalanarak, karakolda ilk sorgusu yapılmıştı. Sorgulama sırasında cinayeti

⁷⁸ Alemdar, 28 Mart 1921, s. 2.

⁷⁹ Yunus Nadi, “*Kara Bir Haber*”, *Anadolu’da Yenigün*, 20 Mart 1921, s. 1.

⁸⁰ *Anadolu’da Yenigün*, 22 Mart 1921, s. 1.

⁸¹ *Hâkimiyeti Milliye*, 20 Mart 1921, s. 1.

⁸² *Hâkimiyeti Milliye*, 4 Nisan 1921, s. 1.

⁸³ Alemdar, 25 Nisan 1921, s.1.

bilerek ve organize ederek işlediğini ve bu işi milletin intikamını almak için yaptığını, bundan dolayı vicdanının rahat olduğunu söylemişti⁸⁴. Aynı gün çıkarıldığı mahkeme tarafından tutuklanarak hapse gönderilmişti. Yargılanma davası 2– 3 Haziran 1921'de Berlin'de görülmüş⁸⁵ ve maktul suçlu bulunup katilin serbest bırakılmasına karar verilmişti⁸⁶. Savcılık makamı önce bir sonuç alınamayacağını düşündüğü için davayı temyize göndermemiş; Hayriye Hanım'ın 4 Haziran'daki başvurusu üzerine davayı temyiz etmiş fakat davanın yeniden görüşülmesini reddetmişti⁸⁷. Mahkemenin bu kararı vermesi Alman basınında da farklı tartışmalara sebep olmuştu⁸⁸. Başta Berlin'de yaşayanlar olmak üzere Almanya'da yaşayan Müslümanlar bu karara tepki göstermiş⁸⁹ fakat bunlardan herhangi bir netice alınamamıştı.

⁸⁴ Mustafa Çolak, "Tehcir Olayının Propaganda Sürecindeki Doruk Noktası: "Talat Paşa Davası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XX, S. 58, (s. 2-46), Mart 2004, s. 11-12.

⁸⁵ *Talat Paşa Cinayeti Davası Tutanaklar*, Çev., Işık Soner, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008.; Christopher Gunn, "Cinayetin Cezasız Kalması: Soghomon Tehlirian, ASALA ve Adalet Komandoları, 1921– 1984", *Ermeni Araştırmaları*, 2012, S. 42, s. 132– 135.; Zaptçioğlu, *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1993, s. 14.

⁸⁶ Çolak, "Tehcir Olayının Propaganda Sürecindeki Doruk Noktası", s. 15.; Babacan, *a.g.e.*, 218. *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1993, s. 15.

⁸⁷ *Vakit*, 2 Ağustos 1921, s. 2.; *Peyam-ı Sabah*, 2 Ağustos 1921, s. 3.; Tessa Hofmann, *Talat Paşa Davası Bilinmeyen Belgeler/ Yorumlar*, Belge Yayınları, İstanbul 2003, s. 40.

⁸⁸ Alman basınındaki tartışmalar için bak: Ramazan Çalık, "Talat Paşa'yı Vuran Teröristin Affının Alman Basınındaki Yankısı" *Pax Ottomana: Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, (465-504), Ed. Kemal Çiçek, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

⁸⁹ Mustafa Çolak, "Talat Paşa Davası Kararına Berlin'deki Müslümanların Tepkisi ve Alman Hükümeti'nin", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXI, S. 63, (1019-143), Kasım 2005, s. 1022-1026.

Hatıranın Sahibi Solomon Tehleryan

(2 Nisan 1896– 23 Mayıs 1960)

Hatıranın sahibi Solomon Teilirian, bazı çalışmalarda İran asıllı⁹⁰ bir Ermeni olduğu yazılsa da bir Osmanlı vatandaşıdır. Tüccar bir babanın oğlu olarak 2 Nisan 1896'de Erzincan'da Paka-riç köyünde (günümüzde Tercan–Çadirkaya) doğmuştur⁹¹. 3 ya-şındayken ailesi ile birlikte Erzincan'a göç etmiştir⁹². İlk eğitimini Erzincan'daki Ermeni Protestan ilkokulunda aldı. Sesi güzel oldu-ğundan babasının hoşuna gitmemesine rağmen pazar günleri kiliseye davet edilir ve dualar okutulurdu. 1908'de Meşrutiyet (o zamanın tabiriyle hürriyet) ilan edilmişti. Hürriyetin geldiğini haber veren top sesleri kendisinde korku ile karışık hayret uyan-dırmıştı. Meşrutiyetin ilanı için atılan ilk top seslerini duyunca eve koşmuş, bir odaya kapanmış, korkudan ne yapacağını bilememiş-ti. O günlerde meşrutiyeti annesinden şu şekilde öğrenmişti. “*Ha-berin var mı? Hürriyet oldu. Artık hiçbir şeyden korku yok. Kalk ta seninle şehri gezelim, her tarafta şenlik var. Hürriyet”* nedir, bilir misin yavrum? Hürriyet dünyanın en iyi şeyidir. Yani, hürriyet buraya geldikten sonra, Kürtler artık bizim köylerimize hücum edemeyecek, gelinlerimizi kaçırama-yacak, talan yapamayacaklar”⁹³.

Teilirian, Meşrutiyet döneminde İstanbul'daki Getronagan Ermeni Lisesi'nden mezun olduktan sonra, Sırbistan'da mühen-dislik okudu ve eğitimine Almanya'da devam etmeyi planlamıştı⁹⁴. İstanbul'da okuduğu dönemde Taşnak, Hınçak teşkilatlarının propagandaları ile tanışmış ve Dersimli Hamparsom'um etkisi ile Taşnak teşkilatına katılmıştı⁹⁵. Ancak bir süre sonra kendisini

⁹⁰ Arslan, **a.g.e.**, s. 101.; Babacan, **a.g.e.**, s. 213.

⁹¹ Solomon Teilirian, Talat Paşa'yı Nasıl Öldürdüm, Haber, 20 Ağustos 1937, s. 8.; Talat Paşa Cinayeti Davası Tutanaklar, s. 28.; Jacques Derogy, The Armenian Assassination of the Turkish Leaders Responsible for the 1915 Massacres and Deportations, Transaction Publishers, New Brunswick 1990, pp. 65.

⁹² Talat Paşa Cinayeti Davası Tutanaklar, s. 28.

⁹³ Teilirian, Talat Paşa'yı Nasıl Öldürdüm, **Haber**, 21 Ağustos 1937, s. 8.

⁹⁴ “Along Armenian Footsteps in Serbia” <https://armenianweekly.com/2009/07/08/along-armenian-footsteps-in-serbia/> Erişim tarihi, 9 Haziran 2022.

⁹⁵ “Teilirian, Talat Paşa'yı Nasıl Öldürdüm”, **Haber**, 22-24 Ağustos 1937, s. 8.

teşkilata kazandıranlar teşkilat merkezinin aldığı karar gereğince ülkeden ayrılarak Rusya'ya gitmişti.

Birinci Dünya Savaşı sırasında devletin Rus taarruzu karşısında seferberlik ilan etmesi ve Ruslarla iş birliği yapabileceği düşüncesi ile Ermeni Teşkilatlarına karşı önlem almaya başladığı dönemde kendisi de Kafkasya'daki akrabalarının yanına gitmeye karar vermiş fakat hudutta Ruslar izin vermeyince İran'a gitmek zorunda kalmıştı⁹⁶. Bir süre orada kaldıktan sonra Taşnak teşkilatının aracılığı ile Tiflis'e geçmiş ve Erzincan tarafında Ruslarla birlikte savaşan Ermeni gönüllü birliğine katılmış ve Dersimli Hamparsum'un gayri resmî hususi kâtipliğine getirilmişti. Bu görevi sırasında birkaç kez Tiflis'ten İran'a ve Mısır'a gizli evrak getirip götürmüştü.

Bolşevik ihtilalinden sonra Rusya'da işler karışmaya başlayınca Erivan'a gitmişti. Ermenistan'da Taşnak hükümeti kurulduğu sırada fırka merkezi umumisinin Erivan'a nakli üzerine kendisi de oraya gitmişti. Erivan Hükümetinde hocası Dersimli Hamparsum'un ekibinden birçok isim Hükümette yer almasına karşılık kendisi eskisi gibi fırkanın gizli teşkilatlarında kalmayı tercih etmişti. Taşnak fırkasının merkezi umumisinin gizlice İstanbul'a nakline karar verilince kendisi de Hocası Hamparsum'un direktifleri doğrultusunda İran pasaportu ile 16 Şubat 1919'da İstanbul'a gitmek üzere Erivan'dan yola çıkarak 24 Şubat'ta Batum'a, oradan da Fransız bandıralı Semiramis vapuru ile İstanbul'a gelerek Osmaniye oteline yerleşmişti. İstanbul'da iken Hamparsum Termi-nasyan'ın direktifleri ile hareket eden Garo Tatu adındaki bir gençle ardından da Komitenin İstanbul temsilcisi Hraç ile tanışmış ve Beyoğlu'nda Kabristan sokaktaki Taşnak fırkasının binasında çalışmaya başlamıştı. Talat Paşa ve diğer bazı İttihatçıların öldürülmesi kararı da Avrupa'daki ve Amerika'daki teşkilatların bilgisi dâhilinde burada alınmıştı⁹⁷. Öldürülecekler listesinin başında

⁹⁶ "Teilirian, Talat Paşa'yı Nasıl Öldürdüm", **Haber**, 25 Ağustos 1937, s. 8.

⁹⁷ **Haber**, 6-7 Ekim (İlk Teşrin) 1937.

Talat Paşa'nın ismi de vardı⁹⁸. Liste tespit edildikten sonra sıra eylemi kimin yapacağına gelmiş ve bu amaçla 12 kişilik bir grup seçilmişti. Ancak o sırada Erivan'dan İstanbul'a gelmiş olan Teilirian'ın hocası Hamparsum, Talat Paşa'nın öldürülmesi görevini kendisine vermiş ve kendisinin yanı sıra birlikte yaşadığı kadın Hanriyet'in pasaportunu hazırlatmıştı. Ertesi gün İstanbul'dan Selanik ve Belgrad üzerinden önce Cenevre'ye gitmişti. Orada, komitenin okulunda bir süre atış eğitim almıştır⁹⁹. Bu sırada birlikte yaşadığı kadın verem hastalığından hayatını kaybetmişti. Bu durum Cenevre'den uzaklaşmak için sebep olmuştur. İşin duygusal tarafını bir tarafa bırakarak görevine devam etmiştir. Paris'e giderek barış görüşmeleri için orada bulunan Ermeni heyeti ile görüşmüştür. Bir hafta kadar Paris'te kaldıktan sonra tekrar Cenevre'ye dönmüştür. Oradan suikast emrini aldıktan sonra Berlin'e gönderildi¹⁰⁰. Talat Paşa'nın kaldığı sokakta Taşnak teşkilatının kiraladığı bir eve yerleşti. Bir süre takipte kaldıktan sonra 15 Mart 1921'de suikastı gerçekleştirdi¹⁰¹.

Tehleryan, suikastın ardından kısa bir süre tutuklu kalmış ve ardından çıkarıldığı mahkemede beraat etmişti. Serbest kaldıktan sonra, Yugoslavya'ya taşınmış ve 3 yıl sonra Erzincan'lı Anahit Tatikyan ile evlenmişti¹⁰². 1950 yılına kadar Belgrad'ta yaşadıkten sonra önce Kazablanka'ya, oradan Paris'e ve ardından da ABD'nin San Francisco eyaletine taşındılar. Teilirian, San Francisco'da Saro Melikyan adıyla posta görevlisi olarak çalışmış, 6 Haziran 1960'te vefat etmişti¹⁰³, California'nın Fresno şehrindeki Ararat Mezarlığı'na defnedilmişti.

⁹⁸ **Haber**, 11 Ekim (İlk Teşrin) 1937.

⁹⁹ **Haber**, 26-28 Ekim (İlk Teşrin) 1937.

¹⁰⁰ **Haber**, 2 Kasım (İkinci Teşrin) 1937.

¹⁰¹ Komite takip sırasında eğer 15 Mart'ta suikastı gerçekleştirememesi durumunda kendisinin öldürüleceği tehdidinde bulunmuştur. **Haber**, 15 Kasım (İkinci Teşrin) 1937.

¹⁰² "Along Armenian Footsteps in Serbia" <https://armenianweekly.com/2009/07/08/along-armenian-footsteps-in-serbia/> Erişim tarihi, 9 Haziran 2022.

¹⁰³ "Milestones" Time June 6, 1960 | Vol. LXXV No. 23. <http://content.time.com/time/magazine/0,9263,7601600606,00.html> Erişim tarihi 09. Haziran 2022.

SOGOMON TEHLERYAN TALAT PAŞA'YI NASIL ÖLDÜRDÜM

Hatırayı Gazetede Tefrika Edenin Takdimi

15 Mart 1921 Salı sabahı saat 11'de Berlin'in en işlek caddelerinden biri olan Charlotten-burg'de Sadrazam Talat Paşa'yı öldüren komiteci Sogomon Tehleryan on altı sene süren bir sessizlikten sonra, nihayet bu kanlı faciayı nasıl işlediğini bizzat yazmıştır.

İki günlük kısa bir muhakemeden sonra verilen beraat kararı, katilin Talat Paşa'yı tehirden birinci derecede mes'ul addettiği için öldürdüğünü meydana çıkarmıştı. Hâlbuki bizzat katilin ifşaatından anlaşıldığına göre Tehleryan, Talat Paşa'yı, mensup olduğu Taşnak Fırkası'nın zoru, hatta tehdidiyle öldürmüştür.

Sogomon Tehleryan, Taşnak komitesinin, Talat Paşa'yı öldürmeğe nasıl karar verdiğini, kendisinin bu işe nasıl memur edildiğini, cinayete nasıl alıştırıldığını ve nihayet Salih Ali müstear ismiyle Berlin'de ikamet etmekte olan Talat Paşayı nasıl bulup takip ve katlettiğini bütün tafsilatıyla anlatmaktadır.

Katil, 1921 senesinin Kânunusaniisinde (Ocak) Berlin'de Talat Paşa'yı gördüğü halde onu öldürmek istememiş ve bu cinayeti işleyemeyeceğini arkadaşlarına ihsas¹⁰⁴ etmiştir. Bunun üzerine komite tarafından Berlin'e gönderilen iki tedhişçi¹⁰⁵, sekiz gün zarfında Talat Paşa'yı öldürmediği takdirde kendisini öldüreceklerini açıkça söyleyerek Tehleryan'ı ölümle tehdit etmişlerdir.

Komite, aynı zamanda mahkemeden beraat kararı alacağına dair Tehleryan'a kat'i teminat verdiğinden, katil komitenin talimatını harfiyen icra etmekten başka çare bulamamıştır. Cinayete takaddüm eden haftalar zarfında Tehleryan, mütehasıs komiteciler tarafından kendisine verilen dersleri ezberlemiş ve bunları mahkemede tekrar ederek işlediği cinayetin cezasını çekmekten kurtulmuştur. Diğer taraftan komite tarafından temin edilen şahit-

¹⁰⁴ Üstü kapalı anlatmak

¹⁰⁵ Korkutma, dehşete düşürme, ürkütme

ler davaya siyasi bir mahiyet vererek mahkemenin işini kolaylaştırmışlardır.

16 yıl evvel Berlin sokaklarında cereyan eden bu kanlı faciayı örten esrar perdesini kaldırmazdan evvel, okuyucularımızın hatıralarını tazelemek üzere Talat Paşa'nın Berlin'de nasıl öldürüldüğünü kısaca kaydedelim:

15 Mart 1921 Salı günü Sogomon Tehleryan adında 24 yaşlarında bir komiteci, Berlin'de Charlottenburg caddesinde Sadrazam Talat Paşa'yı tabanca ile öldürmüştü. Uzun zamandan beri Talat Paşa'yı takip etmekte olan katil, paşanın yalnız olarak evinden çıktığını görünce, hemen sokağa fırlamış, hızlı adımlarla ona yaklaşmış ve onu geçerek yüzüne bakmış, yanılmadığına kanaat getirdikten sonra adımlarını yavaşlatmıştı.

Hiçbir şeyden haberi olmayan Talat Paşa, düşünce düşünce yürüyordu. Paşa, katilin önüne geçtikten sonra, komiteci birdenbire, arkadan yaklaşmış ve cebinden çıkardığı tabancasını Paşa'nın kafasına dayayarak ateş etmişti. Bir saniyede cereyan eden bu facia, caddede büyük bir karışıklık husule getirmişti. Talat Paşa'nın önünden yürüyen bir Alman kadını korkusundan düşüp bayılmış, insanlar da kaçışmışlardı. Bu umumi kargaşalıktan istifade eden katil tabancasını yere atarak kaçmak istemiş, fakat yakalanarak polise teslim edilmiştir.

Cinayet mahallinde toplanan halk katili linç etmek istediğinden, polisler, başından ve yüzünden muhtelif yaralar alan katili güç halle karakola nakledebilmişlerdi. Üç ay sonra katil mahkeme huzuruna çıkarılmış ve iki günlük kısa bir muhakemeden sonra da beraat etmişti.

Tehleryan Diyor ki...

Vicdan azabından kurtulmak üzere on altı yılın sükûtunu ihlal eden katil, Berlin sokaklarının sahne olduğu kanlı hadiseyi anlatırken önsöz olarak şunları söylüyor:

“– 1921 yılı Mart'ının on beşinci günü Berlin' de Sadrazam Talat Paşa'nın katliyle neticelenen facia ismimi tarihe mal etmiş

bulunuyor. Bu itibarla talihin başrolünü omuzlarıma yüklemiş olduğu bu facianın bütün teferruatını kaydetmek vazifesi de bana düşmektedir. Sırf tarihe hizmet etmek ve yanlış telakkilerin, tefsirlerin önünü almak için kaleme aldığım bu satırlarla kendimi müdafaa edecek değilim, çünkü Talat Paşa'yı öldürdüğüme pişman değilim. Bilakis, bu vesileyle ismimin tarihe geçmiş olmasını kendi hesabıma bir şeref telakki ediyorum.

Şahsen cinayeti takbih¹⁰⁶ edenlerdenim. Diğer herhangi bir sebeple cinayet işlemeyeceğim muhakkaktır. Bundan dolayıdır ki Talat Paşa'nın katlini alelade bir cinayet addetmiyorum. Yoksa bir adamın durup dururken hiç tanımadığı diğer bir adamı öldürmesine imkân tasavvur edilebilir mi? Nitekim talihin, beni Talat Paşa'yı öldürmeğe memur ettiği dakikadan itibaren haftalarca, aylarca kendi kendimle mücadele ettim, bin bir çeşit hissiyat ve tereddütlerle boğuştum.

Bu haller, 18 yaşına girinceye kadar ömründe bir tavuk bile kesmemiş olan bir adam için hiç de gayri tabii sayılamazdı. Fakat bir taraftan umumi harpte geçirdiğim hayatın bende, beni bile hayrette bırakacak derecede husule getirdiği değişiklikler, diğer taraftan da teferruatını müteakip sayfalarda tespit ettiğim hadiseler, tavuk kesemeyen çocuğu eline Talat Paşa'yı öldüren revolveri¹⁰⁷ sıkıştırdılar. Charlottenburg faciasını ve ona takaddüm eden hâdiseleri olduğu gibi kayıt ile. Tarihin hakkımda vereceği kararı kolaylaştırmak istiyorum.”

¹⁰⁶ Ayıplama, çirkin görme

¹⁰⁷ Altıpatlar tabanca

BİRİNCİ KISIM

Cinayetten sonra

Talat Paşa'nın katli tarihi olan 15 Mart 1921'den 2 Haziran 1921 tarihine kadar hapishanede geçirdiğim uykusuz geceleri ömrümün sonuna kadar unutamayacağım. Bu üç ay zarfında cereyan eden hadiseleri gözümün önüne getirdikçe beraat ettiğime inanmayacağım geliyor.

Vekâletimi deruhte eden üç maruf Alman avukatı ile muhakeme işini idare eden arkadaşlarım yüzde yüz kurtulacağıma dair müteaddit defalar teminat vermişlerdi. İşin idari ve siyasi tarafına aklım ermediği için o zaman bu sözlere fazla kıymet vermiyordum. Fakat Haziran'ın 3'ünde mahkeme beraatıma karar verince evvelce bana verilen talimatın en ince teferruata kadar ne derece mükemmel bir şekilde hazırlandığını itiraf etmek mecburiyetinde kaldım.

Berlin mahkemesinin iki cephesi vardır. Birincisi resmen ve herkesin gözü önünde cereyan eden muhakeme kısmı, ikincisi de resmi kısmı hazırlamak için sarf edilen ve kimsenin farkında bile olmadığı gayretler kısmıdır.

Talat Paşa hadisesinin can damarını teşkil eden ikinci kısmın herkes tarafından anlaşılabilmesi için evvela birinci kısma, yani Berlin muhakemesine temas edeceğim.

Katil mahkeme huzurunda

1921 senesi Haziran'ın ikinci günü sabahleyin saat dokuz buçukta Berlin mahkemesi huzuruna çıkarıldım. Mahkeme salonu ağzına kadar meraklılarla dolmuştu. Polis, her ihtimale karşı sıkı tedbirler almış bulunuyordu. İki jandarmanın refakatinde salona girdim.

Karşımda heyeti hâkime, onun arkasında da on iki azadan mürekkep idari heyeti ahzi mevki etmiş bulunuyordu. Üç vekilim yanı başımda, biraz ötede de tercüman seçilen iki arkadaşım bulunuyordu.

Üzerinde C. J. işaretleri ile 21– 22 rakamları bulunan dosyayı bilahare tetkik ederek hâkimler heyetinin şu suretle teşekkül ettiğini öğrendim.

Reis Doktor Lemberg, aza Doktor Pate ile Doktor Laks, aza namzedi Bay müddeiumumi Varmburg Doktor Kolnik.

Jüri heyeti de aşağıdaki zevattan mürekkepti:

Vilhelm Krau: Duvarcı amele

Rudolf Grösser: Tüccar

Kurt Partel: Kuyumcu

Adolf Gühne: Eshab-ı emlakten

Otto Evalt: Eshab-ı emlakten

Otto Vagner: Dülger

Otto Pinde: Demirci

Hermann Golde: Demirci

Otto Reinige: Ustabaşı.

Öjen dö Bris: Boyacı

Albert Belling: Eczacı

Robert Heise: Tuğla Fabrikatörü.

Mukadderatımı ellerinde tutan bu adamlar ekseriyeti hukukla alakaları olmayan insanlardı. Jüri heyeti huzurunda beni müdafaa eden vekillerim Doktor Adolf Von Kordon, Doktor Johann Verta-uer ile Nimayer idiler. Bunlar da metin olmamı ve reisin sorgularına evvelce aramızda kararlaştırılan surette cevap vermemi bir kere daha tavsiye ettiler. Nihayet celse açıldı. Reis benim ve vekillerimin hüviyetini tespit ettikten sonra, tercümanlığa seçilen arkadaşlarım Vahan Zakaryan ile Kevork Kalustyan'ı yemine davet etti. Bunu müteakip kura çekmek suretiyle jüri heyeti seçildi. Jüri azaları yalnız vicdanlarının sesini dinleyerek karar vereceklerine dair kanuni yemini yaptılar. Bu merasimden sonra, reis tercümanlarla şahitlere hitaben şunları söyledi:

“– Davanın mevzuunu hepinizde biliyorsunuz. Yemin ettiniz, Binaenaleyh ona göre hareket etmenizi hatırlatmak isterim. Kanun, yemin ettikleri halde kasten veya dikkatsizlikle yanlış şahadet edenlere şiddetli cezalar derpiş etmektedir. Bu itibarla maznunla

aranızdaki münasebat hakkında sorulacak cevaplar dahi hakikate uygun olmalıdır. Lütfen şimdi dışarıya çıkınız. Mübaşir sizi birer birer davet edecektir.”

Şahitler salonu terk ederken, mütehassıs sıfatıyla davet edilen aşağıdaki zevat da yerlerini işgal ettiler. Hükümet Tabibi Doktor Tile, Tıbbi Adli Müdürü Doktor Stömer, Ruhi Hastalıklar Mütehassısı Doktor Libmann, Sinir Hastalıkları Mütehassısı Doktor Gassiret, Kızılhaç Hastanesi Sertabibi Doktor Forster, Sinir Hastalıkları Mütehassısı, Parella Silah Mütehassısı Doktor Hoge, Fransızca Tercümanı Doktor Pfefer.

Şahitlerin İfadesi

Herkes yerine oturduktan sonra, reis ilk şahidin çağrılmasını mübaşire emretti. Biraz sonra, salona iriyarı bir adam girdi. İlk nazarda kendisini tanıdım. 21 Mart günü Charlottenburg sokağında arkamdan koşarak beni yakalayan adamdı. Talat Paşa'yı öldürdükten sonra tabancamı atarak yan sokaklardan birine kaçarken beni yakalayan tüccar Nikolaus Essen mahkemede hadiseyi şu suretle anlattı:

“15 Mart Salı sabahı saat 11’de Hardenberg sokağından geçiyordum. Önümden gri pardösülü bir adam yürüyordu. Birdenbire maznun hızlı adımlarla yanımdan geçti ve elini cebine soktu.

Reis– Caddenin sağ tarafından mı yürüyordunuz?

Şahit– Evet, hayvanat bahçesi tarafından,

– Gri pardösülü adamın arkasından mı?

– Evet

– Maznun önünüze mi geçti?

– Evet.

Tabancasını hangi cebinden çıkardı?

– Bu teferruatı iyice hatırlamıyorum, fakat sağ tarafındaki iç cebinden çıkardığını zannediyorum. Her halde cebinden bir tabanca çıkardı ve gri elbiseli adama yaklaşarak çok yakından ve arkadan kafasına ateş etti. Gri elbiseli adam derhal önüne doğru yıkıldı ve

beyni açıldı. Maznun tabancasını atarak kaçmak istedi. Birkaç adım önünden bir kadın yürüyordu. O da bayılmıştı. Yaralandığını zannettiğim için evvela o kadını kaldırdım. Yarası olmadığını görünce kaçmakta olan maznunun peşinden koştum ve Fazanen sokağında yakaladım.

– Bittabi halk toplandı. Herkes katile vuruyordu. Adamın biri de mütemadiyen büyük bir anahtarı katilin başına indiriyor. Başkaları da “*Tutun katili*” diye bağırıyorlardı. Katili hayvanat bahçesi civarındaki karakola götürdüm. Orada bir sigara içmek istedi. Halk tekrar toplandı ve katile yeniden dayak atıldı.

Reis– Katilin önünüze geçtiğinden kat’î surette emin misiniz?

Şahit– Evet.

– Karşı taraftan gelip Talat Paşa’nın önüne geçmesini bekleyip ondan sonra ateş etmiş olmasın?

– Hayır.

– Önüne geçerek yüzüne baktı mı?

– Hayır, bunu katiyetle reddederim. Maznun hızlı adımlarla önüne geçti ve hiçbir şey söylemeden tabancasının çıkararak adamın ensesine ateş etti.

– Derhal yere düştü mü?

– İleriye doğru yere yıkıldı.

– Maznun hiç beklemedi mi?

– Hayır.

– Derhal kaçtı mı?

– Evet, Fazanen sokağına girdi. Oradan Gand sokağına doğru koşuyordu.

– Kadın nereden yürüyordu?

– Kadın ölen adamın önünden yürüyordu.

– Yanından yürümüyor muydu?

– Hayır.

– Demek beraber yürümüyorlardı.

– Hayır.

– Kadın bayıldı mı?

– Evet.

- Yakınlarda başka kimse var mıydı?
- Hayır.
- Herkesten evvel cesedin yanına siz mi gittiniz?
- Ben evvela kadını kaldırdım, adamın öldüğünün ondan sonra farkına vardım.
- Bu müddet zarfında vaka mahalline başkaları da geldi mi?
- Hadise esnasında eşya taşıyan bir kamyon geçiyordu. Civar evlerden birisinde bir adam uşağıyla beraber sokağa fırlamıştı.

İkinci Şahidin anlattıkları

Bundan sonra ikinci şahit Bolislav Dimbitski dinlenmiştir. 32 yaşında ve uşak olduğunu söyleyen şahit hadise hakkında bildiklerini şu şekilde anlattı:

- Hardenberg sokağından geçerek eve dönüyordum.
- Reis– Hangi istikametten ilerliyordunuz?
- Şahit– Hayvanat bahçesine doğru...
- Sağ taraftan mı?
- Evet. Fazanen sokağının köşesinde maznun arkamdan yetişti.
- Piyade kaldırımından mı yürüyordunuz?
- Evet, öldürdüğü adama 3– 4 adım kala bana yetişti. Birdenbire bir infilak sesi duydum. Bir otomobil lastiğinin patladığını zannettim Birde önüme baktım ki bir adam kanlar içerisinde yere yığılmış, diğer bir adam da kaçıyordu.
- Derhal kaçmaya mı başladı?
- Evet derhal ben de: arkasından koştum. Maznun sol taraftan Fazanen sokağına girdi, fakat önüne adamlar çıktığından o taraftan kaçamadı ve biraz evvel burada şahadette bulunan tarafından yakalandı. Oradan kendisini hayvanat bahçesi civarındaki karakola götürdüler.
- Maznunun size yetişerek önünüze geçen adam olduğundan emin misiniz?
- Evet.

– Maznun maktulün yüzüne mi baktı, yoksa bakmadan arkadan mı ateş etti?

– Arkadan doğruca maktule doğru yürüdü, tabancasını çıkarak ateş etti.

– Piyade kaldırımında önünüze geçti mi?

– Evet, beni geçti. Sonra geri dönerek yukarıya bir balkona baktı sonra da maktule doğru yürüyerek ateş etti.

– Hadiseden sonra maznun bir şey söyledi mi?

– Hayır.

– Halkın hücumlarına cevap vererek kendisini müdafaa etmedi mi?

– Bu bir yabancıdır, ben de yabancıyım, size bir zarar yok dedi.

– Bunları nerede söyledi?

– Karakolda.

– Cesedin yanında durmadı mı?

– Hayır.

– Ateş ettikten sonra silahını atıp kaçtı mı?

– Evet. Ben de peşinden koştum.

– Maktulün yanından veya biraz önünden bir kadının yürümekte olduğunu fark ettiniz mi?

– Hayır, fark etmedim.

– O halde maktulün yakınlarında kimseler yoktu. Demek?

– Hayır, kimse yoktu.

– Maktulün vaziyeti nasıldı?

– Sakin adımlarla geziyordu.

– Yanında da kimse yoktu öyle mi?

– Evet.

Üçüncü şahidin anlattıkları

Bundan sonra Talat Paşa'nın haremi¹⁰⁸ dinlenecekti, fakat cı-nayet esnasında paşanın yanında bulunmadığı ve kadının yabancı olduğunun anlaşılması üzerine bundan sarfınazarla üçüncü şahit

¹⁰⁸ Eşi

olarak Charlottenburg Polis Komiseri Paul Schulz dinlendi. 47 yaşında olduğunu söyleyen komiser yemin ettikten sonra bildiklerini şu suretle anlatmaya başladı:

– Mart'ın 15'inde Harcknberg sokağında bir cinayet ika edildiğini¹⁰⁹ ve katilin yakalandığı telefonla bana haber verildi. Vaka mahalline giderek maktulü piyade kaldırımında uzanmış bir halde gördüm. Polis cesedi kordon altına almıştı.

– Şahsen herhangi bir tahkikatta bulundunuz mu?

– Hayır.

– Cesetle mi yoksa katille mi meşgul oldunuz?

– Cesetle meşgul olarak üzerindeki eşyaları aldım. Ondan sonra katili bir daha görmedim.

– Şu hâlde hazırladığınız rapor burada şahadet edenlerin ifadelerine müstenittir.

– Evet.

– Ceset nerede bulunuyordu?

– Fazanen ve Joachimestaler sokakları arasında Hardenberg caddesindeki 17 numaralı evin önünde ve Fazanen sokağına daha yakın bir noktada.

Katille Şahitler Arasında İhtilaf

Polis komiserinin ifadesinden sonra reis Doktor Lemberg maznuna hitaben şunları sordu:

– Şahitler Talat Paşa'ya arkadan yaklaştığınızı ve yüzünü görmeden ateş ettiğinizi söylüyor.

– Maznun– Yanından geçtim, sonra geri dönerek arkadan ateş ettim.

– Şahitler bunun aksini söylüyorlar,

– Müdafaa Vekili¹¹⁰ Doktor Von Kordon: büyük bir heyecan geçirdiği için müvekkilimin bu teferruatı hatırlayamaması muhtemeldir.

¹⁰⁹ Cinayet işlendiği

¹¹⁰ Avukat

– Reis– Şahitlerin ilave edecek sözleri var mıdır?

– Şahit Essen– Maznunun dediği belki doğrudur. Her halde maznun benim yanımdan geçerek ilerledi. Fakat belki musiki mektebi yanındaki yan sokaktan Talat Paşa'nın önüne geçmiştir.

– Şahit Dimbitzki– Maktule Fazanen sokağında yetiştirdi ve Hardenberg caddesi piyade kaldırımında ona yaklaştı.

– Şahit Essen– Derhal katile niçin Talat Paşa'yı öldürdüğünü sordum. Şu cevabı verdi:

– Ben Ermeni'yim, o Türk'tür. Almanya'ya bir zarar gelmez.

– Reis– Bu sözleri daha sonra söylemiştir, zannederim.

– Şahit– Ben derhal sordum ve cebinde başka silah bulunur diye üstünü başını aramıştım. İşte o zaman biraz evvel söylediğim muhavere¹¹¹ cereyan etti. Hâdiseden beş dakika sonra idi.

Dördüncü Şahidin Anlattıkları

– Bundan sonra Charlottenburg karakolu komiserlerinden Knoss dinlendi.

– Komiser Knoss aynen şu ifadeyi verdi:

– Mart'ın 15'inci günü öğleyin Hardenberg sokağında bir Türkün katledildiğini bana haber verdiler. Katil yakalanmış ve darp edilmişti. Bir gün sonra cesedi muayene ettim. Sol gözünün üstünde bir parmak girebilecek büyüklükte bir delik vardı. Bu delik bana şüpheli göründü. Kafanın arkası kan içerisinde olduğu halde herhangi bir iz taşııyordu.

Öğleden sonra maznunu isticvap¹¹² ettim. Maalesef büyük müşkülle kendimi anlatabiliyordum. Ebeveyninin ölümüne sebep olduğu için öldürdüğünü söylemişti. Almanca bilip bilmediğini ve cinayeti nasıl yaptığını sordum. Tabancayı elime aldım. Ve alnıma dayayarak “böyle mi yaptın” diye sordum. Hayır diyerek arkadan ateş ettiğini anlatıyordu. Bundan fazla bir şey söylemek

¹¹¹ İki kişi arasında karşılıklı olarak yapılan konuşma

¹¹² Sorgulamak

istemiyordu. Müddeiumumi¹¹³ geldiği zaman ona da ebeveyninin ölümüne sebep olmasına kani bulunduğu için Talat Paşa'yı öldürdüğünü söyledi. Bilahare yapılan tahkikat neticesinde maznunun Mart bidayetinde Cenevre'den Berlin'e gelerek Ausburger sokağında 51 numaralı evde ikamet ettiği anlaşıldı.

Reis– Kânunusani olacak.

Şahit– Evet kânunusanide (Ocak), Mart'ta ikametgâhını değiştirmişti. İkametgâhını niçin değiştirdiğini öğrenmek üzere tahkikat yaptım. Neticede böyle bir nakli mekânı icap ettirecek kuvvetli bir sebep olmadığı anlaşıldı. Ausburger sokağındaki ikametgâhını terk ederek Hardenberg sokağında 37 numaralı evde bir oda tutmuştur. Bu oda Talat Paşa'nın evinin tam karşısında bulunduğu cihetle, maznun paşanın ikametgâhını daimî surette tarassut¹¹⁴ altında bulundurabilirdi.

Vakadan sonra karakola müracaat eden bir şahit Hardenberg sokağından geçmekte iken karşıdan maznunun geldiğini gördüğünü ve maznunun musiki mektebi önünde caddeyi kat ettiğini söylemişti.

Aynı şahide göre maktulün önünde bir kadın yürüyordu. Maznun maktule yaklaşmış, ceketinin altından bir tabanca çıkarak birdenbire ateş etmiştir. Maktul yere yıkılınca maznun eğilerek adamın iyice ölüp ölmediğini tahkik etmiş ve öldüğünden emin olduktan sonra kaçmaya başlamıştır.

Doktorların İfadesi

Beşinci şahit olarak dinlenen Doktor Schlos da şunları söyledi:

– Mart'ın 15'inde Hardenberg sokağından bir cinayet ika edildiğini haber verdiler. Derhal vaka mahalline gittim. Maktul yerde yatıyordu. Kafasının arkasında tabanca kurşunuyla açılmış bir delik vardı. İnce muayeneye lüzum görmedim. Delikten o kadar

¹¹³ Başsavcı

¹¹⁴ Gözlem

fazla kan akmıştı ki, esasen fazla bir şey de görmek kabil değildi. Başka bir diyeceğim yoktur.

Talat Paşa'nın otopsisini yapan Doktor Senmulinsgi de şu ifadeyi vermiştir:

Kafanın arka cihetinde yuvarlak bir delik bulduk. Deliğin içerisinde müteaddit kemik parçaları vardı. Otopside sonra beyinin kapkara olduğunu ve kan içerisinde yüzdüğünü gördük. Kafatası derhal parçalandığından kan beyne hücum etmiş ve ani ölüme sebebiyet vermiştir.

Bunu ani surette sekte-i kalbin¹¹⁵ takip etmiş olması son derece muhtemeldir. Başka bir diyeceğim yoktur.

Silah Mühasssının İfadesi

Doktorlardan sonra “*Alman Ešliha*”¹¹⁶ ve *Mühimmat* “Fabrikası Silah Mühasssı Parella istima edildi”¹¹⁷.

Reis Doktor Lemberg, Talat Paşa'yı öldürmek için kullandığım tabancayı muayene etmesini rica eti. Parella, kendine uzatılan tabancayı muayene ederken, Reis bana hitaben:

– Talat Paşa'yı bu silahla mı öldürdünüz, diye sordu.

– Tanıyamıyorum. Dedim.

– Uzun müddet bu tabancayı taşıdığınıza göre her halde tanımanız lazımdır.

– Her halde o olacaktır.

Bu esnada muayenesini bitiren Mühasss Parella, tetkikatının neticesi hakkında şu izahatı verdi:

– Bu tabanca resmen Alman ordusunda kabul edilen 8– 9 milimetrelilik tabancalardandır. Kendi kendine dolar ve bir defada sekiz kurşun atabilir. Deustche Waffen– und Munitianfabrik (Alman Silah ve mühimmat) fabrikasında yapılmıştır. Tabancanın

¹¹⁵ Kalbin durması

¹¹⁶ Silah

¹¹⁷ Dinlemek

1915 tarihinde yapıldığı, fişeklerin de orduda kullanılan fişeklerden olduğu anlaşılmaktadır.

Reis– Bu tabancanın çok kullanılmış olup olmadığını tespit etmek kabil midir?

– Nispeten yenidir. Fakat her halde çok güzel muhafaza edilmiştir.

Reis (Maznuna hitaben)– Tabancayı başka zaman kullandınız mı?

– Hayır.

Kadın Şahitlerin İfadesi

Silah mütehassısına sorulacak başka sual kalmadığından, mahkeme davanın esasına girmek maksadıyla beni tanıyanları dinlemeğe karar verdi. Bunun üzerine evvela beni tanıyan kadınlarla işe başladı. İlk şahit olarak ev sahiplerimden Elisabette Stebaum dinlendi.

Protestan ve 43 yaşında olduğunu söyleyen şahit kendisine sorulan suallere şu cevapları verdi:

– Maznun Augsburg sokağındaki evimde oturmuştur. Müstecirim¹¹⁸ bulunduğu müddetçe hiçbir fenalığını görmedim. Son derece nazik ve terbiyeli idi. Hizmetçim olmadığı için evin işlerini kendim görürüm. Bunun farkına varınca, birçok işlerini kendi görmeye, ayakkabılarını kendi boyamaya, bana hemen hemen yapacak iş bırakmamaya başladı. Her cihetten kendisinden son derece memnundum.

– Hiç hastalandı mı?

– Evimi tuttuktan üç gün sonra hastalandı, bu yüzden polise verilecek beyanname biraz gecikti. Kanunen evimi kiraya verdiğimi daha ilk günde polise haber vermek mecburiyetinde idim. Ancak müstecirin şahsan karakola gitmesi lazım geliyordu. Müstecir

¹¹⁸ Kiracı

birdenbire hastalanınca, tabii ben de beyannameyi polise veremedim.

Birkaç gün sonra idi. Mutfakta bulunuyordum. Bu sırada kapının önünde hafif bir hışırtı işittim. Müstecirin kapıyı açmadığını zannederek kapıyı kendim açtım. O zaman garip bir manzara ile karşılaştım. Üzerinde bir gayri tabiiilik vardı. Sarhoşa benziyordu. Beni selamladı, fakat ayakta durabilmek için fevkalade bir gayret sarf ettiğini hissediyordum. Nihayet sallana sallana odasına girdi. Ben de her gece yattığım bitişik odaya girerek ne yapacağını dinledim. Havagazını yakacağını zannediyordum, hâlbuki ışık yakmadı, sadece musluğu açtı, yüzünü yıkadı ve kendini bir koltuğa attı. Ondan sonra hiçbir ses işitmedim.

Gittim, kulağımı kapısına dayayarak dikkatle dinledim, hiçbir şey işitilmiyordu. Doğrusunu söylemek lazım gelirse, müstecirimin bu halinden hiçte memnun kalmış değildim. Kendisini bana takdim eden ve uzun müddetten beri müstecirim bulunan Ermeni Apelyan'a şikâyet etmeğe karar verdim. Apelyan, maznundan bahsettiği zaman çok kibar ve namuslu bir çocuk olduğuna dair teminat vermiş, ben de bu teminat üzerine kendisine bir oda vermiştim. Hâlbuki daha ilk günlerde eve sarhoş olarak gelmesi, bana verilen teminatın doğru olmadığını gösteriyordu. Ertesi gün maznun hiçbir şey olmamış gibi hareket etti. Buna rağmen ben Apelyan'ı yakaladım ve evimde sarhoş müstecir kabul edemeyeceğimi arkadaşına söylemesini kat'i bir lisanla bildirdim. Apelyan, eski teminatını tekrar ederek, benim yanıldığımı, dostunun içki içmediğini iddia etmekle beraber, bu hususta kendisiyle görüşeceğini söyledi.

Reis– Başka zaman kendisinde bu gibi hastalık alametleri gör-dünüz mü?

– Son derece asabi idi ve uyuyamıyordu. Nasıl olduğunu soranlara hep böyle cevap verirdi.

– Doktora gittiğinden haberiniz var mı idi?

– Evet, Doktor Gasirer’e gidiyordu. Ben kendisine diğer bir sinir hastalıkları mütehassısı tavsiye etmiştim, fakat nedense sözümü dinlemedi.

– Dans dersi aldığından haberiniz var mı idi?

– Biliyordum.

– Ermeniler kendisini ziyaret ederler miydi?

– Levon Eftyan adındaki Ermeni’den başka kimse ziyaretine gelmezdi.

– Eski müsteciriniz olduğunı söylediğiniz Apelyan ile sık sık sokağı çıkar mı idi?

– Evet

– Birdenbire evinizi terk etmesinin sebebinin sormadınız mı?

– Mayıs’ın birine kadar evimde kalacağını evvelce bildirmişti.

Bunu hatırlatmak istediğim zaman:

“– Doktor havagazı ışığı sana yaramaz. Sana güneş lazım, diyor, dedi. Son derece asabi olduğunı bildiğim için doktorun bu tavsiyesinin doğru olabileceğine inandım. Birkaç gün sonra, yani Mart’ın beşinde evimi terk etti.

– Akli başında mı idi, yani dikkat ettiniz mi, muhakeme kuvveti nasıldı?

– En ufak bir terbiyesizliğine şahit olmadım. Daima nazik ve terbiyeli hareket ederdi.

– Saralı olduğuna dair bir şey biliyor musunuz? Bir gece eve dönerken kapının önünde bayılmış imiş.

– Evet, biraz evvel anlattığım vakadır.

– Maznun musikiyi sever miydi?

– Evet, daima mandolin çalardı.

– Şarkı da söylüyor muydu?

– Evet, söylediği şarkılar hep yanık şeylerdi. Mandolini elinden bırakamazdı. Yalnız kalınca, mandolini eline alır odasında gezine gezine çalardı.

– Çalgı çaldığı zaman ekseriyetle havagazı lambasını söndürür müydü?

– Evet, bir gün Apelyan’a müstacel¹¹⁹ bir şey söyleyecektim. Maznunun odasında bulunduğunu bildiğimden kapıyı vurdum ve içeriye girdim. Oda karanlıklar içinde idi. İki arkadaş oturmuş sigara içiyor ve çalgı çalıyorlardı. Bunun sebebini sordum.

– “Karanlıkta daha iyi ilham alınır”, dediler.

– İstikbal hakkında sizinle hiç konuşmadı mı?

– Hayır.

– Berlin’e niçin geldiğini hiç sordunuz mu?

– Tahsiline devam etmek istediğini söylüyordu. Filhakika geldiğinden bir gün sonra bir lisan muallimesi buldu.

– Mazisinden, ebeveynini kaybettiğinden bahseder miydi?

– Hayır, evimden çıktıktan birkaç gün sonra, nakli mekân beyannamesini almaya geldi. O zaman ilk defa olarak ailesini sordum. Eve dönüşünde her şeyi harabe halinde bulunduğunu, Kız kardeşlerinin, erkek kardeşlerinin, annesiyle babasının hep katledildiklerini yalnız kendisinin kurtulduğunu, fakat bunları anlatamayacağını söyledi. Bunları kısaca anlatarak sözünü kesti. Bu meseleden bahsetmek istemediğini anlayınca, fazla bir şey sormadım.

– Bunları anlatırken heyecanlandı mı?

– Evet, heyecanla anlatıyordu. Berlin’de tanıdığım ilk Alman kadının ifadesi burada bitti.

İkinci kadın şahit Talat Paşa’nın ikametgâhı karşısında evi bulunan madam Tidman adında 35 yaşında ikinci ev sahibemdi. Madam Tidman, reisin daveti üzerine hakkımda bildiklerini ve intibalarını şu şekilde anlatmaya başladı:

– Çok kibar, namuslu, mütevazı, temiz bir adamdı. Nizam ve intizamı çok severdi. Hadise günü, yani 15 Mart sabahı, hizmetçi geldi beni buldu ve:

“– Kiracı odasında ağlıyor” dedi.

– Belki akrabasından biri ölmüştür. Kendisini rahatsız etme diye cevap verdim.

¹¹⁹ Acele

Bir an gidip kendisini teselli etmeği düşündüm, fakat kendimi anlatmak kabil olamayacağını göz önüne getirerek tereddüt ettim.

Biraz sonra sokağa çıktı. Fırsattan istifade ederek odasına girdim. Biraz evvel içerisinden konyak içtiği şişe elân masanın üzerinde duruyordu.

- Konyağı ne zaman satın aldığını biliyor musunuz?
- Hizmetçi aynı günün sabahı satın aldığını söylüyor.
- Şişede ne kadar konyak kalmıştı?
- Üçte biri ancak içilmişti.
- Müstecir o gün başka ne içmişti?
- Her günkü gibi çay içmişti.
- Hiçbir şeyden şüphe etmediniz mi?

– Hizmetçi koşu koşu eve gelip: “*Ah madam Tidman, bizim kiracı birisini öldürmüş*”, diye haber getirdiği dakikaya kadar hiçbir şeyden şüphelenmedim. Bu anda hizmetçiye inanmak istemedim ve “*sen delisin!*” diye bağırdım. Biraz sonra hakikat anlaşıldı. Hakikat olmasına rağmen bidayette buna da inanmak istemedim.

– O gün maznunun vaziyetinde bir tebeddülât¹²⁰ hissettiniz mi, her günkü gibi sakin mi idi, yoksa şaşkın vaziyette mi idi?

– Buna dikkat etmedim, fakat bir fevkaladelik olsa idi, her halde nazar-ı dikkatimi celp ederdi. Yalnız bir gün arkadaşlarından biri geldi ve “*kiracınız hastadır, kendisine bol güneş gören bir oda vermeli*” dedi. Bunun üzerine caddeye bakan balkonlu büyük odayı tahsis ettim.

- Müsteciriniz nasıl vakit geçirirdi?
- Odasında oturur, okurdu. Nadiren sokağa çıkardı.
- Ziyaretçileri var mıydı?
- Hiç.
- Çalgı çalıyor mu idi?
- Hayır.
- Asabi olduğunu fark etmiş mi idiniz?
- Evet. Son derece sinirli idi

¹²⁰ Değişiklik

- Evinizde iken hiç hastalık emaresi göstermedi mi?
- Hayır, fakat kendisi sinirli ve hasta olduğunu söylüyordu.
- Saralı olduğunu biliyor mu idiniz?
- Hayır.
- Maznun hakkındaki kanaatiniz nedir?

– Kendisini mükemmel bir adam olarak tanıdım. Hiçbir şikâyetim yoktur. Bir fenalığını görmedim.

– Maznun evinizi kiralamaya gelirken yanında başka adam var mı idi?

- Ermeni Talebe Birliği reisi de vardı.

Bu esnada katili tedavi eden doktorlardan Profesör Gasirer reisten şu ricada bulunmuştur:

– Konyağı ne zaman satın aldığını ve niçin ağladığını lütfen müttehemden¹²¹ sorar mısınız?

Reisin emriyle ve tercüman vasıtasıyla bana tevcih edilen bu suale şu cevabı verdim:

– Kendimi rahatsız hissediyorum bir gün evvel satın almıştım. Akşamdan küçük bir kadeh içtim, sabahleyin de yine küçük bir kadehle çaya karıştırıp içtim.

- Hadise sabahı çok mu içmiştiniz?
- Hayır, pek az miktarda, onu da çayla karıştırarak içmiştim.
- Kadehle mi içtiniz?
- Ölçüyü bilmek için şişeden kadehe boşalttım.
- Konyak içerken ağlıyor musunuz?
- Hayır ağlamadım.

Reis (Şahit kadına hitaben) – müttehem çok az konyak içtiğini ve ağlamadığını iddia ediyor.

Madam Tidman – Kulaklarımla işittim.

Müdafaa vekili Doktor Von Kordon– Şahidin işittiği yanık bir şarkı olmasın.

Madam Tidman – Olabilir, Ermenilerin yanık şarkıları vardır, fakat bana ağlıyor gibi geldi.

¹²¹ Zanlı, suçlanan

Reis (Bana hitaben)– Hadise sabahı ağlamadığınızı söylemiş-tiniz, şarkı da mı söylemediniz?

– Ben ne ağladım ne de şarkı söyledim.

Müdafaa vekili Doktor Von Kordon

– Konyak şişesini saat kaçta ve kim görmüştür?

Madam Tidman– Hizmetçim sabahleyin saat 9'da görmüştür.

Doktor Yon Kordon– Konyağı içtikten sonra sokağa çıkan Müttehem kaç saat sonra eve döndü?

Madam Tidman– “Bir daha dönmedi”

Doktor Von Komon– Olamaz, çünkü sabahleyin erkenden so-kağa çıktığını söylemişsiniz. Şu hâlde sokağa çıkıp konyağı tedarik ettikten sonra eve dönmüş olması lazım geliyor.

Şahit– Bu teferruatı hatırlamıyorum. Nihayet arada bir saat farkı olabilir. Muhakkak olarak bildiğim şudur ki çayını içtikten sonra bir müddet odasında kaldı ve saat on bire doğru sokağa çıktı. Bunu iyice hatırlıyorum.

“Tehleryana Almanca dersi veriyordum. Bidayette gayet iyi öğreniyordu. Fakat sonraları sapıttı!”

Çünkü sokağa çıktıktan sonra odasını düzeltirdik ve o günü çok geç kalmıştı. Saat on bire doğru sokağa çıktıktan sonra da bir daha eve dönmedi.

– Şişe o sabah mı açılmıştır?

– Hizmetçi bu teferruatı daha iyi bilecektir.

Reis (Bana hitaben)– Konyağı bir gün evvel mi satın almıştı-nız?

Ben– Evet bir gün evvel satın aldım ve şişeyi dükkâncıya açtır-dım.

Reis (Şahide hitaben)– Müttehemin Almanca öğrenmek iste-diğini ve Almancaya çalıştığını biliyor mu idiniz?

Madam Tidman – Biliyordum.

– Sizden ders alıyor mu idi?

– Hayır, fakat başkasından ders aldığını söylüyordu:

– Müttehemin tabanca taşıdığından haberiniz var mı idi?

– Yoktu.

– Tabancasını hiç görmediniz mi?
 – Görmedim.
 – Mütteheminin çok eşyası var mı idi?
 – Hayır, daima açık bulunan bir valizinden başka bir şeyi yoktu.

– Valizi hiç açmadınız mı?
 – Valiz açıktı. Kendisi açmış ve gardıroba koymuştu.
 Reis (Bana hitaben)– Tabancanızı nerede saklamıştınız?
 Ben– Valizde olacak.
 – Oturduğunuz her iki evde de valizde mi idi?
 – Evet.

Reis Madam Tidman’a hitaben Müttehem tabancasını daima açık bulunduğunu söylediğiniz valizinde sakladığını bildiriyor. Odasını her gün düzelttiğiniz halde nasıl olur da açık bulunan valizdeki tabancayı görmezsiniz?

– Başkalarının valizini karıştırmak âdetim değildir.
 – Yeminle şahadet ettiğinizi unutmayınız ve ona göre cevap veriniz. Son defa olarak soruyorum. Tabancayı bir defa olsun görmediniz mi?
 – Bir defa bile görmedim.

Genç muallimenin isticvabı

Sıra üçüncü kadın şahidi, ders muallimesi Lota Bailenzohn’a gelmişti. Henüz 21 yaşında olan bu sarışın Alman Bayanı kendisine sorulan suallere şu cevapları vermişti:

“-Kânunusaninin 18’inden itibaren kendisine Almanca dersi veriyordum. Bidayette gayet iyi öğreniyordu, fakat sonraları sapıttı.

– Hastalandığını ve doktora gittiğini size söyledi mi?
 – Evet, Profesör Gasirere gittiğini profesörün bazı ilaçlar tavsiye ettiğini, çalışmanın çok zor geldiğini söyledi. Filhakika ders esnasında okuduğunu anlamamaya başlamış ve yazdığını okuyamaz hale gelmişti. Hasta olduğu aşikârdı. Bu şerait altında dersle-

re devamdan bir fayda çıkarmayacağını kendisine söyledim. Bunun üzerine dersler inkıtaa¹²² uğradı.

– Bu anlattıklarınız takriben ne zaman cereyan ediyordu?

– Şubat'ta.

– Kânunusaninin 18'inde başladığını söylemişsiniz. Ne zaman kestiniz?

– Şubat'ın 20 sine doğru, her halde, Şubat'ın on beşinden sonra idi.

– Bilahare tekrar başladınız mı?

– Sonra bir defa daha geldi, fakat kendini iyi hissetmediğini söyledi. Esasen hasta olduğu yüzünden de belli idi. Ruhi bir hasta-
lğa tutulmuşa benziyor. Daima meyas¹²³ görünüyordu.

– Bu meyasıyetinin sebebini hiç anlatmadı mı?

– Yalnız bir defa bu meseleden bahsedildi. Vatanı hakkında bir sual sormuştum. İçini çekerek:

“Artık benim vatanım yok, akrabalarım, kimsem yok, hepsi katledildi”, dedi. Meyasıyetinin sebebini bu kısa cevaptan anladığım için fazla üzmemek istemedim ve bir daha bu bahsi açmadım.

– Ondan sonra kendisini bir daha görmediniz mi?

– Şubat'ın 27 veya 28'inde bir defa daha geldi.

– Evini değıştirdikten sonra sizi ziyaret etti mi?

– Hayır, hiç gelmedi.

– ikametgâhını niçin değıştirdiğini biliyor musunuz?

– Bilmiyorum. Yalnız bir gün bana telefon ederek evini değıştirdiğini ve biraz iyileşir iyileşmez derslerine devam edeceğini haber verdi.

Arkadaşlarımdan Apelyan'ın ifadesi

Genç Alman kızına, sorulan sualleri kâfi gören Reis bu sefer arkadaşım Yervant Apelyan'ı isticvaba başladı. Berlin'deki Ermeni

¹²² Kesilme, kesinti.

¹²³ Üzgün, karamsar

konşoloshanesinde başkâtip bulunan Apelyan Alman payitahtına ayak bastığım dakikadan itibaren benden ayrılmamış, istasyonda beni karşılamış, bana ev, hoca, dans muallimi ve doktor bulmak suretiyle her sahada rehberlik etmişti. Kendisini bana tavsiye edenler henüz 23 yaşlarında bulunan Apelyan'ın çok zeki, çok cesur ve müteşebbis bir genç olduğunu, onun sözlerinden ayrılmamamı tekrar tekrar tembih etmişlerdi. Hadiseler bu kanaati teyit etmişti.

Mahkemede, bu çocuğun oynadığı mühim rol tebarüz¹²⁴ ettirilmediğinden, Apelyan'a karşı borçlarımı ödemek üzere, Berlin faciasının 2'inci kısmını anlatırken hizmetlerini olduğu gibi tespit ve kaydetmeğe çalışacağım.

Apelyan, cinayet hazırlandıktan sonra, kurtuluş yollarını önceden düşünüp bana birer birer tatbik ettiren adamdı. Bunlardan zerre kadar haberi olmayan reis alelusul onu da diğerleri gibi isticvaba başladı ve ilk sual olarak bir müddet benimle aynı evde oturup oturmadığını ve benimle nasıl dost olduğunu sordu:

Arkadaşımın zekâsına bizzat şahit olduğum için cevaplarını büyük bir dikkatle dinliyordum. Beni hiç tanıımıyormuş gibi hareket etti ve parmağı ile beni göstererek ifadesine başladı:

– Bu delikanlıyı hiç tanıımıyordum, dedi. Geçen ilkkânunda (Aralık) bir dost kendisini bana takdim etti ve Almanca bilmediğini söyleyerek Ermeni bulunan bir evde kendisine oda temini kabil olup olmadığını sordu. Kimsesi olmayan, dil bilmeyen bir yabancıнын Berlin'de ne gibi zorluklarla karşılaşacağını iyi bildiğim için bu yeni hemşeriye faydalı olmaya çalışacağıma söz verdim. Malumunuz olduğu veçhile ben Augsburg'ın sokağında Madam Stellbaum'un evinde oturuyorum. Akşam eve dönünce, çok iyi kalpli bir kadın olan ev sahibeme bu gencin vaziyetini anlattım.

Bayan Stellbaum, benden çok memnun olduğunu filen göstermek üzere *“İstersen burada kendisine muvakkat bir oda verelim”*, dedi. Bu hiç beklemediğim cevap karşısında derhal fiiliyata girişe-

¹²⁴ Belli olma, belirtme, görünme

rek şimdiye kadar kiraya verilmeyen bir odayı yeni arkadaş için hazırlamaya başladık. Sabahleyin erkenden bu genci bana takdim eden arkadaşla haber gönderdim. Bir müddet sonra ikisi beraber geldiler ve gece hazırladığımız odayı altı ay için kiraladılar.

Bu hadise ilkkânunun sonlarında cereyan ediyordu. Bu sıralarda ben dans muallimi Profesör Friedricrt'en dans dersi alıyordum. Daima meyus duran yeni arkadaşımı neşelendirmek üzere benimle beraber dansa gelmesini teklif ettim.

Esasen kendisini bana takdim eden arkadaşım Levon Eftyan da aynı hocadan ders alıyordu. Bu suretle salı, cuma ve pazar günleri hep beraber profesörden hususi dans dersi alıyorduk. Bu dersler tam üç ay devam etti. Apelyan'ın bu sözlerini dinlerken az kalsın gülecektim. Her halde bu çocuk hadiseleri şayanı hayret derecede tevil¹²⁵ ve tahrif edebiliyordu. Bana: “*Dans dersi alacağız*”, dediği zaman:

“– Yahu biz buraya dans etmeğe mi, yoksa daha mühim işler görmek için mi geldik”, diye sormuştum. Apelyan buna cevaben bana:

“– Sen karışma. Bu dansların ileri de mahkemede, sana yarımını olacaktır. Hele bir defa dans salonunda yere düşüp bayıldın mı, tamamdır” demişti.

Dansla bayılmak arasında ne gibi bir münasebet olduğunu o zaman kestirememiş, arkadaşımın şaka yaptığını zannetmiştim. Hâlbuki bir müddet sonra bu şaka ciddileşti ve beraatimi temin ederek kurtuluş zincirinin bir halkasını teşkil etti.

Bütün bunlardan sırası geldikçe ikinci kısımda bahsedileceğine göre, gelemim Apelyan'ın hikâyelerine:

Reis sorgularına devam ediyordu:

– Konsolosanadaki işiniz haricinde başka bir meşguliyetiniz var mıdır?

Apelyan– Hayır

– Maznunun bayıldığına şahit oldunuz mu?

¹²⁵ Sözü çevirme, ayrı mânâ verme

– Bir gün dans ederken birdenbire yere düşüp bayıldı. Beş, on dakika aklı başına gelmedi. Sonra gözlerini açtığı zaman derhal kendisini eve götürmemi istedi.

– Bu hadiseden sonra mı doktora gitmeğe karar verdi?

– Evet, ertesi günü sinir mütehassısı Doktor Hage'ye gittiğini söylemişti. Kendisini muayene etmiş fakat sonra ne olduğunu bilmiyorum.

– Başka zaman aynı şekilde buhran geçirdiğini biliyor musunuz?

– Daha evvel birkaç defa aynı şekilde yere yuvarlandığını kendisi söylüyordu. Hatta bir defa da eve dönerken merdivenlerin üzerinde yere yıkılmış. Bunları ben görmedim, kendisi, anlatıyordu.

– Baş ağrısından şikâyet ediyor mu idi?

– Evet, müthiş bir baş ağrısından muzdarip olduğunu ve başında da bir yara bulunduğunu söylüyordu.

– Bunları ne zaman söyledi?

– Tam tarihini hatırlayamam, fakat her halde ikinci kânunda, yani dans salonunda geçirdiği buhrandan evvel olacak.

– Kendisinde asabılık gibi diğer hastalıklar alametleri görmüş mü idiniz?

– Evet, çok asabi idi. Herhangi bir itiraz karşısında derhal gücenirdi. Buna rağmen umumiyetle kendisiyle iyi geçiniyorduk.

– Mazideki hayatını, eskiden başından geçmiş vakıaları size anlatır mı idi?

– Evet, bütün akrabalarını kaybettiğini ve kimsesiz kaldığını söylemişti...

– Bunu ne zaman anlattı?

– Çok oluyor, günü hatırlayamam.

– Akrabalarını nasıl kaybettiğini ve müsebbiplerin¹²⁶ kimler olduğunu da anlattı mı?

– Hayır, yalnız kimsesi olmadığını söyledi.

¹²⁶ Bir şeyin olmasına, yapılmasına sebep olan, yol açan

– Talat Paşa'nın Berlin'de bulunduğundan bahsetti mi?

– Hayır.

Hâlbuki Talat Paşa'nın Hadenburg sokağında oturduğunu bana haber veren adam bizzat kendisiydi. Şimdi büyük bir soğukkanlılıkla mahkemede her şeyi inkâr edebiliyordu.

Apelyan'ın sözlerinin dinleyiciler üzerine ne gibi bir tesir yaptığını bilmiyorum. Fakat beraat kararına bakılırsa hâkimler ile jüri heyeti üzerine beklenen tesirleri yapmıştı. Bu tesirlerin farkında bulunan Apelyan saf bir çocuk gibi reisin suallerine şu cevapları vermeğe devam diyordu:

– Maznun, ikametgâhını değiştirmek niyetinde olduğunu size söylemiş miydi?

– Böyle bir şeyden bahsetmemişti. Yalnız doktorun havagazı ışığının kendisi için zararlı olduğunu söylediğini ileri sürerek sırf bu sebepten dolayı evden çıkacağını ev sahibesine bildirmemi rica etti.

– Başka sebep göstermedi mi?

– Hayır.

– Hardenberg sokağında oda bulduğunu biliyor mu idiniz?

– Nerede oda tuttuğunu bilmiyordum. Esasen bizim evden çıktıktan sonra aramızdaki eski yakın ahbablıkta kalmamıştı.

– Başka dostları var mı idi, mesela Eftyan kendisini ziyaret eder mi idi?

– Evet, sık sık evimize gelir, üçümüz beraber görüşürdük.

– Nakli mekân etmezden evvel hatt-ı hareketinde¹²⁷ nazarı dikkati¹²⁸ celp edecek. Herhangi bir değişiklik gördünüz mü?

– Hayır, böyle bir değişiklik görmedim.

– Maznunun bir tabancası bulunduğundan haberiniz var mıydı?

– Hayır.

¹²⁷ Hareket tarzı, davranış

¹²⁸ İlgi, dikkat çekmek

– Talat Paşa'yı öldürmeğe karar verdiğinden hiç bahsetmedi mi?

– Hayır.

– Talat Paşa'yı sokakta gördüğünü size anlatmadı mı?

– Hayır.

– Aranızda samimi dostluk olduğuna göre, maznunun sizden bir şey saklamamış olması icap etmez mi?

– Hadiseden sonra ben de aynı şeyleri düşündüm ve hayret ettim. Fakat aramızda siyasetten bahsetmediğimiz için arkadaşımı mazur gördüm.

– Burada siyasetle uğraşmak meselesinin mevzuu bahis olmadığını zannediyorum. Talat Paşa'nın Hardenberg sokağında ikamet ettiğini biliyor muydunuz?

– Hayır.

– Maznun sizden ve Eftyan'dan başka Terzibaşyan ile de görüşüyor muydu?

– Evet.

– Maznunun bu cinayeti işlemeğe nasıl sevk edildiğine dair bilgi hiçbir suretle tenvir¹²⁹ edemez misiniz?

– Hayalimden bile geçmeyen bir şey hakkında ne söyleyebilirim.

Müdafaa Vekilimin Müdahalesi

Reis Apelyan'a sorulacak başka sual bulamayınca, müdafaa vekillerimden Doktor Kordon arkadaşımın güya ehemmiyetini takdir etmeyerek söylediği sözler hakkında bazı sualler sormak suretiyle evvelce hazırlanmış planı tatbika başladı. Avukatımın neler soracağını daha evvelden bilen Apelyan, vekilimin bu müdahalesinden canı sıkılmış gibi bir hareket yaptı ve yüzünü, gözünü buruşturarak cevap vermeğe başladı. Onu görenler şahidin bir dakika evvel salonu terk etmek arzusunda bulunduğu hükme-

¹²⁹ Bilgi verme, aydınlatma

derlerdi. Hâlbuki hakikat hiç te böyle değildi. Apelyan büyük bir sabırsızlıkla avukatımın müdahalesini bekliyordu, çünkü ancak bu suretle anlatmak istediği hikâyeleri dinletecekti.

Nihayet Doktor Kordon sordu:

– Arkadaşınızın birkaç defa daha buhran geçirdiğini size anlattığını söylediniz... Bu buhranları nerede geçirdiğini de söyledi mi?

– Birini eve dönerken merdiven başında, diğerini de Jerusalem sokağında geçirdiğini anlatmıştı.

– Dans salonundaki buhrandan evvel mi? sonra mı olmuş?

– İkametgâhını değiştireceğini size haber verdiği zaman yeni odasını tutmuş mu idi?

– Bir haftaya kadar yeni bir eve taşınacağını söylemişti. Fakat yeni odasını tutup tutmadığına dair bir şey demedi.

– Bir haftaya kadar taşınacağını katiyetle söylediğine göre yeni bir ev bulduğunu anlamadınız mı?

– Anladım, fakat fazla araştırmadım.

– Dans salonunda kaç kişi vardı.

– 60– 70 kişi kadar.

– Maznun, bayanlarla konuşmak teşebbüsünde bulunuyor mu idi, yoksa cesaretsiz miydi?

– Umumiyetle cesaretsizdi. Muayyen¹³⁰ bir bayanla da dans etmiyor, damlarını daima değiştirirdi.

– Maznunun vaziyetlerini esrarengiz bulmuyor mu idiniz?

– Hayır. Yalnız kendisini daima meysus ve mükedder¹³¹ gördüğümü acıyordum.

– Harbi Umumide¹³² başına gelenlerden bahsetmemesi şayanı hayret değil midir?

– İstemezdi. Herhangi biri mazideki hadiselerden bahsedince Tehleryan derhal atılır ve:

– Bırak! Eski yaraları açmıyorum, derdi.

– Demek maziye hatırlamak istemiyordu.

¹³⁰ Belli, belirli

¹³¹ Üzgün, kederli, sıkıntılı

¹³² I. Dünya Savaşı

– Öyle zannediyorum.

– Dans ederken geçirdiği buhranın acaba herhangi bir sebebi var mı idi?

– Dans salonunda herhangi fevkalade bir hadise olmadı. Yalnız bir ara Tehleryan kendini iyi hissetmediğini, eve dönmek istediğini bildirdi. Biraz sonra dans ederken birdenbire yere yuvarlandı.

– Yere düşerken ses çıkardı mı?

– İnilti gibi bazı sesler çıkardı.

– Maznun titriyor mu idi?

– Evet, ağzından köpükte geliyordu.

– Köpük renkli mi idi?

– Hayır.

– Titreme ne kadar devam etti.

– Takriben on dakika.

– Sonra derhal aklı başına geldi mi?

– Evet.

– Biraz evvel salonda bir fevkaladelik olmadığını söylemişsiniz. Fakat maznunun birdenbire etrafında cesetler görmüş ve katliamları hatırlamış olması ihtimali yok mudur?

– Onu bilmiyorum. Fakat buhrandan evvel fena bir koku hissettiğini ve daima bu kokuyu alır almaz bayıldığını söylemişti.

Apelyan'ın ifadesi hâkimler ve dinleyiciler üzerine derin tesirler yapmıştı. Ben ise başımı önüme eğmiş, dostumun tasvir ettiği şekilde bir hasta halini almaya çalışıyordum.

Ara sıra yavaşça gözlerimi etrafa gezdirdiğim zaman salonda şefkat ifade eden bakışların çoğaldığını ve bu şefkatin jüri azalarını da sardığını, onların da bana karşı şefkatli bir tavır takındıklarını fark ediyordum. Bu esnada Apelyan bir zafer kazanan kumandan gibi salondan çıkıyordu.

Levon Eftyan'ın ifadesi

Sıra, benden bir sene evvel Paris'ten memuriyeti mahsusa ile Berlin'e gönderilen ve Talat Paşa'nın izini bulmakta büyük bir rol oynamış olan Levon Eftyan'a gelmişti. Henüz 21 yaşında bulunan ve masum bir çocuk tesiri bırakan dostum hariçteki rolleri gibi mahkemedeki rolünü de mükemmel bir şekilde ifa etti. Bilahare faaliyetinden mufassal¹³³ surette bahsedeceğim bu çok samimi arkadaşım, reisin sorgularına şu cevapları vermişti:

Reis– Paris'ten ne zaman Berlin'e geldiniz?

Levon– 1920 senesi Şubat'ında.

– Nerede oturuyorsunuz?

– Eniştem Terzibaşyan'ın evinde...

– Enişteniz ne iş yapar?

– Oranien sokağında 75 numarada bir tütüncü dükkânını işletir.

– Hemşireniz de mi orada oturur?

– Evet.

– Hemşeriniz Erzincanlı mıdır?

– Hayır, Erzurumludur.

– Maznunla çok sıkı münasebette bulunduğunuz doğru mudur?

– Evet.

– Kendisini evvelce tanıyor muydunuz?

– Hayır, Berlin'de tanıdım.

– Beraber dans dersi alıyor muydunuz?

– Evet, Profesör Friedrich'den alıyorduk.

– Maznunun Augsburg sokağındaki evine gider mi idiniz?

– İki üç defa gittim.

– Maznun her hafta muntazaman evinize gelir miydi?

– Evet, haftada bir behemehâl¹³⁴ uğradı.

– Kendisinde hastalık veya buhran alametleri göze çarpmıyor mu idi?

¹³³ Ayrıntılı

¹³⁴ Her halükârda, mutlaka, ne olursa olsun

– Sınır hastalığına müptela olduğunu anlatırdı. Filhakika¹³⁵ daima meyus ve mükedderdi.

- Dans ederken de mi neşesi yoktu?
- Esasen biraz değişsin diye kendisini oraya götürmüştük.
- Durgunluğu neye hamlediyorsunuz¹³⁶?
- Her halde geçirdiği felaketlerin neticesi olacak.
- Bunlardan sık sık bahseder mi idi?
- Hemşirem bazen söz açardı. Fakat Tehleryan bir bahane bulup daima bahsi değiştirmeye gayret ederdi.
- Hemşireniz ne zaman Berlin'e geldi.
- Bir sene evvel Arabistan'dan geldi.
- Arabistan'da işi neydi?
- Tehcirden sonra Araplar arasında kalmıştı.
- Hemşirenizden başka kimseniz yok mu?
- Diğer bir hemşirem ile iki erkek kardeşim var.
- Maznunun hastalığına dair fazla bir şey bilmiyor musunuz?
- Saralı olduğunu söylerlerdi, fakat ben görmedim. Yalnız bir defa dans salonunda birdenbire yere düşüp bayıldığına şahit oldum.

– Başka defa da bu gibi buhranlar geçirdiğini anlatır mıydı?

– Evet, hasta olduğunu, bazen sokakta bile buhran geçirdiğini anlatırdı.

- Evini değiştirmek istediğinden haberiniz var mıydı?
- Hayır.
- Hemşerinizi Apelyan'ın yanından ayrılarak yalnız başına oda tutmaya kalkışması hayretinizi mucip olmadı mı?

– Bana bu bahsi hiç açmamıştı, yalnız bir defa elektrik olmadığı için başka bir yere taşınmak istediğini söylemişti. O zaman ben bu sözü şaka zannederek, ehemmiyet bile vermemiştim.

- Bunu ne zaman söyledi, tarihini hatırlar mısınız?
- Her halde evini değiştirmeden biraz evvel

¹³⁵ Gerçekten, aslında, doğrusu

¹³⁶ isnat etmek, vermek

– Onun üzerine derhal nakli mekân etti, öyle mi?
 – Takriben bir ay sonra.
 – Mart bidayetinde¹³⁷ Hardenherg sokağına taşındığına göre, biraz evvel anlattıklarınızı size ne zaman söylemiş oluyor?
 – Şubat bidayetinde.
 – Hadise hakkında bir şey biliyor musunuz?
 – Hayır.
 – Talat Paşa'nın Berlin'de bulunduğunu biliyor mu idiniz?
 – Hatırımdan bile geçirmezdim.
 – Buna dair deveran eden şayiaları da mı işitmediniz?
 – İstanbul'da olduğum zaman böyle bir şaya işitmiştim.
 – Paris'ten buraya geldikten sonra Berlin'den hiç ayrıldınız mı?

– Hayır, 1920 senesi Kânunusanisi sonundan beri buradan ayrılmadım.
 – Daha evvel neredeydiniz?
 – Mütareke devrinde İstanbul'da idim, orada Talat Paşa'nın Berlin'e kaçtığı şayiisi¹³⁸ dolaşıyordu, fakat kat'i bir şey bilen yoktu.

– Bu şayiayı ne zaman duydunuz?
 – 1918 sonlarında, İstanbul'da

Reisin sualleri bitince, Müdafaa Vekillerimden Doktor Kordon bermutat¹³⁹ müdahale ederek, bu yeni şahitten de azami istifade etmeğe çalıştı.

Doktor Kordon şahide bazı sualler sormak hususunda reisten müsaade alınca siyasi vadide aşağıdaki sorguları sordu:

Doktor Kordo– Memleketinizde Ermeni tehcirinden yegâne mesul olarak kimi tanırlardı?

Böyle bir سوال karşısında bulunacağımı daha evvelden bilen arkadaşım Levon tereddüt etmeden şu cevabı verdi:

– Yegâne mesûlün Talat Paşa olduğu söyleniyordu.

¹³⁷ Başlama, başlangıç

¹³⁸ Söylenti, yayılma, duyulma

¹³⁹ Her zaman olduğu gibi

– O halde, buradaki Ermenilerden hiçbiri Ermeni tehcirinden yegâne mesul olan Talat Paşa'nın Berlin'de olup olmadığını tahkik etmek istememiş midir? Her halde bu mesele hepinizi yakından alakadar etmeli idi. Bahusus ki Talat Paşa'nın Berlin'de bulunduğu dair son zamanlarda da şayialar deveren ediyordu. Berlin'de bu gibi bir şayia işitmediniz mi?

– Talat Paşa'nın Berlin'de bulunduğundan haberim yoktur.

Vekilim Doktor Kordon Ermeni tehcirinden yegâne mesul Talat Paşa, tabirini arka arkaya müteaddit defalar tekrar etmek suretiyle jüri heyeti ve hâkimler üzerine tesir yapmak gayesini takip ediyordu.

Nitekim muhakemenin cereyan tarzına kapılan hâkim bu sefer bana dönerek aynı mealde sualler sormaya başlamıştı.

Vekilim bu vaziyetten memnun olduğunuzu izhar etmek üzere gülerek bana bakıyor ve manidar bir şekilde gözünü kırpyordu. Talat Paşa'nın Berlin'de İkameti meselesi mevzuubahis olunca reis dayanamadı ve:

– “Talat Paşa'yı daha evvel gördüğünüz halde, niçin hemşerilerinize bir şey söylemediniz?” diye sordu.

Az kalsın baklayı ağzımdan çıkaracaktım, fakat aldığım dersi hatırlayarak aramızda kararlaştırdığımız cevabı verdim:

– İnanmayacaklarından ve benimle alay edeceklerinden korktuğum için kimseye bahsetmedim.

– Mademki Talat Paşa'yı yegâne mesul biliyor ve buna inanıyordunuz. Söylediğiniz gibi bir endişe varit¹⁴⁰ olamazdı. Bahusus ki madam Terzibaşyan daima geçmiş hadiselerden bahsetmek istemiş. Hiç olmazsa ona söyleyebilirdiniz Sükûtunuzu ne ile izah edersiniz?

– Onun başından da çok felâket geçmiştir. Müteessir olmasını istemiyordum.

– Ya erkek arkadaşlarınızdan niye sakladınız?

– Hadise beni alakadar etmiyordu.

¹⁴⁰ Olabileceği düşünülen, gerçekleşme olasılığı bulunan, olması beklenen.

- Fakat bizi alakadar etmektedir.
- Hadiseden bahsetmiş olsaydım, bir sürü sual soracaklardı.
- Demek hemşerilerinizi rahatsız etmemek ve fuzulî¹⁴¹ sualler karşında kalmamak endişesi ile sükûtu tercih ettiniz.
- Öyle bir haleti ruhiyede idim ki bu hususta konuşulmasını dahi istemiyordum.

Bu sözlerimin jüri azaları üzerine çok müsait tesirler bıraktığı yüzlerinde okunuyordu. Vekilim Doktor Kordon'un gayri ihtiyari mütemadiyen gözlüğünü burnundan indirip yeniden takması büyük bir sevinç içerisinde olduğuna delil teşkil ediyordu.

Her halde vaziyet müsait bir şekilde inkişaf ediyordu. Mahkemeye girdiğim dakikada duyduğum heyecan yavaş yavaş zail olmuş, avukatımla arkadaşlarımın verdikleri teminata katiyetle inanmaya başlamıştım. Bu kanaatin bahsettiği cesaretle rolümü daha kat'i bir şekilde ifa edebilecektim.

Sorgu Hâkiminin İfadesi

Arkadaşım Levon'un isticvabından sonra beni ilk defa sorguya çeken sorgu hâkiminin dinlenmesine karar verildi. 53 yaşında olduğunu söyleyen müstantik¹⁴² Doktor Sshultze, salona girince, reis sordu:

- Maznunu ilk defa siz sorguya çektiniz. Lütfen bu hususta bilgi tenvir eder misiniz?

Doktor Schultze– Maznunun cevaplarını elân iyice hatırlıyorum. Talat Paşa'yı bilerek ve taammütle¹⁴³ öldürdüğünü Bila müşkülât itiraf etti. Sebebini sorduğum zaman, akrabalarının Talat Paşa'nın emriyle öldürüldüğünü, akrabalarının intikamını almaya karar verdiğini, bu maksatla Berlin'e geldiğini söyledi.

- Bu kararı ne zaman vermiş?

¹⁴¹ Boş, boşuna, lüzumsuz

¹⁴² Bir kimseden bilgi almak için o kişiye sorular soran kişi, sorgu hâkimi

¹⁴³ Bir işi ya da suçu bilerek, tasarlayarak yapma, işleme

– Daha kendi vatanında olduğu zaman... Bir tabanca tedarik ederek Talat Paşa'nın ikametgâhını bulmaya çalışmıştır. Buna muvaffak olunca onu daima tarassut¹⁴⁴ altında bulundurmak ve takip edebilmek için tam karşısında bir oda tutmuştur. Odasından Talat Paşa'nın sokağa çıktığını görünce tabancasını alıp peşinden koşmuştur.

Herhangi bir yanlışlık olmasın diye Talat Paşa'nın yanından geçmiş, sonra geriye dönerek paşa ile yüz yüze gelmiş ve öldürmek istediği adamın hakikaten Talat Paşa olduğundan katiyetle emin olduktan sonra arkadan ateş etmiştir. Bunlar aynen maznun ifadesidir.

– İsticvap esnasında herhangi bir su-i tefekkür¹⁴⁵ zuhur etmedi mi?

– Bu hususta icap eden tedbirleri almış bulunuyordum.

Doğrusunu söylemek lazım gelirse, şahidin söyledikleri tamamıyla hakikatti. İlk isticvabında kendimi kaybetmiş vaziyette bulunduğumdan, bana verilen bütün direktifleri unutarak hakikati olduğu gibi itiraf etmiştim. Bu hareketim hiçte gayritabii sayılmaz. Zira bir taraftan henüz hadisenin tesiri altında bulunuyordum. Diğer taraftan da halktan yediğim dayak ve çektiğim işkence, cesaretimi kırmış, beni ümitsizliğe düşürmüştü. Bu şerait altında ilk anlarda yaşamak istemiyordum.

Hatta Talat Paşa'yı öldürdükten sonra tabancayı beynime sıkmadığıma pişman olmuştum. İşte bu ruhi ahval içerisinde her şeyi olduğu gibi itiraf etmiştim. Sözlerimi tercüme eden tercüman Kalustyan bu hareketin doğru olmadığını birkaç defa ihtar etti, fakat kendisine çatmaya başladığını görünce hâkimin şüphesini davet etmemek için fazla ısrar etmedi. Sözlerimi aynen tercüme etmek mecburiyetinde kaldı.

¹⁴⁴ Gözetleme

¹⁴⁵ Yanlış anlama

Hatt-ı hareketim¹⁴⁶ bilahare arkadaşlarımla avukatlarım tarafından şiddetle tenkit ve mülâhaza edildi. Neticede mahkemede ilk ifademi inkâr etmem kararlaştırıldı.

Ben her şeyi inkâr edecek, tercüman da lehimde şahadet etmek suretiyle vaziyeti tamire çalışacaktık.

Bu maksatla müstantik hâkimin ifadesi üzerine vekilim Doktor Kordon ilk isticvabımda hazır bulunan tercümana bazı sualler soracağını bildirdi. Reisin müsaadesi üzerine vekilim tercüman Kalustyan'a sordu:

– Hâkimin söyledikleri doğru mudur?

Tercüman– Tamamıyla doğrudur. Maznun¹⁴⁷ aynen bu ifadeyi verdi, fakat o zaman düşünebilecek vaziyette değildi.

Reis– İsticvap, cinayetin ertesi günü yani Mart'ın 16'sında yapılmıştır.

– Evet, fakat maznunun başı henüz sarılıydı. Halkın hücumuna maruz kaldığını ve başından yaralandığını söylüyordu, fakat son derece sakin görünüyordu.

Bunun üzerine reis bana hitaben şunları söyledi.

– Sizi ilk defa isticvap eden hâkim ne diyor: 1915 tarihinde Erzinçan'dan firar ettiğiniz anda Talat Paşa'yı öldürmeğe karar verdiğinizi itiraf etmişsiniz.

Kendimi hiç bozmadan hâkimin bu sualine şu cevabı verdim:

– Böyle bir şey söylediğimi hatırlamıyorum.

– Demek uzun zamandan beri bu hareketi tasarladığınızı itiraf etmediniz öyle mi?

– Hayır, nasıl böyle bir şey söylemiş olabilirim?

– Söylediğiniz muhakkaktır. Zira tercüman vasıtasıyla sorulmuş ve tercüman ifadenizin doğru olduğunu teyit ediyor.

– Başım yaralı ve sargılı idi, ne söylediğimin farkında değilim. Belki de böyle bir şey söylemişimdir.

¹⁴⁶ Tutulan yol

¹⁴⁷ Sanık

– Başınızdan yaralı olduğunuza ve ne söylediğinizi bilmediğinize göre böyle bir şey söylemiş olmanızı muhtemel buluyorsunuz. Güzel, yalnız 14 gün evvel verilen bir kararla seneler evvel verilen bir karar neticesinde tabanca tedarik ederek kararını tatbik için Berlin'e gelmek arasında esaslı ve çok mühim bir fark vardır. İfade verirken bu farkın ehemmiyetini takdir edemediniz mi?

– O gün söylediklerimi hatırlamıyorum bile...

Reis (şahide hitaben)– Şüphesiz maznuna muayyen sualleri sordunuz... Bu işte taammüt olup olmadığını, Talat Paşa'yı takip ettiğine dair sarih sualler de sordunuz mu?

Şahit– Hayır, bidayette ben sual sormadım. Maznun her şeyi kendiliğinden itiraf ederek Talat Paşa'yı yakından takip edebilmek için evinin tam karşısında oda tuttuğunu anlatmıştı.

Reis– Maznun bunu bugün de itiraf ediyor, fakat senelerden beri bunu tasarladığını kabul etmiyor.

– İmzalı ifadesinde yazılı olduğu veçhile, maznun hem tahsiline devam hem de intikamını almak için Berlin'e geldiğini sarahaten¹⁴⁸ söylemiştir.

Bu esnada vekillerimden Doktor Nimayer müdahale ederek şu itirazda bulundu:

– İsticvap tercüman vasıtasıyla yapılmıştır. Bu gibi isticvaplar muhtelif şekillerde yapılır. Bazan maznun hadiseyi anlatır, tercüman da bilahare tercüme eder. Bazen da tercüman vasıtasıyla maznuna kısa sualler sorulur ve cevaplar yine tercüman vasıtasıyla derhal alınır. Bu itibarla ilk isticvabın ne şekilde yapıldığını öğrenmek istiyorum.

Şahit– Hatırımda kaldığına göre, evvela maznuna hadiseyi olduğu gibi anlatmasını söyledim. Bilahare belki bazı sualler sormuş olabilirim. Her halde hâdiseyi anlatmak hususunda kendisini tamamiyle serbest bıraktım. Tercüman maznunun ifadesini tedricen tercüme ediyordu.

¹⁴⁸ Açıklık, açık anlatım

Avukat Fon Kordon– Tercümanın heyecanlı olup olmadığını hatırlar mısınız?

Şahit– Tercüman vazifesini iyi yapan bir adam tesiri bıraktı.

Doktor Kordon– Maznundan bahsederken heyecan duyuyor mu idi, bu hususta bizi tenvir etmenizi bilhassa rica ederiz.

Şahit– Tercüman çok sakindi, fakat maznuna şeker ve pasta getirmişti. Bunu görünce “*Katile şeker ve pastada mı veriyorsunuz?*” diye sordum.

Doktor Kordon– Buna ne cevap verdi?

Şahit– “Ne katili, bu adam hepimizin hayranlığını kazanmış ‘büyük bir adamdır’”, dedi.

Doktor Kordon– Bu söz çok mühimdir.

Vakit gecikmiş olduğundan, muhakeme, öğleden sonraya tehir edildi.

İkinci Celse

Öğleden sonra saat 15’te ikinci celse açıldı. Bu sefer ilk şahit olarak muhakemede tercümanlık eden Vahan Zakaryan isticvap edildi ve reisin suallerine şu cevapları verdi:

Reis– Maznunu nerede ve nasıl tanıdınız?

Zakaryan– Alman– Ermeni Cemiyeti idare heyeti azasından bulunduğumu biliyorsunuz. Aynı zamanda Ermeni konsolosluğunda da çalışıyorum. Daha evvel İran konsoloshanesinde tercümandım. Bir gün Tehleryan Ermeni Konsoloshanesine müracaat etmişti. Lisan bilmediği için bana gönderdiler. Almanya’da ikamet etmek müsaadesi istediğini söyledi. Pasaportunu tetkik ederek Ermeni olduğunu öğrendim. Bunun üzerine polise müracaat etmesini tavsiye ettim. Konsoloshane başkâtibi polise telefon ederek meseleyi halletti.

– Siz de yardım ettiniz mi?

– Hayır

– Bilahare kendisiyle tekrar görüştünüz mü?

– Evet, adresimi almıştı.

– Maznun Augsburg sokağında oturuyordu değil mi?

– Kendisini hiç ziyaret etmediğim için nerede ikamet ettiğini bilmiyorum. Hasta olduğunu, bir doktora gittiğini, fakat memnun kalmadığı için bir sinir mütehassısına muhtaç olduğunu söylüyordu.

– Bundan dolayı mı kendisini Profesör Gassirer'e götürdünüz?

– Evet.

– Profesörü ilk ziyaretinizin tarihini hatırlar mısınız?

– Hatırlamıyorum. Fakat profesör bilmelidir.

– Hastayı muayene ettikten sonra profesör ne dedi?

– Tehleryan'ın saralı olduğunu, fakat bundan kendisine bahsedilmemesini söyledi?

– Muayenesinde hazır bulundunuz mu?

– Evet.

– Müteakip muayenelerinde de bulundunuz mu?

– İki defasında hazır bulundum.

– Maznun bir defa da sokakta yere düştüğünü size anlattı mı?

– Evet.

– Size söylediklerini tekrar eder misiniz?

– Bankadan dönerken Jerusalemer sokağında birdenbire yere düştüğünü, oradan geçenlerin kendisine yardım ederek, yeraltı treniyle evine nakledildiğini anlatmıştı.

– Maznun size ailesinden de bahsetmiş midir?

– Hayır, fakat ilk buhranı ikinci defa Erzincan'a dönüşünde, harap olmuş evini görünce geçirdiğini Profesör Gassirere anlattığı zaman ben de işittim.

– Bu münasebetle bittabi bilahare aranızda bu meseleden bahsettiniz mi?

– Felaket geçirmiş adamları heyecana düşürmemek üzere felaketlerini hatırlatmak istemem. Bu itibarla Tehleryan ile konuşurken mümkün olduğu kadar geçmiş hadiselerle temas etmemeye gayret ederdim.

– Eftyan'ı ve Terzibaşyan'ı tanıyor mu idiniz?

– Terzibaşyan'ı çoktan beri tanıyorum.

- Talat Paşa'nın Berlin'de olduğunu biliyor mu idiniz?
- Şahsan bilmiyordum, fakat gazeteler Onun Berlin'de bulunduğunu yazıyordu.
- Hangi gazeteler yazıyordu?
- Bu dakikada hatırlamıyorum, çünkü ben birçok gazete okurum. Ermenice, Almanca, Fransızca, Rusça ve Acemce gazeteleri hep okurum. Talat Paşa'nın Berlin'de olduğunu bu gazetelerde okudum.
- Maznun, Talat Paşa'ya tesadüf ettiğini size söylemedi mi?
- Hayır.
- Maznunun sıhhi vaziyeti hakkında şahsi mütalaanız nedir?
- Doktorluktan anlamam, fakat Tehleryan daima meymus ve mükedder dururdu.
- Maznunla beraber gezintilere gitmediniz mi?
- Hayır.

Bana Şeker ve Pasta Getiren Tercümanın İfadesi

Zakaryan'dan sonra, sorgu hâkimi tarafından ilk isticvabımda tercümanlık yapan ve bu vesileyle bana şeker ve pasta getiren Kevork Kalustyan dinlendi.

Reis– Hadise ve maznun hakkında ne biliyorsunuz?

Şahit– Maznun dükkânımdan alış– veriş ederdi, kendisini bu vesileyle tanıdım.

- İlk isticvabında tercümanlığını siz yaptınız değil mi?
- Evet.
- Müstantik Doktor Schultze maznuna şeker ve pasta götürdüğünüzü ve “O çok büyük adamdır” dediğinizi söyledi. Doğru mu?
- Benim nazarımda büyük adamdır.
- Demek siz bu cinayetten bir memnuniyet duydunuz?
- Gayet tabiidir, çünkü ben de aşağı yukarı maznunun bulunduğu vaziyette bulunuyorum.
- Maznunun müstantike verdiği ifadesini doğru addetmiyormusunuz?

– Doğru addetmiyorum, zira başı yaralı ve sargılı bulunan maznun o vaziyette isticvap edildiğinden müşteki¹⁴⁹ idi. Şunu yaptım, bunu yaptım diyerek işi kısa kesmek bir dakika evvel isticvaptan kurtulmak istiyordu. Cinayeti taammüden¹⁵⁰ mi yaptığına dair sorulan suale (evet, taammüden) cevabını vermişti.

– Şu hâlde 16 Mart tarihli zabıt muhteviyatını teyit ediyorsunuz. Bununla beraber, şahsi kanaatinize göre maznun ne söylediğinin farkında olmayıp ağzına geleni söylüyordu. Bu düşüncenizi izhar etmediniz mi?

– Etmez olur muyum? Hatta bu sebeple zaptı dahi imzalamadım.

Reis (zaptı tetkik ederek)– Tercüman bunu imza etmemiştir.

Avukat Doktor Kordon– Zaptı imzadan istinkâf¹⁵¹ mı ettiniz?

Şahit– Evet, maznunun akli başında olmadığını, ne söylediğini bilmediğini bugün isticvabının doğru olamayacağını söyledim.

Avukat Doktor Kordon – Maznunun harareti var mı idi?

Şahit– kendisini muayene etmedim. Fakat harareti olduğunu ve başındaki yaraların henüz sargılı bulunduğunu gazetelerde okudum. Nazarı dikkatimi celbeden bir tek nokta vardı.

Maznun vicdanen çok müsterih bulunuyor “kendisini ben öldürdüm, deyip duruyordu.

– Zaptı imzadan istinkâfınız üzerine münakaşa cereyan etmedi mi?

– Hâkim “İmza etmek ister misiniz?” diye sordu. Maznunun akli başında olup olmadığından emin bulunmadığım cihetle imza edemeyeceğimi açıkça söyledim.

Bunun üzerine reis bana hitaben sordu:

– Şahidin Zaptı imza etmek istemediğini hatırlar mısınız?

Beni bu kadar candan müdafaa eden ve ilk heyecan anındaki itiraflarımı suya düşürmekte büyük bir amil olan tercümanı haklı göstermek üzere bir dakika düşündükten sonra:

¹⁴⁹ Şikâyetle bulunan, şikâyetçi

¹⁵⁰ Bilerek, kasıtlı olarak

¹⁵¹ Çekinme, geri durma

– Hayır, hiçbir şey hatırlamıyorum, dedim.

Mahkeme bundan sonra Terzibaşyan ile Madam Terzibaşyan'ı şark işleri mütehasısı Profesör Johann Lepsius ve uzun müddet Türkiye'de bulunmuş, Türk ordularına kumanda etmiş bulunan General Liman von Sanders Paşa'yı ve beni tedavi etmiş olan doktorları istimal etmişti. Talat Paşa'nın katli ile doğrudan doğruya alakası olmayan, sırf hâkimler üzerine tesir yapmak için hazırlanmış olan bu şahadetlerin kaydını daha sonraya bırakarak hadiselere iç yüzünü tespitiye çalışacağım.

Talat Paşa'yı Berlin'de nasıl öldürdüğümü şahitlerin ağızından öğrenen okuyucular, Bundan sonraki sayfalarda bu işin perde arkasında nasıl hazırlandığını, kimin tarafından tertip edildiğini vaktiyle bir tavuk bile kesemeyen benim gibi cesaretsiz bir çocuğun nasıl cinayet işleyebilecek hale getirildiğini bütün tafsilatıyla öğreneceklerdir.

Evvelce de söylediğim gibi maksadım siyaset yapmak olmadığına göre, Berlin sokaklarında biten faciaya takaddüm eden bütün hadiseleri bir sinema şeridi halinde ve objektif şekilde aynen kaydedeceğim.

Çocukluğumdan itibaren Erzincan'da, İran'da, Kafkasya'da, İstanbul'da, Cenevre'de Paris'te, Berlin'de geçirdiğim bin bir türlü macera ile dolu hayatıma vakıf olanlar Berlin faciasında oynadığım başrolü daha kolaylıkla anlayacaklardır.

Hadiseleri takiben yine Berlin'e döndüğümüz zaman muhakemenin son safhasını ve orada verdiğim ifadeyi etrafla kaydedeceğim. Bu suretle efkâr-ı umumiye mahkemedeki ifadelerle daha evvel vermiş olduğum izahat arasındaki farkları öğrenecek, şimdiye kadar esrar içerisinde kalan birçok hakikat kendiliğinden ortaya çıkmış bulunacaktır. Aynı zamanda? General Liman Fon Sanders Paşa ile müddeiumuminin ve Berlin mahkemesinin ne gibi tesirler altında hareket ettikleri de anlaşılacaktır.

Bütün bu sebeplerle, muhakemeyi burada yarıda bırakarak, çocukluğumdan itibaren geçirdiğim maceralara kuşbakışı bir nazar

atfedeceğim. Şahsî hayatıma müteallik¹⁵² hadiselerden muhtasar¹⁵³ surette bahsederek, Talat Paşa'nın katli ile alakadar hadiseleri en ufak teferruatına kadar sadakatle kayıt ve tespit etmeğe çalışacağım.

İKİNCİ KISIM

Çocukluğum

2 Nisan 1897 tarihinde, Erzincan vilayetine tâbi Kemah kazasının Pekiç köyünde doğdum. İki erkek ve üç kız kardeşim vardı. Ben henüz üç yaşında iken, ticaretle iştigal eden babam Erzincan'a nakli mekân etmişti. Umumî harbe kadar maaile Erzincan'da bulunuyorduk.

Yedi yaşına girdiğim zaman Erzincan'daki Ermeni mektebine girdim. Mektebi çok severdim. Büyük kardeşlerim ise daima mektepten kaçarlardı. Bu yüzden babam her iki kardeşimi de mektepten alarak kendi işlerinde çalıştırıyordu. Sesim gayet güzel olduğundan, Erzincan Merhasası pazar günleri beni kiliseye davet eder, orada dualar okurdum.

Papaz muhiti bende derin bir tesir icra etmişti. Babam bu vaziyetten hiç memnun değildi ve:

“-Bu çocuk adam olmayacak. Kız olarak dünyaya gelecekken yanlışlık olmuş”, derdi

Zavallı annem de daima beni müdafaa eder ve babamın tenkitlerine şu suretle mukabele ederdi:

— “Göreceksin, beğenmediğin bu çocuk hepsinden daha büyük adam olacaktır. Maksadını anlamaz değilim. Öteki çocukların gibi onu da mektepten alıp haylaz yetiştirmek istiyorsun, fakat buna müsaade etmeyeceğim. Küçük oğlumu sonuna kadar okutacağım. Onu ya papaz ya profesör yapacağım.”

Babam, annemin bu sözlerine kızar ve:

¹⁵² Alakalı, ilgili

¹⁵³ Kısa, özet

– “Papaz veya profesör yap da belanı bul! Derdi. Kiliseye kadınlar gider, erkek dediğin çarşıya yakışır. Sen bu çocukta erkeklik hissi bırakmıyor, daima kız ruhu aşıyorsun. Sonra pişman olacaksın. Baksana bir tavuk bile kesemiyor. Çarşıya giderek on paralık alışveriş edemiyor. Yarın büyürse nasıl ev bark yapacak. Bunu hiç düşünmüyor musun?” diye şiddetle muaheze¹⁵⁴ ederdi.

Daima tekerrür eden bu nevi münakaşalara rağmen babam beni mektepten çıkartıp, kendi tabiriyle “ Çarşı Üniversitesi” ne kaydettiremedi.

Bu müddet zarfında ben de yavaş yavaş büyüyor, sınıfta daima birinci çıkmak suretiyle muallimlerimin teveccühünü kazanmış bulunuyordum.

Nihayet 1908 tarihinde meşrutiyet ilan edilmişti. O zamanın tabiriyle “*hürriyet*” gelmişti. Hürriyetin geldiğini haber veren top seslerinin bende husule getirdiği korku ile karışık hayreti hiç unutamam.

İlk top sesini duyunca eve koşmuş, bir odaya kapanmıştım. Korkudan ne yapacağımı bilmiyordum.

Yalnız birkaç gün evvel kilisede papazın verdiği vaaz ile bir türlü ardı kesilmeyen top sesleri arasında bir münasebet görüyordum. Papaz bu vaazda yakında dünyanın sonu geleceğini, toplar atılacağını, borazanlar öttürüleceğini, ölülerin dirileceklerini uzun uzadıya anlatmıştı.

Bu sözlerin tesiri altında nerede ise ölülerin mezarlarından kalkarak beyaz kefenleriyle Erzincan sokaklarında dolaşmaya başlayacaklarını bekliyordum. Bu haleti ruhiye içerisinde kapandığım odanın kapısı açılınca:

– “Anne, geliyorlar”, diye avazım çıktığı kadar bağırmış ve bayılmıştım.

Aklım başıma geldiği zaman, kendimi yatağında buldum. Zavalı annem başım ucunda oturmuş ağlıyordu.

Gözlerimi açtığımı görünce, Allah’a şükretti ve:

¹⁵⁴ Kınamak, azarlamak

– “Korkma oğlum, donanma var. Haberin var mı? Hürriyet oldu. Artık hiçbir şeyden korku yok. Kalkta seninle şehri gezelim, her tarafta şenlik var”.

Hâlâ mezarından çıkacak ölüleri düşündüğüm için annemin bu sözlerinden bir şey anlayamıyordum. Bir müddet düşündükten sonra:

– Anne, dedim, “Hürriyet”, dediğin nedir?

Bilahare hayatım üzerine derin bir tesir yaptığı için annemin ağzından duyduğum “Hürriyet” in tarifini aynen kaydediyorum:

– “Hürriyet” nedir, bilir misin yavrum? Hürriyet dünyanın en iyi şeyidir. Yani, hürriyet buraya geldikten sonra, Kürtler artık bizim köylerimize hücum edemeyecek, gelinlerimizi kaçıramayacak, talan yapamayacaklar.”

– “Ya yaparlarsa?”

– “Biz de mukabele edeceğiz, bırakmayacağız?”

– “Hürriyet” dediğin ne yapacak?

– “O bizimle beraber haksızlara karşı koyacak”.

İyi bir şey olduğunu hissettiğim halde tamamıyla kavrayamadığım hürriyet hakkında anneme bin bir sual sorduğumu hatırlıyorum.

Bu arada hürriyetin şimdiye kadar nerede olduğunu, Erzin-can’a nereden geldiğini sordum. Annem de hürriyeti anlatmaktan ziyade, bendeki korkuyu izale için ballandıra ballandıra öyle bir hürriyet anlattı ki, birdenbire yatağımdan fırlayarak:

– “Öyle ise gidelim hürriyeti görelim”, dedim.

Hürriyetin Gelişi

O gece, hürriyeti fener alayı halinde, ertesi gününde hükümet konağı önünde bizim papazla hocalarımızı öpüştürürken gördüm. Ertesi günü büyük kardeşim, eve, elinde bir tabanca olduğu halde geldi ve pencereden altı defa tabancasını boşaltarak hürriyetin bizim eve de girdiğini resmen ilan etti.

O gece babam da ilk defa olarak sarhoş geldi. Ağabeyimin tabancasını görerek, bana:

– “Bir tabanca da sana alacağım. Artık karılıktan vazgeç te biraz da erkek işleriyle uğraş!” dedi.

Karşıdan annemin bana kaş göz ettiğini görünce babamın sözlerine itiraz etmedim. Hürriyet bizim eve kadar girdikten sonra, ben de yavaş yavaş bu yeni havaya alışıyordum.

Bahusus ki mektepte bütün arkadaşlarımın tabancası vardı. Yüzlerce arkadaşın arasında silahsız gezmek adeta büyük bir ayıp sayılıyordu. Tabancadan korktuğum halde arkadaşlarımın istihzalarından¹⁵⁵ kurtarmak için bir gün ağabeyimin tabancasıyla mektebe gittim. O günden itibaren arkadaşlarımın bana başka gözle baktıklarını hissediyordum.

Haftalar ve aylar geçtikçe, top sesleri ve tabanca kurşunları ile Erzincan’a giren hürriyet, içtimai hayatın her sahasını istila etmiş bulunuyordu. Eskiden yalnız papazın vaaz verdiği kilise, Kafkasya’dan, İstanbul’dan, İran’dan gelen komiteci hatiplerin kürsüsü halini almıştı.

Bir gün Taşnak fırkasının bir propagandisti, birkaç gün sonra, Hınçak fırkasının bir hatibi kilisede, mektepte, sokaklarda hararetili nutuklar irat ediyorlardı. Vakıa ekseriyetle hatiplerin sözleri birbirini tutmuyor ve halk “yaşasın vatan, yaşasın hürriyet, yaşasın Osmanlılar” kelimelerinden başka bir şey anlamıyordu. Fakat bu umumi karışıklık içerisinde iyiyi kötüden ayırmak kabil değildi. Halktan en fazla alkış koparan hatip, muhakkak en kuvvetlisi sayılırdı.

Halkın bilaistisna¹⁵⁶ bütün hatipleri alkışladığını gören fırkalar, hususi teşkilatlar vücuda getirmek suretiyle halkın anlayışını ve bilgisini arttırmak lüzumunu hissetmişlerdi. Nitekim bir müddet sonra, Erzincan’da Taşnak, Hınçak ve Ramgavar fırkalarının

¹⁵⁵ Alay etmek, birisi ile eğlenmek

¹⁵⁶ İstisnasız, ayırt etmeksizin.

kulüpleri açılmış, kadınlı erkekli muhtelif teşkilat vücuda getirilmişti.

Mekteplere kadar sokulan teşekküller, gençliği de nüfuz ve tesirleri altına almaya çalışıyorlardı. Bu çalışmalar neticesinde mektepler kâmilin¹⁵⁷ komitecilerin eline geçmiş, her tarafta komiteci muallimler yerleştirilmişti. Hınçaklar ile Ramgavarlar çok zayıf olduklarından, Erzincan'da Taşnaklar hâkim vaziyette bulunuyordu. Bütün cemaat teşekkülleri, hatta kilise idareleri bile onların eline geçmiş bulunuyordu.

Eskiden bir papaz olan mektep müdürü değiştirilmiş, yerine bilahare Taşnak hükümeti zamanında Ermenistan'da harbiye nazırı olan "*Rupen Paşa'nın*" kardeşi meşhur komiteci Dersimli Hamparsum getirilmişti.

Uzun boylu, son derece asabi bir adam olan Hamparsum, bütün gençliğini Dersim dağlarında geçirmiş, Kürtler arasında büyümüş, bilahare Kafkasya'ya kaçarak Taşnak fırkasına iltihak etmiştir.

Bir müddet Kafkasya'da ve İran'da fırka işlerinde çalışan ve Türkiye'ye silah kaçakçılığı yapan Hamparsum, fırkanın umumi merkezinde çalışmak üzere Cenevre'ye gönderilmişti. İlân-ı meşrutiyete kadar Cenevre'de kalarak fırkanın mürevvici efkân¹⁵⁸ olan Troşak gazetesinde Türkiye'ye dair yazılar yazmıştı. Hürriyetten sonra, diğer birçok komiteciler gibi soluğu Türkiye'de almışlardı. Türkiye'de ilan edilen yeni rejim komiteciler için o kadar müsait idi ki, Rusya'da Çarlık idaresinin takibatına maruz bulunan komiteciler bile hududu geçerek Osmanlı İmparatorluğu'na iltica ediyorlardı.

Dersimli Hamparsum Cenevre'den İstanbul'a geldiğinde orada müteaddit nutuklar irat etmiş ve nutuklarında Fransızca, Almanca kelimeler de karıştırdığı için kısa bir zamanda büyük bir rağbet kazanmıştı.

¹⁵⁷ Tamamen, büsbütün, tümüyle

¹⁵⁸ Mürevvici efkân: Revaçta olan, Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Hazırlayanlar; Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel ve Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 1026.

Diğer fırkalar gibi, Taşnak Fırkası da Anadolu'da teşkilat vücuduna getirmeğe karar verince gençliğini Dersim'de geçirmiş ve uzun müddet hudutlarda kaçakçılık yaptığı için Şark vilayetlerini iyi bilen Hamparsum'u vasi salahiyyetle Erzincan'a göndermişti.

Hamparsum Erzincan'a geldiği akşam, kilisede bir nutuk irat ederek halkı zenginlere karşı mücadeleye davet etmiş, zenginlerin köylülere ve işçilere, istismar ettiklerini söyleyerek, her şeyden evvel amele teşkilatları vücuduna getirileceğini ve bundan sonra işçilerin günde sekiz saatten fazla çalıştırılmasına müsaade edilmeyeceğini söylemiş, nutkunu:

“– Sekiz saat çalışmalı, sekiz saat uyumalı, sekiz saat istirahat etmeli!” Vecizeleriyle bitirmiş ve şiddetle alkışlanmıştır.

Bu nutkun ilk tesirini bizim evde gördüm. Babamın dükkânında çalışan işçiler sekiz saat çalıştıktan sonra işlerini terk etmişlerdi.

Olup bitenlerden haberi olmayan babam işçilerimizin bu hatt-ı hareketine hayret etmiş, onları kandırmaya çalışmış, fakat bir türlü muvaffak olamamıştır.

Bunun üzerine “*yeni hastalık*” tesmiye ettiği¹⁵⁹ bu vaziyetin diğer işçilere de sirayet etmemesi için “*asi*” işçileri dükkânından kovmuştu.

Vaziyet bu şekilde inkişaf ederek, içtimai hayatı altüst etmiş, memleketin iktisadiyatını kökünden baltalamıştı. Köylere kadar nüfuz eden bu propagandaların okuyup yazması bile olmayan köylüler üzerine yaptığı tesirleri keşfetmek müşkül değildir.

Erzincan'ın cahil köylülerine Amerika, Almanya, Fransa gibi büyük sanayi memleketlerinde bile henüz tatbik edilmeyen sosyalizm umdelerini aşıl原因anlar aynı zamanda asırdide¹⁶⁰ ananeleri, itikatları ve ailevi mefhumları da imha etmişlerdi.

¹⁵⁹ Adlandırmak

¹⁶⁰ Asır görmüş, uzun ömür sürmüş, çok yaşlı

Filhakika daha o zaman cahil halka dağıtılan broşürlere bir göz atıldığı takdirde, bunlar meyanında bugün bile hazmı güç olan şu gibi eserlere tesadüf ederiz:

“Din halk için afyondur”, “Marks ve Engels’in nazariyeleri”, “Sosyalizm Nedir?”, “Sekiz saat çalışmak, sekiz saat uyumak sekiz saat: istirahat etmek”, “aşk serbesttir”, “hür doğan insan nikâh zinciriyle bağlanamaz” ilah.

Bir taraftan bu kitaplar, diğer taraftan da bu gibi neşriyatta müdafaa edilen fikirleri ağızdan propaganda eden nutuklar ortalığı alt üst etmişti.

Bu sıralarda, Taşnaklar ile İttihatçılar arasında bir de anlaşma yapıldığından, komiteciler hükümetin müzaheretini¹⁶¹ temin etmiş bulunuyorlardı. Nitekim komiteciler tarafından sık sık tertip edilen aleni toplantılara, mitinglerde hükümet mümessilleri de hazır bulunuyor, bazen onlar bile nutuklar irat ediyordu Hülâsa, Anadolu’nun diğer taraflarında olduğu gibi, Erzincan’da da kelimenin tam manasıyla anarşi hüküm sürüyordu. Vaziyet komiteciler için o kadar müsait idi ki, Taşnaklar hükümetin muvafakatiyle kongrelerini Erzurum’da akdetmişlerdi.

Umumi Harbe Girerken

Bu müsait şerait içerisinde Erzincan’a düşen Dersimli Hamparsum mektep müdüriyetini ele alır almaz, ilk iş olarak programdan din derslerini kaldırmış ve papazların mektebe girmesini yasak etmişti.

Bundan başka, öğleden sonraki dersler de kâmilten lağvedilmişti. Öğlene kadar ders okuyan talebe, öğleden sonra, başta müdür olduğu halde muallimlerle birlikte kırlara giderdi. Orada müdür, talebeye, komitacılık hatıratını “büyük komitecilerin” hayatını anlatır ve komiteci muharrirlerin¹⁶² eserlerinden parçalar okurdu.

¹⁶¹ Arka çıkmak, destek vermek

¹⁶² Yazarların

Ekseriyeti Avedis Aharonyan'ın kaleminden çıkan bu eserler benim üzerime çok derin tesirler yapardı. Bilhassa Aharonyan'ın “*Azadutyan Canabarhin*” (Hürriyet yolunda) adındaki eserin bende husule getirdiği tesirleri hiç unutmayaçağım.

Daima ıstıraptan bahsettiği için Aharonyan'a “*Ağlatan*” lakabını takanlar vardır. Hâlbuki tanıdığım bütün komiteciler Aharonyan'ın eserlerinin tesiri altında kalmışlardır. Bunlar meyanında Aharonyan okuyup da silahına sarılarak fedai teşkilâtlarına iltihak¹⁶³ eden, evini, yurdunu terk ile ömrünü komitacılığa vakfeden birçok gençlere tesadüf ettim. Bu hususta delil isteyenlere, şahsımı göstermekte bir an bile tereddüt etmem.

Dersimli Hamparsum, bir taraftan bize Aharonyan'ın fikirlerini aşılarken, diğer taraftan her gün endah¹⁶⁴ talimleri de yaptırırdı. Esasen kendisi fevkalâde mahir bir nişancı idi. Yirmi seneden beri yanından bir dakika bile ayırmadığını söylediği Manliher tabancasından çıkan kurşunların bir defa bile hedeflerini şaşırdıklarını görmedik. Diğer komiteciler gibi yalnız dilinde değil, aynı zamanda elinde de hüneri bulunan bu adam kısa bir müddet zarfında gençliğin gönlünü fethetmiş bulunuyordu.

Dersimli Hamparsum'un daimî rehberliği ve telkinleri sayesinde altı ay zarfında tamamıyla değişmiştim. Artık benim de bir Brovning tabancam vardır. Gündüzleri benden hiç ayrılmayan tabancam geceleri de yastığımın altında her an emrime amade bulunuyordu. Bende husule gelen bu değişiklik herkesten ziyade babamı son derece sevindirmişti. İşçilerimizi baştan çıkardığı için komitecileri ve Dersimli Hamparsum'u sevmeyen babam bende husule gelen tahavvülattan¹⁶⁵ duyduğu memnuniyeti şu kelimelerle ifade ederdi:

– “Şu komitecileri sevmem, fakat çocuğumu kurtardıklarından dolayı kendilerine medyunum. Çok şükür oğlum artık kiliseye

¹⁶³ Katılma

¹⁶⁴ Atmak, silâh boşaltmak

¹⁶⁵ Değişiklik

ayak basmıyor, tabanca da taşıyor ve arkadaşları arasında en iyi nişancıdır. Bundan sonra ölsem bile gam yemem.”

Babamın sevincine mukabil, annemde vaziyetten hiç memnun değildi. Beni yalnız buldukça, bana silahla oynamaktan vazgeçmeği, eskisi gibi muntazaman kiliseye devam etmemi, mektep kitaplarından başka kitap okumamayı yalvarırcasına tavsiye eder ve beni ikna için:

– “Tuttuğun yolun sonu felakettir, oğlum. Su testisi suyolunda kırılır, derler. Senin başına bir felaket gelirse kahrımdan ölü-rüm.”

Derdi.

Annemin, kalbini kırmamak için ona itiraz etmiyor, bilâkis:

– “Peki, anneciğim, sen üzülme, ben hiçbir zaman senin gös-terdiğin doğru yoldan ayrılmayacağım”, diyerek teminat veriyordum. Annemin bu nevi teminata inanıp inanmadığını bilmiyorum. Ancak geceleri sessizce odama girip yatağımın başucunda diz çö-kerek benim için dua ettiğini birçok defa gördüm. Annelerde kuv-vetli bir hissikablelvuku¹⁶⁶ mevcut olduğunu söylerler.

Bilahare cereyan eden hadiseler, annemin bir felaket hissettiğini ve bu yüzden benim için dua etmekte haklı olduğunu ispat etmişlerdi. Fakat bir defa iş işten geçmiş, ok yayından fırlamış bulunuyordu. Gün geçtikçe fırkacıların yıllarca saçtıkları tohumlar semerelerini vermeğe başlamıştı. Cahil halk kendine aşılana, anlamadığı prensipleri menfi tarafından tatbike başlamış, her tarafı gayri kabil bir hercümerç içerisinde kaynaşıyordu.

Nihayet umumi harp patladı. Harbin arifesine kadar İttihatçı-larla iyi geçinen Taşnaklar ile Jön Türklerin arası açılmış, her iki tarafta şüpheler büyümeğe başlamıştı. Vaziyeti tehlikeli gören Taşnak Fırkası Erzurum’da bir kongre akdederek müstakbel hatt-ı hareketini tespiti karar vermişti. Siyaset yapmadığım için bu kongrede verilen kararlar hakkında herhangi bir mütalaa derç edecek değilim. Bazıları, Taşnakların harp takdirinde Türkiye dâhi-

¹⁶⁶ Öksezi

linde takip edecekleri hatt-ı hareket hakkında verdikleri kararlara İttihatçılar tarafından iyi nazarla bakılmadığını iddia ediyorlar. Hâlbuki o zamanki ahvali ruhiye ve şerait altında Taşnak Fırkası arzu etseydi bile başka şekilde hareket edemezdi. Zira senelerce yaptığı tahrikâtı¹⁶⁷ kontrol altında tutmak imkânsızlığı ile karşılaşmıştı. Bir tarafta Anadolu'nun her tarafına dal budak sarmış komite teşkilatları, diğer tarafta hükûmetin ve komitelerin kontrol edemediği müsellâh¹⁶⁸ teşkilatlar anarşiye umumi bir mahiyet vermiş bulunuyordu. İşte, umumi harp Şarki Anadolu'yu bu vaziyette buldu.

Komitecilerin Fırarı

Osmanlı imparatorluğunun nasıl umumî harbe iştirak ettiği malûmdur. İttihat ve Terakki hükûmeti tarafından Anadolu'da alınan bazı tedbirler harbin gayri kabili içtinap¹⁶⁹ olduğunu ihsas ediyordu. Bunun farkına varan komite rüesası¹⁷⁰ sessizce ve birer birer memleketi terk etmiş ve halkı başıboş bir halde bırakmıştı.

Hükûmetin komitecilere karşı vaziyetini değiştirmesi, birçok hadiselerle sebebiyet vermişti. Hükûmet meşrutiyetten sonra anlaştığı Taşnak Fırkası erkânının hemen hemen kâmilen Rusya'ya iltica ettiklerini görünce, daha ziyade şüphelenmeğe başlamıştı. Komite elebaşlarının Rusya'ya firarı üzerine, bazı Ermeniler halkı sükûnete davet etmek istemişlerdi, fakat seneler den beri devam eden propagandalar neticesinde muhakeme kuvvetini kaybetmiş olan halk bu gibi sözleri dinlemediği gibi, bu yolda çalışmak isteyen Ermenileri öldürüyordu.

Nitekim halkı “doğru yola” davet etmek isteyen dava vekili Aharon komite tarafından hıyanetle itham edilerek idama mahkûm edilmiş ve sokak ortasında öldürülmüştü. Bunu mütea-

¹⁶⁷ Kışkırtma

¹⁶⁸ Silahlı

¹⁶⁹ Kaçınma, sakınma

¹⁷⁰ Başkan, reis

kip Azapoğlu Armen aynı şerait içinde komiteciler tarafından katledilmişti.

Civar vilayetlerde vaziyetin aynı olduğu haber alınıyordu. Her tarafta umumi bir gerginlik hüküm sürüyor ve büyük bir fırtınanın kopmak üzere olduğu hissediliyordu. En ufak tenkitlere bile tabanca kurşunuyla cevap verildiği için kimse komitecilere karşı söz söylemek cesaretini gösteremiyordu.

Mektep müdürü Dersimli Hamparsum beni çok sevdiği için Erzincan'dan ayrılmazdan evvel beni evine çağırdı ve şu teklifte bulundu:

“-Oğlum Soğomon! Seni ne kadar sevdiğimi bilirsin. Sana mühim bir teklifte bulunacağım. Kabul edeceğini de ümit ediyorum.”

Hamparsum bir dakika düşündükten sonra devam etti:

– “Komite merkezinden aldığımız emir mucibince yarın akşam Erzincan'dan ayrılıyoruz. Diğer merkezlerdeki bütün mümes-sillerimiz de 24 saat zarfında Türkiye'yi terk etmek emrini almışlardır. Vaziyetin vahim olduğunu sen de takdir edersin. Bu itibarla seni burada bırakmak istemiyorum. Yarın akşam sen ele benimle beraber hareket edeceksin. Şimdi evine git ve kimseye bir şey söylemeden yolculuğa hazırlan.”

Çok sevdiğim hocanın bu sözleri beni hayrette bıraktı. Şaşkınlıktan evvelâ hiçbir şey söyleyemedim. Bir müddet sonra şunları sordum:

- Erzincan'dan niçin ayrılacağız?
- Çünkü artık burada duramayız. Tehlike var.
- Halk ne olacak?
- Biz uzaktan halka yardım edeceğiz. Burada kalıp tehlikeye maruz kalmaktansa hariçten halka yardım çareleri aramak vazifemizdir.

Hocanın bu sözleri beni tatmin edememişti. Annemi, babamı, kardeşlerimi yüz üstü bırakıp sırf canımı kurtarmak için kaçmayı alçaklık telakki ettiğimi söyledim. Hamparsum beni ikna etmek

için uzun bir konferans verdi. Fakat bir türlü kararımı değiştiremedi. Neticede aramızda şu şekilde bir anlaşma oldu.

Dersimli Hamparsum, fırka erkânından sekiz kişi ile birlikte Erzincan'dan Kafkasya'ya gidecek, vaziyeti oradan idare edecekti. Ben de muvakkaten¹⁷¹ fırkanın idaresini elime alacak, emniyet ettiğim arkadaşlarla beraber vaziyetin icabına göre hareket edecektim.

Ertesi gece, Dersimli Hamparsum ile arkadaşları gizlice şehirden ayrıldılar. Hocanın firarı haberi halk üzerinde derin bir tesir yapmıştı. Hasımlarımız:

– “Bu komiteciler hep böyledir, başımızı belaya sokar, kendileri kaçır giderler”. Diyerek halkı tahrik ediyordu.

Arkadaşlarımızın birkaç gün için Erzurum'a gittiklerini ve bir haftaya kadar döneceklerini söyleyerek efkârı umumiyeyi teskine çalışıyorduk. Fakat kimse bu sözlere inanmıyordu. Civar vilayetlerdeki komitecilerin de firarı haberleri gelince, umumî endişe bir kat daha artmıştı.

Bu vaziyet karşısında halk arasında da bir hicret hastalığı baş gösterdi. Seferberliğin ilân edilmesi bu hareketin daha ziyade umumileşmesine sebep oldu. Vaziyeti müzakere etmek üzere memlekette kalan arkadaşları 30 Teşrinisani (Kasım) 1914 tarihinde Çanlı Vank manastırında¹⁷² toplantıya davet ettim. Bilahare tevkif olunan arkadaşımız Dikran Papazyan Kemah Merhasasını da toplantıya çağırılmıştı.

Kuruçay¹⁷³ mahkeme azasından Mıgırdıç müstesna olmak üzere diğer bütün diğer davetliler toplantıya gelmişti. Kemah merhasası toplantıyı açarak bir dua okuduktan sonra sözü bana verdi:

Derhal ayağa kalkarak davetimize icabet ettiklerinden dolayı orada bulunanlara teşekkürlerimizi bildirdim.

Ve bir saat süren uzun bir nutukla vaziyeti tetkik ettim. Diğer arkadaşlar da söz alarak düşüncelerini anlattılar. Bütün hatipler

¹⁷¹ Geçici olarak

¹⁷² Erzincan-Tercan'ın Üçpınar köyü yakınlarında, Vank Dağı'ndadır.

¹⁷³ Erzincan, İliç-Kuruçay

vaziyetin son derece vahim olduğu hususunda müttehit bulunuyordu. Uzun müzakerelerden sonra, komitelerin her nevi faaliyetten sarfi nazar etmelerine, ancak herhangi bir taarruz karşısında müdafaa tedbirleri alınmasına ve fevkalade vaziyetlerde tekrar toplanmaya karar verildi.

Kemah murahhası ile diğer davetliler Çanlı Vank manastırından ayrıldıktan sonra, biz kendi aramızda komite halinde toplanarak müzakerelerimize devam ettik. Bu toplantıda, yabancıların huzurunda tetkik edilemeyen bütün meseleler inceden inceye tetkik edilmiş ve mühim kararlar verilmişti. Bu arada herhangi bir katliam haberi alınır alınmaz Erzincan'ın kâmilten ateşe verilmesine karar verilmiş, bu kararın tatbiki için de mufassal¹⁷⁴ bir plan hazırlanmıştı.

Maalesef bu kararları vermekte çok geç kalmıştık. Hükûmet daha evvel tedbirler almış ve Ermeni ileri gelenlerini tevkif etmeğe başlamıştı. Bu vaziyet karşısında ben de korkarak kaçtım. Ne aneme ne babama ne kardeşlerime bir haber bırakmadan...

Bir Ay Dersim Kürtleri Arasında

Kimseye haber vermeden kaçmıştım. Beni de “*Taşnak*” diye haber vermişlerdi. Nereye gideceğimi de bilmiyordum. Tevkif edilmek korkusuyla dağları, taşları aştım. Bir müddet sonra bir ormanlığa girdim. Büyük bir ağacın dibinde oturarak ne yapacağımı düşünmek istedim, fakat dimağım işlemiyordu.

En ufak gürültüden korkarak hemen yere yatar veya bir ağacın arkasına gizlenirdim. Susuzluktan içim yanıyordu. Yoluma devamlı ormanda ilerlemeye başladım. Ne kadar yürüdüğümü bilmiyorum, ancak bir müddet sonra ayaklarımda derman kalmadığını ve yere düştüğümü hatırlıyorum... Gözlerimi açtığımda kendimi tanımadığım bir odada buldum. Evvela müthiş bir surette korktum, fakat ihtiyar bir kadının gülerek bana doğru geldiğini ve bir

¹⁷⁴ Tafsîlâtı, ayrıntılı

şeyler söylediğini görünce bir az müsterih oldum. Vakıa kadının dilini anlamıyordum. Fakat vaziyetten, bana emniyet telkin etmek istediği anlaşılıyordu. Bütün ailemi kaybettikten sonra esasen ben de ölmek istiyordum. Bu itibarla artık hiçbir şeyden korkmuyor, hiçbir şeyden endişe etmiyordum.

İhtiyar kadın odanın kapısını açarak yüksek sesle bir iki defa bağırdı. Biraz sonra, içeriye bir delikanlı girdi ve yatağıma yaklaşarak garip bir Türkçe ile:

– “Arkadaş korkma, burada bizim misafirimizsiniz”, dedi ve yanı başımda oturarak:

– “Nasılsın, biraz iyi oldun mu?” diye sordu.

– Delikanlı, bu suallere cevap vermediğimi görünce, mevzuu değiştirdi ve:

– “Uyumak istiyorsan, biz çıkalım”, dedi ve ayağa kalktı.

– Bu esnada, bütün kuvvetimi toplayarak:

– “Bana biraz su verir misiniz?” dedim. Delikanlının hemen getirdiği suyu içtikten sonra, sordum:

– “Siz kimsiniz? Ben nerede bulunuyorum?”

Delikanlı cevap verdi:

– “Hiç merak etme, dost evinde bulunuyorsunuz... Biz Kürdüz...” Hayretle kendisine baktığımı görünce, delikanlı bu bakışımın manasını anladı ve yeni bir sual sormama meydan bırakmadan atıldı:

– “Kürdüz, fakat senin bildiğin Kürtlerden değil... Burası Dersim’dir. “*Dersim*” ismi işitince hocam Dersimli Hamparsom’u ve onun Dersim hakkında verdiği malûmatı hatırladım. Hakikaten emniyette bulunduğuma kanaat getirdim. Muhatabım bakışımdayki tebeddülâtı¹⁷⁵ fark etmiş olacak ki hemen söze başlayarak:

– “Burada, aramızda bulundukça hiçbir şeyden korkma! ... İştediğin kadar, hatta istersen bütün ömrünce burada kalabilirsin... Annem sana annelik ben de sana kardeşlik yapacağım”

Elimi delikanlıya uzatarak:

¹⁷⁵ Değişim

– “Teşekkür ederim, bu iyiliğinizi unutmayacağım”, dedim.

Adı Haso olan muhatabım, hava almak için biraz dışarıya çıkmak teklifinde bulundu, bende kuvvet kalmadığı için odada kalmayı tercih ettiğimi, ancak karnımın aç olduğunu söyledim. Haso’nun emri üzerine, annesi derhal bir kâse yoğurt getirdi. Büyüyük bir iştiha ile yoğurdu yedikten sonra, tatlı bir uykunun tesiriyle gözlerimi gene kapamıştım.

Akşamüzeri uyandığımda Haso’yu yanı başımda buldum. Delikanlı elimi tutarak:

– “Maşallah, hararetin filan kalmamış. Çok şükür yaraların da hafif birkaç güne kadar tamamen iyi olacaksınız”, diyordu.

Filhakika, iki gün sonra, yüksek bir dağın eteğinde bulunan Kürt evinin kapısına çıkabildim. Her tarafta sarp dağlar ve ormandan başka bir şey görünmüyordu. Bir ay sonra, yaralarımın da eser kalmamış tamamen iyileşmiştim.

Daha uzun müddet bu fakir adamlara yük olmak istemediğim için bir gün Haso’ya sordum:

– “Görüyorsun ki artık tamamıyla iyileştim. Hayatımı kurtarmak suretiyle bana yaptığınız büyük iyiliğe nankörlükle mukabele etmek istemediğim için daha uzun müddet burada kalmak istemiyorum. Vaziyetinizi biliyorum. Siz de fakir adamlarsınız. Bundan başka benim yüzümden size en ufak bir fenalık bile gelmesini arzu etmem. Bütün bu sebeplerden dolayı sizden son bir iyilik daha rica edeceğim... Beni buradan Kafkasya’ya götürebilir misiniz?”

Haso, evvela bu teklifime itiraz etti, fakirliğini yüzüne vurduğundan şikâyetle, icabında beni şeyhinin evine misafir edeceğini söyledi.

Ben endişelerin yersiz olduğuna dair teminat vererek, vaziyeti uzun uzadıya anlattım ve benim daha uzun müddet Dersim’de kalmamın kabil olmadığını, kendisi yardım etmezse bile, her türlü tehlikeyi göze alarak kendi başıma yola çıkacağımı kat’i bir lisanla izah ettim. Bunun üzerine Haso teklifimi kabul ederek:

– “Mademki, her halde gitmek istiyorsun, o halde Kafkasya yolunu tutmaktan vazgeçeceksin. Hali hazırda en emin yol İran

yoludur. Buradan seni İran hududuna kadar gönderebilirim. Bir defa İran'a gittikten sonra orada kolaylıkla Kafkasya'ya geçebilirsiniz.”

Artık tamamıyla anlaşılmış bulunuyorduk. Derhal yol hazırlıklarına başladık ve ertesi sabah erkenden yola çıktık. Sırtımda Haso'nun elbiseleri, ayağımda çarık, başımda koca Kürt kalpağı olduğu halde balta görmemiş ormanlardan ilerliyorduk. Akşamüzeri geniş bir yaylaya vardık. Uzaktan bizi gören bir çoban avazı çıktığı kadar bir şeyler bağıırıyordu. Haso derhal mukabele etti. Beş dakika sonra yanı başımızda iki silahlı adam peyda oldu. Haso ile bu adamlar arasında cereyan eden kısa bir muhavareden sonra, silahlı adamlar önümüze düşerek bize yol gösterdiler. Bir müddet sonra büyük bir çadırın önünde durduk.

Arkadaşım Haso şeyhin huzuruna çıkacağımızı haber verdi. Filhakika biraz sonra bizi şeyhin huzuruna çıkardılar. Aksakallı ihtiyar bir adam olan şeyh Haso'yu isticvap ederken ara sırada bana bakıyor, beni tepeden tırnağa kadar süzüyordu. Arkadaşımın isticvabı bittikten sonra, şeyh kendi adamlarından birine hitaben bazı emirler verdi. Haso şeyhin elini öpmek üzere diz çöktü. Onu müteakip ben de şeyhe yaklaşarak elini sıktım. Şeyhi beni yakından da tetkik ederek Haso'yu çağırdı ve Kürtçe bir şeyler söyledi.

Arkadaşım, şeyhin sözlerini aynen bana tercüme etti:

– Şeyh Efendi, sizden çok memnun kalmış, “bu delikanlı çok cesur bir delikanlıya benziyor, yazıktır, başına bir felaket gelir aramızda kalsın, misafirimiz olsun, kendisine evlat muamelesi yaparız”, diyor dedi.

Haso vasıtasıyla cevap verdim:

– “Şeyh efendinin sözlerinden müteşekkirim. Fakat Kafkasya'da akrabalarım var, onların yanına gitmek istiyorum, bir an evvel akrabalarım kavuşmayı kolaylaştırırlarsa bana büyük bir lütuf yapmış olacaklardır”, dedim.

Bu tehlikeyi de bu suretle bir yalanla atlattıktan sonra, şeyhin ayırdığı üç atlı ile beraber yola çıktık. Dersim hududuna yaklaşıncaya, arkadaşımın ayrılma mecburiyeti hâsıl oldu.

Bu temiz yürekli delikanlı ile öpüştüm, kendisini hayatımın sonuna kadar unutmayacağımı tekrarlayarak bana refakat eden Kürtlerle İran hududuna doğru yoluma devam ettim. İran'a giderken yolda benim gibi iki firariye daha tesadüf ettik. Bir mucize ile canlarını kurtaran bu iki genç, Harput'ta da katliam yapıldığını ve on beş günden beri ot yiyerek dağlarda dolaştıklarını söylüyorlardı. İran hududuna yaklaşıncı, bizi oraya kadar getiren Kürtler yerlerine döndüler. Teşekkür ederek Kürtlerden ayrıldığımız günün akşamı karşımıza Rus askerleri çıktı. Kıyafetimize bakarak bizi Kürt zanneden askerler isticvaba başladılar.

Fransızca ve İngilizce bilen arkadaşımızdan biri vaziyetimizi anlattı. Bunun üzerine nereye gitmek istediğimizi sordular. Ben Kafkasya'ya geçmek arzusunu izhar ettim, fakat Ruslar buna müsaade etmediklerinden İran'a gitmek mecburiyetinde kaldım. Bu suretle diğer arkadaşım ile beraber İran'ın Salmast şehrine gittik. Orada kimseyi tanımadığım için doğruca Ermeni kilisesine gittik. Kilisenin papazı büyük bir hüsnü kabul göstererek bize yiyecek ve elbise temin etti. Birkaç gün kilise avlusundaki muhacir hanede istirahat ettikten sonra, arkadaşlarım Tahran'a gitmek üzere benden ayrıldılar. O dakikadan itibaren tanımadığım bir memlekette tamamen kimsesiz kalmıştım. Papazın imalı sözlerinden daha uzun müddet bana bakamayacağını anladığımdan kendime bir iş bulmak üzere Ermeni tüccarları nezdinde teşebbüslerde bulundum. Nihayet bir tüccarın yanında iş bularak bir sene kadar Salmast'ta kaldım.

Bu müddet zarfında biraz para biriktirmeğe muvaffak olmuştum. Bir gün benimle İran'a iltica eden arkadaşlardan birinden bir mektup aldım. Arkadaşım, Tiflis'e muvasalat ettiğini haber vererek beni de oraya çağırıyordu. Bu esnada Rus ordusunun Erzincan'a girmek üzere olduğuna dair de haber geldiğinden Salmast'taki işimi terk ederek Kafkasya'ya gitmeğe karar verdim. Maksadım oradan Erzincan'a gitmek akrabalarımı aramak ve evimizde sakladığımız paraları ele geçirmektir. Patronum beni bu

fikirden vazgeçirmek için çok uğraştı, fakat bir türlü muvaffak olamadı.

Salmast'tan Tahran'a gidince ilk işim oradaki Taşnak rüesasını bularak vaziyeti izah etmek oldu. Fırkanın Tahran'daki mesul Murahhası Avedyan beni dinledikten sonra şunları söyledi:

– “Başınıza gelenlerden son derece müteessir oldum. Fakat müteselli olunuz, zira geçmişin fena günleri bir daha avdet etmeyecektir. Kafkas cephesindeki gönüllülerimiz bu günlerde Erzincan'a girmek üzere bulunuyorlar. Mademki, sen de oraya gitmek istiyorsun, ben seni kolaylıkla Tiflis'e gönderir bir de tavsiye veririm. Vereceğim tavsiye ile fırkamızın Tiflis merkezine müracaat ettiğiniz takdirde seni de gönüllü olarak hemen cepheye gönderirler. Esasen bizim de senin gibi o havaliyi bilen, cesur ve vatanperver gençlere ihtiyacımız vardır. Bu itibarla müracaatın memnuniyetle derhal kabul edilecektir.”

Filhakika, Avedyan'ın verdiği tavsiye ile Taşnak Fırkasının Tiflis Merkezi Umumisine müracaat ettiğim zaman büyük bir hüsnü kabul görmüştüm. Gönüllü işleriyle “*milli büro*” adındaki teşkilat meşgul olduğundan, fırka merkezinden beni oraya gönderdiler.

Mezkûr¹⁷⁶ “*Milli büro*” erkânından Petersburglu dava vekili Asripekof, fırkanın tavsiyesini görünce derhal zile bastı ve içeriye giren tepeden tırnağa kadar müsellağ gönüllüye şu emri verdi:

– “Bu arkadaş yüksek bir tavsiye ile buraya gelmiştir. Derhal Erzincan cephesine gidecektir. Kendisine elbise silah ve yol masrafı için bir miktar harçlık veriniz. Ben şimdi cephe kumandanı Murat Paşa'yı da bu işten haberdar edeceğim. Bugün istirahat etsin, yarın akşam ki trenle hareket edecek gönüllülerle cepheye gidecektir.”

Milli büro mümessili Asripekof sonra bana dönerek elini uzattı ve:

¹⁷⁶ Zikredilen, sözü geçen, anılan

– “Yolunuz açık olsun arkadaş. Yarın akşama kadar şehri geziniz. Herhangi bir ihtiyacınız olursa beni daima burada bulabilirsiniz. Cepheden dönüşte tekrar görüşürüz”, dedi.

Teşekkür ettim. Askerce bir selam çakan gönüllünün önünden geçerek milli büro mümessilinin odasından çıktım. Refakatimdeki gönüllü ile beraber binanın birkaç odasına girip çıktıktan sonra, beni görenler tanıyamazdı.

Sırtımda askeri üniforma, başımda iri bir Kazak kalpağı, belimde bir onluk mavzer tabancası ve iri bir kama olduğu halde Tiflis sokaklarında geziyordum. Artık ben de gönüllü kaydedilmiştim.

Gönüllülerin Cepheye Hareketi ve Erzincan’a Dönüş

O gece Tiflis’te ahabap olduğum diğer gönüllülerle beraber mükemmel bir eğlence tertip ettik. Bu gibi eğlenceler cepheye hareket edecek adamların meşru hakkı sayıldığına göre, eğlencemiz sabaha kadar devam etmişti. Akşamüzeri, muayyen saatte Tiflis istasyonunda toplandık ve bizi teşyie¹⁷⁷ gelen binlerce halkın alkışları arasında trene binerek cepheye doğru hareket ettik.

Açımazın Katagikosu Kevork Sürenyan cepheye gidecek gönüllüleri takdis¹⁷⁸ etmek arzusunu izhar ettiğinden, Açımazine uğramak mecburiyetinde kaldık.

Manastırın geniş avlusunda toplandık. Bir müddet sonra Katogikos maiyeti erkânı ile kiliseden çıkarak safı harp sırasıyla dizili olan gönüllülere doğru ilerlemeğe başladı ve üzerinde Rusça ve Ermenice olarak (Armenskaya Drujina) kelimeleri yazılı bulunan ipekli Rus bayrağının önünde durdu.

Katogikos bu bayrağı takdis ederek Çar Nikola’ya uzun ömürler dileyen bir dua okudu ve gönüllülere de muvaffakiyetler diledi.

¹⁷⁷ Uğurlamak

¹⁷⁸ Kutsama, ululama

Başta Vartan, Keri, Heço, Tro, Hamazasp olduğu halde kumandanlar Katogikosun elini öperek kendilerine tevdi edilen vazife sadakatle ifa edeceklerine yemin ettiler.

Başta askeri mızıkla olduğu halde alay hududa doğru yola çıktı. Açımanın rahipleri Arpaçay üzerindeki Markara köyüne kadar bize refakat etmişlerdi. Burada son defa olarak teati¹⁷⁹ edilen nutuklardan sonra alayımız şimşek gibi ilerlemeğe başladı.

Ben bir gün evvel Erzincan'a varmak istediğimden gece gündüz uyumadan yol yürümemizi istiyordum. Başlıca maksadım akrabalarımı aramak, bir de her ihtimale karşı evimizde sakladığımız paraları ele geçirmekti. Birçok gönüllüler de aynı arzu ile yanıp tutuşuyorlardı. Bunun haricinde birçokları da fırsattan istifade ederek kısa bir müddet zarfında zengin olmak istiyordu.

İki gün sonra Osmanlı topraklarında hayli ilerlemiş bulunuyorduk. Cepheden çok müsait haberler geliyordu.

Osmanlı ordusu 14 Şubat 1916 (1 Şubat 1331) tarihinde Erzurum'u kaybederek garbe doğru ilerleyen Rus ordusu karşısında geri çekiliyordu. Bu esnada Osmanlıların Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Kâmil Paşa istifa etmiş yerine Mirliya Vehip Paşa gönderilmişti. Osmanlıların Trabzon'u istidat için bir taarruz hazırladıkları haber alınmıştı. Filhakika İstanbul'dan gönderilen Mirliya Fevzi Paşa kumandasındaki beşinci kolordu harp meydanına girmiş ve taarruz hazırlıklarına başlamıştı.

İleri hatlarda Murat Paşa'nın kumandası altındaki gönüllü alayları vaziyeti Rus Erkân-ı Harbiyesine bildirmişlerdi. Bunun üzerine Bayburt istikametine Fevzi Paşa'nın sağ cenahıyla Erzincan şarkındaki Yusuf İzzet Paşa kuvvetlerinin sol cenahlarını topalayıp kuvvetli bir yarma taarruzu yaptılar.

Gönüllülerin de iştirakiyle geceleyin yapılan bu baskın muvafakiyetle neticelenmiş, Osmanlı kuvvetleri kâmilan geri çekilmişti. Bu ani bozgunundan istifade eden Rus taarruzu bütün şiddeti ile bir hafta devam etti. Yarılan cepheyi bir türlü düzeltemeyen ve hakiki

¹⁷⁹ Karşılıklı alıp vermek

bir paniğe uğrayan Osmanlılar nihayet Temmuz'un 11'inde Erzincan'ı da terk etmek mecburiyetinde kaldılar. Gönüllü alayımız kuşluk vakti şehre giren ilk kuvvetler arasında bulunuyordu. Gerek bu bir hafta zarfında cereyan eden muharebelerde, gerek doğduğum şehre girerken duyduğum heyecanı ömrümün sonuna kadar unutamayacağım.

Rus orduları kumandanı Kalit'in, işgali müteakip Erzincan halkına hitaben bir beyanname neşrederek muhtelit ve muvakkat bir hükûmet kurulduğunu, Osmanlılar zamanına ait davaların dinlenemeyeceğini, davaların her kavmin kanununa göre hal olunacağını ve himayesinde Ermeni çocuğu olanların, bunları komisyonu mahsusuna teslim etmeleri lazım geldiğini ilân etmişti.

Arkadaşlarım istirahat ederken ben yanıma en samimi arkadaşlarımdan dört kişi alarak evimize gittim. Heyhat evimizin yerinde yeller esiyordu. Bütün hayatımı içerisinde geçirdiğim evin harabelerini görünce bir dakika kendimi kaybettim.

Bir tek ümidim kalmıştı. Evimize gittiğim zaman bütün kaybettiğim sevgileri orada bulacağımı, daha doğrusu eski günlerin hatırası arasında kendimi teselli edebileceğimi umuyordum. Bu son ümidim de suya düşünce dünya başıma yıkıldı. Yavaş yavaş kendime geldikten sonra evimizin harabeleri arasında dolaşmaya başladım. Hatıralarımı tazeleyerek bahçe kısmını ve orada sakladığımız paraların yerini tespit muvaffak oldum.

Küçük hazinemizin yerini arkadaşlarıma göstererek orasını kazmalarını rica ettim. On dakika sonra bizzat annemin diktığı yeşil muşambaya sarılı küçük sandık meydana çıktı. Daha fazla orada kalamadım. Arkadaşlarımın koluna girerek karargâha döndük. Sandığı orada açtım. İçerisinde 4800 Osmanlı altını ile annemin ve hemşirelerimin mücevheratını buldum. Bu mücevherleri görünce kendimi tutamadım, çocuk gibi ağlamaya başladım. Annem ve kardeşlerim kim bilir neredelerdi? Belki de yaşamıyorlardı. İki gün hasta yattım. Bu vaziyet karşısında arkadaşlarım mücevherleri satmaya karar verdiler.

Yalnız annemin tek taşlı bir yüzüğünü yadigâr olarak saklayarak diğer mücevherlerin satılmasına muvafakat ettim. 4800 liraya gelince, Erkân-ı Harbiye nezdindeki Ermeni mümessili Arşak Çamalyan vasıtasıyla ordunun kasasına emanet bıraktım.

İşlerimi bu suretle hallettikten sonra artık Erzincan'da kalmak istemiyordum. Esasen gönüllü hayatından zevk de almıyordum. Bilakis bazı arkadaşların müfrit¹⁸⁰ hareketleri bende derin infialler¹⁸¹ husule getiriyordu. Sevgililerimi bulmak arzusuyla aralarına karıştığım arkadaşlarımdan bir an evvel ayrılmak istiyordum. Ancak bu arzumu bir türlü kimseye bildiremiyordum. Nihayet bir gün en yakın arkadaşım Kemahlı Kırkor Vartanyan'a açıldım ve:

– “Artık gönüllü hayatına tahammül edemeyeceğim. Kafkasya'ya dönmek üzere bana izin vermezlerse, her şeyi gözüme alarak firar edeceğim!” dedim.

Arkadaşım bu kararına itiraz etti:

– Kararında belki haklısın, fakat mademki bir defa yemin ettin ve kendi rızanla gönüllü yazıldın. Öyle kolay kolay ayrılamazsın. Beni dinlersen bu hususta kimseye de açılma. Zira seni sırf Erzincan'da sakladığın serveti ele geçirmek için gönüllü yazılmakla itham edecekler ve bu hatt-ı hareketini su-i misal addederek seni çok müşkül bir vaziyete sokacaklardır. Belki paranı da müsadere¹⁸² eder, seni de bozguncu diye divanı harbe verirler. Arkadaşımın bu sözleri üzerine vaziyetimin vahim olduğunu kabul etmek mecburiyetinde kaldım. Fakat diğer taraftan gönüllü hayatına alışamıyacağım da muhakkaktı. Endişelerimi açıkça yeniden izah ettim. Arkadaşım Kırkor dikkatle beni dinledi, sonra

– “Sen merak etme, ben bu işin bir çaresini bulacağım, yalnız birkaç gün sabret”, dedi.

– “Elimde değil, artık sabrım da kalmadı, ben bu işi yapamayacağım.”

¹⁸⁰ Ölçsüz ve taşkın hareket eden

¹⁸¹ Can sıkılma, teessür

¹⁸² El koyma, toplama, toplatma

– “O halde sen yalandan hasta ol, nasılsa sana 2– 3 gün istirahat verirler. Bu müddet zarfında ben de işini halletmeğe çalışırım.”

Kurtarıcı Hastalık

Arkadaşım Kirkor’un tavsiyesi üzerine yalandan hastalandım. Öğleye doğru doktor geldi ve beni muayene ettikten sonra:

– Senin bir şeyin yok, fakat mademki istirahat istiyorsun bir hafta hapis yazayım da yalandan hastalanmanın ne olduğunu öğrenirsin, dedi ve hiçbir şey sormadan yanımdan ayrıldı.

Biraz sonra, beni zorla yatağımdan kaldırarak bizzat Murat Paşa’nın huzuruna çıkardılar.

Murat Paşa’nın disipline fazla ehemmiyet verdiğini bildiğim için karşısına çıkmaktan korkuyordum. Bahusus ki birçok askerleri şahsen isticvap ettiğini ve kabahatli olduklarına kanaat getirir getirmez tabancasını çekip öldürdüğünü işitmiştim. İki süngülü askerin refakatinde Murat Paşa’nın kapısı önünde beklediğim dakikada bu kapıdan sağ çıkıp çıkmayacağımdan emin değildim. İçeriden Murat Paşa’nın sesi geliyordu. Ara sıra kulağıma:

– “Ben de böyle şeylere tahammül edemem, hepinizi köpekler gibi gebertirim”, gibi sözler çarpıyor, endişelerimi bir kat daha arttırıyordu. Nihayet kapı açıldı ve elleri kelepçeli dört asker dışarı çıktı. Süngülüler bunları götürürken muhafızlarım beni içeriye soktular.

Murat Paşa masasının başına geçmiş bazı evrak okuyordu. Okumayı bitirdikten sonra asabî bir hareketle kâğıtları imzaladı ve ayağa kalkarak sert bakışlarını bana çevirerek:

– “Yalandan hastalanan sen misin?” diye sordu.

Benden cevap alamayınca isticvaba başladı:

– “Nerelisin?

– Erzincanlı,

– Buraya ne yapmaya geldin?

– ...

– Buraya ne yapmaya geldin, diyorum?

– Vazifemi yapmaya...
 – Vazifen zengin olup buradan sıvışmak mıdır?
 – Ben kimsenin parasını çalmadım. Elime geçen para ailemin servetidir.

– Demek sen buraya bu parayı ele geçirmek için geldin?
 – Asıl gayem ailemi bulmaktı.
 – Ordudan uzaklaşmak istediğin doğru mu?
 – ...
 – Boşuna sükût etme, arkadaşın Kırkor Vartanyan her şeyi itiraf etti. İkiniz beraber kaçacakmışsınız?

– Böyle bir şeyden haberim yok.
 – Haberin olup olmadığını şimdi sana öğretirim.”

Deyip bana doğru ilerleyince avazım çıktığı kadar bağırarak sırtüstü yere düştüm ve bayıldım.

Gözlerimi açtığım zaman kendimi hastanede buldum. Korkularından, arkadaşlarımdan hiçbiri ziyaretime gelmediği için olup bitenlerden haberim yoktu.

En samimi arkadaş bildiğim Kırkor Vartanyan'ın ihanetine de bir türlü inanmıyordum. Bana bir kurtuluş çaresi bulacağını vadeden bu arkadaşın bilâkis beni ele verdiği Murat Paşa'nın sözlerinden anlaşıyordu. Acaba bu arkadaş ne olmuştu? Korkumdan bayılmamış olsaydım, Murat Paşa beni odasında yere serecek miydi?

Hastaneden çıkınca beni divan-ı harbe mi verecekler yoksa tekrar Paşa'nın huzuruna mı çıkaracaklar? Bu gibi sualler mütemadiyen beynimi tırmalayıp duruyordu.

Bu endişelerden kurtulmak üzere yarım yamalak Rusçamla hastabakıcı Rus kadından imdat istemeğe karar verdim. Biraz sonra hastabakıcı yanıma gelince:

– “Hemşire bana biraz yiyecek verir misiniz?” Dedim.

Rus kadını bana sert bir eda ile

– “Doktor müsaade etmeyince bir şey veremem”, dedi.

– Fakat ben açlıktan geberiyorum.

– Onu yarın sabah doktora söylersiniz.”

Hastabakıcıya da bel bağlanamayacağını görünce ani bir karar verdim ve boğuk sesler çıkararak karyolamdan yere yuvarlandım. Beni Murat Paşa'nın hiddetinden kurtaran bu kurnazlık biraz evvel beni yalnız bırakmaya hazırlanan hastabakıcıyı yanıma koşturdu. Hastabakıcı şaşkın bir vaziyette nabzımı muayene etti, sonra göz kapaklarımı açtı ve dışarıya koşarak iki hastabakıcı daha çağırdı.

Şimdi üç hastabakıcı beni yerden kaldırıp yavaşça karyolama yerleştiriyor ve aralarında vaziyetimi münakaşa ediyorlardı. Neticede ne yapacaklarına dair bir karar veremediklerinden doktoru çağırma lüzum gördüler. Hasta bakıcılardan biri doktoru çağırmaya giderken gözlerimi açtım ve:

– “Lütfen biraz su!” dedim.

Hastabakıcım hemen su bardağını dudaklarıma dayadı. İki yudum içtikten sonra gözlerimi büsbütün açtım.

Hastabakıcılar beni korkutmamak için tatlılıkla isticvaba başladılar. Biraz evvel sert konuşan hemşire tatlı bir sesle soruyordu:

- “Bir şey mi istiyorsunuz?
- Hayır, bir şey istemiyorum.
- Galiba rüya görüyordunuz?”

Doğrusu, hastabakıcının bu buluşu işime yaradı, derhal cevap verdim:

- “Evet, galiba uyumuş olacağım.
- Korkunç bir rüya görüyorum sanırım.
- Rüyanızı hatırlar mısınız?
- Hatırlamıyorum.”

Hastabakıcılar birbirine manidar manidar bakıyorlardı. Bu komedyayı fazla uzatmamak üzere uyumak istediğimi söyledim. Bunun üzerine hemşireler beni yalnız bıraktılar.

Ertesi günü doktor beni her zamankinden daha dikkatle muayene etti ve birçok sualler sordu.

Doktorun ne öğrenmek istediğini bildiğim için bütün suallerine şüphelerini artıracak cevaplar veriyordum. Neticede doktor bana şu müjdeyi verdi:

– Artık iyileşiyorsun, yalnız deniz havasına ihtiyacın var. Seni Batum sanatoryumuna göndereceğim. İki ay orada kalır, sonra yine buraya gelirsin.

Bu anda duyduğum memnuniyeti belli etmemek için:

– Ben Erzincan’dan ayrılmam, ölürsem burada öleceğim, dedim.

Bunun üzerine doktor şunları söyledi:

– Gönüllüler yatakta ölmez. İki ay hastanede yatar, iyi olur, döner gelir, yine cepheye gidersin. Asker dediğin cephede ölür. Bugün sertabiple görüşür, iki gün sonra seni taburcu yaparız.

Filhakika iki gün sonra diğer üç hasta ile beraber beni bir otomobile koydular. Arkadaşlarımdan ayrılacağım sırada Kırkor Vartanyan’ı görmek istedim. Beni uğurlamaya gelen arkadaşlar:

– Onu attık göremezsin demişler ve fazla izahat vermemişlerdi. Bu çocuğun ne olduğunu bugüne kadar öğrenemedim, fakat ihanetinin cezasını çektiğini zannediyorum. Otomobilimiz hareket ederken Erkan-ı harbiye nezdindeki Taşnak Fırkası mümessili Arşak Çamalyan yanıma gelerek bir mektup uzattı ve dedi ki:

– “Buradan doğru Tiflis’e gideceksiniz. İşte bize teslim ettiğin 4800 liranın makbuzu. Bu makbuzu Tiflis’teki “Milli Büro” ya götürür parayı oradan alabilirsin. Sakın bir daha buraya geleyim deme...”

Arşak Çamalyan’ın bu tavsiyesinde ne derece samimi olduğunu bilmiyorum. Her halde ben bir daha Erzincan’a ayak basacak değildim. Bütün gayem bir an evvel cepheden ayrılmaktı. Ondan sonra ne yapacağımı ben de bilmiyordum. Bu itibarla ucuz kurtulduğuma şükrediyordum. Tiflis’e doğru giderken hayatımı yalandan hastalanmak usulüne medyun¹⁸³ olduğumu düşündüğüm dakikada, günün birinde aynı usul sayesinde Berlin mahkemesinden de beraat kazanacağımı aklımdan bile geçirmiyordum.

Çar Nikola’nın Tiflis’i Ziyareti ve Nezarethane Yolu

¹⁸³ Borçlu

Tiflis'e muvasalat¹⁸⁴ olur olmaz, ilk işim 4800 lirayı tahsil etmek için “*Milli Büro'ya*” müracaat ederek Arşak Çamalyan'ın bana verdiği makbuzu ibraz ettim. Bir saat kadar beklediğim halde beni arayan soran olmadı. Benden sonra gelenler, işlerini bitirmiş gitmişlerdi. Yavaş yavaş şüphelenmeye başlıyordum. Sabrım kalmadı. Hademeye Milli Büro reisini görmek istediğimi söyledim.

Aradan on dakika geçtiği halde yine bir ses çıkmayınca, bekleme salonundan çıktım ve karşıda kapısı açık duran büyük bir odaya girdim. Masa başında oturan bir adam hiddetli bir sesle ne istediğimi sordu.

– “Paralarımı istiyorum!” Diyerek adamın masasına doğru ilerledim.

Adam ayağa kalktı ve:

– “Ne parası”, dedi.

Vaziyeti anlattım. Bana bir sandalye göstererek:

– “Bir dakika müsaade ediniz” diyerek bitişik odaya girdi.

On dakika sonra masasının başına döndü. Bu sefer tatlı dil kullanmaya başladı ve güler yüzle:

– “Sizin işinizle meşgul oluyoruz. Muhasebeci bankaya adam göndermiş, daha dönmemiş. İsterseniz öğleden sonra teşrif ediniz.

– Burada beklesem olmaz mı?

– Olur. Ama artık öğle oldu, daire kapanacak. Öğleden sonra saat ikide teşrif ederseniz işiniz derhal biter. Şayet paranız yoksa size alelhesap¹⁸⁵ bir şey verelim.”

Alelhesap para almanın ne kadar tehlikeli olduğunu bildiğim için bu teklifi reddettim.

– “Teşekkür ederim, bugünlük param var. Saat ikide gelirim, fakat bugün işim bitmelidir”, dedim.

– “Hay hay, siz merak etmeyin, tam saat ikide teşrif edin” diyerek beni odadan çıkardı. İki saat sonra milli büroya geldiğim

¹⁸⁴ Vasil olma, ulaşma, varma

¹⁸⁵ Hesaba sayarak

zaman kapalı bulunan kapının üzerine yapıştırılmış şu ilânı görünce dona kaldım:

“Çar Hazretlerinin şehrimizi ziyaretleri münasebetiyle (Milli Büro) iki gün kapalıdır.”

Çar Nikola'nın Tiflis'i ziyareti beklenmedik bir hadise olmadı-ğın göre, milli bürocular beni, bile bile atlatmışlardı.

Yalnız, asıl maksatlarını henüz anlamamıştım. Beni atlatmakla acaba paralarımı mı vermeyeceklerdi, yoksa hazır paraları olmadığı için sadece gün mü kazanmak istiyorlardı? Bu son ihtimale inanmak istiyordum. Fakat bu takdirde beni atlatmaya lüzum yoktu. Hazır para olmadığını iki gün sonra verebileceklerini açıktan açığa söyleyebilirlerdi.

Demek ki meselede bir suinayet¹⁸⁶ vardı. Her halde iki gün beklemekten başka çare yoktu. Müthiş kızgınlığımı teskin etmek üzere Çar Nikola'yı karşılamaya hazırlanan halka karıştım.

Bütün sokaklar dolmuş, evler binalar bayraklarla süslenmiş, büyük meydanlıklarda zafer takları kurulmuştu. Çar Nikola'nın Tiflis'i ziyareti umumi bir sevinç uyandırmıştı.

Bu sıralarda imparator Ermenilere fazla itibar ediyor, Ermeni mümessilleri için Kafkasya Umumi Valisi Varantzov Daşkof'un sarayında hususi bir daire tahsis edilmesini emrediyordu. Bundan başka, Taşnakların Kafkasya Ermenileri üzerinde büyük nüfuz ve tesirleri olduğunu gören imparator evvelce mahkûm edilen bütün Taşnakları affediyordu.

İmparatorun emriyle Tiflis sarayında yerleşen Ermeni mümes-sillerinden Piskopos Mesrop, Samson Harutyunyan ile Aleksandr Hadisiyan, Taşnak Fırkası Merkez Umumisinden aldıkları talimat mucibince Rus ricaliyle siyasi müzakerelere girişmişlerdi. Bu me-yanda müstakbel Ermenistan meselesi görüşülmüş, Taşnak mu-rahhasları Rize ile Trabzon'un da Ermenistan hudutlarına dâhil edilmesini istemişlerdi. Rusların bu teklife muvafakat ettiğini görünce Sen Petersburg'daki milli büro mümessillerinden davave-

¹⁸⁶ Kötü niyet

kili Asripekof, Rize ile Trabzon'un kâfi gelemeyeceğini, İskenderun limanının da Ermenistan'a raptı lâzım geldiğini ileri süren bir muhtıra vermişti.

Taşnak gazetecilerinden ve bilahare Taşnaklar zamanında Eri-
van'da maarif nazırı olan Nigol Ağpalyan ise bütün tekliflerin
itirazsız kabul edilmesinden cesaret alarak İran'daki Salmast şeh-
rinin de Ermenistan'a ilhakını isteyen makaleler yazmıştı. Kafkas-
ya Ermenilerinin bu hatt-ı hareketine mukabil, Türkiye Ermenileri
Kafkasya'ya hususi bir heyet göndererek Kafkasya Ermenilerinin
Türkiye Ermenilerinin işlerine karışmamalarını, gönüllü teşkila-
tından vazgeçmelerini rica etmiş, fakat sesini duyurmaya muvaffak
olamamıştır.

Bilahare Tiflis'teki Ermeni *Milli Büro*' sunun müzakere zabıtlarından öğrenildiğine göre murahhas heyetine iştirak eden Kaçaz-nuni ile Vramyan Kafkasya Ermenilerinin taşkınlıkları yüzünden Türkiye Ermenilerinin düçar¹⁸⁷ olacağı müşkülâtı anlatmışlar ve her nevi sergüzeştlerden¹⁸⁸ sarfinazar edilmesi hususunda ısrar etmişler, fakat Taşnaklar bir türlü tuttukları yoldan ayrılmak istememişlerdir.

Erivan'da ve Kafkasya'da parmakla sayılacak kadar az birkaç kişi Taşnakların sergüzeştlerini tenkit etmek cesaretini göstermişlerdi.

Arşag Zohrabyan'ın etrafında toplanmış olan bu adamlar derhal “*vatan haini*” addedildi. Neticede bunlar da seslerini kesmek mecburiyetinde kaldılar.

Bu suretle Taşnak Fırkası, Ermeni milletinin mukadderatını istediği gibi idare etti. Çar Nikola'nın Taşnaklara karşı gösterdiği alaka bu fırkanın nüfuz ve tesirini bir kat daha artırmıştı.

Senelerce Çar idaresine karşı mücadele eden Taşnaklar artık her tarafta Çar için şenlikler tertip ediyor, Çar hizmetinde faal roller almış bulunuyorlardı.

¹⁸⁷ Yakalanmış, düşmüş.

¹⁸⁸ Macera, baştan geçen hâller.

İki gün devam eden şenliklerden sonra, Tiflis'te normal hayat avdet edince ilk işim paralarımı kurtarmak üzere *Milli Büro*'ya müracaat etmek oldu.

4800 liranın bana verileceğini ümit ederken bu sefer hiç beklemediğim bir hadise ile karşılaştım.

İki gün evvel, “Lütfen öğleden sonra teşrif ediniz” diyerek beni atlatan adam bugün beni tanımamazlığa geliyor ve:

– “Ne istiyorsunuz?” diye soruyordu.

Bidayette mesele çıkarmak niyetinde olmadığım için soğukkanlılıkla cevap verdim:

– “İki gün evvel gelmişim. Galiba beni tanıyamadınız.

– Buraya o kadar çok adam gelir gider ki, doğrusu tanıyamadım... Bir şey mi istiyorsunuz?

– Size Erzincan’dan 4800 liralık bir makbuz getirmiştim.

– Evet, evet, siz geçen gün de böyle bir meseleden bahsediyordunuz, fakat vakit olmadığı için sizinle meşgul olamamıştık. Verin bakayım şu makbuzunuzu.

– Hangi makbuzu?

– Erzincan’dan getirdiğiniz makbuzu.

– İlk defa buraya geldiğim zaman makbuzumu elimden aldılar.

– Ben sizden makbuz filan almadım.

– Siz almadınız, fakat kapıda duran adamınız aldı, bir daha meydana çıkmadı.

– Öyle ise evvela bu meseleyi halledelim” diyerek, muhatabım zili çaldı ve bir dakika sonra içeriye giren hademeye şu emri verdi:

– “Muhasebe müdürüne sorun bakayım Erzincan’dan gönderilmiş 4800 liralık bir makbuz almış mı?”

Bu hiç beklemediğim muamele karşısında son derece sinirlenmişim. Fakat komedyanın neticesini beklemeğe karar verdiğim için hiddetimi belli etmek istemiyordum.

Nihayet hademe döndü ve şu cevabı getirdi:

– “Makbuz muhasebecidedir, fakat muhasebeci makbuzu getiren adamı görmek istiyor.”

Bu cevap üzerine yerimden fırladım ve hademeye:

– “Çabuk beni muhasebe müdürünün yanına götür!” dedim.

Muhasebe müdürü iriyarı bir adamdı. Sırtını, duvar boyu Çar– Nikola’nın yağlı boya resmine dayamış bana bakıyordu. Karşısına dikilerek:

– “Beni istemişsiniz”, deyince, adam bana nezaket dersi vermeğe kalkıştı ve:

– “Burası resmi bir dairedir. Resmi bir dairede olmasa kapalı bir yere giren terbiyeli adamlar şapkalarını çıkarır ve selâm verirler.

– Ben buraya terbiye dersi almaya değil, paralarımı istemeğe geldim. 4800 liramı şimdi veriyor musunuz?

– Ne demek istiyorsun?

– Ne demek isteyeceğim, paralarını istiyorum.”

Gittikçe sesimin yükseldiğini gören muhasebe müdürü, işin sertlikle halledilemeyeceğine kanaat getirerek dedi ki:

– “Para istemenin de bir yolu vardır, birader. Sen kendi hesabına paranı istemekte haklı olabilirsin, fakat biz de vazifemiz icabı olarak böyle mühim bir meblağı ilk defa karşımıza çıkan adama teslim edemeyiz.

– O halde hüviyetimi ispat eden vesikaları göstereyim”, diyeerek fotoğraflı vesikalarımı çıkardım, muhasebeciye verdim.

Muhasebeci bunları tetkik ettikten sonra, yine tatlı bir sesle cevap verdi:

– “ Bunlara bir diyeceğim yok, kâğıtlarınız tamamdır. Yalnız başka bir cihet vardır. Malum ya bankalar ile kendi şubelerinden mektup almayınca ibraz edilen çeklerin bedelini ödemezler. Demek istiyorum ki biz henüz elinizdeki makbuzu teyit eden bir mektup almadığımız için, paranızın tediyesin¹⁸⁹i bu mektubun vüruduna¹⁹⁰ tehir¹⁹¹ etmek mecburiyetindeyiz.

– Makbuzdaki imzayı tanıyor musunuz?

¹⁸⁹ Ödeme

¹⁹⁰ Geliş

¹⁹¹ Erteleme, sonraya bırakma

– İmzayı tanıyoruz, hüviyetiniz de malum, her şeyi tamam, yalnız teyit mektubunu beklemek mecburiyetindeyiz. Usuldendir, ne yapalım.”

Muhasebecinin bu sözleri üzerine bir türlü ne yapacağıma dair bir karar veremiyor, söyleyecek söz de bulamıyordum.

Aklımdan birçok şeyler geçiyordu, fakat kat'i bir ret cevabı almayınca rezalet çıkarmanın doğru olmayacağını düşünüyordum.

Benim düşüncelere daldığımı gören muhasebeci, cesaret alarak, bana emniyet telkin etmeğe başlamıştı:

– “Bizim vazifemiz de çok zordur. Herkes müşkülât çıkardı-ğımızı zanneder, hâlbuki bizim elimizde ne var? Nizam harici bir iş göremeyiz. Bu nizamları koyanlar da her ihtimali göz önünde bulundurmuşlardır. Gayri tabii zamanlarda yaşıyoruz. Bazen herhangi bir sebeple bir adama bir havale verilir, havale mektubunu hâmil olan zat yolda iken havaleyi verenler parayı ödemekten vazgeçerler, bize verdikleri havale mektubunun battal¹⁹² olduğunu bildirirler. Bazen da havale mektuplarında veyahut çeklerde tahrifat yapılmış olur. Tabii sizin makbuzunuzda böyle bir şey yoktur, fakat her ihtimale karşı teyit mektubu gelmeyince tevdiat yapmamak prensip olarak kabul edilmiştir. Görüyorsunuz ki, bizim de kendimize göre hakkımız vardır. Onun için, çok rica ederim müsaade edin, teyit mektubu gelsin, paranızı derhal veririm.

– Beklediğiniz mektubun ne zaman geleceğini ümit edersiniz?

– Herhalde bu günlerde gelmesi lazımdır. Siz bana adresinizi bırakınız, mektup gelir gelmez derhal size haber gönderirim.

– Size zahmet vermek istemem. Kendim gelirim.

– Siz bilirsiniz. O halde iki üç gün sonra bir defa uğrayınız?”

Muhasebeciden ayrıldığım zaman, adamcağızın mendilini çırkarıp terlerini sildiğini gördüğüm zaman, bu zavallı adama acıdım.

O dakikada hem kızıyor hem de muhasebeciye hak veriyordum. Nihayet bu adam da bir memurdu ve salahiyeti haricine çıkamazdı. Bu işte bir kabahatli mevcut olsa bile, bunun muhase-

¹⁹² İşe yaramaz, geçersiz, kullanılmaz

beci olmasına imkân yoktu. Çünkü teyit edilmediği takdirde bile 4800 liramın muhasebecinin cebine girmesi mümkün değildi.

Be şerait altında emrivaki kabul etmekten başka çare yoktu. İki gün Tiflis'i gezdikten sonra üçüncü günü yine Milli Büro'ya gittim.

Muhasebeci beni görünce, karşıdan;

– “Maalesef daha gelmedi kardeşim” diye bağırdı.

Masasına yaklaşarak sordum:

– “Daha fazla gecikirse ne yapacağız?

– Dün Erzincan'dan posta geldi, fakat size dair bir şey çıkmadı. Belki yarınki postadan çıkar.”

Artık tahammülüm kalmamıştı:

– “Yarın da para mı alamazsam büsbütün başka şekilde görüşürüz”, diyerek ayrıldım.

Bütün gün bu vaziyet karşısında ne gibi bir hatt-ı hareket takip edeceğimi düşünmekle vakit geçirdim. Asıl kabahatin kimde olduğunu bilmediğim için herhangi kat'i bir karar vermekte tereddüt ediyorum. Erzincan'da paraları teslim ettiğim Arşan Çamalyan'ın bana bir oyun oynadığından emin olsa idim derhal geri döner onunla orada hesaplaşırdım. Fakat ya bu adam dürüst hareket etmişse? O zaman “Milli Büro” adamlarıyla çatışmak lazım gelecekti. Ancak bunun için de vaziyetin tamamıyla aydınlanmış olması lazım geliyordu.

Gece gözüme uyku girmedi. Sabahleyin erkenden kalktım ve her zaman çantamda bulundurduğum konyak şişesini açarak bir miktar içtim. Saat 10'a doğru tabancamı cebime koydum ve Milli Büro'ya gittim. Muhasebeci beni mutad¹⁹³ merasimle karşıladı ve sahte bir gülüşle:

– “Bugün de bir şey çıkmadı, fakat yarın muhakkak çıkacaktır”. Dedi ve benim cevabımı beklemeden devam etti:

– “Dün siz buradan ayrıldıktan sonra vaziyeti müdüre bildirdim ve Erzincan'a bir telgraf çekmesini rica ettim. Çok iyi yürekli

¹⁹³ Âdet olunmuş, alışılmış

bir adam olan müdürümüz bu ricamı kabul ederek telgrafi çekti. Nerede ise cevabı gelecektir.”

Muhasebecini yeni bir numara oynadığını hissettiğim bu sözlerle ehemmiyet vermedim. Birdenbire:

- “Şu iyi yürekli müdürünüzü görebilir miyim?” Diye sordum.
- “Müdürü ne yapacaksınız?
- Paranızı aldıktan sonra teşekkür etseniz daha iyi olmaz mı?
- Orası benim bileceğim bir iştir!”

Bu kelimeleri sert bir eda ile telaffuz etmiş olacağım ki, muhasebeci birdenbire sandalyesinden fırladı ve karşıdaki büyük kapıyı göstererek:

- “Ben karışmam. İsterseniz kendiniz giriniz”, diye kekeledi.

Bütün nezaket kaidelerini bir tarafa bırakarak kapıyı vurdudan müdürün odasına girdim ve masasına doğru ilerledim. Müdür, karşısında hiç tanımadığı bir adam görünce hiddetle gözlerini açtı:

- “Sen kimsin ve ne cesaretle buraya giriyorsun?” diye sordu.

Cevap vermediğimden cesaret alarakta:

- “Derhal dışarı çık!” diye kapıyı gösterdi.

Bu esnada ben, karşısında heykel gibi durmuş ses çıkarmıyor, beni adam akıllı tahrik etmesini bekliyordum. İşin farkında olmayan müdür ayağa kalktı ve biraz evvelki emrini bu sefer daha şiddetli bir şekilde tekrar ederek:

- “Derhal dışarı çık!” dedi.

Titremeye başlamıştım. Daha uzun müddet kendimi tutamadım ve dişlerimin arasından bir fiske gibi çıkan şu kelimeleri müdürün yüzüne fırlattım:

- “Hiçbir kuvvet beni buradan dışarı çıkaramaz.

– Ben seni buradan dışarı atmanın yolunu bilirim” diyerek zile bastı.

Ben:

– “Sizinle hususi görüşmek istiyorum dedim. Çağırdığınız hademe, beni buradan dışarıya çıkarmaya kalkışırsa onu da seni de buracıkta öldürürüm.”

Bunu söylerken elimi de tabancama götürdüm.

Bu hareketim beklediğim tesiri yapmış olacak ki, müdür içeriye giren hademeye:

– “Bize iki çay söyleyiniz!” diyerek onu savdı ve masasının başına geçerek karşısındaki koltuğu da bana gösterdi:

Her ihtimale karşı ayakta durmayı tercih ettim ve söze başlayarak, kim olduğumu, ne istediğimi kısaca anlattıktan sonra:

– “Paralarımı almadan buradan gitmem”, dedim.

Birdenbire yumuşamış görünen müdür hemen atıldı:

– Bilmiyorum, haklısınız. Sizi tanımadığım halde, dün akşam Erzincan’a telgraf çektim. Bugün, yarın muhakkak cevabı gelecektir. Mamafih paraya ihtiyacınız varsa, size bir miktar avans vereyim.

– Bu sözleri daha evvel muhasebecinizden de işittim. Yeni bir diyeceğiniz: var mıdır?

– Ne gibi yeni bir şey istiyorsunuz?

– Paralarımı tamam olarak bugün veriyor musunuz? Vermiyor musunuz?

– Niçin vermeyelim? Cevap gelir gelmez derhal ve tamamen vereceğiz.

– Azizim bu komediyı bir tarafa bırakalım. Benim kimse ile uğraşacak vaktim yok. Paralarımı derhal isterim.

– Ben nasıl veririm?

– Muhasebeciyi çağırır ve emredersiniz.

– Mesul olurum.”

Bu cevap üzerine tabancamı çıkardım ve müdürün yüzüne tevcih ederek:

– “Şimdi muhasebeciyi çağırıp icap eden emri vermezsen seni burada gebertirim.”

Müdür, şayanı hayret bir soğukkanlılıkla zile bastı ve içeriye giren muhasebeciye:

– “Bu arkadaşın kâğıtlarını hazırlayınız, acele iş olduğu için parasını şimdi ödeyeceğiz. Mesuliyeti ben deruhte¹⁹⁴ ediyorum.”

Muhasebeci müdürü selamlayarak dışarı çıktı. Az sonra kapı açıldı. Dört beş polis içeriye girdiler ve herhangi bir harekette bulunmaya vakit bırakmadan beni yakaladılar.

Polislerden biri üzerimi aradı, tabancamı, sustalı bıçağımı, ceplerimdeki evrakı masanın üzerine koydu.

Ötede, müdür de polis komiserine şikâyetle bulunuyordu:

– “Bu adamı ilk defa olarak görüyorum. Hususi bir iş için görüşmek istediğini söyleyerek odama girdi ve tabancasını çekerek tehdit ile para istedi. Vakit kazanmak üzere kendisiyle pazarlığa giriştim, bu müddet zarfında da hademe vasıtasıyla sizi çağırttım.”

Meğer iki çay söylemesi parola imiş...

Müdürün bu uydurmalarını protesto etmek istedim. Fakat beni susturdular. Nihayet zabıt varakası hazırlandı. Müdür, muhasebeci ve hademe zaptı imzaladılar.

Karakolda beni isticvap eden polise vaziyeti olduğu gibi anlattım ve Milli Büro'ya alacağımı istemeğe gittiğimi söyledim. Makbuz istediler. Makbuzu Milli Büro muhasebecisine verdiğimi söyleyince polis kızdı ve:

– “Sen bizi çocuk mu zannediyorsun? Hiç insan parasını tahsil etmeden elindeki makbuzunu borçluya verir mi? Ne ise bunları artık mahkemede anlatırsın,” dedi.

Artık nezarethaneye bile atılmış bulunuyordum.

Hapishanede Pazarlık

Hapishaneye girişimin üçüncü günü bir ziyaretçinin beni görmek istediğini haber verdiler. Bilhassa son hadiselerden sonra artık kimseye itimadım kalmadığından kimseyi görmek istemediğimi bildirdim. Biraz sonra elime bir kâğıt uzattılar. Gayri ihtiyari açtım ve daha ilk satırını okur okumaz:

¹⁹⁴ Üzerine alma, yüklenme

– “Gelsin! Gelsin!” diye bağırdım.

Mektup, Erzincan’dan mektep müdürlüğü yapan hocam Dersimli Hamparsum’dandı ve şu satırları ihtiva ediyordu:

“Aziz Sogomon,

Büyük bir haksızlığa kurban olduğunu öğrenir öğrenmez seni ziyarete geldim. Merak etme, ben buradayım, lekelemek istedikleri temiz namusuna el sürdürmeyeceğim” Hamparsum

Bu kısa mektubu arka arkaya üç, dört defa okudum. Nihayet hocam geldi. Dört günden beri zorlukla zapt ettiğim sinirlerim boşanmıştı, ağlayarak kucağına atıldım.

Hocam beni teskine çalıştı ve bahsi değiştirerek:

– “Ne kadar büyümüş ne kadar değişmişsin? Seni dışarıda görseydim imkânı yok tanıyamazdım. Ne zamandan beri buradasın?”

– Üç gün oluyor.

– Onu biliyorum Tiflis’e ne zaman ve nereden geldin?”

Maceramı kısaca anlattım. Hocam büyük bir dikkatle dinledikten sonra:

– “Hiç merak etme, dedi. Ben seni bugün buradan kurtaracağım. Mademki kimsen de yok, bundan sonra benden ayrılmazsın. Dünyanın neresine gidersen git, kimsen olmadıktan sonra elinden tutan bulamazsın.”

Dersimli hakikaten sözünü tuttu ve iki saat sonra beni hapis-haneden kurtardı ve doğru kendi evine götürdü. Aradan bir aç gün geçti. Bir akşam beni karşısına aldı ve seninle bazı ciddi meseleler görüşeceğim, mukaddemesiyle söze başladı:

– “Seni nasıl kurtardığımı tabii merak ediyorsun? Bunun teferruatını bilahare öğreneceksin. Şimdilik şu kadarını söyleyeyim, burada benim büyük nüfuzum vardır. Umumi vali, bir sözümü iki yapmaz. Fırka teşkilatlarımızda da benim muvafakatim olmadıkça yaprak kılmıdamaz. Bu vaziyette bulunan bir adamın kolaylıkla seni kurtarabilmesini gayri tabii görmezsin sanırım. Başından geçen felaketi üç gün sonra öğrendim. Daha doğrusu bir gencin Milli Büro’ya giderek müdürü tabanca ile tehdit ettiğini daha ilk

gün işitmiştim, fakat isim zikredildiği için senin bu işle alakadar olduğunu bilmiyordum. Ancak üçüncü günü resmi raporları okurken, ismini gördüm ve “Sogomon böyle bir şey yapmaz”, diyerek (Milli Büro) Müdürünü çağırdım. Biraz sıkıştırınca hakikati itiraf etti. Derhal müdürü de muhasebeciyi de azlettim. Vakıa asıl kaba-hat Arşak Çamalyan da ise de, müdür ile muhasebecinin her hangi bir şahsın elinde alet olmamaları lazım gelirdi. Ne ise işin bu cephesi ayrıca tetkik edilmektedir. Bence asıl mühim olan senin bir an evvel kurtulman ve namusunun temizlenmesi idi.

4800 lira gibi büyük bir meblağlı alelade bir makbuz mukabilinde herhangi bir şahsa vermekle hata etmişsin. Resmen ordu hesap memurluğuna teslim etmeliydin. Makbuzu kaybettiğin takdirde bile kayıtlara bakmak kabil olurdu. Hâlbuki Arşak Çamalyan sana şahsi bir makbuz vermiştir. Sen de o makbuzu Milli Büro'ya teslim etmişsin.

Hâlbuki sen daha yolda iken Çamatyan, Milli Büroya mektup yazarak 4800 lirayı sana iade ettiğini ve senden buna dair bir de imza aldığını bildirmiş ve hiçbir şekilde para ödememelerini emretmiştir. İşte bundan dolayıdır ki, muhasebeci makbuzunu almış ve meseleden Çamalyan'ı haberdar ederek ondan alacağı talimata intizaren¹⁹⁵ seni oyalamıştır.

Hadiseyi bütün tafsilatıyla öğrendiğimi görüyorsun. Bu şerait altında 4800 lirayı ele geçirmek pek kolay olmayacaktır. Paranı tamamen tahsil etmek için elimden geleni yapacağım. Fakat neticede mesele bir tediye kabiliyeti meselesidir. Çamalyan'ın elinde para varsa derhal alınız. Şayet harcamışsa, O zaman derhal yapılacak bir iş yoktur.

– Ben de bu parayı o herife yedirmeyeceğim.

– Biraz evvel söylediğim gibi, sen artık bu işlerle uğraşmayacak, meseleyi bana terk edeceksin. Yalnız başına bu adamla başa çıkamayacağını tecrübenle gördün. Bu itibarla sen soğukkanlı ol ve

¹⁹⁵ Bekletmek

benim sözümünden çıkma, her şey yoluna girer. Ben sıma en kısa müddet zarfında 4800 lira temin edeceğim.

– Çamalyan’dan mı?

– Nereden olursa olsun.

– Fakat mesele değişir. Belki siz bana bir anda bu parayı kazanacak bir iş gösterirsiniz, fakat ben bunu istemiyorum. Ben zavallı babamın kazandığı paraların başkasının kursağında kalmasına göz yummam. Bir milyon lira da kazansam yine bu 4800 lirayı elde etmeğe çalışacağım. Bunun için icabında ölümü bile göze alırım.

– O halde biraz evvel bana verdiğiniz vekâleti size iade ederim, siz de istediğiniz gibi hareket edersiniz. Ve bir daha bu bahsi görülmeyiz. Bunun haricinde eskisi gibi dost kalırız.”

Heyecanımdan fazla ileri gittiğimi ve hocamı gücendirdiğimi anlamıştım. Af diledim ve dedim ki:

– “Hakkımı benden daha iyi müdafaa edeceğinizden emin olduğum için bir daha bu meseleyi ağzıma bile almayacak, hallini tamamen size bırakacağım.”

Bu teminattan fevkalade memnun olan hocam elimi sıkarak dedi ki:

– “Şimdi seninle garip bir pazarlığa girişeceğim. 4800 liranı sana iade ettireceğim, fakat bir şartım vardır.

– Söyleyin, dinliyorum.

– Sana vereceğim vazifeleri bilâ tereddüt ve sebebini sormadan ifa edeceksin. Vazife esnasında arkadaşlık yoktur. Sana verilecek emir, mahiyeti ne olursa olsun derhal yerine getirilecektir. Bunu yapabileceğini zannediyor musun?

– Mahiyetleri ne olursa olsun bütün emirlerinizi harfiyen yerine getirmeyi taahhüt ederim.

– Ölümlerinizin üzerine yemin eder misiniz?

– Yemin ederim.

– O halde 4800 liranı bende bil. Bunu istediğin zaman sana teslim edebilirim. İstersen şimdi vereyim?

– Hayatımı, namusumu kurtaran adama sonsuz emniyetim vardır. Canımı size teslim ettikten sonra, paranın ne ehemmiyeti var, siz de kalsın.”

Bu muhavareden iki gün sonra hocam beni çağırdı ve ciddi bir eda ile:

– “Sogomon, senden büyük bir hizmet bekliyorum, dedi. Ben buraya gelmezden evvel İran’da bulundun. İran’ın yollarını bilirsin. Bir iş için Tahran’a gidip gelebilir misin?

– Giderim.

– Fakat bu seyahatten kimsenin haberi olmayacak ve mümkün olduğu kadar süratle gidip geleceksin.

– Merak etmeyin.

– Sana bir mektup vereceğim, onu adresine götürecektim, cevabını alıp geleceksin. Yarın sabah hareket edebilir misin?

– Ederim.

– O halde sen hazırlan, ben de mektubu hazırlayım. Sabahleyin erken den yola çıkarsın.”

Cemal Paşa’yı Sultan Yapmak Vaadiyle İstanbul Hükümetine Karşı İsyan Ettirmek İçin Hazırlanan Doktor Zavrief Projesi

Ertesi günü sabahleyin Dersimli Hamparsum’un bana, üzerinde Tahran’da Doktor Zavrief adresi yazılı bir zarfı teslim etti ve doktoru nerede bulacağımı izah ettikten sonra 500 ruble de para verdi ve:

– “Ne olur ne olmaz yanında fazla para bulunsun, şayet yolda yakalanırsan paradan sakınma, icabında Tahran’da sana istediğin kadar para vereceklerdir”, dedi.

Mektubu, paraları bir de hocamın bana verdiği Manliher ta-bancasını alarak yola çıktım. Hududu kolaylıkla geçerek İran’a girdim. Tahran’a giderek mektubu Doktor Zavrief’e teslim ettim. Cemal Paşa’ya krallık vadiyle Osmanlı hükümetine karşı isyan ettirmek projesini hazırlamış olan Doktor Zavrief, kendisine verdiğim mektuptan fevkalâde sevinmişti.

Mektubu tekrar tekrar okuduktan ve “mükemmel, mükemmel” dedikten sonra bana:

– “Siz bu akşam hemen Tiflis’e dönebilecek vaziyette misiniz? Yoksa bir gün istirahat mı etmek istersiniz?”

Diye sordu:

– “İcap ederse derhal dönerim”, dedim.

Muhatabım bu cevaptan fevkalade memnun kaldı ve bu fedakârlığımdan dolayı beni tebrik ederek:

– “O halde, dedi. Siz iki, üç saat istirahat ediniz ve akşamüzeri saat 7’de tekrar buraya geliniz, o zamana kadar ben de arkadaşları görür, mektubun cevabını hazırlarım.”

– Doktor Zavrief’in cevabını Tiflis’e hocama teslim ettiğim zaman, Dersimli Hamparsum sevincinden kendini tutamadı ve:

– “Sen büyük bir hizmette bulundum. Seninle ne kadar iftihar etsem azdır”, diyerek beni öptü.

Birkaç gün sonra tekrar Tahran’a gitmek icap ettiğini bildirdiği zaman, Zavrief meselesi hakkında kısaca izahat verdi. Bu izahattan anlaşıldığına göre, Doktor Zavrief, Cemal Paşa ile gizli müzakerelere memur edilmiş ve bu maksatla İran yoluyla Mısır’a gitmeğe hazırlanıyordu.

Zavrief’in bu projesine Rusya, Fransa ve İngiltere muvafakat ettiklerinden, Taşnak Fırkası erkânı da büyük sevinç içerisinde bulunuyordu.

Cemal Paşa ile İttihat ve Terakki azaları arasında bazı ihtilaflar çıktığını haber alan Doktor Zavrief vaziyetten Taşnak Fırkasının Tiflis’teki umumi merkezini haberdar etmiş ve talimat istemişti.

Dersimli Hamparsum derhal faaliyete geçerek Doktor Zavrief’in Cemal Paşa ile müzakerelere başlaması hususunda Rusya’nın muvafakatini temin etmişti. İşte benim Tahran’a götürdüğüm mektuplar Doktor Zavrief’e bu müjdeyi verdiği için doktoru son derece sevindirmişti.

Bunun üzerine Doktor Zavrief derhal bir müzakere projesi hazırlamış ve fırka merkezi umumisinin tasvibine arz edilmek üzere benimle Tiflis’e göndermişti.

Projeye göre aşağıdaki şartlar teklif edildiği takdirde Cemal Paşa'yı Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyana sevk etmek kabil olacaktı:

1- Sultanın riyaseti altında, Suriye, Filistin, Irak, Arabistan, Kilikya ile Ermenistan ve Kürdistan muhtar eyaletlerinden mürekkep olacak Türkiye Asya'sının masuniyet ve istiklalini devletler tekeffül¹⁹⁶ eder.

2- Babadan büyük oğula veraset suretiyle geçmek üzere Sultan olarak Cemal Paşa'nın ilan edilmesi,

3- Cemal Paşa, İstanbul Hükümetini ve Sultanını Almanların elinde esir ve binaenaleyh mülga ad ve ilan ederek bunların aleyhine sefer açmayı taahhüt eder.

4- Cemal Paşa'nın İstanbul üzerine sefer etmesi halinde devletler kendisini silah, erzak, mühimmat ve topçu ile teçhiz edeceklerdir.

5- Harbin sonunda devletler Cemal Paşa'ya mali yardımda bulunacaklardır.

6- Cemal Paşa İstanbul'un ve Boğazların terkine razı olacaktır.

7- Cemal Paşa Ermenilerin kurtarılması ve harbin nihayetine kadar onları beslemek için tedbir ittihaz etmeyi şimdiden taahhüt eder.

Bidayette tahakkuk etmek üzere olan proje bilâhare Fransızların şiddetli muhalefetiyle karşılaştığından suya düşmüştü.

Hatta bu işi müzakere etmek üzere sureti mahsusada Paris'e giden Doktor Zavrieff'i kabul eden M. Briand kaçamaklı cevaplar vermiş neticede Vaverieff'e projesinin Anadolu'nun taksimi hakkında İngiltere ile Fransa arasında daha evvel akdedilen anlaşma ile kabili telif olmadığını bildirerek kesip atmıştı. Bu suretle bir zamanlar beni Tiflis ile Tahran arasında sık sık yolculuğa sevk eden meşhur Zavrieff projesi de suya düşmüş oldu.

Bununla beraber, ben kendime düşen vazifeyi muvaffakiyetle yaptığım için fırka mahfilinde büyük bir itimat kazanmıştım. Bu

¹⁹⁶ Üstlenme, kefil olma

sayede Dersimli Hamparsum'un hususi kâtipliğine tayin edilmiş-tim.

Bu vazifem Kafkasya'da bulunduğum müddetçe devam ettiği halde, fırka teşkilatları benim mevcudiyetimden haberdar değildi. Mühim ve mahrem memuriyetlerle sık sık seyahat etmek mecburiyetinde bulunan bir adamın herkes tarafından tanınması muvafık görülüyordu. Bu sebeple hocam Hamparsum ile Tiflis Belediye Reisi Aleksandr Hadisyan ve Fırka Merkezi Umumi azalarından maada kimse beni tanımıyor, fırkadaki rolümü bilmiyordu. Tahtı emrimde istediğim kadar para, cebimde de İran, Rus, İngiliz, Fransız pasaportları mevcut olduğundan her tarafa kolaylıkla seyahat edebiliyordum.

Bilâhare Ermenistan'da Taşnak Hükümeti kurulduğu sırada fırka merkezi umumisinin Erivan'a nakli üzerine biz de oraya gitmiştik. Tiflis belediye reisi Aleksandr Hadisyan Hariciye Nazırı, hocam Dersimli Hamparsum'un kardeşi Rupen Dermisyan da Harbiye Nazırı, birçok diğer arkadaşlar da mühim vazifelere tayin edildikleri halde ben devlet memuriyetine girmek istememiş, eski-si gibi fırkanın gizli teşkilatlarında kalmayı tercih etmiştim.

Bolşevik ihtilalinden sonra vaziyet büsbütün karışık bir şekil almaya başlayınca, fırka merkezi umumisini gizlice İstanbul'a nakle karar verilmişti. Arkadaşlar arasında paniğe meydan vermemek üzere bu karar en yakın arkadaşlardan bile gizli tutulduğundan, bizim Erivan'dan İstanbul'a hareketimiz kimsenin nazarı dikkatini celp etmemişti. Bu karar mucibince 16 Şubat 1919 tarihinde İstanbul'a gitmek üzere Erivan'dan yola çıkmıştım ve cebimde bir İran pasaportu olduğu halde 24 Şubat'ta Batum'dan Fransız bandıralı Semiramis vapuruna bindim.

Bir hafta sonra vapurumuz birçok ecnebi harp gemilerinin önünden geçerek Kızkulesi açıklarında demirlemişti. İlk defa olarak geldiğim bu şehirde kimseyi tanımıyor nereye gideceğimi bilmiyordum.

Gizlice İstanbul'a gittiğim için seyahatimden İstanbul'daki arkadaşlar haberdar edilmemişti. Erivan'dan ayrılırken hocam bana aynen şunları söylemişti:

– “İstanbul'a gittiğiniz zaman kendinizi kimseye tanıtmayacakınız. Fırkanın en mesul arkadaşları bile sizin kim olduğunuzu bilmemelidirler. Ben İstanbul'a gelinceye kadar gizli hayat yaşayacaksınız. Yalnız uzaktan uzağa günün hadiselerini takip et ve her hafta muntazaman bir rapor gönder. İstanbul'a muvasalât günümü sana ayrıca bildiririm.”

Semiramis vapurundan çıkıp, sandala Galata rıhtımına çıkarırken hocamın bu sözleri hâlâ kulağımda çınlıyordu. Rıhtıma çıkınca bavulumu kapalı bir adamın peşinden koşmak mecburiyetinde kalmıştım. Meğer hırsız zannettiğim bu adam Osmaniye Otelinin adamıymış, müşteri avlıyormuş. Başka otel de bilmediğim için bu adamı takip ettim. Biraz sonra yüksek kaldırımın ortasında bulunan Osmaniye Otelinin 1 numaralı odasında bulunuyordum.

Yepyeni bir hayata atılmak üzere bulunduğumu hissediyordum. Otelin penceresinden sokakta yabancı askerler ve karmakarışık bir halk görüyordum. Odamda biraz istirahat ettikten sonra elbise değiştirerek sokağa çıktım. Bu dakikada İstanbul şehrinin hayatım ve mukadderatım üzerinde mühim bir rol oynayacağını aklımdan bile geçirmiyordum.

ÜÇÜNCÜ KISIM

İstanbul'da İlk Gün

Küçüklüğümden beri hakkında efsaneler işittiğim İstanbul'u görmek onu yakından tanımak arzusuyla Osmaniye otelinden çıkarak şehirde bir gezinti yaptım. Yüksek kaldırımda sokakta kumar oynayan sarhoş ecnebi askeri arasından geçerek Beyoğlu olduğunu bilahare öğrendiğim bir caddenin kalabalığına karıştım.

İlk nazarda, İstanbul şehrinde herhangi bir fevkaladelik görmek kabil değildi. Bilhassa vapurdan çıkar çıkmaz, Beyoğlu'na çıkan bir yolcu kendini yabancı bir muhitte hissetmezdi. Dünyanın başlıca kozmopolit şehirleri gibi, İstanbul Beyoğlu'nda, memleket dâhilinde yabancı bir şehir manzarası arz ediyordu.

Bir memleketin “üvey evlatları” sayılan bu gibi şehirlerde ecneblerin tahakkümü daha ilk nazarda göze çarpar.

Her tarafı yabancı bayraklarla süslenmiş, her tarafında Türkçeden başka dillerle ilanlar asılmış, caddelerinde Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Rumca, Ermenice, İbraniceden başka Japonca bile konuşulmakta olan Beyoğlu'nda kendimi yabancı hissetmedim, çünkü burası da Tiflis'e çok benziyordu. Esrarengiz bir şark şehri bulmak ümidiyle yola çıkmışken, kendimi Tiflis'e dönmüş sandım.

Tiflis'te olduğu gibi, burada da İngiliz ve Fransız askerleri, Tiflis sokaklarında olduğu gibi, Beyoğlu caddesinde de yetmiş iki buçuk milletin polisi resmigeçit yapıyordu.

İki üç saat kadar dolaştıktan sonra istirahat etmek üzere otele döndüm. Odamın anahtarını istediğim zaman, kapıcı bir adamın iki saatten beri salonda beni beklediğini haber verdi.

İstanbul'da kimseyi tanımadığım ve İstanbul'a geldiğimden kimsenin de haberi olmadığına göre, bu işte bir yanlışlık olacağı muhakkaktı. Ben, kendi kendime bunları düşünürken, kapıcı tekrar soruyordu:

– “Salonda sizi bekleyen adama, geldiğinizi haber verelim mi?”

– Bir yanlışlık olmasın, burada benim kimsem yoktur.
 – İsminizi, hatta Semiramis vapuruyla Batum’dan bugün geldiğinizi biliyor.

Kapıcının bu sözleri bende garip bir şüphe uyandırmamıştı. Bunula beraber heyecanımı belli etmemeğe gayret ederek:

– İsmi sordunuz mu?” dedim.
 – “Çok sinirli bir adama benziyor. Fazla bir şey sormadık, koşarcasına otelin kapısından içeriye girdi ve:

– Sogomon Tehleryan’ı görmek istiyorum”, dedi.

Sokağa çıktığınızı bildiğim için “Yoktur!” dedim: bana:

– “Otelinizin adamıyla buraya geldiğini öğrendim. Kendisini karşılamaya gitmiştim. Fakat biraz geç kalmışım, yetişemedim. Derhal kendisini görmek istiyorum, lütfen haber veriniz, diye ısrar etti. -İmkânı yoktur, çünkü kendisi burada değil, dışarıya çıktı, dedim. Ne zaman geleceğinizi sordu. -Bir şey söylemedi, dedim. Gittikçe sabırsızlanıyordu. Sözlerime inanmamış olacaktı ki:

– Azizim, dedi, ben Sogomon’un akrabasındayım. Onun bugün Batum’dan Semiramis vapuruyla geldiğini biliyorum. Belki yorgun olduğu için odasında istirahat ediyordur. Siz bir defa kendisine haber veriniz, beni muhakkak kabul edecektir, demeğe başladı.

Otelde bulunmadığınıza dair verdiğim teminat üzerine:

– O halde ben salonda beklerim, gelir gelmez kendisine haber vermenizi rica ederim, dedi. Müsaade ederseniz haber verelim.

– Hacet yok, ben şimdi gider kendisini görürüm”, dedim ve salona girdim.

Sokağa bakan salonda genç bir adam oturmuş Ermenice “Ca-gadamard” gazetesini okuyordu. Salona girdiğimi görünce başını çevirdi, tepeden tırnağa kadar beni süzdükten sonra aradığını bulmamış bir adam tavrıyla yine gazetesini okumaya devam etti.

Şimdi meçhul adamı tetkik etmek sırası bana gelmişti. Henüz 25– 26 yaşlarında görünen siyah saçlı, kara gözlü, karakaşlı bu genci hiç görmemişim. Nazarı dikkatini celp etmemek üzere salondan çıktım ve tekrar kapıcının yanına giderek:

– “Ben odama çıkıyorum. Beni görmek isteyen zatı beş dakika sonra odama çıkarınız”, deldim.

Her ihtimale karşı bu gençle salonda görüşmek istemiyordum. Odama girer girmez, evvela karyolanın altını, gardırobun içini aradım ve odamda kimse olmadığına kanaat getirdikten sonra pantolonumun arka cebindeki tabancamı çeketin sol cebine yerleştirdim ve tam kapının karşısında bulunan koltuğa yerleştim.

Bu sırada hafifçe odamın kapısı vuruldu. Bir hademe kapıyı açarak bir ziyaretçinin beni görmeğe geldiğini haber verdi. Yüksek sesle:

– “Buyursun!” dedim.

Hademe kaybolunca, beş dakika evvel salonda gazete okuyan genç içeri girdi ve kapıyı kapadıktan sonra bana yaklaştı, elini uzatarak:

– “Affedersiniz biraz evvel salonda sizi tanıyamadım.”

“Sizi ben de tanıyamıyorum” manasını irade eden bir vaziyet aldığımı görünce, delikanlı şüpheleri izale edecek kestirme bir yol tuttu ve:

– “Adım, Garo Tatul’dur. Bu sabah Erivan’dan, Hamparsum Terminasyan’dan müstacel bir telgraf aldık. Semiramis vapurunda bulunduğunuzu öğrenerek derhal Mesajöri Maritim şirketine müracaat ettik, geminin bugün öğleden sonra saat 4 de geleceğini söylediler. Hâlbuki 3.30 da gelmiş, bu yüzden sizi rıhtımda karşılayamadık. Kusura bakmayınız.

– Telgrafta ne diyor?”

Garo Tatu! Cebinden bir telgraf çıkararak bana uzattı. Hamparsum Terminasyan imzasını taşıyan telgrafta şunlar yazılıydı:

“Semiramis vapuruyla Batum’dan İstanbul’a hareket eden Sogomon Tehleryan’ı karşılayınız. Otellerde bırakmayın. Tafsilat yolda.”

Delikanlı telgrafi cüzdanına yerleştirdikten sonra:

– “Arkadaş Hraç sizi bekliyor, isterseniz derhal gidelim”, dedi.

Bu gibi vaziyetlerde acele karar vermenin tehlikeli olduğunu bildiğim için Taşnak Fırkasının İstanbul’daki mesul murahhası

olduğunu daha Erivan'da iken bildiğim Hraç'la mülakatı bir gece tehir etmek üzere Garo'ya şu cevabı verdim:

– “Benim için fazla yoruldunuz, size teşekkür ederim. Arkadaş Hraç'a da teşekkürlerimi bildiriniz. Yalnız bu gece çok yorgunum. Müsaade etsin, istirahat edeyim, yarın ziyaretlerine giderim.

– Olamaz, bu gece muhakkak sizi bekliyor.

– Rahatsızım derhal yatmak ihtiyacımdayım.

– Otomobile gideceğiz, yorulmazsınız.

– Rica ederim, fazla ısrar etmeyiniz. Bu işi yarına bırakalım.

– Vallahi ben bu hususta bir karar verecek vaziyette değilim.

– O halde telefon ediniz ve vaziyeti bildirerek mülakatın yarına tehirini tarafımdan rica ediniz.”

Delikanlı bu teklifimi kabul ederek telefon odasına koştu ve beş dakika sonra gülererek odaya girerek:

“– İşiniz oldu, dedi. Arkadaş Hraç yarın sabah saat 11'de sizi bekleyecektir.

– Nerede?

– Siz merak etmeyin. Ben sabahleyin gelir, sizi götürürüm.”

Delikanlı benden ayrıldıktan sonra bu yeni vaziyeti tetkike başladım. Erivan'dan hareket ederken İstanbul'da kimse ile temas etmemegi sıkı sıkı tembih eden hocam neden daha ilk günden beni fırkanın İstanbul'daki mesul adamıyla temasa sokuyordu?

Her halde Erivan'da mühim hadiseler cereyan etmişti. Fakat bu takdirde bile benim hüviyetimin meydana çıkması bir fayda temin etmezdi. Olsa olsa İstanbul'da halli lazım gelen bir iş zuhur etmiş olabilirdi.

Komitenin İstanbul'daki mesul murahhası Hraç ile İstanbul'daki icra komitesi azası arasında bazı ihtilâflar mevcut olduğunu biliyordum. Bu meyanda Erivan'ın Hraç'ı tuttuğu için İstanbul'daki erkânın O'nu çekemediği, hatta ona verilen vasi salahiyeti protesto ettiklerini biliyordum. Bizzat Hraç bunları mahrem bir raporla bize bildirmiş, biz de bunlara kulak asmamasını ve her şeye rağmen İstanbul'da yegâne mesul olarak işine devam etmesini, icabında İstanbul'daki İngiliz ve Amerikan makamından da

yardım göreceğini bildirmiştik. Erivan'dan ayrıldığım sırada vaziyet bu şekli arz ediyordu. Hocam Hamparsum bütün bunlardan benim haberdar olduğumu bildiği halde İstanbul'da gizli hayat yaşamamı bana ısrarla tavsiye etmişti.

Hâlbuki biraz evvel okuduğum telgraf evvelki kararların bozulduğunu ve yepyeni bir vaziyet karşısında bulunduğumuzu ih-sas¹⁹⁷ ediyordu.

Bu düşünceler arasında uyudum. Sabahleyin uyandığım zaman henüz müspet bir karar vermiş bulunmuyordum. Hocam bana ayrıca direktif vermiş olsaydı ben de ona göre hareket ederdim. Hâlbuki bu müphem¹⁹⁸ vaziyette ne yapacağımı bilmiyordum.

Kahvaltı ederken kendi kendime yeni bir formül buldum. Hraç ile görüşürken herhangi bir taahhüt altına girmeyecektim, hocamın er geç bana direktif göndereceğinden emin bulunduğum için, vakit kazanmaya çalışacaktım. İstanbul'daki adresimi bilmediği için hocamın beni vaziyetten haberdar edemediği muhakkaktı. Bu şerait altında belki de Hraç vasıtasıyla bana direktif göndermişti.

Saat 10 da Garo Tatul'un geldiğini haber verdiler. Delikanlı beni görür görmez hatırımı sordu, geceyi nasıl geçirdiğimi öğrenmek istedi ve:

– “Daha vaktimiz vardır, fakat isterseniz çıkalım, geze geze gideriz,” dedi.

Hava almaya ihtiyacım olduğu için delikanlının bu teklifini kabul ettim ve biraz sonra yüksek kaldırımından Beyoğlu'na çıktık.

37 Numaralı Binanın Esrarı

İstanbul'da geçirdiğim müddet zarfında Taşnak fırkasının mesul Murahhası Hraç'la yakından teşriki mesai¹⁹⁹ ettiğimi hemen hemen kimse bilmiyordu.

¹⁹⁷ Üstü örtülü

¹⁹⁸ Kapalı, örtülü, belirsiz

¹⁹⁹ Birlikte çalışmak, iş birliği yapmak

Hraç'ın yerleştiği binada o kadar iyi tertibat alınmıştı ki, hariç-ten zerre kadar nazarı dikkati celp etmezdi. Bu binada cereyan eden hadiselerin daha iyi anlaşılabilmesi için gerek binanın dâhili tertibatı gerek orada faaliyette bulunanlar hakkında bilahare elde ettiğim malûmatı burada kısaca anlatmak istiyorum.

İstanbul'a ayak bastığım günün ferdasında²⁰⁰ Hraç'ı makamında ziyaret ettiğim zaman bu binanın esrareniz mahiyetini ben de anlayamamıştım. Beni 37 numaralı binaya götürmeye memur olan Garovakia Kabristan sokağının esrareniz mahiyetine işaret etmişti. Fakat o dakikada bana verilen izahatı tahlil edecek vaziyette bulunmuyordum.

Vazifem icabı olarak Hraç'la teması sıkılaştırdıkça 37 numaralı binanın bütün esrarına vâkıf olmuş bulunuyordum.

Aylarca devam eden sıkı bir teşriki mesai neticesinde elde edilen bu malumattan sırası geldikçe bahsedilecektir. Ancak, mütareke devrinde geceli gündüzlü devam eden faaliyetlerin merkezini teşkil eden Kabristan sokağındaki 37 numaralı binaya kuş bakışı bir nazar atfetmek lazım geliyor.

Gelecek sayfalarda görüleceği gibi 37 numaranın şayanı dikkat sakinlerinden bulunan bir Fransız kadını ile tesis ettiğim dostluk sayesinde, fırkanın merkezi umumisinde evvelce cereyan eden hadiseleri de olduğu gibi tespit etmek imkânı hâsıl olmuştur.

Fransız kadınına ait olan kısımlar bizzat kendisi tarafından bana anlatılmış olmakla hemen hemen aynen buraya nakledilmiştir.

Bu kadının bana verdiği malumatın tamamıyla doğru olduğunu hadiseler bilahare ispat ettiğinden dolayıdır ki, sözlerini aynen kaydetmekte bir saniye bile tereddüt etmedim. Bu satırı yazarken, daha İstanbul'a ayak bastığım ilk günden itibaren bana büyük yardımlarda bulunan bu fedakâr Fransız kadınına alenen teşekkürlerimi bildirmeği borç bilirim.

Şimdi gelelim asıl hadiselere:

²⁰⁰ Ertesi, ardından gelen

Taşnak komitesinin İstanbul'daki mesul Murahhası henüz otuz beş yaşındaydı. Komite muhitinde büyük bir nüfuzu vardı. Merkezi icra komitesinin kararlarını tatbika memur olduğu için geniş salahiyet sahibi olan Hraç aynı zamanda Taşnak Fırkasıyla İstanbul'daki İngiliz, Fransız ve Amerikan işgal kuvvetleri arasında irtibatı temin ediyordu.

Tahtı emrinde şehrin her tarafında ağ kurmuş fırka teşkilatından başka tedhişçiler, fedailer ve yüzlerce istihbarat memuru bulunan bu genç komiteci mütareke devrinde İstanbul Ermenileri arasında küçük çapta bir diktatörlük kurmuştu.

Beyoğlu'nda Kabristan sokağında 37 numaralı binanın üst katında yerleşmiş bulunan Hraç'ın odasına, komitenin merkezi umumisi azasından ve parmakla sayılacak kadar miktarı az olan emniyetli adamlarından başka kimse giremezdi.

Amerikan Sefarethanesinin tam karşısına düşen bu binanın alt katında Taşnak Fırkasının naşir-i efkârı²⁰¹ bulunan Çağadamard gazetesinin mürettiphanesi birinci katında da bu gazetenin tahrir²⁰² ve idare heyetleri yerleşmiş bulunuyordu.

Binanın üçüncü katında da Kilikya adında bir kitapçı dükkânı vardı. Taşnak fırkası erkânından Agop Sekisyan'ın idaresi altında bulunan bu kütüphanede münhasıran²⁰³ Ermenice kitaplar satılmaktaydı.

Zahiren²⁰⁴ kitapçılık yapan Agop Serkisyan'ın yazıhanesi hakikatte komitecilerin gizli toplantı odası idi. Kitap almak maksadıyla Agob'u ziyaret eden komiteciler, kitap yerine talimatlarını alır ve kimsenin nazarı dikkatini celp etmeden oradan ayrılırlardı.

Binanın dördüncü katını Bayan Henriette adında bir Fransız kadını işgal etmişti.

Dişçi olduğu kapısındaki ufacık tabeladan anlaşılan Bayan Henriette uzun boylu, mavi gözlü sarışın bir Fransız dilberi idi.

²⁰¹ Fikirleri neşreden, yayan, temsilci

²⁰² Yazı, yazı yazmak

²⁰³ Hususi olarak, sadece, yalnız olarak, özellikle

²⁰⁴ Dış görünüş itibarıyla, görünüşte

Beyoğlu'nda Kabristan Sokağında 37 Numaralı Binada Taşnak Komitesi Gizlice Nasıl Çalışıyordu ve Buradaki Dişçi Fransız Dilberi Henriette'in Asıl Vazifesi Ne idi?

Gazetelerde reklam yapmadığı halde sabahtan akşama kadar müşteriden baş alamayan bu kadının, Kabristan sokağındaki 37 numaralı binada yerleşmesi bir tesadüf eseri değildi.

Üçüncü kattaki kitapçı Agop Serkisyan gibi, dişçi Bayan Henriette de Taşnak komitesi nam ve hesabına çalışan faal bir unsurdur.

Daha doğrusu Taşnak fırkasıyla işgal kuvvetlerinin gizli istihbarat teşkilatları arasında irtibatı muhafazaya memur bulunuyordu.

Fransız dilberinin işgal ettiği daire, biri bekleme odası, ikincisi muayenehane üçüncüsü salon ve yatakhane, dördüncüsü de mutfak olmak üzere dört odadan mürekkep bulunuyordu.

Küçük bekleme odası, kalın, kadife perdeli bir kapı ile muayenehaneden ayrılmıştır. (Hastalar) bir müddet bekleme odasında istirahat ettikten sonra, sıra ile muayenehaneye alınırdı.

Oldukça büyük olan muayenehanede eski model bir dişçi sandalyesi, boyası dökülmüş bir ilaç dolabı ile sandalyeden ve küçük bir yazı masasından başka bir şey yoktu. Muayenehane bir arkapısı ile Fransız dilberinin ikamet kısmını teşkil eden salona ve yatakhaneye merbut bulunuyordu.

Muayenehanenin sadeliğine rağmen, Madam Henriette'nin salonu fevkalade lüks eşya ile donanmıştı. Salonun ortasındaki yuvarlak masanın üzerinde bir telefon, yerde kıymetli Türk ve Acem halıları, duvarlarda yaldızlı, çerçeveli yağlı boya tablolar, İstanbul şehrinin büyük bir planı ve muayyen²⁰⁵ yerlerinde kırmızı ve mavi işaretler bulunan büyük bir Türkiye haritası göze çarpıyordu.

Yatak odası da aynı şekilde lüks eşya ile doldurulmuştu. Geniş ceviz karyolanın karşısında duvara dayanmış aynalı büyük bir

²⁰⁵ Belirli, bilinen

gardırop, yatağın yanı başında da yine cevizden mamul ve işlemeli bir tuvalet masası bulunuyordu. Bu masanın üzerinde biri dâhili diğeri harici manzarasının basitliği itibarıyla duruyordu.

Fransız dilberinin işgal ettiği dairenin üst katında da Taşnak Fırkasının mesul Murahhası Hraç karargâh kurmuş bulunuyordu.

Kabristan sokağındaki 37 numaralı bina mütareke senelerinde hummalı faaliyetler merkezi olmasına rağmen harici manzarasının basitliği itibarıyla kimsenin nazarı dikkatini celp etmiyordu.

Sokaktan geçenler, kapıdaki tabelalara bakarak bu binada bir Ermenice gazete idarehanesi, bir kitapçı ile bir dişçi bulunduğunu görür ve bittabi bundan herhangi bir fevkaladelik sezemezdi.

Kabristan sokağındaki 37 numaralı binanın esrarına vakıf olanların miktarı o kadar mahduttu ki, binanın alt katında intişar²⁰⁶ eden (Cağadamard) gazetesinde çalışan muharrir ve mürettip ve memurların ekseriyeti her gün bulundukları binada cereyan eden hadiselerden tamamıyla bihaber bulunuyorlardı.

O sabah Taşnak fırkası mesul Murahhası Hrac, asabi adımlarla dolaşırken Dişçi Madam Henriette henüz yatağından kalkmamıştı. Fransız dilberi, gece Tarabya'daki Fransız sefaretinde verilen baloya gitmiş ve sabaha karşı bir Fransız zabitanın refakatinde evine döndüğü için erken kalkmamıştı. Üst katta Hraç, zihnini kurcalayan meseleleri halletmeğe uğraşırken, aşağıdaki Madam Henriette rüyasında genç zabitlerle dans ediyor, içiyor eğleniyordu.

Bayan Henriette rüyasında bir Fransız yüzbaşısıyla otomobile binerken birdenbire yatağından fırladı ve gayri ihtiyari olarak elini yastığının altına sokarak sedef saplı küçücük tabancasını kaptı ve uyku ile sarhoşluktan açılmayan gözlerini odasının dört köşesine gezdirdi.

Bu sırada, yatağın yanı başındaki dâhili telefon boğuk bir ses çıkardı. Bayan Henriette tatlı rüyasından kendisini uyandıran telefona hiddetli bir nazar atfettikten sonra ahizeyi kaptı ve asabiyetle:

²⁰⁶ Dağılmak, yayılmak, üremek

– “Sabahleyin erkenden beni niçin rahatsız ediyorsunuz? Dün gece hiç yatmadığımı biliyorsunuz. Bir iki saat daha bekleyemediniz mi?” diyerek çıkışiyordu.

Bir saniye sonra Fransız dilberi birdenbire ciddileşti. Telefon-da kendisiyle görüşen adamın iki çift sözü Fransız bayanın gurununu bir anda mahvetmişti. Daha bir saniye evvel ateş püsküren dişi kadın

– “Affedersiniz, uyku sersemliği ile ne söylediğimin farkında değilim. Derhal giyinip geliyorum”, diyerek telefonu kapayıverdi.

Bayan Henriette yatağından fırlayarak alelacele yıkandı ve tuvalet masasının karşısına geçerek giyinmeğe başladı. Fransız dilberi, uykusuzluğun yüzünde yaptığı tahribatın izlerini pudra ve bo-yalarla izaleye çalışırken kendi kendine konuşuyordu:

– “Acaba yine ne oldu? Her halde bir fevkaladelik var. Yoksa Hraç sabah sabah beni rahatsız etmezdi.”

Bayan Henriette yatak odasından başlayarak dördüncü kata çıkan gizli merdivenden Hraç'ın dairesine çıktığı zaman, komite-nin mesul murahhası elân²⁰⁷ asabi adımlarla dolaşıyordu. Gizli merdivenin başındaki kapıyı örten kadife perdenin ikiye ayrılıp arasında Fransız dilberini görünce onu selamladı ve:

– “Sizi erkenden rahatsız ettiğimden dolayı affınızı dilerim.

– Ben de sizden af dileyeceğim. Birdenbire sesinizi tanıyamadım.”

Hraç bu sözlere cevap bile vermeden masasının başına geçti ve Fransız bayanına da bir koltuk göstererek, kemali ciddiyetle:

– “Matmazel Henriette, bugüne kadar bize büyük yararlıklar gösterdiniz.

– Estağfurullah, vazifemi yaptım.

– Şimdi sizden daha büyük bir hizmet bekliyoruz.

– Emirleriniz ne olursa olsun derhal ifaya hazır olduğumdan şüphe etmemenizi rica ederim.

²⁰⁷ Şimdi, hâlâ

– Bundan emin olduğum için, dün gece uyumadığınızı bildiğim hadle sizi rahatsız etmek cüretinde bulundum.

– Maalesef baloda şayanı kayıt bir hadise olmadı. Mühim bir şey olsa idi, sizin telefon etmenizi beklemez, ben gelir sizi bulurdum.

– Şimdi baloyu bir tarafa bırakalım. Daha mühim işler görüşeceğiz.”

Hraç, masasının üzerindeki dosyaya bir göz attıktan ve altın tabakasından Fransız bayanına bir sigara uzattıktan sonra sözüne devam etti:

– “Yarım saat sonra buraya bir delikanlı gelecektir. Bu genç İstanbul’un acemisidir. Batum’dan daha dün geldi. Kendisini ben de tanımıyorum, fakat Erivan’dan çok kuvvetli tavsiyeler geldi. Bura ya niçin geldiğini henüz ben de bilmiyorum. Dün gece aldığım talimatta bu hususta malûmat yoktur. Yalnız bu arkadaşın İstanbul’da başiboş bırakılmaması, münasip bir eve yerleştirilmesi ve her nevi istirahatının temini emredilmektedir. Bu işte yardımınıza müracaat edeceğiz.

– Ne suretle size yardım edebilirim?

– Bu arkadaşla bir pansiyon bulacaksınız.

– İsterseniz bende kalsın.

– Bu binada oturması doğru değildir. Onun İstanbul’da bulunduğundan kimsenin haberi olmaması lazımdır. Bu sebeple tercihan bir yabancı aile nezdinde pansiyoner koymak istiyorum, böyle bir aile tanır mısınız?”

Beyoğlu Caddesinden Geçerken Rehberim Bana, Poturlu Bir Un Tüccarının Kapıcı Tarafından Kovulmasına Hiddetlenerek Pera Palas’ı Nasıl Satın Aldığını Anlatıyordu.

– “Şimdi bu dakikada hatırlayamıyorum, fakat aramakla her şey bulunur.

– Derhal aramaya başlayacaksınız. Bugün bu arkadaşın pansiyonu bulunmuş olacaktır.

– Bugünkü işleri ne yapacağız?

– Hepsini tehir edersiniz. Müstacel²⁰⁸ ve kabili tehir olmayan işleri 24 saat için Kilikya kütüphanesine havale ediniz. Ben Ağop Serkisyan’a icap eden emirleri verdim. Buradan ayrıldıktan sonra kendisini görür, bugünkü işleri ona devredersiniz.

– Kaç odalık bir pansiyon istiyorsunuz?

– Bütün bir daire bulmak her halde daha iyidir. Aynı katta başka kiracı bulunmasın. Dikkat edeceğiniz bir nokta daha vardır. Tutacağınız evde fazla kalabalık olmasın ve ev cadde üzerinde bulunmasın. Evin bahçesi ve bahçeye çıkacak bir arka kapısı olmas şarttır. Paradan yana düşünmeyin. Kontrat falan da istemez, bir sene için kiralalar, altı aylığını, icap ederse seneliğini peşin verip, meseleyi halletmelisiniz. Pansiyon meselesini hallettikten sonra yeni arkadaş hakkında sizinle ayrıca görüşeceğim. Şimdi siz odanıza ininiz. Delikanlı nerede ise gelecektir. Sizi burada görmesin. Birazdan ben sizi çağırır, kendisine takdim ederim”

Bayan Henriette gizli merdivene doğru ilerlerken, komitenin mesul murahhası:

– “Bu mülakatımız tamamıyla aramızda kalacaktır. Sebebini sonra size söylerim. Ağop Serkisyan’a da açılmayın esasen onun da haberi yoktur.”

Fransız dilberi fırka reisine teminat vererek kadife perdenin arkasında kayboldu.

Bu esnada Hraç’ın masasın üzerindeki kırmızı elektrik ampulü üç defa yanıp söndü. Bu işareti görünce, Hraç masasının üzerinde duran dosyaları, evrakı kaldırdı ve “geliyorlar” diyerek büyük bir süratle beklediği misafirini karşılamaya hazırlandı.

Kabristan Sokağındaki Babıali!

Taşnak Fırkasının umumi merkezinde bu hadiseler cereyan ederken, biz Beyoğlu’nda dolaşıyorduk. Osmaniye otelinden ayrıl-

²⁰⁸ Acele yapılması gereken

dıktan sonra Garo Tatul ile beraber Galatasaray'a kadar çıktık. Oradan İngiliz sarayı önünden geçerek Tepebaşı'na, oradan da Pera Palas otelinin önünden geçerek Amerikan sefarethanesine doğru ilerlemeğe başladık. Bana refakat eden Garo Tatul önünden geçtiğimiz binalar hakkında ayrı ayrı izahat veriyor, bana tanıtıyordu.

Tepebaşı bahçesinin köşesine dönünce Garo şu izahatı veriyordu:

– “Şimdi önünden geçtiğimiz bina İstanbul'un meşhur Garden barıdır. Bir gece inşallah gelir, sabaha kadar eğleniriz. Yoksa eğlenceyi sevmez misiniz?

– Doğrusu eğlenceye pek o kadar düşkün değilim.

– Ben de öyleyim, fakat ara sıra arkadaşlarla beraber eğlenmeği de severim. Bir gece muhakkak sizi de buraya getiririz”.

Garo, eğlence bahsini uzatmak istemediğini görünce, izahatına devamla başladı:

– “İşte burası da İstanbul'un en büyük oteli Pera Palas'tır. Generaller, amiraller, nazırlar, mebuslar, sefirler her gece buradadır. Ben Avrupa'ya gitmedim amma, bilenler Pera Palas'ın Avrupa'nın büyük otellerinden farksız olduğunu söylerler. Hem bilir misiniz bu otel kimindir? Tahmin edin bakayım?

– Ya bir şirketin veya zengin bir adamın malı olacak.

– Yani otelcilikten anlayan bir adama ait olduğunu tahmin edersiniz değil mi?

– Tabii değil mi ya. Meslekten olmayan adamlar burasını nasıl işletir.

– Buz gibi işletir. Bu otelin sahibi bir uncurdur, uncu. Size bu hikâyeyi de anlatayım, hiç olmazsa vakit geçer. Bodosaki adındaki Adanalı zengin bir un tüccarı bir gün Adana'dan gelmiş. Çok zengin olan bu adam İstanbul'un en büyük oteline inmek istemiş ve Pera Palas'a gelmiştir. Kapıcı şalvarlı, üstü başı pis bu adamı görünce ne istediğini sormuş, bizim tüccar ise, kemali ciddiyetle müşteri olduğunu, birkaç gün otelde kalacağını söylemiş. Bunun üzerine kapıcı:

– Haydi azizim, burası senin yerin değildir, diyerek un tüccarını bir un çuvalı gibi sokağa atmıştır. Bu hakareti bir türlü hazmedemeyen Bodosaki bütün işlerini bırakmış, Pera Palas otelinin kimlere ait olduğunu öğrenmiş, bu adamları bulmuş ve istedikleri parayı derhal vererek oteli satın almış. Bodosaki ertesi günü artık sahibi olduğu otelin kapısından göğsünü gere gere içeriye girmiş ve müdüriyet odasına kurulduktan sonra kapıcıyı çağırmıştır.

Olup bitenlerden haberi olmayan zavallı kapıcı yeni müdürü görmek üzere koşa koşa odaya girmiş. Karşısında iki gün evvel sokağa attığı adamı görünce gözlerine inanmayarak şaşkın şakın etrafına bakmaya başlamıştır.

Bu acınacak vaziyet karşısında Bodosaki kapıcıya:

– Şaşkın şaşkın dört yanına ne bakıyorsun. Ben buranın efendisiyim. İki gün evvel tanışmamış mı idik? Galiba senin hafızan kuvvetli değil. Hafızası kuvvetli olmayan bir adam bu otelde kapıcılık yapamaz.

– Affedersiniz, sizi tanıyamadım. Kusurumu affediniz.

– Burası senin yerin değildir.

Bodosaki, iki gün evvel kapıcının kendisine söylediği bu sözleri, kapıcının yüzüne fırlattıktan sonra, kapıcıyı kovmuş ve:

– Şimdi ferahlandım, diyerek otelin idaresini kendi adamlarına terk ederek memleketine dönmüştür.

Garo Tatul birdenbire saatine bakarak:

– “Hikâyelere dalıp az kalsın randevumuzu unutacaktık. Bereket versin daha on dakikamız var, dedikten sonra ciddi bir tavırla devam etti:

– Otelin sırasında, köşe başındaki büyük bina Club Constantinople'dur. Burası kibar sınıfın ve ecnebilerin kulübüdür. Kulüp azasının ekseriyetini İngiliz ve Amerikalılar teşkil eder. Bu binanın da içerisi çok güzeldir. Bir defa birisini görmek üzere beni buraya göndermişlerdi, canım bir daha dışarıya çıkmak istemedi.

Onun yanındaki beyaz bina da Amerikan sefarethanesi, bitişiğindeki büyük bina da İngilizlerin karargâhı meşhur Kroker otelidir. Bunların karşısında ve direğinde Fransız bayrağı asılı bulunan

bina da Union Française dedikleri Fransız kulübüdür. Biraz sonra, Biz Fransız kulübünün bitişiğindeki 37 numaralı binaya gireceğiz. Orası da bizim karargâhımızdır. Dikkat edersen bu daracık Kabristan Sokağı İstanbul'un can damarını teşkil etmektedir. İstanbul'u idare eden kuvvetler hep burada size gösterdiğim binalarda toplanmış bulunmaktadır. Asıl Babıali burasıdır. Şimdi artık birbirimizden ayrılmak zamanı gelmiştir. Ben sizi terk ederek karşıdaki 37 numaralı binaya gireceğim.”

Hamparsum Arkadaşa Yazdığım Mahrem Mektupta Kendisini Buraya Davet Ettim

“Beş dakika sonra siz de daima açık bulunan sokak kapısından içeriye girersiniz. Kapıcı birinci kattaki Çağadamard gazetesi idarehanesine gideceğinizi zannederek bir şey sormaz. Fakat ikinci kata çıkacağınız zaman muhakkak karşınıza biri çıkar ve nereye gitmek istediğinizi sorar. Bu takdirde dışıye gideceğinizi söylersiniz. Artık kimse sizi rahatsız etmez. Üçüncü kata kadar çıkınız, ben orada merdiven başında sizi bekleyeceğim.”

Bu izahattan sonra Garo benden ayrıldı ve bir müddet Altıncı daireye doğru ilerledikten sonra birdenbire karşı tarafa geçti ve geri dönerek seri adımlarla Fransız kulübünün önünden geçti, yanı başındaki 37 numaralı binanın kapısından içeri fırladı.

Ben de Pera Palas'a doğru yoluma devam ettim ve biraz sonra karşı tarafa geçerek 37 numaralı binaya girdim. Kapıdan girince yaşlıca bir adam dikkatle yüzüme baktı, fakat hiçbir şey sormadı.

Mermer merdivenlerden çıkarak birinci kata çıktım. Garo'nun dediği gibi orada karşıma bir delikanlı çıktı ve kimi istediğimi sordu. Dışıye gideceğimi söyleyince, bu delikanlı da dikkatle beni süzdü ve “yukardadır, buyurun” diyerek üst katlara çıkan merdivenleri gösterdi.

Üçüncü kata çıkınca Garo'yu merdiven başında nöbet bekler vaziyette buldum. Beni görünce, “bir fevkaladelik var mı?” diye sordu. Verdiğim menfi cevap üzerine:

– Çok güzel. Artık arkadaş Hraç'ı ziyaret edebiliriz, dedi.

Biraz sonra dördüncü katta bulunuyorduk. Merdivenin tam karşısındaki çifte kanatlı büyük kapıya yaklaştık. Kapıda 1, 2, 3, 4 rakamlarını taşıyan dört adet elektrik düğmesi vardı. İlk nazarda içerde dört daire mevcut olduğunu zannetmiştim.

Hâlbuki Garo Tatul bir parmağını 2, diğer parmağını da 4 numaralı düğmeye basıyor, aynı zamanda iki zili birden çalıyordu. Aradan bir dakika geçtiği halde kapı açılmıyordu. Garo bu sefer 2 ve 4 numaralı zillere ikişer defa daha bastı. Bu sefer kapı açıldı. Esrarengiz bir salona girmiş bulunuyorduk.

Komitenin Yuvasında

Bulunduğumuz oda oldukça geniş bir salona benziyordu. Pencere kalın perdelerle kapalı olduğundan, salon yarı karanlık bir haldeydi. İlk dakikalarda bir şey göremiyordum. Fakat gözlerim karanlığa alışınca etrafımı seçmeğe başladım.

Salonun ortasında büyük bir masa, masanın üzerinde de iri bir kartal heykeli duruyordu. Karşımızdaki duvarda büyük bir Ermenistan haritası, onun karşısındaki duvarda da Taşnak Fırkası erkânının tabloları asılmıştı. Garo Tatul beni salonda yalnız bırakarak ortadan kaybolmuştu. Beş dakika sonra yanıma geldi ve:

– Buyurun, arkadaş Hraç sizi bekliyor, diyerek beni iç içe açılan ve her ikisi de çok güzel eşyalarla tefriş edilmiş iki odadan geçirerek bir kapıyı yavaşça vurdu. İçerden “giriniz” diye bir ses duyuldu. Garo kapıyı açarak bana yol gösterdi ve arkamdan kendisi de içeriye girdi.

Geniş bir salonun tam ortasında genç bir adam ayakta duruyordu. Kendisine yaklaştığımız zaman elini bana uzattı ve:

– Hoş geldiniz, diyerek salonun bir köşesinde yuvarlak bir masanın etrafındaki koltuklardan birini gösterdi ve Garo'ya hitaben:

– Arkadaş Garo, gidebilirsiniz. Dünden beri fazla yorulunuz, size teşekkür ederim. Yarın sabah ben sizi ararım, dedi.

Gar0 Tatul, Hraç'ın kulağına eğilerek bir şeyler söyledi. Hraç yerinden kalktı, masasına doğru giderek evrakı karıştırdı ve:

– “Henüz gelmemiş. Ben meşgul olur, size haber veririm.”

Gar0 Tatul her ikimizi selamlayarak salonu terk etti.

Artık Taşnak Fırkasının İstanbul mesul murahhası ile baş başa bulunuyorduk. Mevcudiyetinden ancak birkaç kişinin haberdar olduğu genç diktatör, uzun boylu, sarışın, mavi gözlü, temiz giyinmiş, çok yakışıklı bir adamdı. Tabakasından bir sigara ikram ederek söze başladı:

– “Buraya geleceğinizden beni haberdar etmemekle hata ettiniz, dedi.

– Hareketim ani oldu, haber verecek vakit bulamadık. Hamparsum arkadaş “sen merak etme, ben arkandan mektup yetiştiririm” dedi.

– Dün sabah kendisinden bir telgraf aldık.

– Telgrafi gördüm.

– Evet, Gar0'ya vermiştim. Anlatın bakalım arkadaşlar nasıldır, işleri iyi gidiyor mu?

– Arkadaşların hepsi de iyidir. Bilhassa arkadaş Hamparsum'un çok çok selamı vardır. Yalnız işler galiba pekiyi gitmiyor.

– Ben de o kanaattemim. Ben bu vaziyetin sonunu iyi görmüyorum. Kafkasya'daki vaziyetimiz emin değildir. Bu sebeple Hamparsum arkadaşaya yazdığım mahrem bir mektupta kendisini buraya davet ettim. Acaba bundan size bahsetti mi?

– Hayır, böyle bir şeyden bahsetmedi.

– Ne ise, benim kanaatime göre, fırkanın merkezini İstanbul'a nakletmek lazımdır. Bir defa işgal kuvvetleri buradadır. Derhal ve günü gününe temas temini imkânı vardır. Ondan sonra icabında kolaylıkla Avrupa'ya geçmek imkânı vardır. Hâlbuki Kafkasya'da ufak bir karışıklık zuhurunda arkadaşlarımızın orada mahpus kalması muhakkaktır. Bu hususta ileride daha etraflı konuşuruz. Şimdi sizin vaziyetinizi münakaşa edelim. Burada kimseyi tanıyor musunuz?

– Hayır, sizden ve Gar0'dan başka kimseyi tanımıyorum.

– Güzel, bu vaziyet lehinizdedir. O halde evvela otelden ayrılıp bir ev tutmalısınız. Nerede ise sizin İstanbul'a geldiğiniz duyulacak, sizinle alakadar olanlar çoğalacaktır. Henüz kimsenin haberi yok iken biz tedbirlerimizi almak mecburiyetindeyiz. Esasen bugün arkadaş Hamparsum'dan yeni bir telgraf aldım, bakınız ne diyor, diyerek, Hraç masasının üzerinde duran bir telgrafi getirdi ve şu satırları okudu:

“Sogomon'un muvasalatını bildiriniz. Hususi evinde ikamet etsin. Havaya alışınca kadar sokağa çıkmasın. Sıhhatine dikkat ediniz, şahsen meşgul olunuz. İhtiyaçlarını temin ediniz. Mektup postada”

Hamparsum

Telgrafi Hraç'ın elinden alarak bir defa da ben okudum ve Hraç'a sordum:

– “Siz bundan ne anlıyorsunuz?”

– Sokağa çıkmanızı istemediğine göre, sizin burada tanınmanızı istemiyor demektir.

– Sıhhatine dikkat ediniz demekle acaba bir tehlikeyi mi kastediyor?

– Doğrusunu söylemek lazımsa, ben de aynı manayı çıkardım. Her halde tedbirli hareket etmek lazımdır.

– Evet, derhal oteli terk etmeliyim.

– Ben bütün bunları düşündüm.

Siz bir daha otele dönmezsiniz. Birazdan otele birisini gönderir, eşyalarınızı aldırırız. Siz de otele telefon eder, birkaç gün için Adaya gideceğinizi, eşyalarınızı göndereceğiniz adama teslim etmelerini söylersiniz. Göndereceğimiz adam hesabınızı da temizler, bu iş bu suretle halledilir.”

– Pekiyi, odayı nerede bulacağız?

– Siz merak etmeyin, ben onu da halletmeğe ve akşama kadar size münasip bir pansiyon bulmaya çalışacağım.

Taşnak Komitesi Reisi Beni Gizli Bir Yoldan Bitişik Binaya Geçirdi ve Buradan da Yemek İçin Tokatlıyan'a Götürdü

Öğleden sonra bize bir cevap getireceklerdir. Şimdi isterseniz gidelim bir yerde bir öğle yemeği yiyelim. Dönüşte buraya uğrar, ev bulmaya giden arkadaşımızın cevabını bekleriz. Siz şimdi otele telefon ediniz.

Hraç'ın masasına yaklaştığım zaman, masasında 4– 5 telefon görünce hangi telefonla konuşacağımı şaşırmıştım. Tereddüdümü gören Hraç imdadıma yetişti ve telefon rehberinde Osmaniye otelinin numarasını bularak telefonlardan birinin ahizesini bana uzattı ve:

– Buyurun konuşun, dedi.

Biraz evvel aramızda kararlaştırdığımız veçhile birkaç gün için Adaya gideceğimi bildirerek eşyalarımı göndereceğim adama teslim etmelerini Osmaniye oteli müdüriyetine bildirdim.

Telefon muhaberesi bittikten sonra, Hraç zile bastı. İçeriye iri yarı bir adam girdi ve Hraç'ın karşısında heykel gibi dikildi, Komitenin mesul murahhası odanın bir köşesinde duran büyük demir kasayı açtı, içinden bir miktar para alıp cebine yerleştirdi, kasayı tekrar kapayarak hademeye doğru ilerledi ve bir, beş liralık vererek şu emirleri verdi:

– Yüksek kaldırımında Osmaniye oteli vardır.

– Vardır.

– Derhal oraya gideceksin ve “dün Batum’dan gelen yolcunuz eşyalarını almaya geldim” diyeceksiniz. Eşyaları nereye götüreceğinizi sorarlarsa “Ada vapuruna götüreceğim” diyerek yolcunun hesabını görür sonra eşyaları alarak köprüye iner, Ada iskelesine gidersin. Orada yarım saat beklersin, sonra bir otomobile binerek eşyaları da alır. Hamalbaşı’ndaki eve götürürsün. Otomobili eve götürmezsin. Sokağın başında otomobilden iner, eşyaları hamalla eve götürür ve derhal buraya dönersin. Anladın mı? Söylediklerimi harfiyen icra edilecektir.

– Emredersiniz! diyerek iri yarı adam bir askeri selam çaktı ve beş lirayı alarak odadan çıktı.

Odasında benimle yalnız kalınca Hraç masasının başına geçti ve bir telefon açarak İngilizce bir şeyler konuştu: Bunu müteakip diğer telefonlarla, Fransızca, İngilizce muhaberelede bulundu, diğer bir telefonla da Ermenice olarak santraldaki kıza şu emri verdi:

– Ben yemeğe gidiyorum. İki saat sonra döneceğim. Bu müddet zarfında beni arayan olursa Tokatlıyan’a telefon eder, isim vermeden, lokantada 7 numaralı odayı istersiniz.

Hraç, bu iş de bittikten sonra:

– Buyurun biraz yemek yiyelim, diyerek şapkasını giydi, önüme düştü. Biraz evvel iri yarı adamın çıktığı kapıdan girerek uzun bir koridordan geçtik ve koridorun ucundaki odaya girdik.

Kapıyı kapadıktan sonra, Hraç duvardaki yağlı boya tabloya yaklaştı ve tablonun sağındaki çerçevenin kabartmalarından birini oynattı. Yerinden ayrılan düğme şeklinde kabartmanın bıraktığı boşlukta yuvarlak bir delik belirmişti. Hraç cebinden çıkardığı küçücük bir anahtarı bu deliğe soktu. Koca yağlı boya sessizce yerinden kımıldandı, önümüzde bir boşluk açıldı.

Arkadaşım bu boşluğu göstererek:

– Bu gizli yoldan yanımızdaki Fransız kulübüne gideceğiz. Bu suretle daireye girdiğimizi görenler, bizi elân orada zannedecek. Hâlbuki biz kulüpten kimsenin nazarı dikkatini celp etmeyerek sokağa çıkmış bulunacağız, dedi.

Filhakika gizli kapıdan girerek karanlık bir koridordan geçtik ve kendimizi Fransız kulübünün boş bir odasında bulduk. Hraç iç tarafından anahtarı Kilitli bulunan kapıyı açtı ve:

– “Siz bir dakika burada beni bekleyin”, diyerek dışarı çıktı. Beş dakika sonra tekrar yanıma gelerek kulüpten kemali emniyetle çıkabileceğimizi haber verdi.

Kulübün kapısında bir otomobil bekliyordu. Hraç’ı takiben otomobile bindik. Süratle yola çıkan otomobil Karaköy’e, oradan da Tophane, Dolmabahçe yoluyla Beyoğlu’na çıkarak bir sinema-

nın önünde durdu. Otomobilden inerek biraz yürüdükten sonra bir şekerçi dükkânına girdik. Arkadaşımın şeker alacağını zannetmiştim, hâlbuki şekerlere ve pastalara bile bakmadan yoluna devam ediyor ve dükkânın arka tarafındaki küçük bir locayı açarak içeriye giriyordu.

Kapısında 4 rakamı taşıyan bu locada da iki kişilik bir yemek masası hazırlanmıştı. Bol şampanyalı, bu öğle ziyafeti çok neşeli geçti. Arkadaşım Hraç büyük bir samimiyeti konuşuyor ve İstanbul'un vaziyetini anlatıyordu. Yemek esnasında arkadaşımı iki defa telefonda istedikler. İkinci telefonda sonra Hraç:

– Artık gidelim, galiba iyi bir pansiyon bulunmuş dedi.

Tokatlıyan oteli olduğunu bilahare öğrendiğim lokantadan çıkarak yaya olarak tünele kadar gittik, oradan yan sokaklardan geçerek gene Fransız kulübüne girdik. Beş dakika sonra da gene gizli yol ile Hraç'ın odasına dönmüş bulunuyorduk.

İki saat evvel oturduğum koltukta, sarışın güzel bir kadını görünce birdenbire durdum.

Hraç hemen müdahale ederek:

– Size samimi arkadaşımız Bayan Henriette'i takdim ederim, dedi,

Ben sarışın kadının elini öperken,

Hraç devam ediyordu:

– Size emanet ettiğim arkadaş Sogomon Tehleryan budur, di-yordu.

Fransız Dilberinin Marifetleri

Bu esnada Fransız kadının tepeden tırnağa kadar beni süzdüğünü hissediyordum. O zamana kadar kadınlarla fazla alakadar olduğumu hatırlamıyorum. Fakat daha ilk görüşümde bu Fransız dilberi bende garip bir his uyandırmıştı. Biraz evvel içtiğim şampanyanın tesiri cesaretimi arttırmış olduğundan yarım yamalak Fransızcamla Hraç'a hitaben:

– Beni bayana emanet ettiğinizden dolayı size müteşekkirim, dedim.

Bu sözlerim Hraç'ın sözlerinde bir şimşegin parlamasına sebep olmuştu. Bir pot kırdığımı anlamıştım, fakat artık iş işten geçmişti. Bereket versin kadın derhal bahsi değiştirerek bizi bu müşkül vaziyetten kurtardı ve:

– Misafirimize çok güzel bir pansiyon bulduk, dedi.

Biraz evvelki sözlerimin tesiri altında bulunan Hraç hiddetle sordu:

– Santraldaki kız saat 2'de döneceğimizi size söylemedi mi?

– Söyledi.

– O halde ne diye telefon ettin, biraz bekleyemez miydin?

– Bulduğumuz pansiyon çok münasiptir. Kaçırınız diye korktum da onun için telefon ettim.

– Demek daha tutmadınız?

– Sizin reyinizi almadan kat'i bir karar vermek istemedim.

– Ben size behemehâl tutunuz demedim mi idi?

– Söylediniz amma aylığına kırk beş lira ve bir seneliğini peşin istiyor.

– Siz ne cevap verdiniz?

– Otuz liradan olursa tutarız dedim.

Bunun üzerine kırk liraya indi.

– Sonra ne oldu?

– Öğleden sonra cevap getiririm diyerek ayrıldım ve koş a koş buraya geldim.

Hraç, bu sözlere cevap vermeden kasaya yaklaştı ve elinde bir demet para ile Henriette 'ye yaklaşıarak:

– Alın size beş yüz lira. Derhal bu işi bitirmek lazımdır. Arkadaşımız bu gece pansiyonunda yatmalıdır. Pansiyonda eksik bir şeyler var mı, dikkat ettiniz mi?

– Müsaade ederseniz, onlarla yarın meşgul olalım.

– Peki, o halde derhal gidin ve pansiyonu tutun.

Bayan Henriette kapıya doğru giderken Hraç seslendi:

– Bulduğunuz pansiyon nerede ve kime aittir?

– Taksim’de, Ayaspaşa’ya giden caddelerin üzerinde, Osmanlı Bankası müdürlerine mahsus binanın sırasında tanıdığım emniyetli bir Fransız kadının pansiyonudur.

– Evde başka kiracı var mıdır?

– Bir tek kiracı daha var, fakat üç gün sonra Almanya’ya gidecekmiş.

– Evde telefon var mı?

– Olacak zannederim.

– Pansiyonun karşısında ev var mı?

– Yoktur.

– Arkada bahçesi var mı?

– Bahçesi de var, yan sokaktan bir de küçük bir kapısı var. Manzarası fevkalade güzeldir. Tutacağımız daire denize bakıyor.

– Bütün mesuliyeti size ait olmak üzere pansiyonu tutunuz. Verdiğiniz izahattan pansiyonun münasip olduğu anlaşılıyor, fakat Fransız kadının tanımadığım için mesuliyet size ait olacaktır.

– O ciheti merak etmeyin, ben tekeffül²⁰⁹ ederim, diyerek kaçıya doğru ilerledi. Sonra birdenbire geriye dönerek:

– İsterseniz misafirimiz de gelsin. Bir de kendisi görsün, dedi.

Hraç sert bir sesle cevap verdi:

– İcap ederse biz sonra gider görürüz. Siz şimdi bu işi bir an evvel bitirmeğe bakın ve neticesini bana telefonla bildirin. Ona göre yapılacak işlerim vardır.

Kadın ayrıldıktan sonra, Hraç biraz evvel tahaddüs²¹⁰ eden vaziyeti tamire çalışarak dedi ki:

– Kadın kısınma da hiç yüz vermeğe gelmez. Biraz güldünüz mü her şeyi unuturlar, derhal ciddiyetlerini kaybederler. Hâlbuki bu kızla senelerden beri teşrik-i mesai ediyorum ve kendisinden her cihetten memnunum, bütün kadınlar gibi bunun da bir tek kusuru vardır. Yüzüne gülmeğe gelmez. Daima sert muamele ister.

²⁰⁹ Kefil olma

²¹⁰ Meydana gelme, ortaya çıkmak

Bu tevilli sözlerin manasını anladığım için arkadaşşıma hak vererek meseleyi kapatmayı tercih ettim. Hâlbuki içimden şüpheler zail olmamıştı. Hraç ile bu Fransız kadını arasında gizli münasebat mevcut olduğuna kani bulunuyordum. Bu kanaatimi ilk fırsatta tevsik²¹¹ etmeğe karar verdim.

Ben bunları düşünürken, Hraç masasının başına geçmiş, bazı evrakı imzalıyordu. Aradan yarım saat geçince telefon çaldı. Hraç telefonu aldı ve meçhul muhatabını dinledikten sonra hiddetle şu mukabelede bulundu:

– Sen esasen beceriksizin birisin. Bütün işleri ağzına burnuna bulaştırırsın. Seni burada bekliyorum, hemen buraya gel!

Hraç telefonun ahizesini hiddetle yerine koyduktan sonra:

– Ben size söylemedim mi? Kadın kısmının yüzüne gülmeğe gelmez. Pansiyonu tutamamış. Yarın hazır olacaktı.

Arkadaşımı teskin etmek üzere:

– Zarar yok, üzölmeyin, bir geceyi nasıl olsa geçiririm, dedim.

– Mesele onda değil, fakat biraz evvel her iş bitmiştir, dediği halde, şimdi yeni müşkülattan bahsetmesine aklım ermiyor.

– Belki yeni bir mahzur meydana çıkmıştır.

– Daha evvelden her türlü ihtimali göz önünde bulundurması, ona göre hareket etmesi lazımdı.

Biraz sonra Henriette odaya girince, Hraç hiddetle atıldı ve:

– Yeni martavallarını anlat bakalım, dedi.

Benim gibi bir yabancıнын önünde bu gibi kaba muamelelere maruz kalmasından haklı olarak canı sıkılan kadının gözleri dolmuştu. Henriette'in zihninde birbirine zıt düşüncelerin çarpıştığı mütemadiyen değişen gözlerinin ifadesinden anlaşılıyordu. Pek kısa süren bu dâhili mücadeleden sonra Fransız kadını kat'i bir karar vermiş olacaktı ki, soğukkanlılığıyla şu cevabı verdi:

– Şimdiye kadar size martaval anlattığımı hatırlamıyorum.

– Fakat...

²¹¹ Kanıtlama

– Müsaade buyurun da sözümü bitireyim. Çünkü sabahtan beri öteye beriye koştuktan canım çıktı. Gidip biraz istirahat edeceğim. Ne ise bunlar sizi alakadar etmez. Gelelim asıl meseleye, tutacağımız evde bir Alman kiracı bulunduğunu söylemiştim. Bu adam bir iki güne kadar memleketine döneceğinden bu akşam onda arkadaşlarına bir ziyafet vermeğe karar vermiş ve bizim tutacağımız dairenin bir akşam için kendisine tahsis edilmesini ev sahibesinden rica etmiş. Üstelik ayrıca para da teklif edildiği için, kadın kiracısının bu isteğine memnuniyetle “peki” demiş.

– Pekiyi, bunu öğleden evvel bize neden söylemediniz?

– Haberimiz yoktu ki. Kiracı öğleyin eve geldiği zaman meseleyi açmış. Ev sahibi de bizim bu gece taşınacağımızı tahmin etmediğinden ve pansiyonu behemehâl tutacağımızdan da emin olmadığından söz vermiş, bütün hadise bundan ibarettir. Bu işte benim ne kabahatim var. Kiracının bu gibi bir teklifte bulunacağını daha evvel tahmin edebilir miydim?

Doğrusunu söylemek lazım gelirse, Fransız kadınının bu son cümlesi çok yerinde bir cevap teşkil ediyordu. Hraç kadının ne demek istediğini anlamış, vaziyeti tamire çalışıyordu. Henriette’e yaklaşıp ellerinden tutmuş ve:

– Affedersiniz, haksız yere sizi üzdüm. Bir an evvel arkadaşımızın istirahatini temin etmek arzusuyla ne yaptığımı ben de bilmiyorum. Şimdi vaziyet tamamıyla tavazzuh²¹² etmiş bulunuyor. Mademki hiç beklemediğimiz bir hadise karşısında bulunuyoruz. Arkadaşımıza bu gece için muvakkat bir yer bulalım.

– Bir gece otelde kalsa olmaz mı?

– Otelde olamaz.

– O halde bir arkadaşımızın evine misafir kalırlar.

– Öyle olsa, dedi, düşünmeğe bile hacet kalmaz, doğru kendi evime götürürdüm. Fakat olmaz, o da olmaz.

Fazla uzayan bu muhavereye müdahale ederek:

²¹² Açıklığa kavuşma, aydınlanma

– Rica ederim bu kadar düşünmeyin, eğer bir mahzuru yoksa ben bu geceyi bu odada geçiririm. Ne olacak, ben askerlik yapmış bir adamım, dedim.

Bu teklifim derhal kabul edildi. Bilhassa Hraç meselenin kolaylıkla halledilmesinden çok memnun olmuştu. Fransız kadınına hitaben bu emirleri veriyordu:

– Biz yemeğe gideceğiz. Bu müddet zarfında siz bu salonu muvakkat²¹³ yatak odası haline koyarsınız. Gece yarısına doğru ben arkadaşları buraya getiririm.

– Siz hiç merak etmeyin. Ben burasını mükemmel bir yatak odasına çeviririm. Fakat arkadaşımızın bir daha otelimden ayrılmak istemeyeceğinden korkarım.

Fransız kadınının gözlerimin içerisine bakarak söylediği bu sözler tekrar Hraç'ın şüphelerini uyandırmıştı. Masasının başına geçti ve bazı kâğıtları karıştırdıktan sonra Henriette'e sordu:

– Dün geceki vaziyet hakkında henüz sizinle görüşemedik değil mi?

– Mühim bir şey olmadığını size söylemiştim.

Şüphelendirmekten Korkuyorum. Geceleyin İstanbul'dan Tarabya'ya Gitmek İçin Makul Bir Sebep Bulmak Lazımdır

– Dün gece mühim olmayan, bu gece mühim olabilir.

– Yani?

– Yani bu gece de oraya gitmenizi rica edecektim.

– Bu gece balo yok ki.

– Biliyorum, fakat onlar her akşam Sümer Palas'ta bulunurlar. Orada kendilerini bulabilirsiniz.

– Şüphelendirmekten korkuyorum. Geceleyin İstanbul'dan Tarabya'ya gitmek için makul bir sebep bulmak lazımdır.

²¹³ Geçici

– Güzel ve zeki bir kadın bu hususta kimseden akıl sormaz. Bu akşam oraya gidersiniz. Saat on bire doğru sizi orada telefonla arayacağım.

Fransız kadın fazla ısrar etmedi ve:

– Öyle ise müsaade ediniz de gideyim hazırlanayım. Buradaki işleri bitirir bitirmez bir otomobile atlar Tarabya'ya giderim, diyerek bizden ayrıldı.

Fransız kadını odadan çıkınca Hraç saate baktı ve bana hitaben:

– Şimdi bazı arkadaşlar beni ziyarete gelecektir. Sizi bitişik odaya götüreceğim. Orada biraz istirahat edersiniz. İşimi mümkün olduğu kadar çabuk bitirir, gelir sizi bulur ve beraber yemeğe çıkarız, dedi.

Filhakika bir buçuk saat sonra Hraç'la beraber malum gizli kapıdan geçerek Union Fransez kulübüne girmiş ve oradan sokağa çıkmış bulunuyorduk.

Gece Yarısında Cinayet

Akşam yemeğini yine Tokatlıyan otelinde yiyeceğimizi zannediyordum. Hâlbuki Hraç, tünelle Galata'ya indirmişti. Oradan bir otomobile atlayarak Bakırköy'e hareket ettik. Arkadaşım yolda bu seyahat hakkında şu malumatı veriyordu:

– Bu gece Bakırköy'de bir Fransız zabiti ziyafet veriyor. Beni de davet etti Oraya gidiyoruz.

– Fakat ben davetli değilim.

– Beraberimde bir de misafir getireceğimi söyledim. Memnuniyetle kabul etti. Seni akrabamdan biri olarak takdim edeceğim. Ona göre hareket etmeni rica ederim. Ziyafette bir iki Ermeni daha olacaktır, Vakıa onlar da arkadaşlarımızdır, fakat resmiyeti elden bırakmamak lâzımdır. Size bir şeyler soracak olurlarsa, İran'dan İstanbul'a yeni geldiğinizi, benim misafirim olduğunuzu ve bir iki güne kadar tekrar İran'a döneceğinizi söylersiniz.

Bakırköy'e yaklaştığımız zaman Fransız askerleri otomobili-mizi durdurdular. Hraç derhal başını otomobilin pencereden çıkarak askerlere bir şeyler söyledi. Bunun üzerine devriyeler askeri selam vererek bize yol verdiler. Nihayet Bakırköy'e gelmiştik. Biraz sonra otomobilimiz bizi davet eden Fransız zabitanın evinin önünde duruyordu.

Bir yaver koşarak otomobilimizin kapısını açtı ve bizi selamladı. Hraç, yaverin elini ahbapça sıktı ve beni takdim etti. On dakika sonra General Moris adında bir Fransız zabitanın karşısında bulunuyorduk. Mükellef salonda bizden evvel gelmiş dört beş davetli, genç bir kızın etrafına küçük bir daire teşkil etmiş, hararetli hararetli konuşuyorlardı.

Takdim merasiminden sonra, General Moris, Hraç'ı bir tarafa çekerek beş dakika kadar konuştu. Bunu müteakip bize yaklaşıp:

– Dostlarım, sofraya sizi bekliyor, diyerek bizi yemek odasına davet etti.

Yemek çok neşeli geçti, yanı başımda oturan keçi sakallı bir Ermeni mütemadiyen bana sual soruyor, İran'dan geldiğimi iştince, İran hadiseleri hakkında izahat istiyordu. Müşkül vaziyette bulunduğumu gören Hraç derhal imdadıma yetişti ve yanımdaki sakallıya hitaben:

– Güzel sesinizle bize bir şarkı söyleyebilir misiniz? Dedi.

General Moris ile diğer davetliler bu teklifi şiddetle alkışladılar.

Sakallı adam şarkı söylemeye başlayınca Hraç, bana yerimden kalkmamı işaret etti. Bu esnada kendisi de sofradan kalkmış olduğundan yanına gittim. Bana bir sigara uzatarak:

– Arkamdan gel, dedi ve salonu terk etti.

Kendisini takip ettim. Şimdi küçük bir odada bulunuyorduk. Odada yalnız kalınca Hraç sakallının bana neler sorduğunu öğrenmek istedi. Her şeyi olduğu gibi anlattım. Bunun üzerine ayağa kalkarak:

– Ben zaten bu adamdan öteden beri şüphe ederdim, fakat general daima müdafaa eder durur. Bu akşam bu adamın mahiyetini meydana çıkaracağım, dedi.

Bittabi ben bu sözlerden bir şey anlayamıyordum. Hraç bir müddet düşündükten sonra zile bastı. İçeri giren bir askere generalin yaverini çağırmasını emretti. Yaver odaya girince Hraç onunla yavaş sesle bir şeyler konuştu.

Bidayette sözlerine itiraz eden yaver yavaş yavaş değişiyor, nihayet bütün söylediklerini kabul ediyordu. Aralarında anlaşma hâsıl olduktan sonra yaver odadan çıktı, biz de salona döndük.

Taşnak Komitesi Reisi, Sakallı Ermeni Casusunu Nasıl Tuzağa Düşürüp Öldürdü?

Aradan on dakika kadar henüz geçmişti ki yaver salona girerek sakallıya yaklaştı ve her kes tarafından işitilecek yüksek sesle:

– Telefonda şimdi sizi aradılar. Burada olduğunuzu söyledik. Evde hastanız olduğunu söyleyerek çabuk dönmenizi rica ettiler ve telefonu kapattılar, dedi.

Bu haber sakallı adam üzerinde soğuk su duşu tesiri yaptı. Sarhoşluğuna rağmen hemen ayağa kalktı ve generalden özür dileyerek ayrıldı.

Olup bitenlerden haberi olmayan general telefon muhaveresine inanmıştı. Hraç, generale yaklaşıp müsaade istedi. Biraz sonra biz de sokağa çıkmış bulunuyorduk. Kapının önünde bize iltihak eden yaver:

– Otomobil hazırdır. Diyerek bizi bir otomobile götürdü ve kendisi de yanımızda oturdu.

Önümüzden bir otomobil daha gidiyordu. Bakırköy haricine çıktığımız zaman bizim otomobil süratini eksiltmeğe başladı. Birdenbire önümüzdeki otomobilin durduğunu gördük. Hraç'la yaver başlarını otomobilin penceresinden çıkarmış, dikkatle etrafı tetkik ediyorlardı. Beş dakika sonra genç bir adam otomobilimize yaklaş-

tı ve dikkatle içeriye baktıktan sonra Hraç'a bir mektup uzattı. Hraç asabiyetle mektubu açtı ve hemen yerinden fırlayarak:

– Hain. Hain, diye bağırdı. Ben size bu adamın casus olduğunu söylemiyor muydum? İşte nihayet tuzağa düştü. Diyerek otomobilden atladı.

Yaveri takiben ben de indim. Hraç hiddetinden ne yapacağını şaşırılmış bir vaziyette idi. Fakat bu şaşkınlık uzun sürmedi. Birdenbire ciddileşti ve:

– Lütfen beni takip ediniz, dedi.

Yirmi beş, otuz metre kadar ilerde duran sakallının otomobili-ne doğru ilerlemeğe başladı. Zavallı sakallı otomobilinin birdenbire bozulduğunu zannederek müsterih bir vaziyette tamiratın bitmesini bekliyor ve hafif tertip kestiriyordu.

Hraç, biraz evvel kendisine verilen mektubu göstererek sakallıya bağırdı:

– Kalk bakalım hain. Bu yazdığın mektubun hesabını vereceksin.

Sakallı daldığı uykudan fırlayarak kokudan büyümüş gözlerini açmış hayretle Hraç'a bakıyordu. İlk nazarda her şeyi anlayamamıştı, fakat Hraç:

– Bu mektubu sen mi yazdın?

Deyince:

– Namussuzlar beni tuzağa düşürdünüz diyerek, elini arkasına götürdü. Tam bu sırada bir tabanca patladı. Gecenin karanlığı içerisinde Hraç'ın ağzından çıkan şu kelimeler elân kulağında çınlıyor:

– Hainlerin cezası budur.

Sakallı adam ses çıkarmadan otomobilde yığılmış derhal ölmüştü.

Gece yarısında kırdı cereyan eden facia bende tarif edilmeyecek tesirler husule getirmişti. Meselenin iç yüzünü bilmediğim için bu cinayetin sebebini de anlayamamıştım.

Fransız Generalinin yaverinin çaldığı düdüğü üzerine bizim otomobilin şoförüyle muavini koşup gelmişlerdi. Yaver sakallının

cesedini göstererek bir şeyler söyledi ve Hraç ile benden ayrıldı. Biz de otomobilimize dönerek İstanbul'a doğru yolumuza devam ettik.

İlk anlarda ikimiz de konuşmuyorduk. Derin düşüncelere dalmış olan Hraç nihayet söze başladı ve dedi ki:

– Bu akşam cereyan eden hadiselerden bir şey anlamadığınızı tahmin ediyorum. Meselenin bu şekilde biteceğini bilseydim sizi buraya getirmezdim. Fakat talihinizde bu da varmış.

Muhatabım geniş bir nefes aldıktan sonra devam etti:

– Bu keratadan uzun müddetten beri şüpheleniyorduk, fakat elimizde müspet bir delil yoktu. Üstelik General Moris'de onu şiddetle müdafaa ediyordu. Generalin evine her zaman serbestçe girip çıkan bu adamın düşman teşkilatlarıyla münasebette bulunduğu haber almıştık, fakat biraz evvel söylediğim gibi bunu bir türlü ispat edememiştik. Şüphelerimizin ne dereceye kadar doğru olduğunu öğrenmek üzere bir hafta evvel Generale hitaben imzasız bir mektup gönderdim. Ermenice olarak yazılan bu mektupta bazı mühim malumat vardı.

Her zaman olduğu gibi general mektubumu sakallıya göndermiş, o da tercüme etmişti. General derhal bana telefon ederek bir randevu istedi, vaziyeti anlattı. Bu hususta şimdilik kimseye bir şey söylememesini rica ederek gizlice tahkikat yapacağımı söyledim. Bunun üzerine General:

– Merak etmeyin bizim Jaktan başka kimsenin haberi yoktur, demişti.

On iki saat sonra Generale gönderdiğim mektuptan düşman teşkilatlarının olduğunu tahkikatlarımızla teşriki mesai ettiğini gayr-ı hadise sakallı Jak Deronyan'ın düşman kabili inkâr bir şekilde ispat ediyordu.

Böyle olmakla beraber bu adamın hıyanetini gözümle görmek istiyordum. Bu sebeple seni de bu gece ziyafete getirdim. Seninle fazla alakadar olması daha ilk dakikada nazarı dikkatimi celbetti. Derhal planımı tatbik ettim ve telefon masalını uydurdum. Hain

evinde kimsesi olmadığını söyleyecek yerde muhayyel²¹⁴ telefon muhaveresini bir emir telakki ederek bizden ayrılmıştı.

Evvelce aldığımız tertibat mucibince bir adamımız yolda otomobilin önüne çıkarak sakallıya:

– Size telefon edenler beni buraya gönderdi. Diyerek ona bir mektup uzatmıştır. Bu mektupta sadece:

– Bu gece ziyafette bulunan yabancı genç kimdir? İki satırla cevabınızı hamili varakaya bildiriniz. Kelimeleri yazılı idi...

Sarhoşluğun tesiriyle uzun uzadıya düşünecek vaziyette olmayan Jak bunun bir tuzak olduğunu fark edememiş ve şu cevabı yazmıştır.

– Hraç'ın yabancı bir adam getirmek istediğini evvelce arz etmiştim. Bu genç onun çok hürmet ettiği nüfuzlu bir adamdır. İran'dan geldiğini ve oraya döneceğini söylüyor, fakat Erivan'dan geldiği ve fırkada mühim bir rolü olduğu muhakkaktır. Yarın şahsen görüşürüz.

Sakallı şeytanın hıyanetini artık gözlerimle gördükten sonra şüphe kalmamıştı. Üst tarafını biliyorsunuz.

Otomobilimize birdenbire bir sükût çökmüştü. Bütün pence-
releri açık olmasına rağmen havasızlıktan boğulacağımı zannediyordum. Arkadaşımın da aynı vaziyette olduğu mendilini mütemediye-
n yelpazelendiğinden belli idi. İkimizde bir cenaze merasiminden dönen adamların bulundukları ahvali ruhiye içerisindeydik. Otomobilimiz Kabristan sokağının başında durunca Hraç (beni bir dakika bekle) diyerek atladı ve Ünyon Fransez'in karşısındaki büyük binanın kapısından içeriye girdi. Kapıda duran İngiliz polisinin Hraç'ı selamladığına göre arkadaşımın bu binada yabancı olmadığı anlaşılıyordu. Beş dakika sonra adeta koşarak geldi ve beni çağırdı Otomobilimiz geriye dönerken biz de Ünyon Fransez kulübünün daima açık duran kapısından içeriye dalıyor ve malum yollardan malum daireye giriyorduk. Burası tamamıyla bir yatak odası haline getirilmişti.

²¹⁴ Tahayyül edilmiş, hayâl olarak düşünölmüş, zihinde tasarlanmış

Ben etrafı tetkik ederken Hraç telefona yapıştı ve Tarabya'da bulunan Henriette'i aradı. Onun Tarabya'da bulunduğundan emini olunca bana döndü ve:

– ikimizde istirahat muhtacı. Artık yatalım. Ben yarın öğleye kadar buraya gelmeyeceğim. O zamana kadar sen de istirahat edebilirsin. Fevkalade bir hadise olursa şimdi sana vereceğim numara telefon eder, beni bulursun. Şimdilik Allah'a ısmarladık. Allah rahatlık versin. Yarın saat on üçte tekrar görüşürüz, dedi ve gizli kapının arkasında kayboldu.

Cinayetten Sonra Aşk Macerası

Odada yalnız kalınca derhal soyunup yatağa girdim, fakat bir türlü uyuyamıyordum. Akşamdan beri cereyan eden hadiseler bir sinema filmi gibi gözümün önünde canlanıyor, uykumu kaçıyordu.

Bilhassa Jak Deronyan'ın alnından kan fışkırarak otomobilin içerisine yuvarlanması bir türlü gözümün önünden gitmiyordu. Ara sıra elinde namlusundan henüz duman çıkan bir tabanca tutmuş vaziyette Hraç'ı görür gibi oluyordum. Birkaç saat evvelki cinayetden sonra Hraç, nazarımda büsbütün başka bir adam olmuştu. Zahiren şık ve zarif bir salon adamı zannedilen bu genç aynı zamanda çok cesur ve iradeli bir adamdı.

Hraç'ın kelimenin tam manasıyla bir komiteci olduğuna şahit olmuşum. Bu hadise onun İstanbul'da ne derece büyük nüfuz sahibi olduğunu ispat ediyordu. Jak Deronyan'a karşı kurduğu tuzağa gelince, yalnız bu hadise, Hraç'ın kurnazlığını meydana çıkarmaya kâfiydi. Bütün bunları beğeniyor, fakat Hraç'ın bizzat adam öldürmesini doğru bulmuyordum. Benim kanaatlerime göre, hakiki bir komiteci cinayet işlememeli, bu işi başkalarına terk etmeliydi.

Hraç bir haini cürmü meşhut²¹⁵ halinde yakalamıştı. Bu muvaffakiyeti elde ettikten sonra cezanın infazını gayri mesul ellere bırakmalıydı. Fırkada, mesul vaziyetlerde bulunan adamların elleri vicdanları temiz olmalıydı. Bunlar benim şimdiye kadar değişmeyen kanaatlerimdir.

Yatağında bunları düşününe düşününe nihayet yorgunluk galebe çalmış ve uyku gözlerime çökmüştü. Ne kadar uyuduğumu bilmiyorum. Birdenbire kulağıma garip bir ses geldi. Gece cereyan eden hadiselerin tesiri altında hemen yatağımdan doğruldum ve gayri ihtiyari elimi yastığımın altında bulunan tabancama uzattım, aldanmamıştım. Hafif ayak sesleri işitiliyordu. Yavaşça yatağımdan kalkarak, karyolamın altına girdim, tabancamı elimde tutarak bekledim.

Güzel Fransız Kadını Gece Yarısından Sonra Yarı Çıplak Halde Odama Girmişti. Ben Şaşkın Bir Haldeydim

Ayak sesleri gittikçe yaklaşıyordu. Biraz sonra Bayan Henriette'in dairesine götüren gizli kapıyı örten büyük kadife perde ikiye ayrıldı. Gördüğüm manzaraya inanmayacağım geliyordu.

Bayan Henriette elindeki elektrik lambasını karanlık odanın her tarafına dolaştırdıktan sonra, karyolaya döndü ve onun boş olduğunu görünce yavaş sesle:

– Dışarıya çıkmış olacak. Nerede ise şimdi gelir, diyerek kadife perdenin arkasına saklandı.

Fransız kadınının gece yarısından iki saat sonra yatak odama girmesinin sebebini bir türlü anlamıyordum. İlk anda bu kadının beni öldürmek istediğine hükmettim.

Fakat bu kadın beni niçin öldürecekti?

Şu hâlde bu kadını odama sevk eden sebep büsbütün başka bir şey olacaktı. Bir türlü kat'i bir karar veremiyordum. Bu müddet zarfında kadın ara sıra başım perdenin arkasından dışarıya çıkara-

²¹⁵ Şâhit olunan cürüm, suçüstü

rak lambasını yakıyor ve beni bulamayınca sabırsızlanıyordu. Bir müddet daha geçince artık tahammül edemedi ve:

– Başına bir şey gelmiş olmasın diyerek saklandığı yerden çıktı; salonun lambalarını yaktı, her tarafta beni aradı. Beni bulamayınca bitişik odaları dolaştı ve biraz sonra tekrar salona girdi.

Büyük bir hayrete düşen kadın, kendi kendine mırıldanıyordu:

– Bu çocuğa ne oldu acaba? Elbiseleri burada olduğuna göre dışarı çıkmaması icap eder. Yoksa Hraç bu çocuğa da mı bir oyun oynadı!

Bu sözleri işitince, kadının bana karşı fena bir niyeti olmadığını anladım. Tabancamı karyolanın yanı başındaki halının altına saklayarak karyolanın altından çıktım ve halının üzerine uzandım.

Henriette, az sonra beni yerde görünce hemen eğildi ve beni sallamaya başladı:

– Ne oldu, diyordu, bir şey mi oldu?

Gözlerimi zorla açar gibi yaparak:

– Benden ne istiyorsunuz? Beni rahat bırakın, dedim.

– Kalkın yerinize yatın, burada üşüyerek hasta olacaksınız.

Henriette, koluma girerek beni kaldırdı ve yatağıma girmeme yardım etti. Artık tamamıyla uyanmış bir adam tavrıyla gece ziyaretçisine sordum:

– Burada ne arıyorsunuz?

Fransız kadını şayanı hayret bir yalan uydurarak:

– Tarabya’dan biraz evvel döndüm. Yatmaya hazırlanırken odanızdan ağır bir şeyin yere düştüğü hissini uyandıran bir gürültü işittim. Burada yattığınızı hatırlayarak, yarı soyunmuş vaziyette olmama rağmen yukarıya koştum. Sizi karyolanızdan düşmüş vaziyette görünce uyandırdım, dedi.

Bu esnada Bayan Henriette’nin gözleri parlıyordu. Damarlarındaki kan yüzüne vurmuştu. Gece yarısından sonra karşıma çıkan bu kadın henüz Bakırköy’de içtiğim şampanyaların tesiri altında bulunan zihnimi alt üst etmişti. Her şeyi unutmak üzere

olduğumu hissediyor, kendimi zapt edebilmek için fevkalbeşer²¹⁶ gayretler sarf ediyordum.

Karşımdaki kadının da aynı hissin esiri olduğu anlaşılıyordu. Bir taraftan dekolteilerini kapatmaya çalışırken odamda daha fazla kalmak için bahaneler icat ediyor ve ara sıra bana yosma nazarlarını çevirmeyi unutmuyordu.

Sarhoşluğuma rağmen, gündüz Hraç ile bu kadın arasında ce-reyan eden muhavereleri hatırlıyordum. Bu hatırlama metanetim-i muhafaza etmeme yardım ediyordu.

Her nevi hissiyat avanslarına rağmen herhangi fiili bir hare-kette bulunmadığı-mı gören kadın gözlerini bana dikerek:

– Sizi rahatsız ettim. Affedersiniz, diyerek perdeli kapıya doğ-ru ilerlemeğe başladı.

Bu dakikada duyduklarımı tasvir etmek kabil değildir.

Fransız kadınının esrarengiz perdeye el uzattığını görünce her şeyi gözüm-e alarak, yatağımdan fırlayıp kadının iki ellerini yakala-dım. Kalbim göğsümü delip dışarıya fırlayacakmış gibi çarpıyor, nefesim kesiliyordu. Boğuk bir sesle:

– Henriette, doğrusunu söyle. Buraya ne yapmaya geldin, diye sordum.

Beni bu vaziyette gördüğünden dolayı duyduğu sevinci belli etmemeğe çalışan Henriette şu cevabı verdi:

– Hala anlayamadınız mı?

– Demek ki

Henriette'in ağzını ateş gibi yanan dudaklarımla kapattığı-m-dan cevap veremedi. Esasen başka izahat dinlemek istemiyordum.

Sabahleyin, güneş bizi yan yana buldu. Yekdiğerini takip eden heyecanlar yorgunluğumu yenerek uykuyu gözlerimden kaçırmış-tı. Birkaç saatlik beraberlik bana esrarengiz bir kadro ruhunu ta-nıtmıştı. Hayatına vakıf olduktan sonra aşk ve merhamet bağının beni sımsıkı bu kadına bağladığını hissediyordum.

²¹⁶ İnsanüstü

Benim vaziyetimde bulunan bir adamın aşka fazla yüz vermemesi lazım geldiğini bildiğim halde kendimi bu kadının tesirinden kurtaramıyordum. Vaziyetin içyüzünü bilmeyenler beni şiddetle tenkit etmişlerdi. O zaman cevap bile vermediğim bu tenkidin tamamıyla haksız olduğunu ve Henriette'in yalnız İstanbul'da değil, Paris'te, Cenevre'de ve Berlin'de de bana büyük hizmetlerde bulunduğunu ve Berlin faciasından sonra beraatimi temin için müracaat etmedik yer bırakmadığını kimse bilmiyordu.

Hapishaneden çıktıktan sonra Henriette'i zalim bir hastalığın pençesinde buldum ve bütün gayretlerime rağmen ölümden kurtaramadım.

Hayatımı medyun olduğum bu kadın hakkındaki dedikoduların haksızlığını meydana çıkarmaktan ziyade, bu temiz yürekli Fransız kadınının büyük hizmetlerini, fedakârlıklarını burada kaydetmeği bir vazife addediyorum. Bu itibarla Henriette'nin hususi hayatını bir tarafa bırakarak mütareke yıllarında İstanbul'daki siyasi faaliyetini tasvire çalışacağım. Bunda muvaffak olabilmek için daha ilk tanıştığım gece Henriette'nin bana anlattıklarını aynen kaydedeceğim.

Henriette, aşkına aynı hararetle mukabele ettiğimi görünce, bana karşı büyük bir itimat beslediğini söyleyerek şu itirafta bulunmuştu:

“-Şu dakikada ne kadar mesut olduğumu tasavvur edemezsiniz. Senelerden beri yorucu bir hayat yaşıyorum. Bu hayata isteyecek atıldığımı zannetmeyin. Bir Fransız zabiti ile evlenmişim. Harp bitince kocama iltihak etmek üzere Fransa'dan buraya geldim. Kocam ordunun istihbarat şubesindendi. Bir gün kocamın dairesinden bazı çok mühim vesikalar kaybolmuştu. Kaybolan vesikaların saklı bulunduğu kasanın anahtarı kocamda olduğundan kendisinden şüphelendiler, casuslukla itham ederek hapsedtiler. İki ay süren tahkikat neticesinde bir ipucu elde edilememişti. Fakat vesikaların kimler tarafından çalındığı da meydana çıkarılmadığından, istihbarat şubesi amirleri mesuliyetten kur-

tulmak üzere bütün mesuliyeti kocama yüklettiler ve onu kurşuna dizdiler.

Kocamın öldürüldüğünü benden iki ay gizlediler. Fakat günün birinde hakikati öğrenir öğrenmez General Franchet d'Esperay'ye müracaat ile izahat istedim. General beni teskin etmeğe çalışarak dedi ki:

– Bir insan sıfatıyla kocasını kaybeden bir kadına acırım. Fakat unutmayınız ki bir Fransız kadını casusluğu sabit olan kocasının ölümünden müteessir olmaz.

Fransız Dilberi, Kurşuna Dizilen Kocasının İntikamını Almak İçin Casus Olmuştu

- Kocam casus değildi.
- Ortada Divan-ı Harbin kararı var.
- Amirleri mesuliyetten kurtulmak için kocamı kurban verdiler. Kocamın masumiyetini ispat edecek, intikamını alacağım.
- Bunda muvaffak olmanızı temenni ederim. Hatta icap ederse size yardım da edebilirim.
- O halde sizden bir ricam var. İstihbarat şubesinde bana bir iş veriniz.

General biraz düşündükten sonra:

- Kocanızın akıbetine duçar olmaktan korkmaz mısınız?
- Bundan sonra benim için hayatın kıymeti yoktur. Kocamın masumiyetini ispata çalışmakla beraber vatanıma da hizmet etmek istiyorum.

General iki gün sonra bana bir vazife verebileceğini vadetti. Filhakika söylediği günde beni çağırdı ve:

- Arzunuz üzerine size bir iş vereceğim. Yalnız bu hususta kimseye bir şey söylemeyeceksiniz. Bizim istihbarat şubemizde çalışmanız doğru olmayacaktır. Bu itibarla size yabancı muhitte bir iş vereceğim. Ermenilerden dostlarınız veya tanıdıklarınız var mı?

– Hayır.

– Çok güzel. O halde işimiz kolaylaştı demektir. Size bir mektup vereceğim. Mektubu kendisine götüreceğiniz adam Ermenilerin Taşnak fırkasının reisi ve aynı zamanda bizimle daimî temasta bulunan şayanı itimat bir adamdır. Ben şahsen kendisiyle görüştüm. Bizim namı ve hesabımıza bu zatın emrinde çalışacaksınız. Yalnız ifa edilmek üzere size verdiği emirleri yerine getirmeden evvel bizi haberdar edeceksiniz. Ayrıca bu zatın her günkü temaslarını, faaliyetini de günü gününe bize bildireceksiniz.

– Emirlerinizi memnuniyetle kabul ederim, fakat bu şerait altında kocamın masumiyetini ispata çalışacak vakit bulamayacağımı zannediyorum. Bu itibarla bana daha serbest bir iş vermenizi rica ederim.

– Bilakis bu iş sayesinde belki daha kolaylıkla maksadınıza nail olacaksınız, çünkü emrinde çalışacağınız adam kocanızın yakın ahbablarından biri idi.

– Kocamın ahbabları arasında bir Ermeni hatırlamıyorum.

– Bu sözünüz, kocanızın sizden gizli münasebetleri olduğunu ispat ediyor. Bir müddet bu işte çalışınız, memnun kalmadığınız takdirde başka bir şekil düşüneriz.

Generalin teklifini kabul ederek tavsiye mektubunu Hraç'a teslim ettim. Bana karşı büyük bir hüsnükabul gösterdi ve Kabristan sokağındaki 37 numaralı binada benim için bir dişçi kliniği açacağını söyleyerek bu hususta Generalle mutabık kaldıklarını ilave etti. İşte bu şerait altında Taşnak Fırkası merkezi umumisine yerleştim. Bidayette istemeyerek girdiğim bu işten ayrılmak istemiyordum, zira Hraç'ın Fransız istihbarat şubesiyle daimî temasta bulunduğunu ve istihbarat zabitlerinin sık sık Hraç ile buluştuklarını öğrenmiştim. Kocamın intikamını almak ümidiyle bu muhit-ten ayrılmamaya karar verdim.

Henriette hafızasını toplamak üzere biraz; düşündükten sonra sözüne şu şekilde devam etti;

– Günlerce aylarca beraber yaşadığım Hraç'a karşı büyük bir teveccüh hissetmeğe başlamıştım. Bu teveccüh yavaş yavaş mahiyetini değiştirerek hissi çerçevelere girmişti. Hâlbuki Hraç bana

ehemmiyet vermiyor ve hizmetçi muamelesi yapıyordu. Bu vaziyet karşısında bir gece Fransız sefaretinde verilen baloda istihbarat zabitlerinden biriyle ahbablığı fazla ilerleterek Hraç'ın kıskançlığını tahrik ettim. Zabitlerin benimle fazla alakadar olduğunu gören Hraç baloyu yarıda bırakarak Kabristan sokağına dönmemi emredince:

– Hususi hayatıma, bilhassa hissiyatıma karışamazsınız! Diyerek o dakika da benimle dans etmek isteyen bir zabitin kolları arasında dönmeğe başladım.

Hraç'ın gözlerindeki hiddet kıskançlığının şiddetini gösteriyordu. Bu hadiseden sonra Hraç, bir daha beni yalnız başıma baloya göndermediği gibi, evinde tertip ettiği süvarelere²¹⁷ de beni davet etmemeğe başladı.

Bana karşı ne gibi muamele ettiğini dün gözünüzle gördünüz. Hraç'ın dünkü şüpheleri yersiz değildi. Sizi görür görmez vurulmuşa döndüğümü hissettim. Pansiyonunuz hazır ve bu geceyi orada geçirebilecektiniz. Fakat sizi gördükten sonra derhal planımı hazırladım. Pansiyonun hazır olmadığını söyledim, Hraç, sizin otele kalmanızı istemediğinden geceyi burada geçirmekten başka çare kalmayacaktı.

– Henriette, sen hakikaten, çok zeki bir kadınsın, dedim.

– Seven kadın kadar zeki mahlûk tasavvur edilemez. Tahminimde yanılmadığım işte meydanda.

– İyi amma ya Hraç hakikati öğrenirse...

– O esasen dün şüphelenmişti. Bundan dolayıdır ki beni geceleyin Tarabya'ya yolladı ve iki defa da telefonla beni arayarak Tarabya'da olduğuma kanaat getirdi. Yalnız saat 2'den sonra buraya dönebileceğimi düşünemedi.

– Hraç'ı burada bulmaktan korkmadınız mı?

– Bu geceki cinayetten sonra beni düşünecek vaziyette olmadığını biliyordum.

– Ne cinayeti?

²¹⁷ Akşam partileri

– İstihbarat memuru olduğumu unutmayınız.

– Ben adamımı iyi tanırım, Hraç'ın bu gece buraya gelmeyeceğine emindim. Hatta bugün de buraya gelmesi şüphelidir.

– Peki, biz ne yapacağız?

– Öğleye kadar burada istirahat ederiz. Öğleyn ben daireme ineceğim. Siz de burada beklersiniz. O zamana kadar Hraç'tan bir haber çıkmazsa beraber yemek yeriz. Yalnız beni bundan sonra yalnız bırakmayacağınızı vadeder misiniz?

– Sizi müşkül vaziyette bırakmak istemem.

– Ben henüz ihtiyar sayılmam. Üstelik biraz da zekâm vardır. Benim gibi bir kadın yılın on iki ayı makine rolü ifa edemez. Bu hayat devam ederse günün birinde tehlikeli bir yola girmekten korkuyorum. Hraç bu tehlikeyi görmedi. Siz daha samimi ve centilmen bir adamsınız. Bilhassa bu geceki müşfik muameleden sonra beni yalnız bırakmayacağınızdan eminim.

İşte bu suretle Henriette ile aramızda sadakat mukavelesi akdedildi. Bu kadından ayrılmamayı vadederken aynı zamanda onu kendi ifadesiyle “tehlikeli” yola girmekten, menetmek istiyordum. Henriette'in bulunduğu muhitten ayrılıp intikam hissiyle Fransızlara ve dolayısıyla bize karşı cephe kurması ihtimalinin çok kuvvetli olduğunu gözlerimle görür gibi oluyordum. Hraç'a, ilk fırsatta bu vaziyeti olduğu gibi anlatmak suretiyle Henriette'nin ebedi teşrik-i mesaisini temin edebileceğini ümit ediyordum. Bu düşünceyi Henriette'ye açtığım zaman, bana:

– Evet, seviştığımızı Hraç'a açıkça bildirebiliriz. Bu suretle kendisi de müsterih olur ve bir daha benden şüphelenmez demişti.

Bu büyük müjdeyi vermek üzere sabırsızlıkla Hraç'ı bekliyorduk.

Komiteci Aşk

Öğle yemeğimizi Henriette'nin dairesinde yemiştik. Senelerden beri bir kadınla baş başa yemek yeme saadetinden mahrum

olan bir adam sıfatıyla kendimi son derece mesut addediyordum. Artık Henriette'e tamamiyle alışmış, onu hakikaten sevmeye başlamıştım.

Bütün tereddüt ve şüphelerim zail olmuş, beni samimiyetle sevdiğine, daha doğrusu onun birisini sevmek mecburiyetinde olduğuna kanaat getirmiştim.

Yemekten sonra salonda oturup kahvelerimizi içerken telefon çaldı. Henriette telefonu açtı ve muhatabını tanıır tanımaz sevinçle haykırdı:

– Bonjur azizim, bonjur. Biz de sizi merak ediyorduk. Misafiri düşünmeyiniz. Ben onun ihtiyaçlarını temin ettim. Öğle yemeğini de beraber yedik. Şimdi yanımdadır. Beraber sizi bekliyoruz. Evet, evet buradadır. İsterseniz telefonu kendisine vereyim.

Henriette bana hitaben:

– Gel sevgilim, Hraç seninle konuşmak istiyor, dedi.

– Alo!

– Sogomon sen misin?

– Evet benim. Nasılsınız, iyi misiniz?

– Az sonra geliyorum. Biraz işim vardı. Seni yalnız bıraktığımdan dolayı affını rica ederim. Sen nasılsın bakayım bir şeye ihtiyacın var mı?

– Teşekkür ederim, bir şeye ihtiyacım yok. Yalnız mümkün olduğu kadar çabuk gel, seninle mühim işler konuşmak istiyorum.

– Ne var, bir şey mi oldu?

– Hayır, şahsi bir meseledir.

– Şimdi geliyorum.

Telefonu kapadıktan sonra Henriette yaklaşarak sordum:

– Hraç'a meseleyi nasıl açacağız?

Henriette:

– Sen karışma bu işi ben idare edeceğim, diyerek, şu tavsiyede bulundu:

– Şimdi sen yukarı çıkar, Hraç'ın odasında beklersin. Hraç muhakkak evvela beni görmeğe gelecek ve dün gecedan beri cereyan eden hadiseler hakkında benden malumat isteyecektir.

– Ya buraya uğramadan doğru benim yanıma gelirse.

– Ben Hraç'ı tanırım. Beraber yemek yediğimizi duyunca içi rahat etmez, senden evvel beni görmek isteyeceğine senet veririm. Şimdi vakit kaybetmeyelim, sen derhal yukarıya çık, ben de Hraç'la beraber sonra gelirim.

Sevgilimi öperek, Hraç'ın odasına çıktım. Yarım saat sonra Hraç'la Henriette bana iltihak etmiş bulunuyorlardı. Henriette'nin gözlerinde garip bir sevinç, Hraç'ın gözlerinde ise büyük bir hayret okunuyordu.

Henriette beni görünce dayanamadı, koşarak beni kucakladı ve:

– Sevgilim artık üzülme, ben arkadaş Hraç'a her şeyi anlattım, sana bir şey bırakmadım, dedi.

Müşkül vaziyette bulunduğumu takdir eden Hraç müdahale ederek Henriette'in sözlerini teyit etti ve:

– Bu neticeden çok memnunum. İkinizi de tebrik ederim. Bir-birinize çok yakıştığınızı şu dakikada daha iyi görüyorum. Allah-tan ömrünüzün sonuna kadar böyle mesut olmanızı dilerim dedi.

İkimiz de Hraç'ın bu temennisine teşekkür ettik. Bir müddet daha aşkımdan bahsettikten sonra, Hraç masasının başına geçti, o dakikaya kadar elinde tuttuğu mektup ve gazeteleri masasına bıraktı ve Henriette'ye hitaben dedi ki:

– İsterseniz bir defa pansiyona kadara gidip vaziyeti tetkik ediniz. Siz dönünceye kadar biz de buradaki işlerimizi bitirmiş olur bu gece hep beraber yemek yiyerek aşkınızı tes'it²¹⁸ ederiz.

Henriette, Hraç'ın bu teklifinden memnun kalmadığını şu sualiyle anlattı:

– Siz hala dünkü kararınızda ısrar ediyor musunuz?

– Hangi kararında?

– Pansiyon tutmak hususunda

– Tabii. Bilhassa bugünkü vaziyetten sonra arkadaşımızın müstakil bir pansiyonda yaşaması lazımdır orada sizinle daha

²¹⁸ Kutlama

serbestçe görüşebilir, hâlbuki burada kalması bizzat sizin için mahzurlu olabilir.

– O halde ben şimdi gider bu işi bitiririm? Diyerek, Henriette bizden ayrıldı.

Odada yalnız kalınca sükûtu ilk defa ben bozдум.

– Düşüncenizi açıkça bana bildirmenizi rica ederim, dedim.

– Ben bu işin ne dereceye kadar ciddi olduğunu bilmediğim için evvela seni dinlemek istiyorum.

Gece cereyan eden macerayı anlattıktan sonra dedim ki:

– Bu kadının garip bir ahvali ruhiyesi içerisinde bulunduğunu görüyordum. Seni sevdiği halde bir türlü açılmamış. Senden gördüğü soğuk muamele karşısında sende kıskançlık hisleri uyandırmak istemiştir. Bu münasebetle bazı zabitlerle münasebet tesis ettiğini de itiraf etti. Hâlbuki bu yol çok tehlikeli bir yoldur. Bida-yette masum bir hisle tesis edilen herhangi bir münasebetin ileride aleyhimizde neticeler verebileceğini düşünerek Henriette'nin aradığı adam rolünü deruhte etmeğe karar verdim. Bu suretle bu kadının hariçte adam aramaya ihtiyacı olmayacağını, muhitimizden ayrılmayacağını düşünüyordum. İşte bu endişelerle aşkına mukabele ettim. Şunu da ilave edeyim ki, şayet düşüncelerimde aldanıyorsam derhal bu kadınla münasebatı kesmeğe de hazırım.

Büyük bir sükûnetle beni dinlemekte olan Hraç birdenbire atı-larak:

– Sakın ha! Bu vaziyette bu gibi bir hareket felaketimizi mucip olabilir, diyerek elini bana uzattı ve sözlerine şu suretle devam etti:

– Takip ettiğiniz hatt-ı hareketten dolayı sizi tebrik ederim. Bu kadın birçok esrarımıza vakıftır. Herhangi bir sebeple bizden ayrılması doğru değildir. Bana karşı olan hislerini bilmez değildim, fakat mukabele ettiğim takdirde kendisinden eskisi gibi istifade edemeyeceğimden kokuyordum. Yoksa Henriette'nin ahlakını, zekâsını ben de takdir ediyorum. Böyle olmakla beraber bir türlü kat'i bir karar veremiyor, vakit kazanmaya çalışıyordum. Nihayet sen imdadıma yetiştin. Beni ve fırkamızı büyük bir tehlikeden

kurtardın. Sana bağlı oldukça bundan sonra daha büyük fedakârlıklar göstereceği muhakkaktır.

Hraç bir dakika düşündükten sonra birdenbire sordu:

– Siz bu kadını hakikaten seviyor musunuz?

– Niçin sordunuz!

– Biraz evvel icabında “münasebatımı keserim”, demiştiniz de ondan.

– Fırkamızın menfaati bunu icap ederse ne yapabilirim.

– Bilakis bu kadının samimiyetle bize bağlı kalması lazımdır.

– O halde bu kadını hakikaten sevdiğimi itiraf etmekte bir mahzur görmüyorum.

– Mazisini biliyor musunuz?

– Henriette bana her şeyi anlattı.

Mazisine vakıf olduktan sonra kendisini daha fazla sevmeye başladım.

– Öyleyse bu meseleye artık bitmiş nazarıyla bakalım ve kimseye bahsetmeyelim.

– Aşkımızı gizli mi tutacağız.

– Tabii. Henriette ile aranızdaki münasebattan kimsenin haberi olmaması lazımdır. Aksi takdirde bütün işlerimiz altüst olabilir. Her şeyden evvel Fransızlar Henriette'den şüphelenmeye başlayacaklardır. Onlar Henriette'i zahiren bize yardım etmek hakikatte ise bizi kontrol etmek üzere buraya göndermişlerdi. Ben daha ilk günlerde bunun farkına vardım. Fakat katiyen Henriette'nin yüzüne vurmadım. Bilakis kendisine karşı büyük bir emniyet besleyen adam muamelesi yaptım kocasının intikamını almak hususunda kendisine yardım edebileceğimi ihsas ettim. Bunun üzerine Henriette bana sadakat vadetti ve hakikati olduğu gibi itiraf etti. Şimdi Henriette Fransızların değil, asıl bizim adamımızdır. Son zamanlarda vaziyetinden şüphelenmeğe başladım. Bunun sebebi sana da itiraf ettiği veçhile bana karşı duyduğu muhabbeti. Bunu ben de hissediyordum, fakat vaziyetim dolayısıyla kat'i bir karar veremiyor, diğer taraftan da Henriette'yi elden kaçırmaktan korkuyordum. Bereket versin sen imdadıma yetiştin.

Bakırköy Yolunda Öldürülen Sakallı Casus Hakkında İngilizlerin Fransız Generaline Verdikleri Uydurma Rapor

Bu şerait altında, sen de kabul edersin ki Henriette'nin seninle seviştiğini bilhassa Fransızlar bilmemelidir. Bunu Henriette'ye anlat. Esasen kendisi sana hak verecektir. Bu hususta tedbirli hareket ettikten sonra başka tehlike yoktur. Henriette kemafıssabık²¹⁹ burada yatar kalkar, sen de pansiyonuna taşınırsın istediğin zaman hariçte veyahut pansiyonunda görüşürsünüz. Bana kalırsa pansiyonda Henriette'yi kabul etmen de doğru değildir. Ev sahibi Fransız olduğuna göre ihtiyatı elden bırakmamak lazımdır. Artık bu işin idaresini sana terk ediyorum. Gayemiz, Henriette'yi elden kaçırmamaktır.

– Nokta-i nazarlarınızda tamamıyla haklısınız. Ben Henriette ile görüşür, bu meseleyi en iyi bir şekilde idare ederim. Siz hiç merak etmeyin. Yalnız ben de sizden bir şey soracağım:

Henriette'in size karşı beslediği histen haberdar olduğunuzu söylemişsiniz. Acaba sizde kendisini seviyor mu idiniz?

– Bunu benden niçin soruyorsunuz?

– Vicdanım tamamen rahat olsun diye, şayet kendisini seviyorsanız.

– Böyle bir şey mevzuu bahis değildir.

– Dün burada cereyan eden bir muhavere esnasında kendisini kıskandığınızı hisseder gibi olmuştum.

– Vaziyetin bu şekil alacağını bilmediğim için Henriette'yi elden kaçırmamak üzere kıskançlık rolü oynamak mecburiyetinde idim. Vicdanınız rahat olsun azizim. Sizi temin ederim ki son derece takdir etmekle beraber Henriette'yi anladığınız manada sevmedim.

Elimi Hraç'a uzatarak:

– Samimiyetinize teşekkür ederim, dedim.

²¹⁹ Daha önce olduğu gibi

Hraç:

– Artık bunu kapatalım ve biraz da kendi işlerimizi görüşelim, diyerek bana bir koltuk gösterdi ve kendisi de masasının başına geçti.

Cinayet Raporları Nasıl Hazırlanır?

Hraç, bir taraftan postadan gelen mektupları açıyor, bir taraftan da konuşuyordu. Neşesinin tamamen yerine geldiğini görünce gece cereyan eden hadiseler hakkında malumat almak üzere sordum:

– Dün geceki hadiseden sonra sizi çok merak ettim, bütün gece sizi düşündüm. Bu sabah da gecikince endişelerim artmaya başladı.

– Endişe edecek bir şey yoktu. Yalnız Fransız Generalinden biraz korkuyordum. Evvelce söylediğim gibi general dün gece cezasını bulan haini çok seviyor ve ona itimat ediyordu. Mütөөddit defalar kedisini ikaza çalıştım. Fakat bir türlü beni dinlemek istemiyordu. Bu şerait içinde sevdiği adamın öldürölmesinden hiddetleneceğı muhakkaktı. Vakıa bize refakat eden yaveri hadiseler ve o herifin hıyanetine şahit olmuştu, fakat general buna da bir kıymet vermeyebilirdi. Bütün bunları düşünerek vaziyeti olduğı gibi daha dün geceden İngiliz makamlarına anlattım. Hatırlar mısınız? Dün gece buraya gelirken otomobilden inerek karşıımızdaki binaya girdim. Orada aradığım adamları bulamadım, fakat nerede olduklarını öğrendim. Senden ayrıldıktan sonra gittim kendilerini buldum ve hadiseyi olduğı gibi anlattım. İngiliz zabitleri bana hak verdiler ve icap eden tedbirleri alacaklarını vaat ederek neticeden beni de haberdar edeceklerini söylediler.

Bu esnada Hraç, sevincinden yerinden fırladı ve henüz okuduğı bir kâğıdı bana uzatarak:

– İşte azizim, adamlar sözlerinde durdular. Bakınız vaziyeti ne şekilde idare ettiler. Vallahi ben bunu düşünememiştim, diyordu.

– Bari anlatın, ben de sevineyim.

– Evet, hakkın var. Sevincimden ne yapacağımı şaşırdım. Elinizdeki kâğıt İngiliz zabıtası tarafından General Franchet d’Esperay’ye gönderilen mahrem bir raporun suretidir.

– Neden bahsediyor?

– Dün geceki hadiseden, raporu aynen tercüme edeyim de siz de sevincime iştirak edin.

Hraç, ayağa kalktı ve elinde tuttuğu rapor suretini tercümeye başladı. Rapor şu mealde idi:

“Dün gece 2863 numaralı taksi otomobili memurlarımız tarafından uzun müddetten beri tarassut altında bulundurulmakta olan bir evin önünde durmuştur. Şapkasını gözlerine kadar indirmiş olan orta boylu, sivri sakallı bir adam otomobilden inerek şoförün parasını vermiş ve otomobili savmıştır.

Bunu müteakip tarassut altında bulunan evin zilini çalmış ve beklemiştir. Biraz sonra kapı açılınca, meçhul adam cebinden bir zarf çıkarmış ve kapıyı açan adama teslim etmiştir. Bu esnada kapıya yaklaşan memurlarımız tabancalarını çekerek her iki adamı da teslim olmaya davet etmişlerdir.

Evin kapısını açan adam ellerini yukarıya kaldırırken korkusundan elindeki zarfı yere düşürmüştür. Otomobilden inen meçhul adam zarfın üzerine basmak suretiyle onu ortadan kaybetmek istemiş. Fakat memurlarımız buna mâni olarak zarfı ele geçirmişlerdir.

Bunun üzerine meçhul adam:

– Ben General Franchet d’Esperay’nin adamıyım. Bu mektubu onun tarafından getiriyorum, diyerek mektubu elde etmek istemiş ise de memurlarınız:

– Esasen hep beraber oraya gideceğiz, telaşa lüzum yoktur.

Cevabını vermişlerdir.

Meçhul adam, hiç beklemediği bu cevap üzerine koltuğuna girmiş olan memurlarımıza kendisini serbest bıraktıkları takdirde istedikleri kadar para vereceğini vaat etmiştir. Rüşvet teklifi de para etmeyince bu sefer tehditlere başlamıştır.

Memurlarımız her iki adamı da bir otomobile bindirerek sakallıya Generalin nezdine gitmek isteyip istemediğini sormuşlar ve alınan müspet cevap üzerine, şoföre “Bakırköy’e” emrini vermişlerdir. Yolda sakallı adam memurlarımızı kandırmaya çalışmış ve rüşvet miktarını arttırmıştır.

Bütün bu teklifler neticesiz kalınca sesini kesmiş, derin derin düşünmeğe başlamıştır. Otomobilin Bakırköy’e yaklaştığı sıralarda sakallı adam memurlardan bir sigara rica etmiş. Memurlar sigara ile beraber kibritte vermek istemişler, fakat sakallı adam:

– Kendi ateşimle yakabilirim demiş ve şayanı hayret bir süratle tabancasına davranmıştır. Bu kargaşalık esnasında tabanca ateş almış ve sakallı adam kanlar içerisinde yere yuvarlanmış, derhal ölmüştür.

Memurlarımız yaralı zannettikleri sakallı ile uğraşırken diğer mevkuf gecenin karanlığından istifade ederek kaçmaya muvaffak olduğundan, polisler ölüyü İstanbul’a nakletmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Memurlar tarafından müsadere edilen mektup dairede açıldığında General Franchet d’Esperay’nın evinde verilen ziyafetle, ziyafette bulunanlar hakkında mufassal malumat bulunduğu görüldüğünden mezkûr mektup leffen²²⁰ takdim edilmiştir.

Diğer taraftan sureti hususiye de yaptığımız tahkikat neticesinde ölen adamın Jak Depanyan adında şüpheli bir adam olduğu tarassut altında bulundurduğumuz bir eve girmesiyle de sabit olmuştur.”

İstanbul’daki Taşnak Reisi Bana: Sen, Diyordu, Çok Uğurlu Geldin. İşlerimiz o Günden Beri Yolunda Gidiyor

Meselenin siyasi mahiyeti göz önünde tutularak, hadise bugünkü gazetelere şu şekilde bildirilmiştir:

²²⁰ Ekte

“Dün gece Beyoğlu’nda Bakırköy’e gitmekte olan bir otomobil yolunu şaşırmış ve Bakırköy civarında bir hendeğe yuvarlanmıştır. Otomobilde bulunan ve hüviyeti henüz tespit edilemeyen orta yaşlı bir adam ağır yaralı bir halde hastaneye nakledilirken aldığı yaraların tesiriyle yolda ölmüştür. Şoför kaçmıştır. Tahkikata devam edilmektedir.

Hrac’ın İngilizler nezdindeki büyük nüfuzunun delili olan bu rapor hakikaten; büyük bir maharetle tanzim edilmişti. Bunu okuyan Fransız generali bile en sevdiği adamdan nefret edeceği ve bir daha onun ismini bile işitmek istemeyeceği muhakkaktı. Hraç memnuniyetini zapt edemiyor ve mütemadiyen raporu nasıl bulduğunu soruyor, ben de mükemmel bulduğumu itiraf ediyordum.

Vaziyetin bu şekle girmesinden son derece memnun olan Hraç artık kabına sığamıyor ve âdet kendi kendine konuşur gibi:

– Ne yazık ki arkadaşlarımız arasında bunları takdir edecek kafada adam yok. İşin içyüzünü anlayamazlar ki. Hraç’ın bütün gece uyumadığını, sabaha kadar öteye beriye koşarak bu neticeyi elde ettiğini kim anlayacak? Herkes işlerin kendiliğinden yürüdüğünü zanneder.

– Hiç te öyle değil, ben sizi şahsen tanımıyorum. Fakat uzak-tan bile buradaki faaliyetinizden haberdar bulunuyor ve sizi takdir ederdim.

– Senin gibi düşünen birisini daha gösterebilir misin?

– Bir değil, on kişi bile gösterebilirim. Öyle olmasa idi, Erivan merkezi umumisi size burada vasi salahiyet verir miydi?

– Ben Erivan’dan bahsetmiyorum. Burada, İstanbul’da beni takdir eden kaç kişi bulabilirsin?

– İstanbul’un yabancısı olduğum için orasını bilmem. Yalnız muhakkak olan bir şey varsa buradaki arkadaşların faaliyetinizden haberdar olmaları sizin aleyhinizde değil, lehinizdedir.

Bu esnada telefon çaldı Hraç telefonda on dakika kadar İngilizce görüştü ve muhavereyi bitirdikten sonra bana yaklaşarak:

– Hakikaten sen çok uğurlu bir çocuksun. Ayağın uğurlu geldi. Sen buraya geleli birçok işlerimiz kendiliğinden halloluyor, dedi.

– Başkası için belki uğurlu olabilirim, fakat her halde bu uğurdan kendime hisse ayıramadığım meydandadır.

– Vaziyetinizden şikâyet hakkınız yok.

– Nasıl hakkım yok. Bu yaşıma kadar ben daha bir gün rahat yüzü görmedim. Bir Fransız muharririnin tasvir ettiği “*Serseri Yahudi*” gibi senelerden beri dünyayı dolaşıyor, memleket memleket sürünüyorum.

– Şimdi sen bu kara düşünceleri bırak. Bundan sonra inşallah rahat bir hayat yaşayacaksın. Artık seni seven bir kadın buldun. Üstelik sıhhatte ve rahatsın da. Daha ne istiyorsun?

– Ben bugünü düşünmüyorum, asıl yarından endişe ediyorum, çünkü hiçbir saadetimin uzun sürmediğini tecrübelerle görmüşümdür. Bugünkü vaziyetimden çok şükür memnunum. Beni seven bir kadın, itimat ettiğim bir de arkadaşım var, fakat bir hissikablelvuku bu saadetimin uzun sürmeyeceğini bana haber veriyor. Adeta bir felaket hissediyor ve korkuyorum.

– Çok ıstırap çeken adamlar rahat hayata kavuştukça daima senin gibi düşünürler, fakat hiç de doğru değildir. Artık korkacak bir şey kalmamıştır. Harp bitmiş, fırtınalı günler geçmiş, önümüzde ümitlerle dolu parlak bir istikbal vardır. Siz benden daha gençsiniz ve herkes sizi seviyor.

– Beni teselli etmek için söylediğiniz sözlerle teşekkür ederim, fakat hissiyatımın beni aldatmadığına eminim.

– Şimdiye kadar belki öyle olmuştur, fakat aşkın bir adamı tanımayacak kadar değiştirebildiğini galiba bilmiyorsunuz ki Henriette’nin hayatınıza karıştığını hiç hesaba katmıyorsunuz.

– Bir kadının, bir adamın mukadderatı üzerine tesir yapabileceğine inanmıyorum doğrusu.

– Bu hususta tecrübeniz olmadığı için bu bahsi şimdilik kapatalım ve bir ay sonra açalım. Sizi temin ederim ki bir ay sonra

bugünkü düşüncelerinizin tam aksini müdafaa edeceksiniz. Bunun haricinde bugünkü vaziyeti müzakere edebiliriz.

- Hangi vaziyeti.
- Şahsi vaziyetinizi.
- Ne demek İstedığınızı anlamıyorum.

– Sizinle bu hususta dün gece konuşacaktım, fakat birbirini takip eden hadiselerden vakit bulamadım. Buraya geldiğinizi haber alınca beni kontrole memur olarak gönderildiğinizi zannetmiş, size karşı azami ihtiyat göstermeğe karar vermiştim. Hâlbuki hadise bu planı alt üst etti. Ve bugün siz benim hususi hayatıma karışmış bulunuyorsunuz. İstanbul'da kimsenin bilmediği hadiselerle şahit oldunuz, hayatımın mühim sırlarını öğrendiniz. Bu vaziyetten sonra, her ne bahasına olursa olsun sizden ayrılmayacağım. Esasen tek başıma fazla yoruluyor, sizin gibi bir arkadaş arıyor, fakat bir türlü bulamıyordum. Seni buraya Allah gönderdi. Kısa bir müddet zarfında beni tanımak fırsatını elde ettiğinizi ümit ediyorum. Ben size karşı elimden gelen arkadaşlığı yaptım, bundan sonra da yapacağım. Buna mukabil siz de bana yardım etmeği, samimi bir kardeş gibi benimle teşriki mesai etmeği kabul eder misiniz?

Hiç beklemediğim bu teklif karşısında düşünmeğe başladım. Bir taraftan vereceğim cevabın Hıraç üzerinde yapacağı tesiri göz önüne getiriyor. Bir taraftan da vereceğim kararın Erivan'da ne suretle tefsir edileceğini düşünüyordum.

Hıraç tereddüde düştüğümü görünce:

– Bu kadar düşündüğünüze göre her halde benden saklamak istediğiniz bir vaziyet var, dedi.

– Hayır, Hıraç, senden saklı bir şeyciğim yok. Mademki sen bana kardeş muamelesi yaptın, ben de sana düşüncelerimi açıkça bildireceğim, diye şunları söyledim.

– Münferit bir adam sıfatıyla teklifini derhal ve bila tereddüt kabul eder, hatta senin için hayatımı bile tehlikeye koymaktan sakınmam. Bundan kat'i surette emin olabilir, istediğin zaman beni tecrübe edebilirsin. Erivan'dan buraya gelirken bana herhangi

sarih bir talimat da vermediler. Sadece: “İstanbul’a gidince ne yapacağımı orada öğrenirsin” dediler. Görüyorsun ki ilk şüphelerin tamamıyla yersiz. Sen biraz evvel istikbalin ümitlerle dolu ve parlak olduğunu söylüyordun, Hâlbuki Erivan’dan yeni gelmiş bir adam sıfatıyla temin ederim ki istikbalimiz her zamandan daha karanlık ve tehlikeli.

Son derece mahrem olarak sana şunu da söyleyeyim ki bizzat arkadaş Hamparsum vaziyeti o derece tehlikeli görüyor ki, fırka umumi merkezinin İstanbul’a naklini düşünüyor. Bundan dolayıdır ki beni daha evvelden buraya göndermiş bulunuyor. Bu karardan henüz kimsenin haberi yoktur.

Bu izahat Hraç üzerine derin bir tesir yapmış olacaktır ki:

– Fakat bana bu hususta hiçbir şey yazmadılar, vaziyeti ihsas bile etmediler, dedi.

Beyoğlu’nda Kabristan Sokağında 37 Numaralı Evin Üst Katında Taşnak Reisiyle Gizli Bir Anlaşma Yapmıştık

– Bu hareket size karşı itimatsızlık sayılmaz. Arkadaş Hamparsum’un şahsen size fevkalâde itimat ettiğini, hatta sizden başka İstanbul’da şayanı itimat arkadaşı olmadığını temin ederim. Fakat etrafınızda sizi çekemeyenler bulunduğunu bildiği için ihtiyatla hareket etmekte, vaziyetinizi müşkülleştirecek en ufak hareketlerden bile sakınmaktadır. Fırka merkezinin buraya nakli hususunda şimdiye kadar size bir şey yazılmadığı doğrudur. Fakat arkadaş Hamparsum bu meseleyi sizinle müzakere ederek kendisine bir rapor göndermemi benden bilhassa istemiştir. Esasen ben size açılacak ve yardımınızı rica edecektim. Görüyorsunuz ki hadiseler işimizi çok kolaylaştırıyor.

Şimdi gelelim asıl meseleye:

Benim İstanbul’a geldiğimi kimse bilmiyor. Teklifini kabul eder de daimî surette seninle teşriki mesai edersem derhal iş meydana çıkacak, Erivan’a jurnaller yağacaktır. Diğer taraftan kimse-

nin haberi olmamak şartıyla en sıkı şekilde birbirimizle teşrik-i mesai etmek mecburiyetinde bulunduğumuzu da kabul ediyorum.

İşte bu sebeplerden dolayıdır ki teklifine derhal cevap veremedim. Bundan sonra artık vaziyeti beraber müzakere ederek bir karar verebiliriz.

– Verdiğiniz izahattan dolayı teşekkür ederim. Bu vaziyet karşısında sizin mevcudiyetinizden kimsenin haberdar olmaması lazımdır. Pansiyonu tutmakta acele etmekte haklıymışız. İnşallah bu mesele bugün halledilir ve bu gece yerleşirsiniz. Bundan sonra her gün muayyen saatlerde görüşür ve vaziyeti müzakere ederiz. Erivan'daki vaziyet hakkındaki izahatınız beni çok müteessir etti. Arkadaş Hamparsum'un bedbinliğinde²²¹ ne derece haklı olduğunu anlamak için ilk iş olarak şehrimizdeki Amerikan, İngiliz ve Fransız mahfilinde hakkımızda neler düşünüldüğünü öğrenmeliyiz.

– Bilhassa Amerikalılarla İngilizlerin Türkiye ve Kafkasya'ya karşı siyasetlerinde ne gibi değişiklikler olduğunu öğrenmek lazımdır. Fransız cephesini Henriette'in idare edebileceğini zannedirim.

– Evet, Henriette o tarafı temin eder. İngiliz ve Amerikan mahfilini de bana bırakın, benim adamlarım vardır.

– Öyle ise bugünden itibaren bu sahada faaliyete girişmek lazımdır, nerede ise arkadaş Hamparsum'un talimatı gelecektir. O zamana kadar boş durmamalıyız.

– Bir saate kadar arkadaşlara icap eden talimatı verir, ilk neticeleri yarın akşama kadar elde etmeğe çalışırım.

– Öyle ise yarın gece buluşur, konuşuruz.

– Evet, yarın akşam ben gelir evinizden sizi alır, rahat bir yere gider, baş başa görüşürüz.

– Yalnız tekrar ediyorum. Bütün bu sözler aramızda kalacaktır.

Hıraç, elini bana uzatarak:

²²¹ Karamsarlık, ümitsizlik

– Namusum üzerine söz veriyorum, dedi.

Bana uzanan eli sıkarak aynı yemini ben de tekrar ettim. Kabristan sokağındaki 37 numaralı binanın üst katında bu gizli itilaf akdedilirken Henriette birdenbire salona girmişti.

Esrarengiz Pansiyon

Henriette'in yüzündeki sevinç pansiyon meselesinin halledildiğini gösteriyordu. Nitekim odaya girer girmez kollarımın arasına atılarak şu müjdeyi verdi:

– Sevgilim, evini tuttum. Şimdilik yalnız oturacağın yuvayı kendi elimle döşeyerek bir kral sarayı haline getireceğim. Pansiyonu tuttuktan sonra mobilyacıya uğradım, beğendiğim mobilyaları alıp eve gönderdim, Bütün eksikleri tamamladım. Yeni evinden son derece memnun kalacağınızı umarım.

Öğleden sonra pansiyona gittiğimiz zaman Henriette'e teşekkür etmek mecburiyetinde kaldım. Pansiyon hakikaten bir saray gibi döşenmişti. İstirahatimi temin için her şey düşünülmüş bir şey eksik bırakılmamıştı.

Henriette, beni ev sahibine takdim ederken:

– Size kiracınız mösyö Jozefi takdim ediyorum, demişti ve ihtiyar Fransız kadını beni süzerek memnun olduğunu lütfen bildirdi. Sonra Henriette'e dönerek:

– Kimsesi yok mudur? Diye sordu. Ev sahibinin maksadını anlayan Henriette, hemen atıldı.

– Size söylemeği unutmuştum. Müteveffa²²² kocamın en yakın arkadaşıdır. Zavallı kocamla kardeş gibi idiler. Birbirinden katiyen ayrılmaz, birbirleri için can verirlerdi. Mösyö Jozef, kocamın öldüğünü haber alınca Suriye'den buraya geldi. İstanbul'da bir sene kadar kalacaktır. Sonra belki yine Suriye'ye döner. Şimdilik belli değildir. Bu itibarla burada kimsesi yoktur, ailesi, akrabaları hep

²²² Vefat etmiş, ölmüş

Suriye'deler. Esasen kendisi de Suriyelidir ve zavallı kocamı Beyrut'ta tanımıştır.

– Ben kiracılarımın hususi hayatına karışmak istemem. Yalnız kiracılarımın evimde sık sık misafir kabul etmemelerini rica ederim.

– Nasıl misafir?

– Meseli siz tutmadan evvel bu dairede bir Alman oturuyordu. Tek başına bir adamdı, fakat sabahtan akşama kadar ziyaretçinin sonu gelmezdi. Erkekli kadınlı ziyaretçilere kapı açmaktan bıkmıştım.

– Merak etme madamcığım, Mösyö Jozef'in benden ve bir iki arkadaşından başka ziyaretçisi yoktur. Arkadaşlarının da buraya gelip gelmeyecekleri şüpheli, en sık beni göreceksin.

– Sana bakma Henriette'ciğim. Ev senindir, sen istediğin zaman gece gündüz buraya gelebilirsin.

– Öyle ise uzatma, ben burada olduktan sonra, kimse seni rahatsız etmez. Hem ben senin ne demek istediğini anlıyorum. Mösyö Jozef'in İstanbul'da kadın ahabası yok. Benden başka hiçbir kadının bu eve ayak basmayacağına dair teminat verebilirim.

– Mesele kalmadı. O halde size iki anahtar vereyim. Biri sende, diğeri mösyö de kalsın. Malum ya ben artık ihtiyarım. Eskisi gibi evin içerisinde dört dönemiyorum. Bu anahtarlarla istediğiniz zaman eve girebilirsiniz.

Ev sahibi kadının bu sözlerinden evde yalnız olduğunu anlayarak:

– Madam, dedim, niçin bir hizmetçi tutmuyorsunuz, size yardım eder, işinizi görür, bu yaşta yorulmazdınız.

İhtiyar kadın gülererek cevap verdi:

– Bir değil, çok şükür on hizmetçi de tutabilirim, fakat işime gelmez. Hizmetçi demek casus demektir. Vaki benim gizli kapakla bir işim yok, fakat nede olsa her şeyi gören, işiten, hususi hayatıma her an şahit olan birisinin evimde bulunmasından hoşlanmam. Bu sebeple işlerimi gördürmek üzere gündelikçi kadınlar

getirtiyorum, Her biri evime sabah gelip akşam gittikleri için hususi hayatıma karışamaz. Misafir gibi geçip giderler.

Bu esnada gündelikçi olduğuna şüphe edilemeyen genç ve güzelce bir kadın kahve getirdi. Hizmetçi odadan çıktıktan sonra ev sahibi sözüne devam etti:

– Bu kadın daha bu sabah buraya geldi ve akşama gidecektir. Sizi gördü, fakat kim olduğunuzu, niçin buraya geldiğinizi, başka zaman beni ziyarete gelip gelmediğinizi bilmez ve hariçte dedikodu yapamaz. Hâlbuki maazallah daimî hizmetçim olsa, eskidikçe kafa tutmaya başlayacak, evime gelenler hakkında bin bir çeşit hikâyeler uyduracak, kim bilir daha neler yapacaktır?

İhtiyar kadının konferansının uzun süreceğini tahmin eden Henriette:

– Lütfen hizmetçiye emretseniz de banyoyu yaksa. Mösyö Jozef yoldan geldiği için yorgundur, biraz istirahat edecektir, dedi.

Fransız istihbarat Servisinin Ayaspaşa'da Kiraladığı Her Odası Mikrofonlu Esrarengiz Binaya Yerleşiyorduk

İhtiyar kadın icap eden emri vermek üzere dışarı çıkar çıkmaz, Henriette yavaş sesle kulağıma şunları fısıldıyordu.

– Bunak karının martavallarına kulak asma. Ben onun ne mal olduğunu bilirim.

– O halde niçin burasını tuttun.

– Hiçbir mahzuru olmadığı için. Şimdi sus, sonra sana anlattırım.

İhtiyar kadın bize iltihak ederek, banyonun yakılması için hizmetçiye emir verdiğini söyledi. Ev sahibinden müsaade alarak pansiyonuma çıktık.

Henriette banyo hazırlıkları ile uğraşırken ben pansiyonu bir daha gözden geçiriyordum. Pansiyonun arka tarafındaki manzara fevkalade güzeldi. Boğaziçi'nin bir kısmı ile Marmara'nın adalara kadar uzanan geniş bir kısmı pencereden görünüyordu. Bir taraftan tabiatın şaheser manzarasını seyrederken, diğer taraftan da

biraz evvel Henriette'nin kulağıma söylediği sözleri düşünüyor ve onları ev sahibinin hikâyeleri ile mukayese ederek hakikati öğrenmeye çalışıyordum. Birdenbire:

– Henriette! Diye seslendim.

Banyo dairesinden koşarak yanıma gelen sevgilim merakla sordu:

– Ne var sevgilim. Beni korkuttun.

– Neden?

– Bilmiyorum, sesin çok garip geldi. Bir tehlike karşısında bulunduğunu ve beni imdadına çağırdığını sandım.

– Doğru sevgilim, seni imdadıma çağırdım.

– Nen var! Yoksa hasta mısın?

– Hayır, merak edecek bir şey değil. Çok şükür sıhhatim yerinde. Yalnız senden bir ricam var.

– Söyle canım.

– Bu pansiyonu terk edelim.

– Anlayamadım.

– Bu evi bırakalım diyorum.

– Ben içeride iken bir şey mi oldu?

– Hayır.

– O halde?

– Bu kadın benim hoşuma gitmiyor.

– Onunla alışverişin yok ki.

– Orası öyle amma, ben bu kadının tavrı hareketini, sözlerini, yaşayış tarzını beğenmedim. Bu evde esrarengiz bir şeyler döndüğünü hissediyorum. Buradan çıkalım sevgilim.

– Çocukça şeyler söylemeğe başladın. Daha yarım saat evvel burasını çok beğeniyor, bu pansiyonu tuttuğumdan dolayı bana teşekkür ediyordun.

– Doğru, gene öyle... Manzara fevkalade güzel, fakat bu evde bir esrar var. İhtiyarın gözlerine itimadım yok. Biraz evvel sen bile “bunak kadının sözlerine kulak asma” demiyor muydun?

– Evet, sözlerine fazla ehemmiyet verdiğini hissettiğim için seni ikaz etmek istedim.

– Yani ne demek istiyorsun? Bu evde esrarengiz bir şey yok mudur?

– Zannetmiyorum.

– O halde bizden evvel bu daireyi tutan ve sabahtan akşama kadar kadınlı erkekli ziyaretçileri kabul eden Alman kimdi? Burada ne yapıyordu? Ev sahibi niçin daimî hizmetçi kullanmak istemiyor. Evinde harice aksetmesinden korktuğu hadiseler mi cereyan ediyor?

– Mademki zihnini bu kadar yoruyor ve alelade hadiselere esrarengiz mahiyet veriyorsun, sana bildiklerimi açıkça anlatabayım.

– Sen bu kadını çoktan mı tanıyorsun?

– Müsaade et, sana her şeyi olduğu gibi anlatacağım. Bu evde bizim için korkacak veya endişe edecek hiçbir şey yok. Ev sahibi bu evi Fransız istihbarat servisi nam ve hesabına kiralamış ve pansiyona ifrag²²³ etmiştir. Sebebi de şu: İstanbul'a gelen şüpheli ecnebler otellerde kalmak istemezler. Şehrimize ayak basar basmaz bir pansiyon ararlar. Bu ev bu kabil şüphelilere karşı kurulmuş bir tuzaktır. Buraya düşen yabancı muhakkak yakasını ele verir.

Gündüzleri Beyoğlu'nun kibar sınıfına mensup zevat bu eve gelir istirahat ederler, tanıdıkları kibar kadınlarla burada görüşürler. Bütün odalarda mikrofon tertibatı mevcut olduğuna göre kapalı odalarda cereyan eden muhavereler Fransız istihbarat şubesinin hususi memurları tarafından dinlenir. Esasen kibar erkekleri buraya davet eden kadınların ekseriyeti istihbarat şubesinin ajanlarıdır, bizden evvel bu dairede oturan Alman tuzağa düştü ve dün gece tevkif edildi.

– Demek ki biz de daimî tarassut altında bulunuyoruz. Görmediğimiz gözler bizim her harekâtımızı görüyor, görmediğimiz kulaklar bütün sözlerimizi dinliyor. Ben böyle işkenceli hayat yaşayamam. Derhal buradan uzaklaşalım.

– Acele etme, daha sözümü bitirmedim. Herkes için tehlikeli olan bu evde bizim için hiçbir tehlike mevcut değildir. Ben bu

²²³ İfrag etmek: Dönüştürmek

dairedeki bütün mikrofonları söktürdüm, attım. İnanmazsan gel yerlerini göstereyim.

– Henriette elimden tutarak beni bütün odaları gezdirdi ve telleri elân yerlerinde duran mikrofonların kâmilten söküldüğünü gösterdi.

– Evet, mikrofonlar kaldırılmış, fakat diğer mahzurlar bakidir, dedim.

– Ne gibi mahzurları

– Kibar erkeklerle kibar kadınların ziyaretleri

– Bugünden itibaren onların da ayağı kesilmiştir.

– Bu eve artık kimse gelmeyecek mi?

– Bizden ve bizim istediğimiz adamlardan başka kimse ayak basmayacak. Mademki bu kadar merak ediyorsun, sana bir müjde daha vereyim. Ev sahibi de burada kalmayacak. Biz burada bulundukça öteye beriye hava tebdiline gidecek.

Henriette'nin bu sözlerine inanamıyordum. Zavallı kadın şüphelendiğini görüyor, mustarip oluyordu. Bununla beraber, hakikati olduğu gibi itiraf etmedikçe şüphelerin zail olamayacağına kanaat getirerek boynuma sarıldı ve öpmeye başlayarak sordu:

– Aşkına inanıyor musun?

– İnanıyorum.

– Öyle ise bana itimat et, Hiçbir şeyden endişe etme.

– Fakat

– Fakat ne?

– Mikrofonları buradan kaldırmaya ziyaretçilerin ayağını kesmeye, ihtiyarı buradan uzaklaştırmaya muvaffak olan bu kuvvetin mahiyetini öğrenmek hakkımdır.

– Sen de mi kıskanmaya başladın küçük âşık? Diyerek Henriette sevincinden boynuma atılıyor, mütemadiyen beni öpüyordu.

Bu kadının ne yapmak istediğini bir türlü anlayamıyordum. Bazı harekâtı şüpheli olmakla beraber, kıskançlığımdan sevinmesi beni cidden sevdiğini ispat etmez mi idi? Henriette derin düşüncelere daldığını görünce bana yaklaştı. Elimden tutarak beni bir

kanepeye oturttu. Kendisi de yanıma yerleşerek kolunu boynuma geçirdi ve başını başıma dayayarak tatlı bir sesle:

– Bu dakikada ne kadar mesut olduğumu takdir edemezsin sevgilim, diyerek söze başladı. Evet, şu anda dünyadan benden daha mesut kimse yoktur. Aşığım beni kıskanıyor, benim büyük muvaffakiyetler elde ettiğimi görerek her halde çok nüfuzlu dostlarım olduğunu zannediyor. Değil mi canım böyle düşünüyor musun?

– Hayır, tamamıyla öyle değil.

– O halde neden şüpheleniyorsun?

Şüphelerimin mahiyetini ben de bilmiyorum. Fakat her halde ortada gayri tabi bir vaziyet var.

Fransız Dilberi Bidayette Beni Tarassut²²⁴ Etmek İçin Gece Yarısı Odama Gelmişti

– Yani Fransızlar için büyük bir ehemmiyeti haiz olan bu evin nasıl bu hale geldiğini düşünüyorsun değil mi?

– Hakkım yok mu?

– Tamamıyla haklısın.

– Öyle ise vaziyeti izah et.

– Senin İstanbul’a geleceğini bana kim haber verdi bilir misin?

– Hraç.

– Hayır, Hraç’tan daha evvel, Fransızlardan öğrendim.

– İmkânı yok.

– Senin İstanbul’a geleceğini Hraç’a bildiren telgraf daha evvel Fransızların eline varmıştı. Bunda hayret edilecek bir şey yok. Çünkü elân sansür vardır. Kafkasya’dan Hraç’a tavsiye edildiğine göre senin fevkalade mühim ve hususi bir memuriyetle İstanbul’a gönderildiğini zanneden Fransız makamları, bu işin tahkikini bana tevdi etmişti.

– Demek beni tarassut etmek için...

²²⁴ Gözetleme, gözleme

– Evet, bidayette seni tarassut etmek için sana yakınlık göstermiştim. Fakat sonra vaziyet büsbütün değişti. Sabırsızlanmayın, her şeyi sırasıyla ve bütün tafsilatıyla anlatacağım. Fransızlar tarafından bana yapılan tekliften sonra Hıraç'ta seninle meşgul olmak vazifesini bana tevdi etmişti. Bu suretle işim kendiliğinden ve hiç ümit etmediğim bir şekilde kolaylaşacaktı. Bu vaziyet karşısında derhal Fransızlara müracaat ederek pansiyon meselesini anlattım. Fransızlar bana bu pansiyonu gösterdiler ve istediğimiz dairenin derhal boşaltılması için ev sahibine emir verdiler. Bu tedbirler alınırken vicdanımın beni muazzep²²⁵ ettiğini hissediyordum.

Bu itibarla kat'i bir harekete geçmezden evvel seni yakından tanımaya karar verdim ve gece yarısında odana geldim. O gece olması gerektiğinden fazla içtiğimi hatırlıyorum. Tarabya'dan döndüğümde derhal yatağıma uzandım, gözlerimi henüz kapamıştım ki karşımda kocamın hayalini gördüm. Korkumdan yatağımdan doğruldum. Kocam yavaş yavaş yatağıma yaklaştı ve aynen şunları söyledi:

“– Hanriette, dikkat et, katillerle teşriki mesai ediyor, elini kana boyamak üzere bulunuyorsun. Beni öldürenler bu sefer de seni âlet ederek masum bir genci öldürteceklerdir. Bu gencin mukadderatı senin elindedir. Bu genç ileride hayatını kurtaracaktır. Bu genç intikamımı almakta sana yardım edecektir. Yanına koş, kendisine yardım et. Onu cellatların elinden kurtar.”

Hayret ve korkudan dilim tutulmuştu. Az kalsın boğulacaktım. Kocam bana biraz daha yaklaştı. Elini omzuma koydu ve devam etti:

– Bütün vücudun titriyor. Korkma Henriette... Yukardaki genç seni kurtaracaktır. Ondan başka kimseye emniyet etme. Kalk onun yanına git.

Birdenbire odamın ışığı söndü. Müthiş bir çılgılık koparak yataktan fırladım ve lambayı yaktım. Odamın kapısı açık duruyordu. Hemen kapımı kilitledim ve lambayı söndürmeden tekrar yatağa

²²⁵ Ezîyet çeken, sıkıntı gören

girdim. Rüya görmediğime emin olmakla beraber, hadiseyi bir türlü izah edemiyordum. Nihayet yorgunluğun ve heyecanın tesiriyle gözlerimi tekrar kapadım. On dakika sonra kocamı aynı şekilde tekrar yanı başımda biraz evvelki sözlerini tekrar eder vaziyette görünce:

– Sözü nü tutacağım. Intikamını alacak, yukardaki genci son nefesine kadar müdafaa edeceğim, dedim. Bunun üzerine kocam eğildi ve beni alnımdan öperek:

– Mersi Henriette. Seni bu gence emanet ediyorum, dedi ve gözümün önünden kayboldu. Ondan sonrasını biliyorsun yanına geldiğim zaman korkudan titrediğimi görmüş sebebini sormuştun. Hatırlar mısın canım? O zaman sana odanda bir gürültü işittiğimi ondan korktuğumu söylemiştim. Hâlbuki hakikat büsbütün başka idi

Henriette, bunları itiraf ederken buram buram ter döküyor, bir yandan da çocuk gibi bana sarılarak:

– Beni bırakmayacağına yemin et, diye yalvarıyordu.

İstediği teminatı vererek:

– Kendinde kuvvet hissediyorsan devam et, sevgilim. Hakikati öğrendikçe seni bir kat daha seviyorum. Devam et, diyorum.

Henriette, hatıratını tazelemeğe çalışarak devam ediyordu:

– Sabaha karşı sen uyumuştun. Ben ise yanı başında oturmuş seni seyrediyor, seni cellatların elinden nasıl kurtaracağımı düşünüyordum. Hasta oğlunun yanında sabahlayan bir valide gibi sen uyanıncaya kadar uyumadım. Rüyanda güldüğünü görünce tarif edilmez bir sevinç duyuyordum. Nihayet kararı verdim. Her ne bahasına olursa olsun kocamın vasiyetini yerine getirecek seni her tehlikeye karşı muhafaza edecektim. Öğleyin pansiyon meselesini halletmek üzere sizden ayrılır ayrılmaz doğru Fransız istihbarat şubesine giderek seninle şahsen meşgul olacağımı, senin de bana karşı muhabbet gösterdiğini söyleyerek bir müddet seninle beraber yaşamama müsaade etmelerini istedim. Bu isteğim kabul edilince, ev sahibi kadının uzaklaştırılmasını, mikrofonların sökülmesini ve ziyaretçilerin bu eve gönderilmemesini de temin ettim. İşte

hakiki vaziyet bundan ibarettir. Bu izahattan sonra elân şüpheleniyor musun?

– Ben senden asla şüphelenmedim ve şüphelenmem de. Samimiyetle beni sevdiğine kaniyim. Yalnız bazı hadiselerin izahını rica etmiştim. Verdiğin izahat beni tamamıyla tatmin etti. Teşekkürlerimi sana sözle değil, fiiliyatla ispat etmek için ilk fırsatı kaçırmayacağıma emin olabilirsiniz.

– Artık senden gizli bir şeyim olmadığına göre, bundan sonra vaziyeti beraber müzakere eder, Fransızlara karşı ne gibi bir hatt-ı harekât takip edeceğimizi beraberce kararlaştırırız. Hatta istersen Hraç'a da açılalım.

– Fena olmaz. Onun da fikrini alalım. Şimdiye kadar olup bitenlerden onun haberi yok değil mi?

– Hayır, hiçbir şeyden haberi yok.

– Öyle ise sen gene bir şey söyleme, kendisine ben açılırım.

Hayır, bizzat ben konuşacağım. Ve kendisinden özür dileyeceğim. Esasen ona 500 lira borcum da var. Onu iade edeceğim.

– Ne parası?

– Pansiyonu kiralamak üzere 500 lira vermemiş miydi?

– Evet.

– O para yanımda duruyor.

– Pansiyonun kirasını ödemedin mi?

– Fransızlar ödediler. Hraç'ın verdiği 500 lira bende kaldı, kendisine iade etmeliyim.

– Bu akşam geldiğin zaman verirsin.

Henriette ile böyle tatlı tatlı konuşurken akşam olmuş, ikimizin de karnı acıkmıştı. Henriette, derhal bir çay pişirdi. Denize nazır balkonda yan yana çayımızı içtik. Manzaranın güzelliği karşısında hayatın çirkinlikleri gözümde bir kat daha tebarüz ediyordu.

Henriette'nin biraz evvel verdiği izahatı hatırlayarak insanların namuslu bir kadını bile cinayetlere alet etmekten çekinmediklerini düşünerek insanlardan nefret ettiğini hissediyor, Henriette'yi alıp insanlardan uzak bir yere çekilmek istiyordum. Bu düşüncemi sevgilime de bildirdim ve

- Henriette! İstanbul'dan kaçalım mı? Diye sordum.
- Ne münasebet?
- İnsanlardan nefret ediyorum da ondan.
- Bu kâfi bir sebep değil.
- Daha doğrusu bu adamların seni rahat bırakmayacaklarını dan korkuyorum.
- Bana ne yapabilirler?
- Kendilerini aldattığını anladıkları zaman vaziyetin ne şekil alacağını düşünüyor musun?
- Bundan sonra hiçbir şeyden hatta ölümden bile korkmam.
- İş ölmeye kalırsa kolay, fakat maksat ölmek değil, yaşamaktır.
- Sen yanımda bulundukça ben hiçbir şey düşünmem.
- Haklısın, fakat unutma ki karşında kocanı öldüren canavarlar var. Kocanı öldüren adamların senden de şüphelenmeleri mümkündür. Bu itibarla seni onların hücumlarından uzak bulunduracak tedbirler almalıyız. Bunun için de İstanbul'dan ayrılmak doğru olacak sanırım.
- Şimdilik ortada bir tehlike yok. İleride onu da düşünüyoruz.
- İyi amma, iş işten geçtikten sonra tedbir para etmez.
- Bu işleri Hraç'la müzakere etmeğe karar vermedik mi? Nerede ise gelecek, Ona da danışır, hatt– ı hareketimizi tespit ederiz. Belki Hraç'ın da bize ihtiyacı vardır ve bizim İstanbul'dan ayrılmamızı istemeyecektir.
- Ne gibi ihtiyacı olabilir?
- Şimdiye kadar Fransız mahfilinde cereyan eden hadiselerden ben Hraç'ı haberdar ediyordum. Benim İstanbul'dan ayrıldığımı farz edersek, işimi kim görür? Şimdiye kadar kendisinden yalnız iyilik gördüğüm bir adamı böyle yüz üstü ve müşkül bir vaziyette bırakıp gidemem. İstemeyerek ve sırf kocamın intikamını almak üzere intisap²²⁶ ettiğim bu meslek sayesinde sevdiğim adamlara

²²⁶ Bağlanma, mensup olma

faydalı olmak, elimden geldiği kadar onlara yardım etmek istiyorum. Esasen Hraç'ta İstanbul'dan ayrılmamızı istemez.

– Zannetmem. Hayatının tehlikede olduğunu görünce bilâkis.

– Her halde şimdilik bu düşünceleri bırakalım. Şu manzara karşısında böyle şeyler düşünmek doğru mudur?

Henriette işi tatlıya bağlamışken İstanbul hakkında bana iza-hat veriyor, Çamlıca'dan, Üsküdar'dan itibaren Adalara kadar uzanan geniş sahayı bana tanıtıyordu, Vakit hayli ilerlemişti. Henriette saate bakarak

– Hraç gecikti, her halde mühim bir işi çıktı. İstersen bir banyo yap, O zamana kadar Hraç'ta gelir yemeği beraber ya burada ya hariçte yeriz, dedi.

Banyodan çıkınca Hraç'la Henriette biraz evvel ayrıldığım balkonda karşı karşıya oturmuş gördüm. Aralarındaki masanın üzerinde para destelerini görünce Henriette'nin her şeyi Hraç'a anlattığını sezdim, fakat hiçbir şeyden haberim yokmuş gibi elini sıkarak:

– Nerede kaldın birader, az daha merak ediyorduk, dedim.

Düşünceli ve dalgın olmasına rağmen Hraç derhal cevap verdi:

– Sorma. Yazıhanede birikmiş işlerim vardı. Onların sıraya koyayım, dedim. Bu esnada birkaç ziyaretçi geldi. Onları savdım diye sevinirken bir toplantıda bulunmak mecburiyeti hâsıl oldu. Orada da lüzumsuz münakaşalar yapıldı. Biraz canım sıkıldı, hava alayım diye buraya kadar yürüdüm ve geç kaldım.

– Hiç olmazsa bir telefon edeydin, bizi meraktan kurtarırdın.

– Uzun etme. Burada yalnız kalmayı istemiyormuş gibi hareket ediyorsun.

– Latifeyi bırak, fakat cidden hep seni düşünüyorduk.

– Beni o kadar arzuladınız mı?

– Sana mühim haberler vereceğiz.

– Nafile yorulma, Henriette bu sefer de seni atlattı. Her şeyden haberim var.

– Bu işlere sen ne diyorsun?

– Mükemmel diyorum.

- Henriette, bilmeyerek bize büyük bir hizmette bulundu.
- Anlamadım.
- Bunda anlamayacak ne var? Fransızların tam itimadını kazanmış, istediğini onlara yaptırıyor.
- Orası öyle.
- Daha ne istersin. Bu vaziyetten azami istifade etmeğe çalışacağız. Onlar Henriette'i alet etmek istiyorlardı. Şimdi Henrette onları alet olarak kullanacak...

Bu esnada Henriette sevinçle müdahale ederek:

- Ben sana demedim mi? Hraç'ın hakkı var. Bu heriflerden mükemmel surette intikam alacağız, diyordu.

Hraç'ın bir teklifi muhaverenin kesilmesine sebep oldu. Hraç ayağa kalkarak:

- Şimdi bu münakaşayı bırakalım da karnımızı doyuralım. Yemekten sonra sabaha kadar konuşacak vaktimiz var. Sizi bu akşam yemeğe davet ediyorum, dedi.

– Olmaz, bu akşam sen bizim misafirimizsin. Yemeği hep beraber burada yiyeceğiz. Yarın akşam da sen bizi davet edersin, dedim,

Hraç bu teklifimi şu mazeretle reddetti.

- Daha ilk gece de benim burada yemeğe oturmam doğru olmaz. Buraya girdiğimi görenler olmuştur. Saatlerce kalmam şüpheler doğurabilir. Henriette'ye emniyet ettiklerine bakmayın, her ihtimale karşı sokakta da tertibat almışlardır. Ben şimdi sizden ayrılıp köprüye gideceğim, oradan Kadıköy vapuruna bineceğim. Birazdan siz de oraya gelir, hep beraber Kadıköy'üne gideriz.

– Kadıköy'de ne yapacağız?

- Kadıköy'den Fenerbahçe'ye gideceğiz. Belvü gazinosunda size bir ziyafet vermek istiyorum.

Henriette, Belvü gazinosuna nereden gidileceğini sorunca Hraç cevap verdi:

- Ben beraber değil miyim? Vapurda buluşuruz. Kadıköy'üne çıkınca bir otomobille Fenerbahçe'ye gideriz. Gazinonun sahibi

arkadaşlarımızdandır. Sabaha kadar evimizde imişiz gibi konuşur, eğleniriz.

Bir saat sonra Kadıköy vapurunda buluşmak üzere Hraç biz-den ayrıldı.

Belvü Gazinosunda Bir Hadise

Muayyen saatte Kadıköy vapurunda Hraç'la buluştuk. Vapurdan çıkınca, bir otomobil bizi Fenerbahçe'deki Belvü gazinosuna götürdü, Gazinonun bahçesi rengârenk ampullerle süslenmiş, kesif bir kalabalık bahçeyi doldurmuştu. Orkestranın önündeki pistte İngiliz zabitleri ile Amerikalı bahriyeliler genç kızlarla dans ediyor, bazı çiftler de sandalla Moda koyunda mehtap sefası sürüyordu.

Gazinonun sahibi Hraç'ı görünce hemen koştu ve bizi bahçenin sol köşesinde deniz kenarında saklanmış bir masaya götürdü. Bu fevkalade manzara karşısında sabahtan beri cereyan eden hadiseleri unutmuş ve kendimi birdenbire başka bir âleme nakledilmiş bir adam sanıyordum.

Yemeğimizi bitirdiğimiz zaman vakit gece yarısına yaklaştığı halde bir türlü buradan ayrılmak istemiyorduk. Mütemadiyen birbirimizin şerefine boşalttığımız kadehler neşemizi o kadar artırmıştı ki, gazinoya geldiğimiz zaman Amerikan bahriyelileri ile İngiliz askerlerinin bazı çirkin tavır ve hareketleri artık gözümüze fena görünmemeye başlamıştı. Hatta ömründe hiç dans etmediğini söyleyen Hraç bile Henriette'i birkaç defa dansa kaldırmıştı. Bu münasebetle az kalsın bir de hadise çıkıyordu. Hraç'ın dans bilmediğini gören bir Fransız zabiti birdenbire masamızın karşısına dikildi ve askeri bir selam çakarak Hraç'a hitaben:

“-Müsaade ederseniz madamla bir de ben dans edeyim”, dedi.

Tanımadığımız bir adam tarafından vaki olan bu müracaat hepimizi de hayretlere düşürmüştü. Hraç'ın cevap vermekte tereddüt ettiğini gören zabit, sözlerine devam ederek:

“– Bu kadar düşünmeğe mahal var mı? Asıl maksadım dans etmek değil, biraz evvel dans ederken yaptığımız hataları tamir ederek, bir güzel kadının erkekler hakkında sizden edindiği fena fikirleri tashih etmektir!”

Bu cüretkâr sözler Hraç’la beni derhal ayağa fırlatmıştı. Fransız zabiti de karşımızda ayakta durmuş sırtıyordu. İki masa ötede oturan arkadaşları da bize bakıyor ve gülüşerek hadisenin doğuracağı neticeleri takip ediyorlardı. Bunları bu halde görünce gözlerimin döndüğünü ve kendimi kaybetmek üzere bulunduğumu hissettim. Vaziyetin vahametini takdir eden Hraç eğilerek Henriette’nin kulağına bir şeyler söyledi. Henriette hemen ayağa kalktı ve koluma girerek Fransız zabıtine hitaben:

“– Affedersiniz, rahatsızım, biraz hava almak istiyorum, dedi ve beni zorla bahçenin diğer köşesine sürükledi.

Bir saniyede cereyan eden bu hadiseler asabımı alt üst etmişti. İki adımda bir arkama dönüyor Hraç’ın ne yaptığını öğrenmek istiyordum. Fakat Henriette beni mümkün olduğu kadar masamızdan uzaklaştırmak istiyordu. Nihayet bahçenin bir ucunda boş bir masa önünde oturduk. Henriette, Hraç’ın yanına dönmek hususundaki ısrarlarıma kulak bile asmıyor ve düşüncelerimin seyrini değiştirmek maksadıyla:

– Demek Hraç’ı benden fazla düşünüyor, beni sevmiyorsun, diyerek ağlamaya başladı.

Ağlayan kadından nefret ederim. Henriette’nin yüzünü göz yaşlarından ıslanmış bir halde görünce, artık kendimi tutamadım ve:

– Evveli yüzünü gözünü sil, ben ağlayan kadından nefret ederim, dedim.

– Beni sevmediğini bu sözlerinle de ispat ediyorsun. Güllü seven dikenini de sever derler.

– Sana karşı kaba hareketimden beni affetmeni rica ederim, fakat maksadım seni tahkir etmek değil, yardıma muhtaç olan bir arkadaşımızı yalnız bırakıp kaçmamızın doğru bir hareket olmadığını tebarüz ettirmektir. Yoksa sevmek sevmemek meselesi bu işte

mevzuu bahis bile değildir. Bu dakikada bir tek düşüncem var. Cüretkâr bir zabıt karşısında yalnız bıraktığımız arkadaşımızın yanına dönmek ve o herife mükemmel bir ders vermek.

– O hususta müsterih olabilirsin, Hraç onun dersini verir.

– Fakat zabıt yalnız değil, iki masa ötede bir sürü arkadaşları var. İlk işaretle yardımına koşmaya hazırdırlar. Hraç çok müşkül bir vaziyette kalabilir. Henriette beni dinle, şimdi boş münakaşaları bırakalım da Hraç'ın yanına dönelim.

– Ben gelmem, istersen sen git.

Henriette'in bu kati cevabı üzerine, aynı derece katiyetle mukabele ederek:

– Mademki gelmiyorsun, ben yalnız başıma Hraç'ın yanına dönüyorum, dedim ve masamıza doğru yürümeğe başladım.

Dans yeniden başlamış ve dans eden çiftler ortalığı doldurmuş olduklarından masamıza güçlükle yaklaşabildim. Orada gördüğüm manzara beni hareketsiz bir hale getirmişti. Hraç biraz evvelki cüretkâr zabitle oturmuş şarap içiyordu. Beni zabitin arkasında heykel gibi durmuş vaziyette görünce, hemen ayağa kalktı ve beni masaya doğru çekerek Fransız zabatine takdim etti. Zabıt Fransızca bir şeyler mırıldanırken Hraç Ermenice ve yavaş sesle kulağıma:

– Beş dakika sabret bu adama vereceğim dersi göreceksin diyordu.

Bu sözlere inanmamakla beraber hiç olmazsa arkadaşımı yalnız bırakmamış olmak için masaya oturdum. Dakikalar geçiyor fakat Hraç'ın vaat ettiği ders gecikiyordu. Vakit geçtikçe Henriette'i endişe etmeğe başlıyorum. Hraç'ı kendisini tahkir eden adamla ahbap olmuş bir halde gördükten sonra Henriette'i gücendirdiğime onu bahçenin bir köşesinde bırakarak arkadaşımın yanına gittiğime pişman olmuşum.

Biraz Evvel Bize Hakaret Eden Fransız Zabitinde Şafak Atmıştı: Çünkü İki İnzibat Memuru Başı Ucunda Dikilmişti

Artık Henriette'nin yanına dönmeğe karar vermiştim. *Bu* kararımı tatbik etmek üzere ayağa kalktığım sırada Hraç bir dakika daha oturmamı rica etti.

– Senin dersin galiba uzayacak, hiç olmazsa gideyim Henriette'i bulayım diyerek ayağa kalktım ve “şimdilik Allah'a ismarladık” diyerek elini sıktığım halde, Fransız zabitanı tahkir etmek maksadıyla ona el uzatmadım.

Maksadımı anlayan Fransız zabitanın Hraç'a hitaben:

– Çok terbiyesiz arkadaşınız varmış, demesi sinirime dokundu. Kendisine iki adım yaklaşarak:

– Biraz evvel sizden öğrendiğim terbiyeyi iade ettiğime memnunum. Arzu ederseniz mabadını de takdim edeyim! Diyerek bir tokat indirmeğe hazırlanırken zabitle Hraç selam vererek ayağa kalktılar. Ben de gayri ihtiyari tokat atmak için havaya kaldırdığım elimi alnıma götürerek selam verdim.

Arkamda bir Fransız zabitiyle iki inzibat memuru duruyordu, yeni gelen zabıt selamımıza mukabele ettikten sonra elini Hraç'a uzattı, hatırını sordu ve:

– Geciktiğimizden dolayı affınızı rica ederim. Buraya gelirken yolda bir hadiseye müdahale etmek mecburiyetin de kaldık, bu yüzden biraz geciktik. Generalin emriyle bu gece tahtı emrinizde bulunduğumu arz etmeğe memurum. Dedi ve askeri bir selam daha çaktı.

Beni tahkir eden zabitte şafak atmıştır. İki masa öteden hadiseye şahit olan arkadaşları da birdenbire ortadan kaybolmuşlardı.

Sükûtu ilk defa Hraç ihlal etti ve Generalin emirlerini tebliğ eden zabite:

– Teşekkür ederim. Lütfen biraz oturunuz dedi ve bana Henriette'yi bulup getirmemi söyledi. Bahçeyi altüst ettiğim halde Henriette'nin izini bulamadım. Malumatlarına müracaat ettiğim garsonlar da müspet bir şey söylemiyorlardı. Yalnız içlerinden biri Henriette'yi tanıdığını ve biraz evvel bahçeden çıkıp Fenerbahçe'ye doğru giderken gördüğünü söylüyordu.

Garsonun tarif ettiği istikamette hayli ilerledikten sonra Henriette'yi bir ağacın dibinde buldum. Zavallı kadıncağız elân ağlıyordu. Beni görünce boynuma sarıldı ve beni sevdiğinden emin dim. Herhalde geleceğini biliyordum. Sabaha kadar burada beklemeye karar vermiştim, diyordu.

– Sabaha kadar gelmeseydim ne yapacaktın?

– O zaman beni bir daha ömründe göremezdin.

Birbirimizden bir daha ayrılmanaya yemin ederek geri döndük. Masaya oturduktan sonra Hraç bizi tahkir eden Fransız zabıtine emretti:

– Biraz evvel bu masada söylediğiniz sözleri geri alarak lütfen bayandan özür dileyiniz.

Hraç'ın emrini harfiyen ifa eden zabıt:

– Müsaade ederseniz bendeniz artık gideyim, dedi.

Hraç, müsaade isteyen zabite cevap verecek yerde, diğer zabite hitaben:

– Yüzbaşı gitmek istiyor, fakat arkadaşları kendisini burada yalnız bıraktılar. Akşamdan beri içtiğine göre yalnız başına yürüyecek vaziyette değildir. Lütfen kendisini bu akşam münasip bir yerde misafir ediniz. Yarın sabah bana telefon eder, ona göre hareket edersiniz, dedi.

Zabitin emriyle iki inzibat sarhoş yüzbaşıya yaklaştılar ve kollarına girerek bahçeden çıkardılar. Belvü gazinosunun bahçesinden çıkacağı sırada sarhoş zabıt arkasına döndü ve yüksek sesle:

– Beni bu hale getirdiğinize pişman olacaksınız. Henriette'e kocasından bahsedecek, mühim bir şey söyleyecektim. Artık geçmiş olsun, diye bağırıyordu.

Henriette, bu sözleri duyunca sapsarı kesildi ve heyecandan titreyen bir sesle, işittiniz mi? diye sordu.

Hraç, Henriette'yi teskin ederek:

– Merak etmeyin, henüz bir şey kaybetmiş değiliz. Bu adam şimdi sarhoş, ne söylediğinin farkında bile değil. Belki bizden intikam almak için masal uydurmuştur. Belki de söylediği doğrudur. Ne de olsa kendisinden bu gece istifade edilemez. Bu geceyi

nezarethanede geçirecek, yarın sabah da benden izin alınmaksızın serbest bırakılmayacaktır. İsterseniz sabahleyin kendisini Beyoğlu'na çağırır, bu gece ne demek istediğini öğreniriz.

Henriette, Hraç'ın bu sözlerine itiraz ederek, zabitin ayık kafa ile bir şey söyleyemeyeceğini, bilakis sarhoşluğundan istifade etmek lazım geldiğini ileri sürerek, onunla görüşmek hususunda ısrar ediyordu. Sarf ettiğimiz bütün gayretlere rağmen Onu kandıramadığımızı görünce, Hraç:

– Mademki bu kadar ısrar ediyorsun, gel seni onun yanına götürüyüm, kendisiyle görüş, dedi.

Henriette, hemen ayağa kalktı ve kapıya doğru koşmaya başladı. Hraç, onu takibe giderken bana:

– Sakın, sen buradan ayrılma, seninle konuşacaklarım var. Ben Henriette'yi bırakır buraya gelirim. Onu bilahare buraya getirmelerini tembih ederim, dedi ve gece karanlığında kayboldu.

Komite Merkezinden Gelen Malûmat

Yarım saat sonra Hraç, Belvü gazinosuna dönmüştü. Kendisini görür görmez, ne oldu diye sordum.

– Henriette'nin hakkı varmış. Galiba yüzbaşı bir şeyler biliyor. Henriette zekâsı sayesinde bu gece zabiti söyleyeceğine eminim.

– Buraya dönecek mi?

– İşini erken bitirirse, dönecek, yoksa geceyi orada geçirecektir!

– Nasıl olur?

– Merak etme, ben icap eden tedbirleri aldım. Ne olur ne olmaz, diye yüzbaşıyı nezarethaneye göndermektense onu götürmeye memur olan zabitin evine gönderdim. Bu suretle Henriette'nin emri altında bir zabitle iki inzibat memuru var. İşini erken bitirirse buraya gelecektir.

– Biz saat kaç kadar burada kalacağız?

– Geceyi burada geçireceğiz.

– Nasıl olur?

– Gazinonun oteli de var. Odamız hazır. İstedğin zaman gider yatarsın. Uykun mu geldi yoksa...

– Hayır, uykum yok, sadece merak ettim.

– Bir bakımdan Henriette'nin gitmesi de iyi oldu. Şöyle rahatça biraz konuşuruz.

– Evet, benimle konuşmak istediğini söylemiştin.

Hraç garsona bir şişe daha şarap getirttikten ve kadehleri doldurduktan sonra:

– Bugün Erivan'dan çok fena haberler aldım, diye söze başladı ve devam etti:

– Hocan Hamparsum'dan uzun bir mektup aldım. Geçen gün bana söylediğin sözler maalesef hakikatmiş. Vaziyet gittikçe vahim bir şekil almaktadır. Erivan'daki fırka merkezinin İstanbul'a nakli hakkında benim fikrimi soruyor ve bu hususta senden başka kimseye açılmamayı tavsiye ediyorlar.

– Vaziyet hakkında müspet malumat var mıdır?

Erivan'dan Gelen Bir Mektup Müstakil Ermenistan Hülyasının Suyu Düşmek Üzere Olduğunu Bildiriyordu

– Gelen mektubu şimdi aynen sana okuyacağım diyerek, cebinden bir mektup çıkardı. Daha uzaktan hocam Hamparsum'un yazısını ve imzasını tanıdım.

Hraç'ın, “işte al, oku” diyerek bana uzattığı mektupta şu satırları okuyordum:

“Bu mektup, sizi belki hayrete düşürecektir, fakat orada bulunan arkadaşımız Sogomon Tehleryan, size bu hususta şifahi izahat verebilecek vaziyettedir.

“Bütün ümitlerimize rağmen Ermenistan'ın istikbali çok karanlıktır. Hükümet azalarının ve fırka erkânının teminatına rağmen hususi surette elde ettiğimiz mevsuk²²⁷ malumat, bize İtilaf Devletlerinin bizi hiçbir veçhile himaye edemeyeceğini öğretmiş

²²⁷ Belgeye dayanan, doğru, kanıtlı

bulunmaktadır. Rusya'nın bize karşı tatbik ettiği siyaset ise öteden beri malum olduğuna göre o tarafa da bel bağlamak kabil olamayacağı meydandadır. Bunlara ilaveten Gürcistan ve Azerbaycan'la aramızda çok ihtilaflar mevcut olduğunu göz önünde bulundurduğumuz zaman vaziyet hakkında tam bir fikir vermiş oluruz. Bu şerait altında ilk fırsatta Ermenistan'ın neticesi müphem hadiselerle karşılaşması ihtimali çok kuvvetlidir.

“Maalesef dâhili vaziyetimiz de ümit var değildir. Çetecilikten yetişen General Antranik Harbiye Nazırı olmak istiyor. Bu hususta size evvelce de malumat verilmişti. Antranik'in gerek orduda gerek çete teşkilatları arasında büyük nüfuzu vardır. Halk ve asker onu çok seviyor.

Bunun farkında olan Antranik, alaylı bir general olduğunu unutarak muntazam orduları idare etmekle mükellef bulunan Harbiye Nezaretine geçmek istiyor.

Çetecilik ile muntazam ordu teşkilatının ve modern harbin birbiriyle alâkalı olmadığını bilenler, Antranik'in bu talebini reddetmemekle beraber kabul de etmiyorlar.

Maalesef, kimse doğrudan doğruya, reddetmek cesaretini kendilerinde göremiyorlar.

Hatta fırka erkânından bazıları da Antranik'e müzaheret ediyorlar. Bu yüzden haklı hoşnutsuzluklar baş göstermiştir. Bu meydana Rus ordusunda yetişmiş ve askeri kabiliyetleri Ruslar tarafından takdir edilerek ordu kumandanlıklarına tayin edilmiş olan General Nazarbekyan, General Pirumyan, General Araralyan ve daha birçok diğer kıymetli askerler Antranik'i sevdiklerini fakat harbiye nazırı olarak ordunun başına getirildiği takdirde meslekten çekilmek mecburiyetinde kalacaklarını mahrem surette bize bildirmişlerdir.

Diğer taraftan kabinenin ve parlamentonun tamamen fırkamız mensuplarından mürekkep olması halk arasında şikâyetleri mucip olmuştur. Bu yüzden Ramgavar ve Hınçak fırkaları hükümetle teşriki mesai etmemekte, bilakis hükümetin siyasetini açıktan açığa tenkit etmektedirler. Günden güne büyümekte olan hoşnut-

suzluğu izale etmek üzere diğer fırkalarla anlaşmaktansa hükümet muhalif fırka mensuplarını tedhiş vasıtalarıyla susturmayı tercih etmiştir.

Fırkamız, hükümetin bu hatt-ı hareketini müteaddit defalar şiddetle tenkit etmiştir. Hükûmet fevkalade vaziyetlerde başka şekilde hareket etmek caiz olmadığını ve fırka umumi kongresinde icraatının hesabını vereceğini ileri sürerek fırkamızın tavsiyelerini şimdiye kadar neticesiz bırakmıştır.

Bu izahattan anlaşıldığına göre, dâhilde tam bir anarşi hüküm sürmektedir. Fırsattan istifade eden birçok adamlar hükümetten yüz bulduklarından kontrolsüz faaliyette bulunmaktadır. Ortada ne muntazam bir ordu ne de kuvvetli bir otorite vardır. Türkiye'den iltica eden elli bini mütecaviz muhacirle, yetimler Amerikan Şarkı Karıp Muavenet Cemiyeti'nin yardımıyla ancak bir kuru ekmek bulabiliyor. Her gün açlıktan ölenlerin hakiki miktarını biz bile bilmiyoruz.

Böyle bir dâhili vaziyetin ilk harici tehlike karşısında ne gibi bir şekil alacağını artık siz düşününüz. İşte bu sebeplerden dolayıdır ki hükûmete bile haber vermeden fırka merkezi umumisini gizlice İstanbul'a nakle karar vermiş bulunuyoruz. Ancak bu husustaki kararımızı mevkii tatbiki koymazdan evvel sizin reyinize müracaat etmeği faydalı gördüğümüzden son derece mahrem kalmak şartıyla bu hususta düşündüklerinizi bize ilk vasıta ile bildirmenizi rica ederiz.

Arkadaşımız Sogomon'a gelince, telgrafla da bildirdiğimiz veçhile sizden başka kimse ile temasta bulunmasın. Kendisini, size emanet ediyoruz. Otelde ikameti doğru olmayacağına göre, munasip bir yer temin ediniz. Esasen yakında ben de İstanbul'a geleceğimden genişçe bir ev tutmanız iyi olur. Arkadaş Sogomon'a her suretle itimat edebilirsiniz. İlerdeki faaliyetimiz için onun mevcudiyetinden en yakın arkadaşlarımızın bile haberdar olması lâzımdır.

Fırka merkezi umumimizin arşivlerini peyderpey²²⁸ emin vası-talarla size göndereceğiz. Sogomon onları tasnif ve muhafaza et-sin. İstanbul'daki ecnebi mahfilde hakkımızda neler düşünüldü-ğünü mümkün olduğu kadar süratle öğrenmenizi bilhassa rica ederim. Bu hususta vereceğiniz malumat kararlarımızı teshil²²⁹ edecektir.

Herhangi bir fevkaladelik zuhurunda telgrafla malumat ver-menizi ayrıca rica ederek acele cevabınızı bekler, sizin ve Sogo-mon'un gözlerinden öperim.

HAMPARSUM

Mektubu Hraç'a uzatarak sordum:

- Bunu ne zaman aldınız?
- Bu akşam aldım ve okur okumaz derhal arkadaşları buldur-dum, icap eden emirleri verdim. Bu yüzden evinize geç geldim ve sizi beklettim.
- Teşriki mesai ettiğiniz adamlardan emin misiniz?
- Şimdiye kadar emniyetimi suiistimal eden olmadı.
- Bu işlerde tecrübeli olduğunuzu biliyorum, fakat bilhassa bu meselede her vakitten daha fazla ihtiyatla hareket etmek lazımdır.
- Merak etmeyin, ben kullandığım adamları ayrıca kontrole tabi tuttuğum için tehlike yoktur.
- Daha evvel bu işe memur ettiğiniz adamlar bir şey öğrenemediler mi?
- İngilizlerle İtalyanların nokta-i nazarlarını şu dakikada ta-mamıyla öğrenmiş bulunuyorum. Amerikan ve Fransız mahfil kalıyor. Amerikan sefarethanesinde çalışan emniyetli bir arkada-şımız bu gece sefarethanede kalarak, Amerikan fevkalade komiseri Amiral Bristol ile Washington hükümeti arasında Ermenistan ve Ermeniler hakkında teati edilen mektup ve telgrafların kopyalarını çıkartıp yarın sabah erkenden bana getirecektir.
- Yapabileceğinden emin misin?

²²⁸ Arka arkaya, ardı sıra

²²⁹ Kolaylaştırmak

– Şimdiye kadar belki yüz defa bu işi yapmıştır. Amerikalılar çok safdil, arkadaşımızda çok zeki olduğuna göre muvaffakiyet yüzde yüz garantidir.

– Fransızlar için de Henriette'den istifade etmeği düşünmüyor mu idiniz?

– Evet, fakat henüz kendisine açılmadım, daha doğrusu pansiyon işinin bir an evvel hallini istediğim için araya başka işler karıştırmak istemedim. Pansiyon işi halledildiğine nazaran, yarın Henriette ile Fransız mahfili işini görüşmek niyetindeyim.

– İsterseniz ben teklif edeyim.

– Hayır, senin bu gibi işlerle meşgul olduğunu bilmesin. Ne olur ne olmaz. Evvela bakalım bu gece ne vaziyette dönecektir. Sarhoş Fransız zabitanın verdiği malumat Fransızların aleyhine olursa işimiz bir kat daha kolaylaştı demektir.

– Neden?

– Çünkü bu takdirde Henriette'in Fransızlara karşı kini artacak ve onlardan kocasının intikamını almak için bütün istediklerini bila tereddüt yapacaktır.

– Vaziyet tahmininizin aksi çıkarsa!

– O zaman sana olan aşkından istifade etmek mecburiyetinde kalacağız.

– Benden şüphelenmez mi?

– Sen bunu fırka namına soracak değilsin. Münasip bir fırsatta Ermeni meselesinden bahseder, evveli Henriette'in nokta-i nazarlarını sorarsın, sonra salahiyettar²³⁰ Fransız mahfilinin ne düşündüğünü merak ettiğini ilave edersin. Henriette tabii ki bir şeyler söyleyecektir. Bunun üzerine sözlerini ne ile ispat edeceğini sorarsan. O da sana vesika ibraz etmek mecburiyetinde kalacaktır.

– Ya bunu yapmak istemezse?

– O takdirde sana emniyeti olmadığını ileri sürerek yalandan bir itimatsızlık meselesi meydana çıkarırsın, şahsan müsterih olmak için Fransızların nokta-i nazarını öğrenmek istediğini ilave

²³⁰ Yetki, yetkili

ederek, ona göre hareket edeceğini, icabında Henriette'i alıp Fransa'ya gideceğini söyledi mi mesele kalmamıştır.

– Esasen geçenlerde İstanbul'dan kaçalım, diyordu.

– Tamam. Gördünüz mü işin püf yerini bulduk demektir. Seninle Fransa'ya gitmek projesi Henriette'i derhal faaliyete geçirecektir.

– Bu takdirde de bir şeyden korkuyorum.

– Neden?

– Beni Fransa'ya gitmeğe ikna etmek için yanlış malûmat vermesi muhtemel değil midir?

– Böyle bir ihtimal varit değildir. Ben Henriette'i tanırım. Sana tam itimat telkin etmek isteyecek, bunun için de vereceği malumatı tevsik edecektir. Sen istemezsen bile o sana vesika gösterecek, seni aldatmadığını, seni sevdiğini filen ispat etmek isteyecektir.

Hraç'la bu suretle tamamıyla anlaştıktan sonra sabırsızlıkla Henriette'i bekliyorduk, fakat saat sabahın üçüne geldiği halde Henriette henüz gelmemişti.

– Bu gece gelmeyecek galiba, nerede ise sabah olacak. İstersen biraz yatalım, dedim.

Hraç teklifimi memnuniyetle kabul etti:

– Evet, biraz istirahat edelim. Esasen Henriette gelse de bundan sonra oturup konuşamayız. Muhakkak o da istirahate muhtaçtır, dedi.

Bahçede kimse kalmamış, renkli ampuller çoktan söndürülmüş, denizde çiftleri dolaştıran kayıklar sahilde uyukluyordu. Ayağa kalkarak otele girdik ve denize bakan balkonlu Büyük odada kurulan karyolarımıza yattık. Hraç, bir şeye ihtiyacımız olup olmadığını sormaya gelen gazino sahibine:

– Dün akşamki bayan gelirse hazırladığınız odada yatsın. Şayet derhal bizimle görüşmek isterse bizi uyandırınız. Bizim saat üçte yattığımızı ve sabahleyin onda kalkacağımızı da ilave ediniz. Başka kim gelirse, bizi uyandırmazsınız.

– Telefon eden olursa?

– Bayan Henriette'den başka kim telefon ederse, “*gittiler, yarın sabah saat onda burada bulunacaklarını söylediler*” der kaparsınız. İsteyen sabahleyin tekrar telefon etsin.

Gazinocu gittikten sonra kapıyı kilitledik ve karyolamıza yat-tık. Biraz sonra Hraç'ın horlamaya başladığını işittim. Hâlbuki benim gözüme uyku girmiyordu.

İstanbul'a ayak bastığım günden beri hadiseler sinema filmle-rinde olduğu gibi mütemadiyen birbirini takip ediyor, sabahleyin neşe ile başlayan hayat akşamüzeri hiddet veya heyecana dönüşü-yordu.

Rusya'dan ayrılırken, artık sergüzeşterden kurtulduğumu ve bundan sonra hiç olmazsa rahat bir hayat yaşayacağımı zannetmiş-tim. Ne gezer. Talihimde rahat yüzü görmek yokmuş. Bunun en taze ve en canlı misali meydanda idi. Daha iki gün evvel bir kadın-la sevişmiş, bütün kalbimle onu sevmiş ve mesut bir yuva kurdu-ğumu sanmışken bu kadının hayatında esraren-giz hadiselerin mühim bir yer işgal ettiğini öğreniyordum. Tam bu hadiselerin uyandırdığı şüpheleri izaleye muvaffak olurken ortaya bir Fransız zabiti çıkmış sevgilimi gece yarısında elimden almıştı.

Akşamdan beri içtiğimiz içkinin de tesiriyle bu düşünce gittik-çe içimi kurcalıyordu. Hatta bir aralık kulağıma garip sesler geldi-ğini işittim. Odada horlayan Hraç'la benden başka kimsenin bu-lunmadığına emin olmakta beraber, yabancı bir sesin kulağıma

– Henriette nerede? Sen nasıl âşıksın ki sevgilini başkasına teslim edersin? Diyordu.

Yataktan fırlayarak elektriği yaktım. Yanımdaki karyolada Hraç derin derin uyuyordu. Pencereyi açarak bahçeye baktım, in-cin top oynuyordu.

Esraren-giz seste kesilmiştir, fakat şüpheler yeniden canlan-mıştı. Acaba Henriette bana ihanet mi ediyordu? Hayır, buna imkân yoktu. Daha birkaç saat evvel Fenerbahçe yolunda bir ağa-cın dibinde gözyaşları ile verilen teminat yalan olamazdı. Henriette'i benden ayıran yegâne sebep intikam hissi, alçakça ve haksız

olarak öldürüldüğü zannettiği kocasının intikamını almak hissi olabilirdi.

Bütün zekâsına rağmen Henriette her halde sarhoş zabitin dilinin bağlarını çözdürememişti. Başka makul bir sebep bulamıyor ve yatağında mütemadiyen kıvranıyordum. Bu vaziyetin ne kadar devam ettiğini iyice bilmiyorum, ancak sabahleyin gözlerimi açtığım zaman Henriette'yi karşımda görünce, gece çektiğim ıstırapları derhal unuttum, bütün kara düşüncelerim zail oldu.

Fransız Zabitinin İfşaatı

Henriette, gözlerimi açtığımı görünce mutadı veçhile hemen boynuma sarıldı ve:

– Kim bilir benim için ne kadar üzıldün diye sordu.
– Sabaha kadar uyuyamadım. Güneş çıktıktan sonra biraz gözlerimi kapayabildim.

– Sen ne zaman geldin?

– Ben de yarım saat evvel geldim.

– Geceyi nerede geçirdin?

– Yoksa gene mi kıskanıyorsun?

– Hayır, merak ediyorum da.

– Hraç sana anlatmadı mı?

– Anlattı amma, ondan sonrasını o da bilmiyor.

– Fazla bir şey sormayacağına yemin et.

– O da ne demek öyle?

– Yemin et ki söyleyeyim?

– Beni sual sormaktan niçin men ediyorsun?

– Teklifimi yanlış anlama, hakkımda istediğin suali sormakta serbestsin. Yalnız intikamını almak istediğim adama ait işler hakkında şimdilik bir şey sorma. Senden bunu rica ediyorum. İleride sana her şeyi anlatacağım. Fakat şimdilik ısrar etme. Yemin ettim.

– Mademki, öyle istiyorsun sormam.

O dakikaya kadar gazete okumakta olan Hraç birdenbire müdahale ederek,

– Henriette, yaptığın doğru değildir, dedi.

– Neden?

– Bize itimat etmen lazımdır. Belki bu Fransız zabiti seni yanlış bir yola sevk etmek istiyor. Sen intikam hissiyle hakikati olduğun gibi görecektir vaziyette değilsin. Bize itimat et. Biz sadece seni ikaz ve müdafaa etmek isteriz.

– Evet, Hraç haklıdır. Belki bu adam seni tuzağa düşürmek istiyor.

Henriette katiyetle cevap verdi:

– Hissiyatınıza teşekkür ederim, fakat mesele tahmin ettiğiniz mahiyette değildir. Zabitin benden herhangi bir şey istediği yoktur. Sadece sözlerinin ne dereceye kadar doğru olduğu sabit oluncaya kadar hiç kimseye bahsetmemek hususunda kendisine yemin ettim. Bana bazı şeyler söyledi. Bu sözlerin derece-i sıhhatini tetkik etmek benim için gayet kolaydır. Bunda muvaffak olduktan sonra, her şeyi bizzat ben meydana çıkarmış gibi hareket edeceğimden, meseleyi bütün tafsilatıyla size anlatacağım. Bana iki gün müsaade etmez misiniz?

Hraç cevap verdi:

– Bu şerait altında ısrar etmekte bir mana yoktur.

Bu bahsi bu suretle muvakkaten kapadıktan sonra bahçeye inerek sabah kahvaltımızı yaptık ve öğleye doğru Kadıköy'den vapurla İstanbul'a döndük. Köprüde Hraç akşama tekrar görüşmek üzere bizden ayrıldı. Biz de Henriette'le bir otomobile atlayarak Taksim'deki yuvamıza geldik. Kapıdan içeriye girince Henriette bana:

– Sen yukarı çık, ben de elbiselerimi değiştirir, gelirim, dedi.

Merdivenlerden çıkarak bir gün evvel çay içtiğimiz balkonu salona girdim. Balkonun perdesini kaldırıp kapısını açtıktan sonra, ceketimi çıkarmak üzere tekrar salona girdim.

Bu dakikada geçirdiğim heyecanı tasvir edemem. Bir gece evvel Belvü gazinosunda bizi tahkir eden sarhoş Fransız yüzbaşı salonun köşesindeki koltukta oturuyordu.

Elimi pantolonumun arka cebine götürdüğümü görünce iki ellerini birden havaya kaldırarak korkudan titreyen bir sesle:

– Beni Madam Henriette buraya gönderdi, dedi.

Fransız: zabitinin bu acınacak vaziyeti karşısında ne yapacağımı bir türlü kestiremiyordum. Bu tereddüdümün farkına varan zabıt ise:

– Rica ederim, madam Henriette gelsin, sözlerimde bir tek yalan bulursanız, istediğiniz cezayı verin, diye yalvarıyordu.

Henriette bu esnada bize iltihak etmiş bulunuyordu. Beni elimde tabanca olduğu halde zabitle karşı karşıya görünce hemen aramıza girdi ve bana:

– Buraya gelmesini ben rica etmiştim. Bu kadar erkenden geleceğini tahmin etmediğim için de önceden sana bahsetmemiştim, dedi ve Fransız zabıtine dönerek ilave etti:

– Sözüünüzde durduğunuzdan dolayı size müteşekkirim, buyurun oturun.

Bu zabıt hakkında bir şey sormamayı vadettiğimi hatırlayarak Henriette’e:

– Ben ikinci kattaki salona iniyorum. Bana ihtiyacınız olursa çağırırsınız, diyerek kapıdan çıkmaya hazırlanıyordum ki O buna meydan bırakmadı ve:

– Burada kalmanızı rica ediyorum. Senden gizli hiçbir işim olmadığını göreceksiniz, dedi.

Bir yabancının nezdinde lüzumsuz münakaşalara girişmemek ve aynı zamanda bütün bir gece beni uykusuz bırakan hadiseler hakkında malumat almak arzusuyla zabitin karşısındaki koltuğa yerleştim. Henriette’te ikimizin arasındaki kanepede oturmuş, zabiti adamakıllı isticvaba başlamıştı.

Fransız zabiti evvela erken geldiğinden dolayı özür dileyerek dedi ki:

Evinize sizden evvel geldiğimden dolayı bilhassa affınızı rica ederim. Bu kadar gecikeceğinizi bilseydim, erken gelmezdim. Müstacel bir meseleden dolayı derhal sizi görmek lazım geliyordu.

Henriette büyük bir merakla sordu:

– Hayrola, yoksa yeni bir aksilik mi zuhur etti?

– Dün gece bana yaptığınız iyiliğe mukabil, ben de kocanızın katillerini meydana çıkarmak hususunda size yardım vadetmemiş miydim?

– Bunu siz teklif etmiştiniz.

– Evet, aksini iddia etmiyorum. Bu vaadimi yerine getirmek üzere sabahleyin erkenden daireye döndüm. Dairede henüz kimse yoktu. Eski arşivleri karıştırarak kocanıza ait gizli dosyaya ve bu mesele hakkında cereyan eden muhaberatla Divan-ı Harbe verilen gizli talimat dosyalarını meydana çıkardım. Bu muvaffakiyetimden dolayı sevincimden kabıma sığamıyordum. Kıymetli dosyaları masama naklettiğim zaman masamın üzerinde (mahrem ve müstacel) işaretli bir zarf gördüm. Bir hissikablelvuku ile bu zarfta mühim bir şey olduğunu anlayarak derhal açtım. İçerisinde İngiliz istihbarat servisinde çalışan bir ajanımızın çok mühim ve sizi de alakadar eden bir raporu çıktı.

– Rapor neden bahsediyordu?

– Müsaade edin hepsini anlatacağım. Raporu okur okumaz zile bastım ve muavinimi çağırdım. Muavinime İngiliz istihbarat servisinde çalışan arkadaşlarımızdan mühim bir rapor aldığımı ve meselenin ehemmiyetine binaen bu mesele ile şahsen meşgul olacağımı tahkikatta bulunmak üzere daireden ayrılacağımı amirlerimize haber vermesini tembih ederek sokağa fırladım.

– Raporu ne yaptınız?

– Rapor cebimde.

Zabit cüzdanına yerleştirdiği dörde bükülmüş bir kâğıt çıkardı ve Henriette'e uzatarak:

– Buyurun okuyun, dedi.

Henriette kendisine uzatılan raporu büyük bir merakla okumaya başladı. Ben uzaktan yüzüne bakıyor, raporun yüzünde ne gibi tesirler yapacağını tetkik etmek istiyordum. Fransız zabiti de benim gibi merakla Henriette'i tetkik ettiğinden, onun da aynı maksadı takip ettiğine hükmediyor ve Fransız zabitinin gösterdiği

doşluğun samimiyetine inanıyordum. Nihayet Henriette raporu bitirdi ve bana manidar bir nazar atfettikten sonra:

– İmkânı yok. Benim böyle bir şeyden haberim olmadığı gibi arkadaşına atfedilen rollerde sureti katiyetle asılsızdır, diyordu. Fransız zabiti ise Henriette’e hoş görünmek arzusu ile mütemadiyen tekrar ediyordu:

– Bunların aslı esası olmadığını bende biliyorum. Fakat etrafınızda dönen entrikalardan haberiniz olsun diye bu raporu size getirdim. Yoksa bana soracak olurlarsa, derhal ve bila tereddüt rapor muhteviyatının hayal mahsulü olduğunu söylerim.

– Şimdi bu raporu ne yapacaksınız?

Henriette’in bu suali üzerine zabıt düşünmeye başladı. Böyle bir sual karşısında kalacağını hiç düşünmemiş olacaktı ki bir türlü cevap bulamıyordu. Fakat Henriette’in ısrarları karşısında nihayet şu kaçamaklı cevabı verdi:

– Ne emrederseniz onu yaparım.

– Bu raporu 12 saat bana bırakamaz mısınız?

– Amirlerimin kulağına gitmemek şartı ile daha fazla da bırakabilirim.

– O hususta müsterih olabilirsiniz. Raporu bu gece saat 9 da buradan alabilirsiniz.

– Teşekkür ederim. O halde bana müsaade ediniz gideyim Akşama gelir alırım.

– Sizden bir şey daha soracağım.

Fransız zabiti, Taşnakların İdama Mahkûm Ettikleri Adamların Listesini Sevgilime Getirmişti. Bu, Fevkalade Mühim Gizli Bir Raporda Yazılıyordu

– Buyurun.

– Raporu yazanı tanır mısınız?

– Şahsen tanımıyorum, fakat kim olduğunu biliyorum.

– Bu adam hakkında bana malumat verebilir misiniz?

– Emredersiniz. Raporu yazan adamın ismi Jak Serjdir.

Henriette kendi kendine bu ismi üç dört defa tekrar ettikten sonra:

– Bu isimde kimseyi tanımıyorum. Sakın bir namı müstear²³¹ olmasın!

– Olabilir; biraz evvel de dediğim gibi ben kendisini şahsen tanımam. Yalnız dairede bu adamın raporlarına fazla ehemmiyet verildiğini bilirim. Billhassa Ermeni meselelerine dair verdiği raporlar yüzde doksan doğru çıkıyormuş. Mademki bu kadar alakadar oluyorsunuz bu akşam raporu almaya geldiğim zaman size bu adamın resmini getireyim, belki o zaman tanırırsınız.

– Bunu çok iyi düşündünüz. Rica ederim. Billhassa bu resmi getiriniz, beni büyük bir meraktan kurtarmış olacaksınız.

Zabit ayağa kalktı ve muayyen saatte geleceğini tekrar ederek beni de selamladı ve salondan çıktı. Henriette misafirini kapıya kadar teşyi²³² ettikten sonra merdivenlerden koş a koş a çıkarak yanıma geldi ve:

– Sevgilim, korkulu bir düşmanımız var. Saadetimi daha şimdiden çekememeğe başladılar. İkimizi de jurnal etmişler. Bereket versin ki daha dün gece şu Fransız zabıtine 500 lira vermiştim.

– Ne parası?

– Hraç'ın kira için bana verdiği 500 lira daha yanımda durmuyor mu idi? İşte o para bu zabitin kısmeti imiş.

– Hiçbir şey anlamıyorum.

– Canım bunda anlayamayacak ne var? Bu zabit.

Henriette birdenbire sözünü kesti ve bir saniye kadar düşündükten sonra:

– Sahi. Ben sana bunları anlatmamıştım, affedersin sevgilim. Artık mahzur kalmadı, kısaca sana her şeyi anlatayim.

– Canım, bu adam beni alâkadar etmez, şu mühim dediğin raporu ver bakalım neden bahsediyor.

²³¹ Takma ad

²³² Yolcu etmek, geçirmek

– Sabırsızlanma, şimdi okuyacaksın, fakat daha evvel iki sözümü dinlemez misin?

– Peki, seni dinliyorum.

– Bu zabıt, Fransız istihbarat idaresinin gizli muhaberat şubesi şefidir. Bütün gizli tahrirat²³³, muhaberat, şifreler bu adamın elinden geçer. Kocamın mahkûmiyeti esnasında Divan-ı Harp ile İstihbarat Dairesi ve daha yüksek makamlar arasında cereyan eden muhaberat bu adamın elindedir. Bunları bana göstermeği vadetti. Bu suretle kocamın asıl katillerini meydana çıkaracağım. Bu hizmetine mukabil avans olarak kendisine 500 lira verdim ve bundan sonra beni alakadar eden herhangi bir mesele olursa, amirlerine haber vermeden beni haberdar etmesini söyledim. Müstacel vaziyetlerde ben evde bulunmasam bile orada beni beklersin demiştim. Şimdi anladın mı?

– Anladım sevgilim ve seni cidden tebrik ederim. Çok büyük bir muvaffakiyet elde ettiğini zannediyorum.

– Öyle ise şu raporu oku da zannın kanaate tahavvül etsin sen raporu okuyuncaya kadar ben Hraç'a telefon edip bir randevu isteyeceğim.

– Randevuya ne hacet, kendisi bu akşam buraya gelmeyecek mi?

– Gelecek amma bu işin beklemeğe tahammülü yok. Hraç'la derhal müzakere etmek lazım. Sen raporu oku. Ben şimdi geliyorum.

Taşnak Fırkasının Kara Listesi

Odada yalnız kalınca Fransız zabıtının getirdiği raporu okumaya başladım. Raporun mühim olduğu daha ilk satırlarından anlaşılıyordu. Metnini maalesef kaybettiğim bu rapor aşağı yukarı şu malumatı veriyordu:

²³³ Resmi dairelerdeki yazışmalar

“Mevsuk kaynaklardan öğrendiğimize göre, İtilaf Devletlerinin Ermenilere karşı takip ettiği hatt-ı hareket, Taşnak Merkezi Umumisinde büyük inkisarı hayaller²³⁴ vücuda getirmiştir. Fırka merkezi umumisi müttefiklerin Ermenilere yüz çevirdiğine, harbi umumide onlara birçok vaatlerde bulunduktan ve kendi amaline hizmet ettirdikten sonra bugün onları yalnız bıraktıkları neticesine varmıştır.

Bu şerait altında Ermenistan'ın istikbalini dahi tehlikede gören fırka merkezi umumisi, hükumete bile haber vermeden merkezi umumiye Erivan'dan İstanbul'a nakle karar vermiştir. Bu kararı tatbika memur olan merkezi umumi mutemedi Sogomon Tehleryan İstanbul'a gelmiştir.”

Raporda kendi ismimi de görünce hayretten donmuştum. Bu adam bu malumatı nereden almıştı? Benden ve Hraç'tan başka kimsenin bilmediği hakikatleri nereden ve nasıl öğrenmişti? Bir türlü bu suallerin cevabını bulamıyordum.

Verilen malumatın doğru oluşu bilhassa nazarı dikkatimi celp etmişti. Demek ki bu raporu yazan adam Hraç'ın emniyet ettiği adamlardan biri olacaktı.

Fakat buna da ihtimal vermek istemiyordum, zira Hraç bu hususta en yakın arkadaşlara bile açılmayacağını mükerreren söylemişti. Raporu okumaya devam ettim. Meğer daha mühim meseleden bahsediyormuş. Raporda şunları okuduğumu hatırlıyorum:

“Fırkanın İstanbul mesul murahhası Hraç'ın Kafkasya'dan gelen bu gence karşı gösterdiği büyük alaka Tehlirya'nın mahiyeti henüz tamamıyla anlaşılamayan hususi bir memuriyetle İstanbul'a gönderildiğini ispat etmektedir. Umumiyetle en yakın arkadaşlarına bile yüz vermeyen Hraç'ın gece gündüz Tehleryan'la vakit geçirmesi ayrıca şayanı dikkattir.

Bu hususta yaptığımız etraflı tahkikat neticesinde şayanı dikkat malumat elde etmeğe muvaffak olduk. Bu malumata göre, itilaf Devletlerinin hatt-ı hareketleri neticesinde Ermenistan'da

²³⁴ Hayal kırıklığı

herhangi nahoş bir hadise zuhurunda Taşnak Fırkası derhal İtilaf Devletlerinden intikam almaya karar vermiştir. Merkezi umumi-nin İstanbul'a naklindeki başlıca sebep budur.

Öğrendiğimize göre, bir müddet evvel fırka merkezi umumisi Ermeni milletinin felaketine sebep olanları öldürmeğe karar ve idama mahkûm edilenlerin bir listesini tanzim etmiştir. "Kara liste" adını taşıyan bu listenin tanziminde merkezi umumi azaları arasında hararetli münakaşalar cereyan, etmiştir. Bazıları, umumi harpte Türkiye'yi idare eden ittihat ve Terakki erkânından Talat, Enver, Cemal Paşalarla, aynı fırkanın ileri gelenlerinden Bahaeddin Şakir, Doktor Nazım gibi İttihat ve Terakki merkezi umumi azala-rın öldürülmesinde ısrar etmiştir²³⁵. Bazıları da bunlara itiraz etmemekle beraber, kara listenin genişletilmesine ve İttihatçıların faaliyetine mümanaat²³⁶ etmediklerinden dolayı eski Alman impa-ratoru Kayser Wilhelm, eski Bulgar kralı Ferdinand'ın, Alman-ya'nın eski İstanbul sefiri Baron Wangenheim'in de idam mahkûmları sırasına kaydını istemiştir. Taşnak merkezi umumisi-nin müfrit azaları da umumi harpte Ermenilere verdikleri sözleri tutamadıklarından ve Ermenileri aldatıp kendi menfaatlerine alet ittihaz ettiklerinden dolayı İngiliz başvekillерinden Loyd George'nin, Hariciye nazırlarından Lord Curzon'un, Fransız ricalinden Viviani Piozeare Briand'ın da kara listeye ithalini istemiştir.

Loyd George'u, Puankara'yı ve Daha Başka Devlet Reislerini Öldüreceğimiz Hakkında Bizi Fransızlara Rapor Etmişlerdi

"Müfritler ittihat ve Terakki ricalini öldürmekle hiçbir şey elde edilemeyeceğini, Hâlbuki İngiliz ve Fransız ricalini öldürmekle dünya efkâr-ı Umumiyesinin altüst olacağını ve bundan sonra

²³⁵ Kara liste hakkında bak. Arşavir Şıracıyan, **Bir Ermeni Teröristinin İtirafları**, 2. bs., Kastaş Yayınevi, İstanbul 2006, s. 25.; Cemal Kutay, **Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları**, C. I, Kültür matbaası, İstanbul 1983, s. 115-116.

²³⁶ Mani olma, engel olma.

kimsenin bir milleti şahsi menfaatlerine alet ittihazına cesaret etmeyeceğini ileri sürmüşlerdir.

Diğer bir habere göre, bu müzakereler esnasında İstanbul'daki İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikan fevkalade komiserlerinin de öldürülmesi teklif edilmiş fakat gerek bu hususta gerek İngiliz ve Fransız Başvekillerine karşı suikastlar tertip etmek hususunda ne gibi kararlar verildiği henüz anlaşılamamıştır.

Ancak bu gizli müzakerelerde bulunan Tehleryan'ın gizlice İstanbul'a gelmesi bazı şüpheler uyandırmıştır. Bilhassa daha ilk günden Hraç vasıtasıyla Bayan Henriette'le temaslara başlaması bu, şüpheleri bir kat daha takviye etmektedir.

Tehleryan'ı yakından tanıyan Jak Derongan'ın birkaç gün evvel Hraç tarafından öldürülmesi şayanı dikkattir. Bütün bu hadiseleri birbirine bağladığımız zaman İstanbul'da geniş bir suikast şebekesi kurulmak üzere olduğunu ve ilk fırsatta mahiyeti şimdiden kestirilemeyecek hadiseler zuhur edeceği meydana çıkmaktadır.

Bu hususta yüksek talimatınıza intizaren²³⁷ tahkikata azami dikkatle devam edileceği ve üç şüphelinin faaliyeti daima göz önünde bulundurulacağı arz olunur”.

Üst üste iki defa okuduğum rapor beni derin düşüncelere gark etmişti. Raporu şahsıma ait olan birinci kısmı tamamen doğru idi. Kara listeye dair olan ikinci kısma gelince: Bu hususta kat'i bir fikir beyan edecek vaziyette bulunmuyorum. Raporun iddia ettiği şekilde yapılan gizli bir toplantıya ne iştirak etmiş ve ne de bu gibi bir müzakereden haberdar edilmiştim. Zihnimi biraz daha yorunca bir gün hocam Hamparsum'un her zamandan ziyade asabi bir tavırla bana şu garip suali sorduğunu hatırladım:

– Sen ne dersin Sogomon, İngiliz ve Fransız başvekilleri bir günde ölürlerse bize bir fayda gelir mi?

Hiç beklemediğim ve manasını dahi anlayamadığım bu suale verilecek cevap bulamamıştım. Bunun üzerine hocam Hamparsum odasında dolaşmaya başlayarak şunları söylemişti:

²³⁷ Bekleyerek, gözleyerek

– Komitacılığın ilk şartı faydasız nümayişlerden içtinap etmektir. Ben böyle komitacılık anlamam. Vaktiyle Osmanlı Bankasını basmışlardı. Ne kazandılar? Hiç. Boşu boşuna binlerce masum öldü, neticede büyük devletler “*ekalliyetleri müdafaa edecekler*” diye Osmanlı imparatorluğundan birer imtiyaz daha kopardılar, bankaya giren “*kahramanlarımızda*” sokaklarda yatan Ermeni cesetlerini çiğneyerek Fransız bayrağına sığındılar ve “*Cironde*” adlı Fransız gemisiyle Avrupa’ya kaçtılar. Her zaman böyle olmamış mıdır?

İki budala şunun bunun tahrikiyle manasız ve faydasız nümayişler yapmışlar, sonra kendileri kaçarak geride kalanların başını belaya sokmuşlardır. Tarihin bu acı derslerinden istifade etmesini ne zaman öğreneceğiz? Şimdi de büyük devletlerin başvekillerini, hariciye nazırlarını bir takım eski kralları öldürmek istiyorlar. Böyle çocukluk olur mu? Ben buna katiyen müsaade etmeyeceğim. Bu gidişle bu adamlar yeryüzünde bir tek Ermeni bırakmayacaklardır.

Birkaç ay evvel hocamın ağzından işittiğim bu sözleri hatırlayınca, elimde duran rapor muhteviyatını daha iyi anlamaya başlamıştım. Raporun ehemmiyetini bu suretle takdir edince de bunun Fransızların eline geçmemesi lazım geldiğine karar verdim.

Kendi kendime bu kararı verirken: Henriett ile Hraç salona girdiler. Hraç beni selamlayarak raporu istedi ve okumağa başladı. Daha ilk satırlarında onun da rengi attı ve kendi kendine:

“*Olur şey değil!*” diyerek büyük bir dikkatle sonuna kadar okudu ve bize dönerek:

– Siz ne düşünüyorsunuz? Diye sordu.”

Henriette hemen şu cevabı verdi:

– Ne diyeceğiz? Baştanbaşa uydurma. Saadetimizi çekemeyen bir alçak bizi jurnal etmiş. Artık yapacak başka işimiz yokmuş da Lloyd George’yi, Raymond Poincaré’yi, bilmem kimi öldürecekmişiz. Bu saçmalara inanacak budala bulunur mu?

Hraç, Henriette’in sözlerine itiraz etmeğe hazırlandığını görünce gözüyle susmamı işaret ederek:

– Henriette'nin hakkı var. Böyle deli saçmasına kimse ehemmiyet vermez, ben bunun icabına bakarım, diyerek raporu cebine indirdi.

Henriette zabitin akşama gelip raporu isteyeceğini söyleyince Hraç cüzdanından beş yüz lira çıkardı ve Henriette'e uzatarak:

– İşte rapor bunu kendisine iade edersiniz. Daha fazla memnun olacaktır, dedi.

Henriette bize birer likör getirmek üzere salondan çıkınca Hraç bana:

- Mesele mühimdir. Seninle ayrıca görüşmeliyim.
- Evet, benim de sana söyleyeceklerim var.
- Ben şimdi Henriette'yi savarım. Burada rahatça görüşürüz.
- Şüphelenmez mi?
- Sen merak etme, ben işi hallederim.

Henriette elinde tuttuğu tepsi ile içeriye girdi ve likörleri bize ikram etti. Hraç kadehi kaldırarak:

– Mühim bir iş var, diye beni buraya getiren Henriette'nin şerefine içiyorum, dedi.

– Affedersiniz. Uydurma olduğunu bildiğim halde haber vermek isterim. Zira zabıt gelip raporu tekrar alacaktı. Bundan sonra böyle ehemmiyetsiz işler için sizi rahatsız etmem.

– Bilakis ne kadar ehemmiyetsiz olsa her hadiseden beni saati saatine haberdar etmeni bilhassa rica ederim ve memnuniyetimi izhar etmek içindir ki kadehimi şerefimize boşaltıyorum.

Likörleri içtikten sonra Hraç fazla meşguliyetten bahsederek, derhal yazıhanesine dönmek mecburiyetinde olduğunu söyledi ve Henriette'e hitaben:

- Sizden de bir ricam var, dedi.
- Sizi dinliyorum.
- Zabıt saat kaçta gelecek?
- Dokuzda.
- Demek daha çok vaktimiz var.
- Oldukça.

– Size bir mektup vereceğim, onu Bakırköy'üne götürecek ve General Morisi'n Yaveri Yüzbaşı De la Croix'ye teslim edeceksiniz.

– Cevap bekleyecek miyim?

– Size geçenlerde ölen Jak Deronyan'ın tercüme-i hali ile bazı malumat verecektir. Onları alır buraya dönersiniz. O zamana kadar ben de işimi bitirmiş buraya dönmüş olurum.

– Öyleyse hemen yola çıkmak lazım, haydi sevgilim hazırlan da beraber bir otomobil seyahati yapalım.

Hraç, Henriette'in beni de beraber götürmek istediğini görünce, şu mukabelede bulundu:

– Etrafınızda saadeti çekemeyenler dolaştığını görüyorsunuz. Düşmanlarınızın kim olduğu anlaşılınca kadar ihtiyatı elden bırakmamak gerektir. Ne olur ne olmaz. Hem evi de yalnız bırakmak doğru değildir. Belki gaybubiyetinizden²³⁸ istifade ederek buraya girenler olur. Biz işimizi bitirip dönünceye kadar Sogomon burada bizi bekler.

Acaba, Bizim Bütün Esrarımızı Bilen ve Fransızlara Gammazlayan Bu Adam Kimdi?

Henriette, Hraç'ın mütalaasını doğru bularak yalnız başına Bakırköy'e gitmeğe karar verdi ve evden çıkarken bana sıkı sıkı tembih etti:

– Kapıyı çalan olursa sakın açmayın hem kapının sürmesini de koyun. Bende ve Hraç'ta bahçe kapısının anahtarı vardır. Biz oradan gireriz.

Müsterih olması için icap eden teminatı vererek Henriette'ye sokak kapısına kadar refakat ettim ve kapıyı sürmeleyerek salona döndüm.

Hem Komiteci Hem Casus, Hem Ermeni, Hem Türk

²³⁸ Yokluk, başka yerde olma

Merdivenleri dörder dörder aşarak salona avdet ettiğim zaman, Hraç asabi adımlarla dolaşıyordu. Beni görünce:

- Gitti mi? diye sordu. Verdiğim müspet cevap üzerine:
- O halde otur da biraz konuşalım, dedi.

Balkonda, küçük masanın başında karşı karşıya koltuklara yerleşmiştik.

Hraç cebinden mahut raporu çıkararak bu hususta ne düşündüğümü sordu:

– Raporun bana ait olan kısımları doğrudur, cevabını vererek devam ettim.

“– Verilen malumatın doğruluğu beni endişeye düşürdü. Bu adam bu malumatı nereden almıştır?

– Ben de onu merak ediyorum. Herhalde bu adam çok mevsuk bir kaynak bulmuş olacak.

– Raporda mevzuu bahis olan meselelerden bizden başka kimin haberi var?

- Kimsenin haberi olmadığını zannederim.
- Fırka arkadaşlarından biri söylemiş olmasın.
- Onlardan kimsenin haberi yoktur.
- O halde?

– Ben bu işte iki ihtimal görüyorum. Birincisi rapor sahibinin doğrudan doğruya Erivan’dan malumat almış olması ihtimalidir. İkinci ihtimal de şu olabilir: Yazıhaneme gizlice girmiş ve Hamparson’un gönderdiği mektupları okumuştur.

– Buna imkân var mıdır?

– İmkân olmadığını zannederim ama eğer bu adamın Erivan’la doğrudan doğruya münasebatı yoksa yüzde yüz yazıhaneme girmenin yolunu bulmuştur.

- Mektuplar açıkta mı duruyordu?
- Son gelen mektup açıktaydı.
- Yerinde duruyor mu?

– Buraya gelmezden evvel yerinde duruyordu. Esasen mektubun çalınması mevzuu bahis değildir. Okumuş, not etmişlerdir.

– Etrafınızdaki adamları siz daha iyi bilirsiniz. Kimlerden şüpheleniyorsunuz?

– Doğrusunu söylemek lazımsa, ilk dakikada Henriette'ten şüphelenmiştim. Bu kadının müthiş bir rol oynadığını zannetmiştim.

– Ben buna ihtimal vermiyorum. Henriette samimiyetle bize bağlıdır.

– Raporu tamamen okuduktan sonra bu husustaki şüphelerim tamamen zail oldu. Zira rapor ikimiz kadar Henriette'i de şüpheli bir vaziyete sokmaktadır.

– Sakın bu işte Henriette'i kıskanan birinin parmağı bulunmasın.

– Öyle bir adam tanımıyorum.

– Henriette'e sorarız!

– Şimdilik lüzumu yoktur.

– Peki, meçhul adam senin yazıhanene nasıl girmiş olabilir?

– Ya Ünyon Fransez tarafındaki gizli kapıdan ve yahut Henriette'in dairesinden üçüncü bir ihtimal hatırlayamıyorum.

– Öyleyse Ünyon Fransez tarafından girmiştir.

– Yabancı bir adamın gizli kapıya yaklaşması, muhakkak Ünyon Fransez'deki şayanı itimat adamımızın nazarı dikkatini celp ederdi. Benim kanaatime göre, dairemizin dâhili tertibatını yakından bilen bir adam Henriette'in dairesinden yazıhaneme girmiştir. Göreceksin tahkikattan sonra dediklerim hep çıkacaktır.

– Mademki bundan eminsiniz o halde dairenin dâhili tertibatına vakıf olanları göz önüne getiriniz.

– Hangi birini getireyim? İstanbul merkezi umumisi icra komitesi azaları, Düveli İtilâf Karargâhlarında çalışan istihbarat memurlarımız. Bunlar Henriette'in dairesinden muayyen gün ve saatlerde daireme çıkarlar. Bize ihanet eden muhakkak bunların arasında bulunuyor.

– Yarın sabah bu muamma halledilmiş olacaktır.

– Ne biliyorsun?

– Fransız zabiti casusun fotoğrafını getirmeyecek mi?

– Bak ben bunu unutmuştum. Belki de bu akşam getirir ve meraktan kurtuluruz.

– Raporun diğer kısımları hakkında ne düşünüyorsunuz?

– Kara listeye ait kısımlar hakkında mı?

– Evet.

– Maalesef onlar da harfiyen doğrudur.

– Yani kara listenin genişletilmesi ve İstanbul’da da suikastlar yapılması mukarrer midir?

– Henüz kati bir karar verilmemiştir. Erivan’da bunu teklif edenler olmuş. Başta Hamparsom olmak üzere birkaç kişi buna şiddetle itiraz etmişlerdir. Ekalliyette kalacaklarını görünce ve bir de İstanbul’un nokta-i nazarını soralım, diyerek kat’i kararı tehire muvaffak olmuşlardır. Hamparsom bunları bana yazmış ve projenin tehlikelerini sayarak benden mükemmel bir cevap istemişti. Ben de bu işin mahzurlarını anlatan uzun bir rapor hazırladım ve gönderdim. Bir müddet sonra Hamparsom bana yazdığı bir mektupta gönderdiğim rapor üzerine kara listenin tanzimi işinin İstanbul icra komitesine terkine karar verildiğini bildirmiş ve bu işle şahsan meşgul olmamı, neticeden kendisini haberdar etmemi istemişti.

– Kara listeyi hazırladınız mı?

– Tesadüfe bak ki, ben de bu işle meşgul olmak üzere icra komitesini yarın akşam içtimaa davet etmiştim.

– Şimdi ne yapacaksınız?

– Ne yapacağım. Davetiyeler gönderildiğine göre içtima yapılacaktır.

– Demek casusun bütün söyledikleri doğru

– Evet, maalesef.

– Bu rapor Fransızların eline geçseydi, vaziyetimiz ne olurdu?

– Her halde iyi bir şey olmazdı. Bereket versin elimizde bulunuyor ve bir daha iade edilmeyecektir.

– Ya Fransız zabiti ifşaatta bulunursa?

Fransız İstihbarat Zabiti Resmi Getirmişti; Henriette Bunu Görünce Çılgılığı Bastı

– Yapamaz. Çünkü bu işte herkesten evvel kendi başı yanar. Para mukabilinde bize rapor sattığının meydana çıkmasını hiç ister mi? Bu işin şakası yoktur. Divanı harbin vereceği karar malumdur. O ciheti merak etme, o adam bundan sonra bizim elimizdedir.

Vaziyet artık tamamıyla tenevvür²³⁹ etmişti. Meçhul casusun verdiği malumat tamamen doğrudu. Bu şerait altında casusun komitenin itimadını kazanmış biri olduğuna şüphe edilemezdi. Hraç'la saatlerce süren konuşmalarımız bizi bu neticeye vardır-mıştı. Bu kanaatimizde isabet mevcut olup olmadığını ancak Fransız zabitanın getireceği fotoğraf meydana çıkaracaktı.

Saat sekiz buçuğa doğru Henriette Bakırköy'den avdet etti. Kendisine verilen vazifeyi ifa edemediğinden dolayı canı sıkılmıştı. Bunun sebebini şu suretle izah ediyordu:

– Bugün bütün işlerimiz aksi gidiyor. Taksim'den bir otomobile atlayıp Bakırköy'e giderken evvela Şişhane yokuşunda iki otomobilin çarpışması yüzünden yarım saat beklemek mecburiyetinde kaldım. Kaybettiğimiz zamanı kazanmak için süratle yolumuza devam ederken bu sefer otomobilimiz Sirkeci'de bir tramvaya çarpmaz mı? Polisler etrafımızı sardı. Baktım iş uzayacak, şoförün parasını verip başka bir otomobile atladım ve Bakırköy'e vardım.

- Geçmiş olsun sevgilim, iki kazayı birden geçirmişsin.
- Daha bitmedi ki, üçüncüsü de var.
- Bir kaza daha mı geçirdin?
- Hem büyük bir kaza
- Hayrola. Çabuk anlat, merak ediyorum.
- Yüzbaşı De La Croit'ı bulamadım.

Bu sefer Hraç atılarak sordu:

²³⁹ Bir şey hakkında bilgi sahibi olma, aydınlanma

– Niye bulamadınız?
 – İzinliymiş. Benden yarım saat evvel trenle İstanbul'a inmiş.
 – Hay aksi şeytan!
 – Yolda iki defa kaza geçirmemiş olsa idim, yüzbaşını evinde yakalayacaktım.

– Zarar yok, onun için üzülme. Bu işte senin kabahatin yok. Keşke daha evvel telefon etseydin, boşu boşuna yorulmazdın.

Henriette bir taraftan macerasını anlatıyor, bir taraftan da elbiselerini değiştiriyordu. Bu esnada kapının zili çaldı. Üçümüz birden yerlerimizden fırladık. Hepimiz de zabitin geldiğini anlamıştık.

Hraç alalecele şu talimatı veriyordu:

– Yukarıya getirme. Aşağıdaki salona al. Sogomon gelir, size iltihak eder. Beni burada görmesin. 500 lirayı ver, fotoğrafı elinden al. Yarın akşam tekrar gelmesini tembih etmeği de unutma.

Henriette bu talimat mucibince hareket ederek Fransız zabiti-ni evin alt katındaki bahçeye nazır büyük salona almıştı. Ben salona girdiğim zaman zabitin cüzdanını hemen iç cebine indirdiğini görmüş fakat görmemezlikten gelmişim. Bir müddet öteden beriden konuştuğuktan sonra Henriette sordu:

– Vadettiğiniz fotoğrafı getirdiniz mi?

– Tabii, az kalsın unutuyordum, buyurun, diyerek cüzdanından bir vesika fotoğrafı çıkardı ve:

– İşte Serj Jak budur, diyerek. Henriette'e uzattı.

Henriette fotoğrafı eline alınca müthiş bir çılgılık kopardı ve:

– Vay hain vay, vay alçak vay... Şimdi her şeyi anlıyorum. Kendisine yüz vermediğimi görünce bu martavalları uydurmuş. Nasıl bunu daha evvel keşfedemedim, deyip duruyordu.

Fazla sabredemeyerek, fotoğrafı Henriette'in elinden aldım ve tetkike başladım. Bu, otuz beş yaşlarında, uzun çehreli kara yağız bir adamın resmi idi. Her halde böyle bir adam tanıımıyordum.

Henriette resmi elimden kaparak:

– Bir dakika müsaade edin, yukarda bende bunun eşi olacak, yan yana koyalım da görün diyerek yukarıya koştu.

Henriette, beş dakika sonra yanıma dönerek elindeki fotoğrafı zabite iade etti.

– Alçağın resmini bulamadım. Her halde yırtmış atmış olacağım, diyordu. Zabit fotoğrafı gene cüzdanına yerleştirerek Henriette'ten müsaade istedi ve bizden ayrıldı. Henriette onu kapıya kadar teşyi ederken ben de Hraç'ın yanına çıktım.

Zavallı dostumu hiç bu vaziyette görmemiştim. Başını iki ellerinin arasına almış, dalgın dalgın düşünüyordu. O kadar dalmıştı ki benim salona girdiğimi bile görmemişti. Kendisine yaklaşıp elimi yavaşça omuzuna dayadım. Evvela hiç aldırış etmedi. Fazla dalgın olduğunu görünce seslendim ve

– Hraç! Ne düşünüyorsun, diye sordum.

Dostum, derin bir uykudan uyanmış gibi sarsıldı, hayretten büyümüş gözlerini bana tevcih ederek sordu:

– Henriette nerede?

– Zabit teşyi ediyor, demeğe vakit kalmadan sevgilim koşarak salona girdi ve doğru Hraç'a:

– Ben size saadetimizi çekemeyenler var dememiş mi idim? dedi. Fakat nasıl oldu da bu alçağı daha evvel keşfedemedim, ona yanyorum.

Hraç tamamen kendine gelmiş, soğukkanlılığını tekrar bulmuş olacaktı ki, Henriette'i hafif tertip isticvaba başladı:

– Bu alçağın seni çekemediğini nereden biliyordun?

– Bu adam, eskiden beri bana musallat olmuştu. Altımızdaki katta oturduğundan, evime çıkarken mutlaka onun katından geçmek mecburiyetinde bulunuyordum. Fırsat buldukça önüme çıkar: “Bonjur güzel komşum.” “İnsan komşusunu selamlamadan geçer mi? “Niçin benden nefret ediyorsunuz?” ve bunlara benzer bin bir türlü sıkıcı sözler sarf ederdi. Ben işi pişkinliğe vuruyor ve adamın maksadını anlamamış gibi hareket ediyordum. Hâlbuki herifte yüz, surat yoktu, cüreti her gün bir kat daha artıyordu. Nitekim bir gün de posta ile bana gelen bir mektupla gazeteyi postacının elinden almış ve evime getirmişti. Kapıyı açınca, mektubumu vererek geri çekilecek yerde, beni adeta iterek kapının aralığına girdi ve “ne

güzel apartmanınız var", diyerek etrafına göz gezdirmeye başlamıştı. Kendisini zorla kapı dışarı edebildim. Bu mukavemetten sonra bir daha bana selam vermeyeceğini düşünüyor ve kendi kendime seviniyordum. Hâlbuki aynı günün akşamı herif gene kapımı çalmasını mı? Bu sefer de dişinin ağrıdığını bahane ediyordu. Bütün hiddetime rağmen kendisini içeriye aldım ve ağzını muayeneye başladım. Ağrıdığını söylediği dişte ne bir çürüklük ne de diğer bir hastalık izi görünmüyordu. Kendisine bir oyun oynamak ve aynı zamanda bir ders vermek için *"bu diş tedavi edilmez, derhal çekmek lazım. Yoksa apse yapar kanınızı zehirler"* dedim. Sapa sağlam dişini çekmeğe hazırlandığını görünce itirazlara başladı. *"Siz bir ilaç koyun kâfidir"* deyip yalvarıyordu. Komedyaı fazla uzatmak istemedim ve *"ben böyle diş tedavi edemem, lütfen başka bir dişçiye gidiniz"* dedim. Bunun üzerine adam maskesini atarak açıktan açığa ilanı aşk etmeğe başlamaz mı? Ne yapacağımı şaşırdım. Bereket versin, bekleme salonunda arkadaşlardan iki kişi vardı. Anı bir hareketle bekleme salonunun kapısını açarak *"buyurun"* deyince adam yavaşça *"alacağın olsun, ben de senden bir intikam alayım da gör!"* demiş ve yumruğunu sallayarak defolup gitmişti. Akli sıra intikamını aldı.

"-Bu Adam Eskişehir'de Benimle Ahbaplığa Başlamış ve Sonra Polise İhbar Ederek 15 Sene Mahkûmiyetime Sebep Olmuştur!"

Hraç, Henriette'in sözünü keserek:

– "İyi amma, daha evvel bunları bana söylemeliydin" dedi.

Sevgilimi bu kadar yakından takip eden ve aynı binada yaşadığı anlaşılan adamın kim olduğunu merak ediyordum. Fazla tahammül edemeyerek sordum:

– Allah aşkına bu adam kimdir?

Henriette cevap verdi:

– Canım anlayamadın mı? Bizim alt kattaki *"Kilikya Kütüphanesi"* sahibi Agop Serkisyan.

– Ben ne bileyim. Herifi tanımıyorum ki.

– Öyle ise bu adam rahat durmayacak tezviratına²⁴⁰ devam edecektir.

Hraç bu fikrime iştirak ettiğini söyleyerek:

– Hakikaten bu adam korkulacak bir adamdır, diyordu. Bu gibi tiplerden sakınmak lazımdır. Herifteki kurnazlığa bakın ki iki seneden beri aramızda yaşadığı halde en ufak bir şüphe dahi uyandırmamış, bilakis hepimizin emniyet ve itimadını kazandı-ğından kendisine merkezi umumide bir kat tahsis edilmiş ve mesuliyetli işler havale edilmiştir. Demek ki bu adam bütün faaliyeti-imizi günü gününe Fransızlara satıyormuş. Bazı gizli karar ve faaliyetlerimizin Fransızların kulağına nasıl gittiğine çok defa hayret ederdim. Meğer bütün bu işler bu herifin yastığı altından çıkı-yormuş. Durun bakalım, bu herifi yalandan tanıyan biri vardı. Geçenlerde bununla konuştuğumu görünce bana:

– Yahu sen bu adamla nasıl görüşüyorsun, korkmuyor musun? Diye sormuştu. Onun en emniyetli arkadaşlarımızdan olduğunu söylediğim zaman dostum:

– Siz: hepiniz, çocuksunuz, bu adamı benim kadar iyi tanıyan yoktur. Şeytan yok mu, ressamaların kuyruklu, boynuzlu olarak bize tersim²⁴¹ ettikleri şeytan, bu herifin yanında çırak bile olamaz.

Dostumun bu sarıh sözlerine rağmen arkadaşımızdır diye Agop'u müdafaa etmiştim. Neticede dostum *“bir gün sen de bana hak verirsin, temenni ederim ki tahmin edilmeyecek bir fenalık yapmasın!”* diyerek benden ayrılmıştı.

Henriette'le ben bir ağızdan sorduk:

– Bu dostun kimdi?

– Ben de onu düşünüyör, bir türlü hatırlamıyorum. Ha, hatırladım. Kasapyan'dı, Kasapyan, diyerek hemen telefona koştu, Kasapyan'ı buldu ve pansiyonumuzun adresini vererek derhal gelmesini söyledi.

²⁴⁰ Süslü yalan söylemeler, sahtekârlıklar

²⁴¹ Resmini çizmek, resmedilmek resmini yapmak

Yarım saat sonra orta boylu, başındaki saçları dökülmüş orta yaşlı bir adam pansiyonumuzun kapısını çalıyordu. Hraç yeni geleni bizzat karşılayarak bize:

– Dostum Kasapyan, diye takdim etti. Bizi de ona prezante ettikten sonra, arkadaşına hitaben şunları söyledi:

– Senden bir ricam var. Hatırlar mısın? Bir gün Agop Serkisyan hakkında bana bir şeyler söylemişsin. Bu arkadaşlar yabancı değil, Agop hakkında bildiklerini açıkça bize anlatır mısın?

Kasapyan bıyık altından gülererek:

– Ben sana bu adamdan sakın demedim miydi? Bak, daha bir şeyden haberim yok, fakat eminim ki herif müthiş bir oyun oynamıştır. Hatta oynadığı oyun o kadar müthiştir ki, aklınız ermemiş, inanmak istememişsiniz ve beni imdada çağırıyorsunuz, değil mi?

Tahminlerim kısmen doğrudur. Meseleyi ben sana sonra bütün tafsilatıyla anlatırım, sen bana bu herif hakkında bildiklerini söyle. Biz kendisini iki seneden beri tanıyoruz. Kuvvetli bir tavsiye ile bize gelmiş, bir müddet muhtelif işlerimizde çalışmış, gösterdiği muvaffakiyetler üzerine bazı işlerimizin idaresi kendisine terk edilmişti. Neticede bize ihanet ettiği ve para mukabilinde...

Kasapyan burada, Hraç'ın sözünü kesti:

– “Devam etme” boşuna yorulma, anladım, her şeyi anladım. Şimdi siz bu adamın kim olduğunu merak ediyorsunuz değil mi? O halde dinleyin, diyerek, Taşnak Fırkasının merkezi umumisinde tam iki sene müstesna bir mevki temin etmiş olan Agop Serkisyan hakkında şu malumatı verdi:

– Bu adam aslen İzmitlidir. Bu itibarla bize komşu sayılır, çünkü ben de İzmit'in karşısındaki Bahçecik'te doğmuş büyümüşüm. Agop'un çocukluk hayatını bilmiyorum, fakat gençliğinde birkaç defa İzmit hapishanesine girip çıktığını bilahare öğrendim. Kendisini ilk defa Umumi Harpte muallim bulunduğum Eskişehir'de gördüm. Bahçecikli olduğumu haber almış, beni ziyarete gelmişti. Kendisine hemşeri muamelesi yaptım. Birkaç defa daha ziyaretime geldi, canı sıkılmakta olduğunu ileri sürerek okumak için bir kitap veya roman istedi. Ben de tuttum birkaç kitap ver-

dim. İki gün sonra polisler evimi bastı. Bütün kitaplarımı topladılar ve beni karakola götürdüler. Bu dostluğun ilk mükâfatı idi...

– Bunun Agop’la ne münasebeti var?

– Müsaade edin, anlatacağım. Karakolda bana evimde birçok muzır kitap sakladığımı ve bu kitapları halka okutmakla komitacılık aşılamağa olduğumu söyleyerek beni Konya’daki Divan-ı Harbe göndereceklerini söylediler ve bir aç gün evvel Agop Serkişyan’a verdiğim iki kitabı bana gösterdiler. Bunların üzerinde Türkçe “muzırdır” kelimesi ile altında da Agop imzası vardı. Mesele anlaşılmıştı. Eskişehir’de dert anlatmanın kabil olamayacağını takdir ederek fazla ısrar etmedim. Beni Konya Divan-ı Harbi’ne gönderdiler. Divan-ı Harpte de uzun uzadıya isticvap edildim. Elimden geldiği kadar kendimi müdafaa ederek, kitaplarımın muzır olmadığını, alelaide romanlardan mürekkep olduğunu ileri sürerek bitaraf ve namuslu adamlara tercüme ettirilmelerini istedim. Bu isteğim kabul edilmedi. Reis, bir aralık Avrupa’ya gidip gitmediğimi sordu. Verdiğim müspet cevap üzerine İstanbul’dan Cenova’ya oradan da tahsil için Londra’ya gittiğimi işitince:

– Cenova, dediniz değil mi? Yani Taşnakların merkezi umumisinin bulunduğu şehir. Anlaşıldı. Anlaşıldı, dedi.

Cenova’nın İtalya’da, Taşnak merkezi umumisinin bulunduğu Cenevre şehrinin ise İsviçre’de bulunduğunu, benim İsviçre’ye ayak bile basmadığımı söylediğim halde, reis:

– Şimdi de tevil ediyorsun’ değil mi? diye bağırarak sözümü kesti. Neticede Cenevre’ye gittiğimden dolayı beş, Taşnak fırkasına mensubiyetim dolayısıyla on, ceman yekûn 15 sene hapse mahkûm edilerek Konya’nın umumi hapishanesine atıldım ve mütarekede ilan edilen affı umumi ile kurtulabildim.

– Agop’u bir daha görmediniz mi?

– Kendisini görmedim. Fakat birçok kurbanlarını hapishanede gördüm. Bunlardan aldığım malumat çok şayanı dikkattir. Eskişehir’de bir müddet daha kalan Agop orada büyük bir devlet adamı-

nın kızını baştan çıkarmış. Mesele meydana çıkınca ihtida²⁴² etmek ve Mahmut Şevket ismini takınmak suretiyle hayatını kurtarmıştır. Ancak artık Eskişehir’de barınamayarak Afyonkarahisar’a geçmiş ve orada ortalığı kasıp kavurmuştur. Bir müddet Afyon Lisesinde Fransızca muallimliği yapmış fakat bilahare Afyonkarahisar’daki Fransız harp üserasıyla sıkı münasebat tesis etmesi üzerine kendisinden şüphelendiklerini hissedince İzmir’e kaçmıştı.

“Artık Tereddüde Lüzum Yok, Derhal Buradan Kaçalım ve Avrupa’ya Gidelim!”

Afyonkarahisar’ında bulunduğu müddet zarfında birçok Ermeni’nin canını yakmış, muhtelif adamları tehdit etmiş, birçok ocaklar söndürmüştür. İzmir’deki hayatı meçhuldür. Orasını bile ne rastlayamadım. Konya’dan İstanbul’a dönüşümde kendisini Kabristan sokağında umumi merkezimizde görünce evvela gözlerime inanmamıştım. Arkadaşları ikaz etmek istedim, kimse beni dinlemek istemiyor, herkes “biz karışmayız” diyordu. Nitekim sen bile tereddüt ettin ve sözlerime inanmak istemedin. Azizim Eskişehir’de Türk polisiyle, Afyonkarahisar’ında Fransız esirleriyle teşriki mesai eden, İzmir’de meçhul bir hayat yaşayan birçok masum adamların kanına giren, genç kızları iğfal ettikten sonra hayatını kurtarmak için ismini ve dinini değiştiren bir adama nasıl emniyet edilir? Aynı zamanda hem komiteci, hem casus, hem Ermeni, hem Türk maskesini maharetle kullanan bu adamdan ben korkarım, azizim. Benim bildiğim bu kadardır. Üst tarafını siz bilirsiniz.

Bu hikâyeyi dinledikten sonra Agop’tan daha fazla korkmaya başlamıştım. Hraç’la Henriette’in de aynı fikirde oldukları yüzlerinin ifadesinden anlaşıyordu.

Kasapyan hikâyesini bitirdikten sonra dedi ki:

²⁴² Dininden dönmek

– Sizden bir ricam var. Bu sözlerim burada kalsın. Çünkü bu adamdan müthiş korkuyorum. Hiç kabahatim yokken beni dört sene hapishanede yatıran adam, foyasını meydana çıkardığımlı bilse başımı yeniden derde sokar.

Kasapyan'a istediği teminatı verdik. Hraç daha ileriye giderek:

– Bu dakikada senden ziyade başkaları tehlikede bulunuyor. Bu itibarla sözlerinizin buradan çıkmayacağına emin olabilirsiniz. Her halde verdiğiniz malumattan dolayı size çok müteşekkiz, dedi.

Biraz sonra Kasapyan pansiyonumuzdan ayrıldı. Hraç ve Henriette'le beraber baş başa vererek vaziyeti müzakere ettik. Neticede hiçbir şey belli etmemeğe karar verdik. Vakit hayli gecikmiş olduğundan Hraç müsaade istedi ve Henriette'e dedi ki:

– Yarın sabah Fransız zabiti gelirse Seri Jak'ın herhangi yeni bir rapor verip vermediğini bilhassa sormayı unutmayın. Şayet vermişse, zabıt bunları da muameleye koymadan hemen bize getirsin. Kendisine her defasında bol para veriniz. Herhangi mühim bir şey olursa ben size telefon ederim.

Hraç ayrılmak üzere elimi sıkarak:

– Yarın akşam toplantımız var. Ben gelip seni buradan alırım. Mamafih gündüz evden ayrılma, belki sana ihtiyacım olur. Şimdilik Allaha ısmarladık dedi ve gitti.

Henriette'le beraber yaşamaya başladığım günden beri ilk defa olarak neşesiz lir akşam geçirdik. Bidayette ehemmiyet vermediğim Agop Serkisyan'ın tezviratı beni de Henriette'i de düşündürmeğe başlamıştı. Bir aralık Henriette:

– Sevgilim, dedi, hatırlar mısın? Ben sana burada kalmayalım, Avrupa'ya gidelim, demiştim.

– Evet hatırlıyorum.

– Rica ederim, artık tereddüt etme derhal buradan uzaklaşalım. Bu herif bizi rahat bırakmayacak. Bir felaketten korkuyorum.

Henriette'i teskin etmeğe çalıştım. Sözlerime kanar gibi göründüğü halde endişesinin zail olmadığını hissediyordum. Gece yarısına kadar bu meseleyi konuştuk. Yatağıma girdiğimiz zaman

İstanbul'dan mümkün olduğu kadar süratle ayrılmaya karar vermiş bulunuyorduk.

Komiteci Tuzağı

Yorgunluk ve heyecan bizi bitap bir hale getirdiğinden öğleye doğru ancak uyanabildik. Henriette gözlerini açar açmaz seyahat projelerinden bahsediyor ve bir çocuk gibi seviniyordu. Kahvaltı esnasında da hep aynı mevzu etrafında konuşuyorduk. Birdenbire telefon çaldı. Telefon odasına koşan Henriette beş dakika sonra dönerek:

– Fransız zabiti telefon etti, kendisi gelemeyecekmiş, Pera Palas'ta beni bekliyor. Ben çabucak gider gelirim.

– Hraç telefon ederse ne diyeyim?

– Zabitin beni istediğini, Pera Palas'ta bulunduğumu oradan Kabristan sokağına uğrayıp işlerimi yoluna koyduktan sonra eve döneceğimi söylersin.

– Saat kaçta dönebileceğini tahmin ediyorsun?

– Zabitle fazla kalacağımı zannetmem. Çünkü o saat 2'de muhakkak dairesine dönmek mecburiyetindedir. Bir saat kadar da muayenehanede eğlenecek olursam, demek saat üç, üç buçuk sularında buraya dönmüş olurum.

– Başkası telefon ederse?

– Karşısına, Hraç'tan başka kim çıkarsa cevap bile vermez, telefonu kaparsın.

– Saat üçe kadar ben burada meraktan patlarım. Muayenehaneye dönüşünde hiç olmazsa bir telefon et.

– Peki, canım, oradan sana bir telefon ederim, diyerek beni öptü ve sokağa fırladı.

Yalnız kalınca, Boğaziçi'ne nazır balkona geçerek şezlonga uzandım ve sakin bir kafa ile vaziyetimi tetkik etmek istedim.

Henriette'in İstanbul'dan ayrılmak hususunda ısrar etmesini haklı bulmakla beraber, yakında İstanbul'a geleceğini bildiren hocam Hamparsum'u beklemeden uzaklaşmanın doğru olamaya-

çağını düşünüyordum. Diğer taraftan mensup olduğum fırkaya karşı bazı taahhütlerim de vardı. Bu meyanda müşkül bir mevkide bulunan ve benden başka itimat ettiği arkadaşı olmadığı anlaşılan Hraç'ı da yalnız bırakıp kaçmak doğru bir hareket teşkil etmeyecekti. Bundan başka hocam Hamparsum, bana emniyet etmiş, bana muayyen işler tevdi etmişti. Erivan'da vaziyetin karıştığı ve hocamın her an bana ihtiyacı olacağı bir sırada ben nasıl bir kadına kapılarak ortadan kaybolabilirdim.

Bütün bunları düşündükçe, hiç olmazsa hocam Hamparsum'un vüruduna kadar İstanbul'da kalmak mecburiyetinde bulunduğumu görüyordum. Bu şerait altında o zamana kadar Henriette'i oyalamaktan başka çare kalmazdı. Hoca'mın İstanbul'a muvasalatında vaziyetimi kendisine anlatır. Bana Avrupa'da herhangi bir iş vermesini rica ederim. Ricam kabul edilmediği takdirde ne yapacağımı da ancak o zaman düşünürüm.

Kendi kendime bu kararları verince içim biraz ferahlandı. Esasen bütün mesele kâfi karar vermektedir. Bir defa insan kararını verdi mi, üzüntüsünün yüzde doksanı derhal zail olur. Hayatta körü körüne yürümektense, muayyen bir hedefe doğru azimkâr adımlarla ilerlemek müreccahtır²⁴³.

Artık soğukkanlılığımı tamamen bulmuş olduğumdan bir daha bu meseleleri düşünmemek üzere gazeteleri gözden geçirmeğe başladım. Gazeteyi henüz elime almışken kapı zili çaldı. Yerimden kalkıp merdiven başına gidinceye kadar sokak kapısının açılıp kapandığını ve birisinin merdivenlere doğru ilerlediğini işittim.

Henriette'in bu kadar erken dönmesi mümkün olmadığına göre gelen her halde Hraç olacaktı. Bu tahminimde aldanmamıştım. Bir gece evvel düşünceli olarak bizden ayrılan arkadaşım neşeli bir şarkı söyleyerek karşıma dikilmişti.

Hayretle yüzüne baktığını görünce:

– Hayrola, bu gece galiba fena bir rüya gördün. Yoksa sabah sabah rahatsız mı ettik. Henriette nerede, daha uyuyor mu? Vay

²⁴³ Tercih edilen, seçilen

tembel vay Henriette, kalk bakılım, öğle oldu. Sen artık işi azıttın. Çok şükür muayenehaneye filan gittiğin de yok. Bu gidişle dışçılığı de unutacaksın.

Başımıza İş Açmağa Uğraşan Bu Üç İsimli Adamın Hakkından
Gelecek Çareyi Bulmuştuk

Arkadaşımı bu kadar neşeli görünce gayri ihtiyari güldüm. Hraç, hemen bundan da istifade etti ve:

– Ha, şöyle biraz gül be birader. Ne surattı o. Git şu Henriyet-te'i kaldır da bize bir şeyler hazırlasın, ben de kahvaltı filan etmedim, karnım zil çalıyor.

Henriette'in evde bulunmadığını, zabitle görüşmek üzere Pera Palas'a gittiğini, oradan muayenehanesine uğrayıp saat üçe doğru döneceğini söyledim ve:– Merak etme, o gelinciye kadar karnını doyuracak bir şeyler bulurum, esasen masa hazırdır. Biz de o işi daha biraz evvel yaptı idik, diyerek arkadaşımı sofranın başına götürdüm.

Hraç kahvaltıya başlamadan evvel iki kadeh konyak yuvarladı. Sonra sordu:

– Beni hiç bu kaklar neşeli görmemiştin, değil mi? Sebebini anlattırsam bana hak vereceksin. Azizim şu melun Serkis Agopyan meselesi beni çok düşündürdü. Bilhassa Kasapyan'ın verdiği iza-hatı dinledikten sonra bu herifin zannettiğimizden daha korkunç bir mahlûk olduğuna kanaat getirdim. İşin içerisine kadın meselesi de girince vaziyetin büsbütün vahamet kesp etmesi ihtimali artıyordu.

Kasapyan'ın izahatından sonra, Agob'un Henriette'ten intikam almak için her fenalığı gözüne alacağını anladım. Sizden ayrılırken hep bunu düşünüyor, bu adamı kimseye zarar vermeyecek bir hale getirmenin çarelerini araştırıyordum.

– Biz de bütün gece aynı endişede kıvrandık durduk.

– Neye karar verdiniz?

– Vallahi kat'i bir karar veremedik. Henriette çok korkuyor. İstanbul'dan gidelim diye tutturdu. Bulunduğum şerait içerisinde İstanbul'dan ayrılmama imkân var mıdır? Bunu düşünemedim bile, fakat Henriette'i teskin etmek için arzusunu tatmine çalışacağıma söz verdim. Bunun üzerine biraz müteselli oldu.

– Çok iyi yapmışsın. Kadının saç uzun akli kısa olur, derler. Vakıa şimdi kadınlarda uzun saç kalmadı gibi amma, akılları gene Havva annemizden tevarüs²⁴⁴ ettikleri hacimdedir. Bir pire için yorgan yakmak devri geçmiştir. Bir Agop Serkisyan için güzelim İstanbul feda edilir mi imiş? Dedim ya, kadın akli bu kadar olur. Sen bu işi bana bırak, meseleyi kökünden halledeyim de Serj Jak, Agop Serkisyan, Mahmut Şevket isimlerini taşıyan yüzü maskeli adam bile hayrette kalsın.

– Her halde yeni bir şey buldun?

– Yeni bir şey bulmadım, sadece bu adama Taşnak Fırkasının burnuna gülecek kabadayı olmadığını kendisine anlatacağım.

– Bana kalırsa, bu gibi adamlarla uğraşmak tehlikelidir. Kendisini muhitinizden uzaklaştırır, elindeki silahları alır bir tarafa atarsınız. Aksi takdirde fazla ehemmiyet vermiş olursunuz.

– Onu ben de biliyorum. Fakat şahsen kendisiyle uğraşacak değilim, bana müracaat ettiğinde, eskisi gibi kendisine dost muamelesi yapacak, hatta yardım bile vaat edeceğim. Darbenin nereden geldiğini bir türlü anlamayacaktır.

– Nasıl anlamayacak, derhal Henriette'ten şüphelenecektir.

– Kendisine oynayacağımız oyunun Henriette'in kuvvetleri fevkinde olduğunu takdir edecek kadar zekâsı vardır. Meseleyi sana anlatayım da bakalım bana hak verecek misin?

Dün gece sizden ayrıldıktan sonra bir müddet Beyoğlu'nda dolaştım. Açık hava iştahımı açmıştı Biraz yemek ve bir iki kadeh te atıştırma üzere Tokatlıyan'a gittim. Biraz sonra oraya İngiliz İstihbarat teşkilatı erkânından tanıdığım bir zabıt geldi ve beni görünce hemen masama yaklaştı. Meğer onunda canı sıkılmış,

²⁴⁴ Miras yoluyla geçme

konusacak, vakit geçirecek bir arkadaş arıyormuş. Hayli içtikten sonra Serj Jak isminde bir adamı tanıyıp tanımadığını sordum. Çakır keyif olan dostum bu ismi işitince:

– Bırak serseriysi, ikiyüzlü casusun biri, dedi ve sözlerine şu suretle devam etti: Bu adam geçenlerde bize müracaat ederek; Fransızların İngiliz menafı-i aleyhine faaliyette bulunduklarını, bu hususta mühim vesaik²⁴⁵ ibraz edeceğini bildirmiş ve kendisinin eskiden beri bir İngiliz muhibbi olduğunu göstermek için de Umumi Harpte Afyonkarahisar'daki üsera karargâhında esir bulunan iki İngiliz zabıtını kaçırdığını ilave etmişti. Kendisini çağırttım ve görüştüm. Elinde iddia ettiği gibi mühim bir vesika olmadığı anlaşıldı. Bununla beraber Fransızlarla temasta olduğuna kanaat getirdiğimden her ihtimale karşı kendisinden istifade etmek endişesiyle sözlerine inanır gibi göründüm. İngiltere'ye merbutiyetinden²⁴⁶ dolayı kendisini tebrik ederek bir miktar da para verdim. Ertesi günü derhal bu adam hakkında geniş bir tahkikat yaptırınca, herifin mahiyeti meydana çıktı. Meğer bu adam Umumi Harpte birçok karışık işlerde bulunmuş, ihtida etmiş, İzmir'de birçok İngiliz tebaasının mallarını gasp etmiş, İstanbul'a dönünce de fırkanızın mutemedi sıfatıyla Fransızlarla temas ederek hem size hem Fransızlara hizmet etmiş, daha doğrusu her ikinizi de atlatan, üstelik bizi de kafese koymak isteyen biri...

İkinci ziyaretinde müttefikimiz bulunan Fransızların her husustaki faaliyetlerinden haberdar olduğumuzu, Fransızların bizden gizli hiçbir iş görmediklerini söyleyerek nezaketle eline pasaportu verdim. Beni aldatmak hususunda fazla ısrar edince:

– Arkadaş dedim, karşındakine iyi bak. Biz adamın dimağını okuruz. Sen bir daha benim yolumda bulunmaya gayret et, seni ne Agop Sarkisyan ne de Mahmut Şevket kurtarabilir.

Faka basmadığımı görünce, şayanı hayret bir cüretle:

²⁴⁵ Vesikalar, belgeler

²⁴⁶ Merbutiyet: Bağlılık

– Namuslu bir adam sizinle teşriki mesai eder mi? Ben size malumat satmak istedim, siz hüviyetimle meşgul oluyorsunuz. Mesele o değildir ki Numunesini gösterdiğim mal işinize gelir mi gelmez mi? Gelmezse başka müşteri ararım. Bunda kızacak ne var?

Bereket versin, bu sözlerden sonra kendisini odamdan dışarıya attı, yoksa elimden bir kaza çıkabilirdi.

Dostumun bu sözleri üzerine dedim ki:

– O halde sizden bir şey rica edeceğim. Mademki bu adamı tanıyor ve ne gradoda²⁴⁷ bir mahlûk olduğunu biliyorsunuz, bana bir yardımda bulunmanızı rica ederim.

– O adama bir ders vermek için istediğini yaparım.

İngiliz zabıtinden bu teminatı aldıktan sonra, Agop Serkisyan'ın Fransızlara verdiği rapor muhteviyatını anlattım ve sırf Henriette'ten intikam almak için İstanbul'da müttefikin erkânına ve İngiliz, Fransız nazırlarına karşı suikastlar tertip edildiğine dair projeler uydurduğunu söyledim.

İngiliz zabiti derhal atıldı ve:

– Dur, dedi, şu herife bir oyun oynayalım. Raporu Fransızlara vermiş değil mi?

– Fransızlara vermiş amma bizim elimize geçti...

– Daha iyi. Şimdi beni iyi dinleyin. Bu adamın Fransızlar aleyhine bana sattığı ilk rapor bende duruyor. Onu sana vereyim. Fransızlara gösterdin mi, herifin işi tamamdır.

Hraç'ın ağzından bu müjdeyi işitince sevincimden yerimden fırladım ve Hraç'ı öperek:

– Rapor şimdi nerede, diye sordum.

Arkadaşlarımız Düzelmiş ve Bu Suretle de İstanbul'dan Kaçmak Fikri de Ortadan Kalkmıştı

²⁴⁷ Derece

Hraç, cebinden SerJ Jak imzasını taşıyan iki sayfalık uzun bir rapor çıkararak:

– İşte melunun canı elimizdedir. Neşemin sebebini şimdi anladın mı? Diye sordu.

Henriette bizi böyle pürneşe bulunca benim gibi o da hayretini zapt edememişti. Vaziyeti Kısaca kendisine anlattığımız zaman, zavallı kadıncağz sevincinden ağlamaya başlamıştı.

– Ne diye saklıyayım. Size itiraf edemiyordum. Bu heriften müthiş korkuyordum, diyordu.

Henriyet’e:

– Elân İstanbul’dan ayrılmak hususunda ısrar ediyor musun? ‘diye sorunca

– Ne münasebet, bu güzel şehir kolay kolay bırakılır mı, dedi.

Yemekte hep İngiliz zabitanın verdiği kurtarıcı rapordan bahsediyorduk, Henriette; Hraç’a:

– Çok rica ederim, bu raporu bana verin Fransızlara ben vereyim. Şu heriften intikamı ben almış olayım, diye yalvarıyordu.

Hraç ise, buna şöylece itiraz etti:

– Olmaz, senin bu işe karışman doğru olmaz. Bu raporu nereden elde ettiğini sordukları zaman ne cevap vereceksin? Membaini gösteremeyince bu sefer senden şüphelenecekler; kaş yapayım derken, göz çıkarmış olacağız.

Münakaşanın, uzayacağını görünce ben de şu teklifte bulundum:

– En doğrusu bu raporu Fransız zabitanine teslim etmektir.

Hraç, bu buluşumu çok beğendi. Henriette te bu fikre iltihak ettiğinden, raporun Fransız zabitanine teslimine karar verildi.

Fransız zabitanın ismi mevzu-u bahis olunca Henriette’e Pera Palas’taki mülakatının neticesini sorduk:

– Vakit bırakmadınız ki anlatayım, dedi ve şu izahatı verdi:

Agop yeni rapor vermemiş, fakat bu sabah telefon ederek yeni ve mühim mütemmim²⁴⁸ malumat elde ettiğini, bunları yarın

²⁴⁸ Tamamlayan, bitiren

sabah teslim edeceğini ancak bin liraya ihtiyacını olduğunu söylemiş. Zabit te bu teklifi kabul etmiş. Şimdi Agop yarın sabah yeni raporunu hamilen bizzat Fransız istihbarat dairesine gidecek ve raporunu teslim ederek bin lira isteyecektir.

Hraç kendini tutamadı ve:

– “*Mükemmel, mükemmel!*” diye bağırarak ayağa kalktı. Herif bin lira almak ümidiyle Fransızlara gidecek, fakat para yerine kim bilir ne alacaktır. Şu dakikada elimizde bulunan raporu gördüğü dakikada Agop’un yüzünü görebilmek için ne isterlerse verirdim doğrusu.

Hraç, Henriette’e Fransız zabitanı ne zaman göreceğini sordu.

– Yarın sabah daireye gitmezden evvel buraya uğrayacaktır.

– Çok güzel işte o zaman bu raporu kendisine verir vaziyeti izah ederiz. Bu işi bu suretle hallettikten sonra akşama icra komitesini rahat yürekle içtimaa davet eder, kara liste meselesini müzakere ederiz.

Sofradan kalktığımız zaman aramızda bu şekilde anlaşmış bulunuyorduk. Henriette kahvelerimizi pişirirken Hraç’la baş başa konuşuyorduk. Arkadaşım birdenbire:

– Az kalsın unutuluyordum. Hamparsum’un istediği malumatı tamamladım, dedi.

Bu hususta izahat isteyince:

– Üç sahada tetkiklerde bulunan arkadaşlarımız vazifelerini muvaffakiyetle bitirmişlerdir, diyerek elde edilen malumat hakkında şu izahatı verdi.

– Amerikalıların kat’i surette Ermenistan işlerine karışmama-ya karar verdikleri anlaşıldı. Miralay Hasken adındaki Amerikalının riyasetinde olarak Amerikan tetkik heyeti tarafından hazırlanan rapor, vaziyeti o kadar tehlikeli göstermiştir ki Washington hükümeti Ermenistan meselesiyle meşgul olmamak hususunda kararını vermiştir. Hatta bu karar İstanbul’daki Amerikan fevkalade komiseri Amiral Bristol’e da bildirilmiş. Fakat son derece gizli tutuluyor.

Fransızlara gelince, Ermenistan'dan ziyade Ermenilerle alakadar olmaktadırlar. Başlıca maksatları Kilikya'da kat'i surette yerleşmekten ibaret olduğu için oradaki Ermenileri kendilerine alet etmeğe çalışıyor ve Ermenistan'la zerre kadar alakadar olmuyorlar.

İngilizlere gelince: Onların da Kafkasya'dan çekilmeğe hazırlandıkları çok mevsuk kaynaktan haber alınmıştır. Bu şerait altında İtalya'nın vaziyeti öteden beri malum olduğuna göre itilâf devletlerine bel bağlamak caiz değil.

– Demek hocam Hamparsum yanılmıyormuş, dedim.

– Bilakis görüşlerinde büyük bir isabet olduğu bir defa daha meydana çıkıyor.

– Raporunuzu hazırladınız mı?

– Ana hatları hazırdır. Yarın akşam toplantımızdan sonra sana okurum. Sonra istersen sen de kısa bir şey yaz, ikisini beraber gönderelim.

Henriette, kahvelerimizi getirdiğinden muhavereyi kesmek mecburiyetinde kaldık. Bir müddet daha öteden beriden konuştuktan sonra Hraç sabahleyin erkenden gelmek üzere bizden ayrıldı.

İcra Komitesinin Fevkalade İçtimalı

Hraç'ın hareketinden sonra, Henriette'le Beyoğlu caddesinde bir gezinti yaptık. O tarihlerde Taksimden tünele kadar yürütmek, devri âlem seyahati yapmaya muadil²⁴⁹ sayılırdı, zira bu kadar kısa bir mesafede insan yetmiş iki buçuk milletin mümessillerine tesadüf edebilirdi. Afrika'nın kızgın güneşi altında derileri siyah köseleye dönmüş Senegallilerden, Avustralya ve Yeni Zellanda'nın, vahşi kabilelerinden tutunda, Japonlar, Çinliler, Filipinli - Amerika'daki kırmızı derili kabileler velhasıl dünyanın dört bucağındaki insan cesetleri İstanbul sokaklarını doldurmuştu.

²⁴⁹ Eşit, denk, eşdeğer

Kalabalık arasında bir müddet gezdikten sonra sokağa çıktığıma pişman olmuştum. Yüzde doksan dokuzu sarhoş olan işgal ordusu askerleri ikide bir, kadınlara tasallut²⁵⁰ ediyor, bu yüzden bazan kanlı hadiseler de çıkıyorlardı.

Daha Taksim meydanında iken sarhoş Amerikalı bahriyelilerden mürekkep bir grubun üzerimize doğru yürüdüğünü görmüş, herhangi bir hadiseye sebebiyet vermemek için süratle karşı kaldırıma geçmiştik.

Beyoğlu Cadde-i kebir denilen, fakat hakikatte bir soba borusundan farksız olan incecik, daracık dehlize girince nazariyattan fiiliyata dökülen tasallutların elinden Henriette'i kaçırmak için bir lokantaya iltica etmek mecburiyetinde kaldım.

İki saat kadar orada kaldıktan sonra bir otomobile atlayarak Büyükdere'ye kadar bir gece gezintisi yaptık. Ay ışığı ile ve mükemmel bir havada yapılan bu gece gezintisi, bozulan asabımı tamamen tamir etmişti.

Beyoğlu caddelerini Şanghay sokaklarına benzeten işgal kuvvetleri, donanmalarına, toplarına, tüfeklerine rağmen tabiatın güzelliğini bozamamışlardı. Ay, her zamankinden daha parlak bir şekilde sakin Boğazın gümüş sularını okşuyor. Beyoğlu sokaklarını aydınlatan rengârenk elektrik ışıklarını karanlıkta bırakıyor onların Boğaziçi'ne kadar uzamasını menediyordu. Boğaziçi'nin sükûnetinde korkunç bir şey hissediliyordu.

“– Akşama İcra Komitesi toplanacak, Agop Hakkında Orada Karar Veririz!

Bir dağın tepesinde Henriette'le yan yana saatlerce bu eşsiz manzarayı seyrettikten sonra, gece yarısına doğru eve döndük. Pazar yeri halini almış olan Taksim Meydanı alkol ve ter kokuyordu.

²⁵⁰ Musallat olma, satışma

Sabahleyin bizi uykumuzdan Hraç uyandırdı. Meğer Agop Serkisyan'ın İngilizlere sattığı raporu bize teslim etmeği unuttuğu için bizi Fransız zabıtinden daha evvel görmek istemiş imiş. Buna mukabil biz de kendisini zorla kahvaltıya alıkoyduk. Biraz sonra Fransız zabiti de geldi.

Henriette, Hraç'ın getirdiği raporu alarak zabitle konuşmaya gitti ve yirmi dakika sonra sevincinden oynayarak yanımıza döndü.

Henriette, sevincinin sebebini şöyle izah ediyordu:

– Agob'un raporunu kendisine verdiğim zaman, zabıt az kal-sın boynuma sarılacaktı. Ne kadar memnun olduğunu tarif ede-mem. Durmadan bana teşekkür ediyor ve hayatını kurtardığımı söylüyordu.

– Neden, yeni bir şeyler mi cereyan etmiş yoksa?

– Hayır, yeni hiçbir şey yok. Yalnız zabıt Agop'tan fevkalade korkuyormuş. Tasavvur edin. Zabıt, Agop'un mühim bir raporunu kaybetmişti. Agop bu rapor hakkında mütemmim malûmat getire-rek 1000 lira istiyordu. Zabıt 1000 lirayı nereden bulacaktı? Bulup verdiği takdirde Agop'un raporunu da amirlerine vermek mecbu-riyetinde kalacaktı. Parayı vermezse bu sefer de Agop gidip büyük-lerine kendisini şikâyet edebilirdi. Zavallı adam bir taraftan bana verdiği sözü tutmak için fedakârlıklarda bulunurken, diğer taraf-tan, işini ve belki de hayatını kaybetmek tehlikesi karşısında bulu-nuyordu. Bu derece müşkül vaziyette bulunan bir adam verdiğim müjdeden sevinmez olur mu idi? Zavallı adam gözyaşları dökerek mütemadiyen ellerimi öpüyor ve:

– Artık bu heriften korkmam, istediği kadar hakkında şikâyet-te bulunsun. Casus olduğunu bildiğim için raporlarına, sözlerine ehemmiyet vermedim, der kendimi kurtarırım, diyordu.

Yanımda fazla duramıyor, bir dakika evvel daireye dönmek is-tiyordu. Kendisine bir miktar da para vermek istedim, bir türlü kabul ettiremedim.

Hraç müdahale ederek;

– Bir dahaki sefere muhakkak para veriniz. Para almazsa vereceğimiz para ile bir hediye alıp veriniz. Unutmayınız ki dünyada menfaatten sadık dost yoktur, diyordu.

Hepimiz neticeden memnunduk. Tehlikeli bir düşmandan kurtulmuştuk. Ancak Agob'un, firkada vaziyeti, henüz kararlaştırılmamıştır. Bunu Hraç'a sorduğum zaman şu cevabı aldım:

– Bu akşam saat altıda icra komitesi toplanacaktır. Münasip fırsat zuhur ederse, bu meseleyi orada mevzuu bahsederiz. Olmazsa onu seninle ayrıca düşünerek icabına bakarız.

– Bana kalırsa bu gibi meselelerin meclislerde görüşülmesi doğru değildir.

– Ne demek istiyorsun?

– Jak Deronyan'ın davasını meclislerde mi gördünüz?

Hraç bu sualime cevap vermedi... Sadece ayağa kalktı, elimi sıkı ve:

– Allaha ısmarladık hakikatli arkadaşım. Akşama görüşürüz. Sen, beş buçukta bana gel dedi ve Henriette'i de selamlayarak yazıhanesine gitti.

Saat tam beş buçukta Kabristan sokağındaki 37 numaralı binaya gittim. Kapıcı kimi aradığımı sorunca dışçıye gideceğimi söyleyerek Henriette'in dairesine çıktım. Henriette beni görür görmez:

– Nerede kaldın, Hraç seni bekliyor, çabuk yanına çık, diyerek beni gizli merdivene doğru götürdü.

Hraç'ın odasına girdiğim zaman arkadaşım telefonla konuşuyordu. Beni görünce telefondaki muhaveresine devam etmekle beraber, eliyle beni yanına çağırdı.

Ben masasına yaklaştığım zaman, o da mükâlemesini²⁵¹ bitirmişti.

– Nerede ise şimdi öteki arkadaşlar da gelecek, hâlbuki ben seninle mühim bir mesele görüşeceğim, dedi.

Meselenin mahiyetini sordum. Şu izahatı verdi:

²⁵¹ Karşılıklı konuşma

– Yarım saat evvel Cenevre’den çok mühim bir mektup aldım. İşte mektup burada duruyor.

– Neden bahsediyor?

– Talat Paşa’dan

– Ne münasebet?

– Vaziyeti sana iki satırla hülâsa edeyim. Kara liste meselesinden haberin vardır. Tiflis merkezinin bu işi nasıl bize terk ettiğini de biliyorsun.

– Evet, bunları biliyorum.

– Bu mesele hakkında Kafkasya ile aramızda cereyan eden muhaberatı malumat fırkamızın Cenevre’deki Avrupa merkezine de bildirmiştim. Cenevre merkezi de bu işin tarafımızdan olmasına muvafakat etmiş ve neticeden kendisinin haberdar edilmesini istemişti. Bugün aldığım mektup bütün planlarımızı alt üst edecek mahiyettedir.

– Tehlikeli bir vaziyet mi var?

– Derhal önüne geçmezsek tehlikeli bir vaziyet ihdas²⁵² olunabilir. Cenevre merkezi Londra’dan aldığı mevsuk malûmata atfen İngilizlerle Talat Paşa arasında gizli müzakereler cereyan ettiğini haber almıştır?

– Müzakerelerin maksadı neymiş?

– İttihatçıları, bilhassa Talat Paşa’yı ve en yakın arkadaşlarını yeniden Türkiye’de iş başına getirmek.

– Siz buna imkân veriyor musunuz?

– Dünyada her şey mümkündür. Cenevre merkezi de telaşa düşmüş, İttihatçıların tekrar iş başına geçmemesi için derhal tedbir alınmasını ve ilk iş olarak kara listenin tatbikini istiyor.

– Kara listenin tatbiki meselesi ayrı bir iştir, fakat ben İngilizlerin İttihatçıları tekrar Türkiye’de iş başına getireceklerine inanamam.

– Bu hususta mektupta sarahat vardır. Biraz sonra mecliste mektubu okuyacağız, görürsün.

²⁵² Yeni bir şey ortaya çıkarma

– Ne olursa olsun, ben şahsan buna ihtimal vermiyorum.

Merkezi icra komitesi azasından iki kişinin odaya girmesi üzerine muhaveremiz kesilmişti. Hraç bunları bana arkadaş Amaduni, arkadaş Savarş adlarıyla takdim etmişti. Birincisi Kafkasyalı olduğu şivesinden belli olan şişmanca, orta boylu, sakallı bir adamdı. İkincisine gelince, İstanbul'a geldiğimden beri adını en çok işittiğim adamdı. Bunun sebebi de arkadaş Savarş'ın fırkamızın naşiri efkârı olan Çağadamard gazetesinin başmuharriri olması idi. Bu sanat ona mümtaz bir mevki temin etmişti.

Kalemi çok kuvvetli olan bu genç arkadaşın yazıları fırka muhitinde ve umumiyetle Ermeni mahfilinde emir telakki edilirdi. Biraz sonra kendisini Kafkasya'dan tanıdığım Vahakn adındaki arkadaşla bir daha görmediğim için ismini hatırlayamadığım bir doktor daha odaya girmişlerdi.

Beyoğlu'ndaki Taşnak Merkezinde Öldürülecek İttihatçıların Listesini Hazırlamak İçin Toplanmıştı

Bir müddet öteden beriden konuşulduktan sonra Hraç saat altı olduğunu bildirerek meclisi açtığını ilan etti.

Şimdi herkes Hraç'ın büyük masasının etrafında ahzi mevki etmiş, onu dinliyordu. Arkadaşları üzerinde büyük bir nüfuzu olduğu tavır ve hareketinden belli olan Hraç söze başlayarak dedi ki:

– Arkadaşlar, bugün bazı mühim meselelerin tetkiki için fevkalade içtima halinde toplanmış bulunuyoruz. Bunların başında hepinizin bildiği kara liste meselesi vardır. Biliyorsunuz ki, Kafkasya merkezi ile aramızda cereyan eden uzun muhabereleden sonra kara listenin tanzimi vazifesi bize tevdi edilmişti. Aradan geçen müddet zarfında birçok hadiseler cereyan ettiğinden maalesef şimdiye kadar bu mühim mesele ile uğraşamadık.

Çağadamard gazetesi başmuharriri Şavarş, burada Hraç'ın sözünü keserek:

– Benim hatırladığına göre, bu meseleyi tehir etmiş değildik. Sadece Avrupa merkezinin de reyini sormuş, oradan gelecek cevabı bekliyorduk, yoksa kara listeyi tanzim etmek yarım saatlik bir iştir.

Diğer arkadaşlar da Şavarş'a hak verince Hraç cevap verdi:

– Avrupa merkezinin fikrini sorduğumuzu biliyorum. Benim demek istediğim şudur ki Avrupa'dan gelecek cevaba intizaren²⁵³ biz bu sahada bir adım bile atmadık, atamadık. Bu sözleri kendi kendimizi tenkit etmek için değil, hakikati meydana çıkarmak için söylüyorum. Yoksa bu işte hiç birimizin kastı yoktur ve olamaz... Hâlbuki bugün vaziyet büsbütün yeni bir şekil almış bulunuyor. İsimleri kara listenin başında geçecek adamlar yeniden Türkiye'nin başına geçmek üzere bulunuyorlar.

Sakallı Anadui bu sözler üzerine ayağa kalkarak ve yumruğunu havada sallayarak:

– Taşnak Fırkası daha ölmemiştir, diye bağırdı.

Arkadaşlar hatibin bu sözlerini şiddetle alkışladılar. Hraç, müzakerelerin ihlal edilmemesini ihtar ederek şunları ilave etti:

“-Heyecana kapılmağa lüzum yoktur... Şu dakikada beklemediğimiz bir vaziyet karşısında bulunuyoruz... Vaziyeti etrafıyla ve soğukkanlılıkla tetkik etmek mecburiyetindeyiz... Unutmayalım ki Ermeni davasının mukadderatı vereceğimiz kararlara bağlıdır... Fırkamız ölmediğini sözde değil, kendisine terettüp²⁵⁴ eden vazifeleri bihakkın ifa etmekle ispat etmiş olacaktır.

Arkadaşlardan biri müdahale etti:

– O halde lütfen yeni vaziyeti izah eder misiniz? Dedi.

– Evet, ben de bunu istiyorum, dedi, devam etti:

– Cenevre merkezinden bugün aldığımız bir mektup yeni vaziyet hakkında mufassal malumat veriyor. Müsaade ederseniz evvela bu mektubu okuyalım. Sonra herkes mütalaasını söyler, bu suretle müspet bir netice elde ederiz.

²⁵³ Beklemek

²⁵⁴ Gerekme

Bu teklif müttefikin kabul edildiğinden, arkadaş Vahank, reisine kendine verdiği mektubu okumaya başladı. Bu mektup Taşnak Fırkası “*Garp Bürosu*” mührünü taşıyor ve:

“Başta müttefik devletleri olmak üzere Avrupa ve Amerika Ermenileri Ermeni davasını terk etmiş bulunmaktadır. Ermeni davasının tabii müvekkili olan fırkamız bu vaziyet karşısında dünya efkâr-ı umumiyesine tesir icra edecek faaliyette bulunmaya karar vermiştir. Teferruatı bilahare bildirilecek olan bu faaliyetin başında Ermeni milletinin büyük düşmanlarının imhası gelmektedir. Bu hususta fırkamızın muhtelif merkezleri arasında tam bir itilaf mevcut olduğu memnuniyetle kaydedilen bir hadise teşkil etmektedir. Bu hususta tanzim edilen kara listenin İstanbul merkezi tarafından tanzimine merkezimiz dahi muvafakat etmektedir. Zira mahallinde bulunması itibariyle İstanbul merkezi Türkiye’de cereyan etmiş ve etmekte olan hadisleri yakından tetkik ederek hakiki mesuliyetleri meydana çıkaracak vaziyettir. İleride kara listenin tevsii lüzumu hissedildiği zaman, Avrupa’ya ait listenin tarafımızdan, Rusya’ya ait listenin Kafkasya merkezi tarafından tanzimine derpiş edilecektir. Bu itibarla bir an evvel size terettüp eden vazifenin ikmalî için derhal tedbir almanız lazım gelmektedir. Bu sahada en ufak bir tereddüt veya teahhür tamiri kabil olmayan felaketlere sebep olabilir. Londra’dan aldığımız mevsuk malumata nazaran, eski sadrazam Talat Paşa İngiliz Başvekili David Lloyd George ve diğer bazı İngiliz ricaline mektuplar yazarak Türkiye’nin nasıl ve ne şerait altında Umumi Harbe girdiğini izah etmiştir. Başta kendisi olmak üzere İttihatçıların İngiltere’ye düşman olmadığını anlatmış ve bunu fiilen ispat etmek için Türkiye’ye avdetlerine müsaade edildiği takdirde İngiltere ya da İngilizlerle teşriki mesai edebileceğini bildirmiştir. Sadrazam Talat Paşa aynı zamanda Enver Paşa’nın da Asya’da İngiliz’le teşrik-i mesai edebileceğini bu suretle tarafeyn için büyük faydalar temin edebileceğini ilave etmişti. Şayan-ı itimat kaynaklardan aldığımız malumata göre İngilizler gayri resmi surette Talat Paşa ile müzakarelere girişmeğe karar vermişlerdir. Bu müzakerelerin nerede ve

kimlerin vasıtasıyla yapılacağı henüz belli değildir. İngilizlerin Talat Paşa'nın müracaatından bizi resmen haberdar etmemeleri vaziyetin aleyhimize inkişaf etmek ihtimalini arttıracak mahiyette bir hareket telakki ediyoruz. İttihatçıların bugünkü şerait altında memlekete dönmeleri kabil görülmemekle beraber, İngilizlere de emniyet edilmeyeceğini göz önünde tutarak yeniden yolumuzun üzerine çıkan ittihatçıları yolumuzdan uzaklaştırmak mecburiyetinde bulunuyoruz. Bütün bu sebeplerden dolayı, şimdiye kadar tanzim ettiğinizi ümit ettiğimiz kara listenin derhal tatbiki lazımdır. Son zamanlara kadar Berlin'de bulunan Talat Paşa'nın izini kaybetmiş bulunuyoruz: Paşa'nın izini tekrar meydana çıkarmak üzere icap eden tedbirler alınmıştır. Bu hususta İngilizler de bizden yardım istediklerinden İngilizlerin de Paşa'nın izini kaybettikleri ve ondan endişe ettikleri anlaşılıyor. Talat Paşa'yı İstanbul'dan tanıyan arkadaşlar Paris'ten ve Cenevre'den derhal Berlin'e hareket etmişlerdir. Bunlar Almanya'nın her tarafında araştırmalar yaparak Paşa'yı bulmaya çalışacaklardır. Ancak bulunduğu takdirde bir defa daha elimizden kaçmaması için kara listeyi tatbik edecek adamların derhal seçilmesi ve tarafımıza gönderilmesi lazımdır. İşin üst tarafını kemali emniyetle bize terk ediniz. Ehemmiyetine ve müstaceliyetine²⁵⁵ binaen derhal işe başlayarak neticenin tarafımıza bildirilmesini rica ederiz. Her ihtimale karşı azami ke-tumiyet muhafaza edilmesi ve mukarreratımızdan en yakın arkadaşların bile haberdar olmamasına dikkat edilmesi ehemmiyetle tavsiye olunur”.

Kara Listeye İsimleri Yazılan İttihatçıları Öldürecek Fedailerin Seçilmesi Çok İtina İsteyen Bir İşti

Bu mektup bütün arkadaşlar üzerinde derin bir tesir icra etmişti.

Sükûtu ilk defa ihlal eden Savarş:

²⁵⁵ Acele yapılması gerekmek, ivedilik

“– Arkadaşlar, dedi, bu mektuptan anlaşıldığına göre kaybedecek bir dakikamız bile yok, derhal işe başlayarak kara listeyi hazırlayalım.

Amadoni– Kara listeyi tanzimle iş bitmiyor ki. Ayrıca kara listeyi tatbik edecek adamların da tarafımızdan seçilmesini istiyorlar.

Vehakn– Evet, bu teklif biraz gariptir hem acele ediyor hem de buradan adam istiyorlar. Avrupa’da tedhişçi yok mu?

Doktor– Yok olur mu, tabii vardır, fakat buradan gidecek adamlar Avrupa’dan tedarik edilecek adamlar arasında fark vardır. Paşa’yı takip edenler buradan giden adamlar olsa idi izini kaybederler miydi?

Savarş– Buradan tedhişçi seçtiğimiz takdirde mesele yayılacak, herkesin haberi olacaktır.

Amadoni– Ben yalnız listenin tanzimini, tedhişçilerin intihabını da Cenevre merkezine terkini teklif ediyorum.

Hraç– Arkadaşlar, şimdilik meseleyi dallandırmakta bir fayda yoktur. İlk yapılacak iş kara listeyi hazırlamaktır. Esasen bundan evvel hazırlanmış bir listemiz vardır. Onu bir defa daha gözden geçirir, münasip göreceğiniz tashihleri yapar, bu işi biz hallederiz. Tedhişçi meselesine gelince; bu mesele çok naziktir. Şu dakikada herhangi bir adamı seçecek vaziyette değiliz. İntihap edilecek adamlarda muayyen şartlar aranacaktır. Sonra bulunacak namzetler arasında en iyileri tercih edilecektir. Bu iş öyle zannedildiği gibi bir iki günde yapılamaz. Tedhişçi seçmek meselesiyle uğraşmak üzere bir komisyon seçelim, bu komisyon derhal tetkiklere başlasın ve mümkün olduğu kadar kısa bir müddet zarfında bize bir namzet listesi getirsin. Bu listeyi ayrıca aramızda tetkik eder, kat’i kararımızı veririz.

Reisin bu teklifi üzerine Hraç ve Savarş’tan mürekkep bir komisyon seçildi. Bilahare Hraç’ın teklifi üzerine beni de komisyona aldılar.

Bu suretle teşekkül eden üç kişilik komisyon derhal faaliyete girecekti. Bu işin hallinden sonra, Hraç:

– Gelelim kara listenin tanzimine dedi. Biraz evvel söylediğim gibi elimizde evvelce hazırlanmış bir liste vardır. Bu listenin başında Sadrazam Talat Paşa'nın adı var. Hazırlanan bu ilk listede 50 isim mevcut. Müsaade ederseniz okuyalım.

Savarş– İşi uzatmaya ne hacet var? Bugün bizi meşgul eden en mühim mesele Talat Paşa'nın şahsıdır. Evvela onun hakkındaki fikirlerimizi söyleyelim.

Amadoni– Hayır, mesele yalnız Talat Paşa ile bitmez, Enver'i, Cemal'i, Bahaeddin Şakir'i ne yapacaksınız? Onlar serbest kaldıkça korktuğumuz tehlike daima mevcut olacaktır.

Doktor– Müzakeremizi uzatmamak üzere benim bir teklifim var, Talat, Enver, Cemal başta olmak üzere İttihat ve Terakki merkezi umumisi azalarının ve mesul murahhaslarının isimlerini bilâistisna kara listeye dâhil edelim. Listenin kat'i şeklinin tanzimini de biraz evvel seçtiğimiz üç kişilik komisyona havale edelim. Biz burada bu işi bir haftada bitiremeyiz.

Bu teklif reye kondu ve ekseriyetle kabul edildi ve üç gün sonra tekrar toplanmak üzere içtimaa nihayet verildi.

Tedhişçi Nasıl Seçilir?

Meclis dağıldıktan sonra, Hraç'la beraber gizli kapıdan Unyon Fransez binasına geçtik. Ve oradan sokağa çıktık. Pera Palas'ın önünden geçerek Tepebaşı'na, oradan da Galatasaray'a doğru ilerledik. Tokatlıyan'ın önüne gelince, Hraç bir iki kadeh bira içmek teklifinde bulundu.

Biraz sonra ufak bir masanın başında karşı karşıya oturmuştuk. İkimizi de düşünüyor ve pek az konuşuyorduk. İkinci kadehten sonra Hraç'ın dili açılmaya başladı. Ne düşündüğümü sorunca:

- Bu akşamki hadiseleri düşünüyorum, dedim.
- Verilen kararlara ne dersin?
- Bu işin içerisinde nasıl çıkacağımızı bilmiyorum.
- Zannettiğin kadar zor değil.

– Evet, kara listeyi tanzim etmek bir şey değildir, fakat asıl mesele öteki

– O da zor değil, İstanbul'da binlerce arkadaşımız var. Bunların arasında beş on tedhişçi bulamaz mıyız?

– Bulmasına buluruz, fakat bu işi görececek adam bulabilir miyiz?

– Bir defa 50– 60 namzet bulalım, onların arasından en iyilerini seçeriz.

– 50– 60 kişiye açılacak mısınız?

– Ne münasebet! İstanbul'un muhtelif semtlerinde şubelerimiz yok mu? Yarın bütün şubeler mahrem bir tamim gönderir, merkezi umumiyye ikişer emniyetli fedai göndermelerini isteriz. 24 saat sonra yüzlerce adam gelmezse ellerimi keserim.

– Ben buna taraftar değilim. Belki bu şekilde iki yüz adam bulabiliriz, fakat iki yüz adamın merkezi umumiyye müracaat etmesi her halde nazarı dikkati celbeder. Biz daha kararımızı vermeden meseleden dünya haberdar olur.

– O halde bu işin içerisinde nasıl çıkacağız?

– Ben bir şekil düşündüm, fakat ne dereceye kadar muvafık olduğunu bilmem.

– Söyle bakalım.

– Bugünkü Çağadamard da bir ilan okudum. Erzurumlu Ermeniler yarın akşam bir toplantı yapacaklarmış.

– Ondan ne çıkar. Yalnız Erzurumlular değil, Sivaslıların, Erzinanlıların, Bandırmalıların, İzmitlilerin velhasıl Anadolu'nun her tarafındaki Ermenilerin ayrı ayrı cemiyetleri var. Bunlar haftada bir, on beş günde bir kendi aralarında toplanır.

– Mükemmel! Bu toplantılardan istifade etmeliyiz.

– Ne gibi?

– Mesela yarın akşamki Erzurumluların toplantısından işe başlayabiliriz. Şayanı itimat Erzurumlu bir arkadaş vardır, tabii...

– Çok...

– Onlardan birini çağırır ve yarın akşamki toplantıda İttihat ve Terakki aleyhinde şiddetli bir nutuk söylemesini tavsiye edersiniz.

Hatip bilhassa Talat Paşa'ya ve arkadaşlarına hücum edecek, halkı heyecana getirmeğe çalışacaktır. Bu esnada evvelce halk arasına karışmış diğer şayanı itimat bir arkadaş da:

– “Kahrolsun İttihatçılar... Hepsini öldürmeli!” diye bağıracaktır.

Halk arasında heyecana kapılan ve “ben öldürürüm” diyenler bulunacaktır. İşte en iyi namzet kendiliğinden ve kimsenin nazarı dikkatini celp etmeden seçilmiş olur.

Hraç, bu buluşumdan dolayı beni tebrik ederken, ben devam ediyordum:

– Bu suretle her akşam muhtelif semtlerdeki cemiyetleri toplantıya davet eder, aynı usulü tatbik etmek suretiyle nasılsa 5– 10 kişi buluruz. Sonra bunların arasından en iyilerini seçmek güç bir şey olmaz.

Hraç hemen kalem kâğıt çıkardı ve İstanbul'da mevcut cemiyetlerin isimlerini yazdı. 15– 20 cemiyet vardır. Bunlar kâfi gelmediği takdirde ayrıca fırkanın gençlik ve spor teşkilatlarından da aynı şekilde istifade etmeğe karar verildi. Bunu müteakip Hraç telefona koşarak listesini hazırladığı cemiyetleri birbirini takiben içtimaa davet edilmesini Cağadamard başmuharririne söylemişti. Ertesi günü Cağadamard Gazetesinde neşredilen uzun bir davet listesi, İstanbul'da mevcut bilumum teşkilatları ayrı ayrı toplantıya davet ediyordu.

Sabahleyin erkenden Hraç'ın yazıhanesine gittim. Beni görür görmez:

– İyi ki geldin, şimdi buraya bir genç gelecek, kendisine icap eden talimatı vereceğim, sen de yanımda bulun dedi.

Filhakika biraz sonra, Henriette bir genci Hraç'ın odasına getiriyordu.

Hraç, uzun boylu, zayıfça, gözlüklü bu gencin elini sıkarak, bir koltuk gösterdi ve bizi birbirimize takdim etti.

Hraç söze başlayarak gence sordu:

– Arkadaş Köseyan! Bu gece toplantınız var mı?

– Evet, bazı hemşeriler gelmiş, aç ve sefil bir haldedirler. Onlar için iane²⁵⁶ toplayacağız.

İttihatçıları Öldürecek Tedhişçiler, Nutuklarla Heyecana Getirilen Ermeni Dinleyiciler Arasından Nasıl Seçiliyordu?

- Nutuk söyleyecek misiniz?
- Evet, öyle bir niyetimiz var...
- Kimler söyleyecek?
- Üç nutuk söylenecek... Birini de ben...
- Mevzuunuz nedir?
- Yeni gelen hemşerilerimizin vaziyetini anlatacak, diğer hemşerileri yardıma davet edeceğim.
- Başka!
- Bu kadar...
- Kâfi değil...
- Başka ne diyebilirim...
- Bu adamları bu hale getirenlerden bahsetmeyecek misin?
- Bunları bu hale getiren Umumi Harptir.
- Hayır, İttihatçılardır, daha doğrusu Talat Paşa ve arkadaşlarıdır.
- Fakat
- Fakatı filan yok, bu hakikat daima tekrar edilmelidir.
- Orasını biliyorum, fakat bu adamlar tehcir de edilmemiş, bütün hemşeriler bilir...
- Nereden buraya gelmişler?
- Ruslar Erzurum'dan çekilirken bunları zorla Kafkasya'ya götürmüşler, bunlar orada sefil olmuş, kimse yüzlerine bakmamış buraya gelmeğe mecbur olmuşlar...
- Erzurum'dan kimse tehcir olmadı mı?
- Oldu tabii!

²⁵⁶ Yardım, bağış

– O halde mesele yoktur. Birkaç kişinin istisnası bir şey ifade etmez. Şimdi beni dinle arkadaş Köseyan! Bu akşamki nutkunda İttihatçılara karşı şiddetli hücumlar yapacaksın. Heyecanlı bir hitabe irat edeceksin. Bunu senden talep ediyorum.

– Emredersiniz...

– İttihatçılar olmasa idi, Türkiye harbe girmeyecek, Ruslar memlekete girmeyecek, bu adamları yerlerinden yurtlarından çıkarmayacaklardı. Anladın mı?

– Anladım...

– Bu gece muvaffakiyetli bir nutuk irat edecek olursan hakkında hayırlı olacaktır.

– Sizi tatmin etmek için elimden geleni yapacağım.

Genç Erzurumlu'ya bu talimatı verdikten sonra, Hıraç ayağa kalktı, duvarın köşesindeki büyük kasasını açtı ve 50 lira getirerek Köseyan'a uzattı ve:

– Yardıma muhtaç olan hemşerilerinize 50 lira veriyorum. Yalnız isim falan vermezsiniz, sadece bir vatandaşın hediyesi diye ilan edersin dedi.

– Köseyan parayı alarak:

– Hemşerilerim namına derin teşekkürlerimi bildiririm. Bu parayı Talat ve arkadaşlarının zulmünden kurtulan bir vatandaş tarafından teberru²⁵⁷ edildiğini ilan etmek suretiyle heyecanlı bir nutuk söyleyeceğim, dedi ve tekrar tekrar teşekkür ederek, geldiği yoldan geri döndü.

Köseyan sözünü tuttu ve ümidimizin fevkinde büyük bir muvaffakiyet kazandı. Erzurumluların toplantısında irat ettiği nutuk büyük bir heyecan uyandırmış, halk müteaddit defalar “kahrolsun İttihatçılar!” diye bağırıyordu. Tam bu esnada evvelce halk arasına karışan bir adam “hepsini birden öldürmeli” diye bağırınca hatip kendinden geçerek

– O şerefli vazifeyi bana bırakın! Diye bağırıyordu. Halk arasında birkaç kişi daha “Biz de beraberiz” diye kürsüye atlamışlardı.

²⁵⁷ Bağış, bir malın veya paranın karşılıksız olarak verilmesi

Toplantı neticesinde o gece 2500 lira iane de toplanmıştı. İçtima bitince Köseyan geç vakte kadar dairesinde beklemekte olan Hraç'ı ziyaretle, olup bitenleri anlattı:

Hraç'la beraber Köseyan'ı tebrik ettik, Hraç daha ileri giderek:

– Yarından itibaren seni Talebe Birliğine reis tayin ediyorum, dedi

Ve sözüne devamla Erzurumluların toplantısında heyecana kapılarak “biz beraberiz” diyerek kürsüye koşan gençleri yarın kendisine takdim etmesini istedi.

Heyecandan titremekte olan Köseyan sordu:

– Buraya mı getireyim?

– Evet, aşağıdaki dışı dairesine getirirsiniz. Dışi kadın bana haber verir. Sizi kabul ederim.

– Saat kaçta emredersiniz?

– Sabahleyin saat 11'de

Köseyan ertesi sabah arkadaşlarını getirmek üzere daireden çıkarken saat gecenin onunu vuruyordu. Eve telefon ederek, işimin bittiğini, yola çıkacağımızı Henriette'e bildirdim.

Yarım saat sonra Taksim'deki pansiyonumuzda sofraya başında toplanmış bulunuyorduk.

Henriette Fransız zabitanın akşamüzeri eve geldiğini ve iyi haberler getirdiğini müjdeleyince, Hraç'la beraber bir ağızdan sorduk:

– Allah aşkına anlat bakalım ne olmuş?

– Ne olacak, Agop serserisi sabahleyin Fransız istihbarat dairesine giderek doğru zabitanın odasına girmiş ve vadettiği yeni raporu çıkararak:

– İşte, demiş, söz verdiğim mühim raporu da getirdim. Siz de vadinizde durun ve 1000 liramı verin bakayım...

Bunun üzerine Fransız zabiti:

– Paranız hazır, fakat evvela şu mühim raporu görelim, demiştir. Paranın hazır olduğunu duyunca Agop raporu zabite uzatmış, zabitanın rapora şöyle bir göz atmış ve derhal Agop'a iade ederek:

– Bu rapor bizi alâkadar etmez, demiş...

Agop'un rengi birdenbire atmış ayağa kalkarak:

– Amirlerinizi görmek istiyorum, diye bağırmaaya başlamış, bunun üzerine zabıt cebinden bizim verdiğimiz raporu göstererek:

– Bağırma ve yerine otur. Ben adamın gözünü patlatırım. Al-çak herif! Sen bizi ne zannettin? Kim olduğunu bilmediğimizi mi zannediyorsun? Diyerek Agop'un iki raporunu da gözünün önünde yırtmış, sobaya atmış ve:

– Defol karşımdan ve bir daha buraya ayak basma! Diye herifi kovmuş...

– Agop ne yapmış?

– Ne yapacak? Bir kelime bile söylemeden kendini odadan dışarıya zor atmış, Fransız zabıtının sevincini görseydiniz... Yerde duramıyor, hayatını bana medyun olduğunu tekrarlayıp duruyordu.

Yemek esnasında hep bu hadiseden bahsedildi. O gece şarabı biraz fazla kaçırdığı için Hraç evine gidemedi. Bizim evde yattı. Sabahleyin saat dokuz buçukta beraber Kabristan sokağındaki daireye gittik.

Hraç mektupları okurken ben de gazeteleri tetkik ediyordum. Ne mektuplarda ne de gazetelerde mühim bir şey yoktu.

Saat on buçukta Henriette gizli kapıdan içeriye girerek dün gelen genç iki arkadaşıyla beraber aşağıda beklediğini haber verdi.

Hraç, saat tam 11 de yukarıya getirmesini söyledi. Muayyen saatte Henriette gençleri getirdi.

Köseyan arkadaşlarını Hraç'a ve bana takdim etti.

Bunlardan biri 28– 30 yaşlarında Mardiros Vartanyan adında iri yarı bir köylü idi, diğeri de Mihran Saraçyan adında 22– 23 yaşlarında bir talebe. Mardiros Vartanyan Kafkas cephesinde gönüllü alaylarında bulunmuş oradan Kafkasya'ya geçmiş, oradan da İstanbul'a ailesini aramaya gelmişti. Mihran Saraçyan'a gelince, harpten evvel İstanbul'a tahsile gelmiş, o zamandan beri İstanbul'da kalmıştı. Hraç misafirlerine sandalye göstererek söze başladı ve dün akşamki hareketinizden dolayı sizi tebrik ederim, dedi.

Tedhişçi Seçmek İçin Bulduğumuz Usulün Çok Muvaffak Olduğunu Görmüştük

Her ikisi de utanıyor ve yüzümüze bakamıyordu.

Hraç devam ediyordu.

– Mademki utanıyorsunuz, bir daha bu meseleden bahsetmeyelim... İnşallah bundan sonra daha sık görüşürüz. Herhangi bir ihtiyacınız olursa arkadaş Köseyan vasıtasıyla bana müracaat edebilirsiniz. Ondan başkasının sözlerine kanmayın.

Misafirler teşekkür ederek ayağa kalkmışlardı.

Hraç her ikisinin ellerini sıkarak:

– Şaşılacak iş diyordu. Dün akşam adam öldürmekten bahseden adamlar bu kadar utangaç olur mu imiş, diye sordu.

Köseyan arkadaşları namına şu mazerette bulundu:

– Kendilerini kabul etmek lütfunda bulunduğunuzdan dolayı şaşırmışlardır. Şimdiki vaziyetlere bakmayın, ikisi de aslan yüreklidir ve sözlerinde dururlar. Ben kefalet ederim.

– Öyle ise mesele yok, diyen Hraç, bu sırada misafirleriyle vedalaşıyordu.

Onlar gittikten sonra, fikrimi sordu:

– İriyarı adamı bilmem amma genç talebeye itimat edilebilir. Öteki hinoğlu hine benziyor. Hâlbuki talebe daha toydur. İstediğimiz yola sevk edebiliriz, dedim. Hraç bana hak verdi.

Tedhişçi seçmek üzere bulduğumuz usulün ilk neticesi mucibi memnuniyet olmuştu. Şimdilik Köseyan ile talebe Saraçyan gibi iki namzet kazanmıştık.

Bu usulü tatbiki devam ederek üç gün zarfında 18 namzet bulmuştuk. Bunlar hakkında ayrıca arız amik²⁵⁸ tahkikata giriştikten sonra bunlardan altısı ihraç edilmiş, elimizde tam 12 tedhişçi namzedi kalmıştı. Komite kendisine tevdi edilen vazifeyi ifa etmiş,

²⁵⁸ Enine boyuna, her yönü ile derinlemesine

hayatları bahasına da olsa verilecek emirleri Bila tereddüt ifa edecek on iki fedai bulmuştu.

Agop'un Yeni Cüretkârlığı

Kara listeyi tanzime ve tedhişçileri intihaba memur olan üçler komisyonu Hraç'ın odasında toplanarak keşfettiğimiz usul sayesinde seçilen 12 tedhişçi hakkında alınan malumatı son defa olarak bir daha gözden geçirmişti. Neticede 12 kişilik listeyi icra komitesine vermeyi kararlaştırmıştı.

Kara listeye gelince, bu hususta bazı yeni müşkülât zuhur etmişti. Çağamadard gazetesi başmuharriri, kara listenin de derhal tanzimini ve bil istisna bilumum ittihatçı erkânının listeye ithalini istiyordu.

Hraç buna muhalefet ediyor, kara listenin tanziminde acele hareket edilmemesini, bir iki gün tehir edilmesini istiyordu. Hraç'ın muhalefeti üzerine, Savarş dedi ki:

– Cenevre merkezi ile İstanbul icra komitesi bu işin bir an evvel ikmalini istiyorlar, hâlbuki siz, ortada hiçbir makul sebep yokken tehirini istiyorsunuz.

Hraç, hemen atılarak cevap verdi:

– Verilen kararları ben de biliyorum... Bu işin tehirini istediğime göre bunda her halde bir sebep vardır.

– Öyle ise sebebini söyleyin de biz de bilelim.

– Ben bu meselenin icra komitesinde tekrar müzakeresine taraftarım.

– Niçin?

– Çünkü verilen kararın tefsirine ihtiyaç hissediyorum. Bizden bir liste isteniyor. Fakat mahiyeti tespit edilmemiştir. Listenin tanziminde ne gibi esaslara istinat edeceğiz. Yani alelumum İttihatçıları listeye mi geçireceğiz, yoksa muayyen bir suç işleyenlerin mi?

– Tabii muayyen bir suç işleyenleri!

– Suçun derecesini kim tayin edecektir. Herhangi bir hadisede birçok adamların rolü olabilir, fakat bunların iştirak dereceleri ayrı ayrı olur. Mahkemeler bile asıl cürmü işleyenlerle, cürüm şeriklerine aynı cezayı vermezler, hâlbuki bizim hazırlayacağımız liste, herkes için aynı cezayı derpiş edecektir.

Hraç'ın vakit kazanmak üzere ortaya bir prensip meselesi attığını anlayarak dedim ki:

– Arkadaş Hraç'ın düşündükleri gayet doğrudur. İleride herhangi bir mesele çıktığı zaman mesuliyet bize yüklenecektir. Bu itibarla gerek bize verilen vazifenin gerek kara listenin şumullerinin sarahatle²⁵⁹ tespiti lazımdır.

Neticede, Cağadamard gazetesi başmuharriri ekalliyette kaldığından kara liste meselesinin icra komitesinin de tekrar müzakeresine ekseriyetle karar verildi. Esasen icra komitesinde tekrar müzakeresine ekseriyetle karar verildi. İcra komitesi aynı gece toplantıya davet edildiğinden meselenin süratle halli kabil olacaktı. Üçler komisyonunun toplantısına bu suretle nihayet verilmişti. Komisyon azasından Savaş merkezi umuminin alt katındaki gazete idarehanesine dönmüş, ben de Hraç'la tekrar yalnız kalmıştım.

Hraç elimi sıkarak:

– Teşekkür ederim maksadı anladın ve bana müzaheret ettin, diyordu.

– Evet, dedim. Sana yardım etmek istedim, fakat hakiki maksadını bir türlü anlayamadım.

– Bunda anlamayacak ne var, azizim. Görüyorsun kara listenin tanzimini kimse üzerine almak istemiyor. Erivan, Tiflis'e, Tiflis Cenevre'ye, Cenevre de bize havale ediyor. Dünyanın açık gözü biz miyiz ki herkesin kaçındığı mesuliyeti deruhte edelim. İcra komitesinde tabii bunları söyleyemem, fakat düşüncelerimi açıkça sana anlatmakta hiçbir mahzur yoktur, değil mi?

– Orası öyle... Yalnız bu düşüncelerine iştirak etmiyorum.

– Hangilerine?

²⁵⁹ Açık bir şekilde

– Kara liste işi böyle sürüncemede bırakmakla büyük bir mesuliyet altına girmiş oluyoruz. Cenevre'nin mektubunda bir saniye bile kaybedilmemesi isteniliyor, hâlbuki aradan üç gün geçtiği halde biz bu sahada henüz bir adım bile atmış değiliz.

– On iki tedhişçi seçmek kolay iş midir?

– Doğrusunu söylemek lazım gelirse, ben seçtiğimiz tedhişçilerin bir iş görebileceklerini hiçte zannetmiyorum. Bunlar daha işin mahiyetini bilmiyorlar. Herhangi bir mecliste irat edilen bir nutuktan heyecana kapılarak belki de orada bulunan hemşerilerine caka yapmak üzere bazı gençler taşkınlık eseri göstermiş olabilir. Fakat bu gençlerin Avrupa gibi bir yerde adam öldüreceklerini doğrusu aklım hiç kesmiyor.

– Demek üç günden beri boşu boşuna mı çalışıyoruz?

– Orasını yakın zaman gösterecektir.

– Senden bir şey rica edeceğim. Bu mesele hakkında icra komitesine bir şey söyleme.

– O hususta müsterih olabilirsiniz. Ben bunları hususi surette sana söylüyorum. Üst tarafı senin bileceğin iştir. İstediyi gibi idare et.

Hraç'la bu işleri müzakere ederken Henriette içeriye girdi ve heyecandan titreyen bir sesle:

Bizi Fransızlara Jurnal Eden Agop Serkisyan Şimdi Telaşa Düşmüş, Gene Bize Başvurmuştu

– Agop Serkisyan melunu geldi. Aşağıda odamda bekliyor. Çok mühim bir iş için sizi görmek istiyor.

– Neye dair konuşacağını söylemedi mi?

– Hayır, yalnız çok mühim ve müstacel bir iş hakkında görüşmek istediğini söyledi.

Kısa bir müzakereden sonra casusu kabul etmeğe karar verdik. Biraz sonra odaya giren Agop Serkisyan doğru Hraç'ın yanına giderek:

– Sizi rahatsız ettiğimden dolayı affınızı rica ederim, dedi.

Hraç'tan bir cevap almayınca devam etti:

– Fransız istihbarat dairesi bazı mühim esrarımızı elde etmiştir.

Agop'un yeni bir oyun oynamak üzere bulunduğunu anlayan Hraç, fazla tahammül etmeyerek şunları söyledi:

– Bizim gizli hiçbir işimiz yoktur.

– Öyle ise Fransızlarla aramızı açmak isteyenler var.

– Nereden biliyorsunuz?

– Bazı adamlar bize gizli faaliyetler atfetmek suretiyle Fransızların şüphelerini uyandırmak istiyorlar.

– Bazı adamlar dediğiniz kimlerdir?

– Şu dakikada bilmiyorum, fakat yakında öğrenebileceğimi ümit ediyorum.

Hraç, Agop'a iki adım daha yaklaşarak ve casusun gözlerinin içine bakarak, şu manidar sözleri söyledi:

– Boşuna yorulma azizim. Biz onların isimlerini, cisimlerini, maksatlarını her şeyi biliyoruz.

Hraç'ın ne demek istediğini anladığına şüphe etmediğim Agop şayanı hayret bir cüretle dedi ki:

– Buna cidden memnun oldum. Demek ki benim istihbaratım doğru imiş. Mademki siz işi biliyorsunuz, o halde benim ayrıca bu işle meşgul olmama ihtiyaç yoktur değil mi?

– İstedığınız gibi hareket etmekte serbestsiniz.

– Emirleriniz haricinde herhangi bir harekette bulunmak istemem.

– Öyle ise söylediklerinizi filen ispat ediniz.

– Nasıl ispat edebilirim.

– Bu malumatı nereden aldınız?

– Fransız mahfilinden.

– Mükemmel, demek ki Fransız mahfilinde şayanı itimat adamlarınız vardır?

– Evet var.

– Öyle ise, aleyhimize verilen raporların asıllarını, kabil olduğu takdirde fotoğraflarını bize temin etsin.

– Raporların kopyalarını getirirsem olmaz mı?

– Tabii olmaz. Kopyaların hakiki rapordan alınmış olduğu nereden belli olacak? En kolayı fotoğraftır. Raporların fotoğraflarını çeksin bize versin...

Masraflarını veririz.

Agop biraz düşündükten sonra:

– Peki, bunu temine çalışacağım, dedi ve ayrıldı.

Casus gizli kapıdan kaybolunca Hraç bu hadise hakkında ne düşündüğümü sordu. Bila tereddüt cevap verdim:

– Bu adam foyasının meydana çıkmasından korkuyor. İngilizlerden sonra Fransızlar tarafından da kovulduktan sonra, meselelerin bize aksedeceğini düşünerek şimdiden kabahati başkalarına yükletmeğe çalışıyor. Sizi temin ederim ki, bizzat kendisinin Fransızlara verdiği raporların kopyasını yarın bize getirecektir.

– Kopya istemedik ki. Fotoğraf getirmesi lazımdır, bunu bize yapamaz.

– Neden yapamam?

– Kendi eliyle yazdığı raporun fotoğrafını nasıl bize verir.

– Onun da kolayını bulacaktır. Raporu başka birisine yazdırır, sonra fotoğrafını çekerek bize verir.

– Bu adam şimdi müthiş bir heyecan içerisinde bulunuyor ve bu kadar ince düşünemeyecektir. Fotoğraf isteyeceğimizi tahmin edemedi. Yarın gelip bu işi yapamadığını söyleyecektir.

Henriette'in tekrar odaya girmesi üzerine münakaşamız kendiliğinden nihayet bulmuştu. Henriette elindeki mektupları ve gazeteleri Hraç'ın masasına koyarak:

– Postayı da getirdim. Artık bana müsaade edin de biraz eve gideyim, öğleden sonra daireye inemeyeceğim, evde bazı işlerim var, dedi ve öğle yemeğine gelip gelmeyeceğimi sordu.

Hraç benden evvel cevap verdi:

– Hayır, biz bugün yemeği dışarıda yiyeceğiz. Akşama da içtimamız var, belki geç kalırız. Sen bizi bekleme. Akşama sana telefon ederiz.

Henriette'in getirdiği mektupları açmakta olan Hraç üçüncü mektubu okurken birdenbire:

– Gözün aydın Sogomon! Diye bağırdı.

– Ne var, hayrola! Diyerek arkadaşına yaklaşıncı, Hraç elinde tuttuğu mektubu göstererek:

– Hamparsum geliyor, dedi.

– Ne zaman geliyor.

– Yarın İstanbul'da. İşte mektubu okuyorum:

“Aziz arkadaşlar,

“Buradan size son mektubumu yazıyorum. Evvelce size bildirdiğim vaziyette hiçbir değişiklik olmadığı gibi, tahminlerimiz aynen tahakkuk ettiğinden İstanbul'a geliyorum. Yarın Batum'dan hareket ediyorum. Yaptığım hesaba göre bu mektubumdan bir gün sonra ben de İstanbul'a varmış, bulunacağım. Beni rıhtımda beklemenizi rica ederim. Gözlerinizden öperim.”

Hamparsum

Taşnak Fırkası Reis Hocam Hamparsum Nihayet İstanbul'a Gelmişti. Acele Bir Komite Toplantısı Yaptık

Hocamın İstanbul'a geleceği haberi beni son derece sevindirmişti. O günü akşama kadar hocamdan bahsettik ve pansiyonumuzun bir katını ona tahsis etmeğe karar verdik. Bu kararımızı telefonla Henriette'e bildirdiğimiz zaman zavallı kadının canı sıkıldı, fakat gelecek adamın yakın akrabalarından biri olduğunu söyleyince tereddütleri zail oldu ve akrabamı memnun etmek için elinden geleni yapacağını bildirdi.

DÖRDÜNCÜ KISIM

Nasıl Tedhişçi Oldum

Hocamın İstanbul'a gelmesi mukadderatımı tamamen değiştirdi. Kafkasya'dan uzaklaşıp İstanbul'a gelince bilhassa Henriette'le yaşamaya başladığım günden beri artık her nevi sergüzeşlerden kurtulduğumu, bundan sonra herkes gibi muntazam bir hayat yaşayacağımı zannetmiştim.

Ara sıra zuhur eden bazı hadiselerle rağmen İstanbul'da geçirdiğim hayattan son derece memnundum. Henriette sayesinde büsbütün başka bir adam olduğumu hissediyordum. Eskiden hep yalnız yaşadığım için daima meyus ve mükedderdim. Bir türlü hayattan tat almıyor, tat almayınca sergüzeştlere, tehlikelere atılmak ihtiyacını hissediyordum.

Nazarımda hayatın hiçbir kıymeti yoktu. Çok defa kendi kendime: *"Hayatın ne ehemmiyeti var? Ben çoktan ölmüştüm. Şimdiye kadar yaşadığım kârdır"* sermayesini çıkarıp faizi ile geçinen adamlar gibi ben de yaşadığım günleri kazandığım hayatın faizi addediyor, bu sebeple hayatımı kaybetmekten zerre kadar endişe etmiyordum. Hâlbuki şimdi vaziyet değişmişti. Henriette bana hayatın lezzetini öğretmiş, aile yuvasının saadetini tattırmıştı. Diğer taraftan beni senelerce cephelerde süründüren hadiselerin iç yüzünü de öğrenmiş bulunuyordum. Eskiden düşünmeden sevki tabii ile kendimi ateşe atarken, mukaddes bir vazife ifa ettiğime kani bulunuyordum. Bu fedakârlığımıza mukabil bir gün adaletin tecelli edeceğine ve büyük devletlerin bize yardım edeceğine inanıyordum.

Seneler geçtikçe ve fırka işlerinde tecrübelerim arttıkça bütün bu ümitlerin yersiz olduğunu öğrenmiş ve bilmeyerek hayatlarını tehlikeye atan masumlara samimiyetle acımaya başlamıştım.

Bütün bunları düşündükçe benim tekrar herhangi bir sergüzeşte atılmama maddi imkân olmadığını görüyor, hatta artık İstanbul'da yerleşerek, fırka işlerinden de çekilmek suretiyle herhangi bir işle meşgul olmayı düşünüyordum.

Bu düşüncelerimi Henriette'e de bildirmiştim. Henriette İstanbul'da kalmak istemiyor ve her ihtimale karşı Avrupa'ya gitmemizi, orada bütün tanıdıklardan uzak bir köşeye yerleşip sakin bir hayat yaşamamızı istiyor, icabında kendisinin de çalışacağını ileri sürerek mesut bir hayat yaşayacağımıza dair teminat veriyordu.

Henriette'in sözlerine yavaş yavaş ben de kanmaya başlamış ve Avrupa'ya gitmek projesine alışmış bulunuyordum.

Bu haleti ruhiyede bulunduğum sırada hocamın birdenbire İstanbul'a gelmesi, bütün projelerimizi altüst etmiş, mukadderatımın idaresini benden ve Henriette'ten alarak mensup olduğum Taşnak Fırkasının eline vermişti. Buna nasıl muvafakat ettiğimi ben de bilmiyorum.

Aradan on yedi sene geçtiği halde bugün bile bu سوالin cevabını vermekten acizim. Bu itibarla bu hususta kat'i bir fikir beyan edemeyeceğimden, hadiseleri olduğu gibi kayda devam edeceğim. Bu suretle okuyucular yaşadığım hayatın bütün safhalarına yakından şahit olarak hakkımda kararlarını vermekte güçlük çekmeyeceklerdir.

Hocamdan gelen mektubu okuduktan ve Henriette'e icab eden talimatı da verdikten sonra Hıraç'la beraber vaziyeti müzakeret etmiş, icra komitesinin içtimasını Hamparsum'un vürudundan sonraya tehire karar vermiştik. Bu karar telefonla derhal icra komitesi azasına bildirildi. Akşam yemeğini bizim pansiyonda yedik ve hep beraber hocanın dairesinin tefrişiyile meşgul olduk.

Sabahleyin erkenden Hıraç'la beraber yazıhaneye gittik. Oradan vapur acentesine telefon ederek beklediğimiz vapurun öğleden evvel Galata rıhtımına geleceğini öğrenince hemen Galata'ya indik. Hıraç Çinili rıhtım hanındaki İngiliz bahriye kumandanlığına giderek vapura girme iznini aldı. Bir saat sonra vapura girmiş bulunuyorduk. Hocamla karşılaşmamız çok hüzün olmuştuk. Bu adamı babam gibi sevdiğim muhakkaktı. O da beni aynı derecede sevdiğini döktüğü gözyaşlarıyla ispat etmişti.

Vaziyeti evvelce size bütün tafsilatıyla anlatmıştım. Maalesef tahminlerim doğru çıktı. İstanbul'dan bize gönderdiğiniz raporlar üzerine fevkalade bir içtima akdederek fırkamızın şarki bürosunun İstanbul'a nakline karar verdik. Bir haftaya kadar diğer arkadaşlarda buraya gelmiş bulunacaklardır. Bunları bilâhare ayrıca görüşürüz. Şimdi gelelim asıl mühim meseleye: İstanbul icra komitesini derhal bugün toplantıya çağırabilir misiniz?

Hraç'ın verdiği müspet cevap üzerine Hamparsum devam etti:

– Nerede toplanacağız?

– Merkezi umumide... Her zaman orada toplanıyoruz.

– Bugün burada toplanalım, olmaz mı?

– Siz bilirsiniz.

– Evet, burası daha iyi lütfen arkadaşlara telefon ediniz. Kendileriyle ben de ayrı ayrı telefonla görüşmek istiyorum.

Hraç, telefona koşarak icra komitesi azalarını birer birer buldu ve Hamparsum'un geldiğini haber vererek onları hocamla telefonla görüştürdü.

Biraz sonra icra komitesi azası pansiyonumuza gelmeğe başlamıştı. İlk defa Doktor Parseğyan gelmişti. Hocamı görünce:

– Gözlerime inanamıyorum. Hamparsum sen misin? Diyerek hocamı kucaklamıştı.

Doktor Parseğyan'dan sonra sırasıyla Amaduni, Şavarş ve Vahakn da pansiyonumuza gelmişlerdi.

Hraç celseyi açarak, fırka namına Hamparsum'a resmen beyanı hoş âmedi²⁶⁰ etti ve onu aramızda görmekle duyduğumuz büyük sevinci anlattı. Hamparsum bu sözlere teşekkürle mukabele etti. Bundan sonra Hraç'ın teklifi üzerine Hamparsum riyasete intihap edildi.

Şimdi bütün arkadaşlar büyük bir dikkatle Hamparsum'un sözlerini dinliyordu. Hocam umumi vaziyet hakkında bildiğimiz izahatı verdikten sonra dedi ki:

²⁶⁰ Gelme, geliş

– Arkadaşlar fırkamızın şark bürosu artık İstanbul'a nakledilmiş bulunuyor. Bundan sonra daha yakından teşrik-i mesai edeceğiz. Büromuzun İstanbul'da ne kadar kalacağı belli değildir. Benim şahsî kanaatime göre ileride İstanbul'dan Avrupa'ya nakledilecektir. O zamana kadar fırsattan istifade ederek bazı işleri beraberce halledeceğiz. Bu mühim işlerimizin başında kara liste meselesi vardır.

Kara Liste Hazırlanmıştı, Öldürülecek İttihatçıların Başında Talat Paşa'nın İsmi Yazılıydı

Doktor Parseğyan müdahale ederek:

– Biz bu mesele ile meşgul olduk. Bu iş bitmiştir, sanırım dedi.

Bunun üzerine Hraç cevap verdi:

– Gerek sizden gerekse Cenevre'den aldığımız talimat mucibince kara listenin tanzimiyle meşgul olduk. Aynı zamanda kara listenin tatbiki için muhtaç olduğumuz tedhişçileri seçtik.

Hamparsum– Bundan haberim yok.

Hraç– Cenevre'den yazmışlardı. Derhal üç kişilik bir komisyon teşkil ederek İstanbul'dan 12 tedhişçi seçtik. Bunların listesi tanzim edildi. Tasvibinize arz ediyoruz.

Arkadaşlar listenin okunmasını istediler. Hamparsum buna itiraz ederek, dedi ki:

– Şimdilik buna ihtiyaç yok. Tedhişçi işini bilahare tetkik ederiz. Bu gibi işlere on iki kişinin birden karışması hiçbir zaman doğru değildir.

Hraç– Biz bunların arasından en münasiplerini seçeceğiz.

Hamparsum– Onu ayrıca tetkik ederiz. Kara listeye gelince, bu hususta bir netice elde ettiniz mi?

Hraç– Komisyonumuz ilk içtimasında bu işle meşgul olacaktır. Evvela tedhişçilerle meşgul olduğumuz için kara listenin tanzimi kabil olamadı.

Hamparsum– İsabet olmuş. İstanbul'a gelmezden evvel merkezi komitemiz akdettiği fevkalade bir toplantıda kara listeyi tan-

zim etmiştir. Bu şerait altında kara liste meselesini ruznamemizden çıkarabiliriz.

Doktor Parseğyan– Kara listenin muhteviyatını biz de bilmeliyiz. Belki unutulmuş isimler vardır. Her halde bizim de muvafakatimizi almak lazımdır.

Hamparasum– Maalesef liste bende değildir. Yakında büro-nun arşivleri buraya nakledilince, tabii size de malumat verilecektir. Şimdilik yalnız şunu söyleyebilirim ki listenin tanzimi için çok çalışılmış ve bütün ihtimaller göz önünde tutulmuştur. Bu itibarla listenin tarafınızdan da derhal tasvip edileceği muhakkaktır.

Doktor Paraseğyan– Gayri resmi surette hiç olmazsa malûmat kabilinden listede kimlerin isimleri bulunduğunu söyleyemez misiniz?

Hamparsum – Hepsi aklımda kalmamıştır. Fakat hatırladıklarımı size söyleyebilirim. Listenin başında İttihatçıların Sadrazamı Talat Paşa'nın adı vardır. Ondan sonra, Enver, Cemal Paşalar ile Bahaeddin Şakir, Doktor Nazım ve İttihat ve Terakki merkezi umumisi azaları ile Anadolu'daki bazı mıntıkalardaki mesul mu-rahhasları, valiler, kaymakamlar, nahiye müdürleri, jandarma ku-mandanları, polis müdür ve komiserleri bu meyanda İstanbul polis müdürü Bedri.

Şavarş– Listeye bazı ecnebi devlet ricalinin de ithali hususun-da bir karar verildi mi?

Hamparsum– Böyle bir teklif karşısında bulunduk, fakat bit-tabi kabul edilmedi. Dünya Efkâr-ı Umumiyesini kendimize düş-man etmekte mana yoktu.

Vahakn– Kara listeden Cenevre'nin haberi var mıdır?

Hamparsum– Yalnız Cenevre'nin değil, Amerika'daki ve Av-rupa'daki bütün merkezlerimize tamim edilmiştir. Şu dakikada teşkilatlarımız, bulundukları memleketlerde listede isimleri geçen adamların ikametgâhlarını keşfetmekle meşguldür. Hatta size şunu da söyleyebilirim ki listenin başında bulunan Talat Paşa'nın izi bulunmuştur.

Hraç– Nerede imiş?

Hamparsum– Halen Berlin’de ikamet ettiği tespit edilmiştir, Talat Paşa’nın on beş günden beri adamlarımızın sıkı tarassudu²⁶¹ altında bulunmaktadır. Bugünlerde Paris’ten ve Cenevre’den kendisini şahsen tanıyan iki arkadaş daha Berlin’e hareket etmiştir. Bu tedbirler sayesinde Talat Paşa’nın komitemizin elinden kaçmasına imkân yoktur. Kendisi Berlin’de namı müstearla yaşıyor, hatta bıyıklarını bile tıraş etmiş fakat bunlara rağmen arkadaşlarımızın tarassudundan kurtulamamıştır.

Hraç– Diğer arkadaşları hakkında malumat var mı?

Hamparsum– İttihat ve Terakki merkezi umumisi azalarından birkaç kişinin daha Berlin’de bulundukları haber alınmıştır. Bunların isimlerini şu dakikada hatırlamıyorum. Fakat bunlar her gün Talat Paşa ile buluşuyor ve saatlerce vaziyeti müzakere ediyorlarmış. Bunlardan bazıları ara sıra merkezi Avrupa’da seyahat yapıyor, fakat Paşa Berlin’den ayrılmıyormuş. Talat Paşa’nın bütün harekâtı günü gününe tespit edilmekte hatta yazdığı ve aldığı mektuplar bile okunmaktadır.

Doktor Parseğyan– Son zamanlarda İngiliz ricalinden bazıları-nı mektuplar yazdığı ve tekrar Türkiye’ye dönmek müsaadesi istediği doğru mu?

Hamparsum– David Lloyd George ve bazı diğer zevata mektup yazmıştır. Fakat kendisine resmen cevap verilmemiş, sadece izini kaybetmemek ve aynı zamanda vakit kazanıp oyalamak üzere kendisiyle gayri resmi surette müzakerelere başlanmıştır. Bu müzakereler Almanya’da gayri mesul bir İngiliz mümessili ile bizzat Talat Paşa arasında cereyan ediyor. Müzakeratın safhasından günü gününe bize malûmat verilmektedir.

Amaduni– Sakın İngilizler son dakikada Talat Paşa ile anlaşıp bizi bir daha atlatmasınlar.

Hamparsum– Ben şahsen İngilizlere itimat etmem, fakat bu meselede bizi atlatacaklarını da zannetmem. Çünkü Talat Paşa, Türkiye’yi müttefiklere karşı harbe sürükleyen mesul adamlardan

²⁶¹ Gözetleme

biridir. Talat Paşa ile Almanlar arasındaki dostluk herkesçe olduğu gibi İngilizlerce de malûmdur. Bu şerait altında İngilizler, Talat Paşa'nın tekrar Türkiye'ye dönmesine müsaade etmezler. Bundan başka bizzat Talat Paşa da Türkiye'ye dönemeyeceğine kanidir. Memleketine dönünce aleyhine Divan-ı Harp tarafından verilen idam kararı ile karşılaşacağını bilmez mi? Diğer taraftan, efkârı umumiye İttihatçıların tekrar iş başına geçmesine müsaade edecek midir?

Amaduni- O halde Talat Paşa ile niçin müzakere ediyorlar.

Hamparsum- Biraz evvel söylediğim gibi izini kaybetmemek ve kendisiyle temas etmek suretiyle düşünce ve faaliyetlerinden haberdar olmak için...

Amaduni- Ne olursa olsun, ben buna da razı değilim. Mademki işin içerisinde İngiliz parmağı vardır, muhakkak günün birinde nahoş bir manzara karşısında kalacağız. Bana kalırsa hiç vakit kaybetmeden kara listeyi tatbik etmek zamanı gelmiştir.

Hamparsum- Bravo. Ben de onu söyleyecektim. Şimdiye kadar verdiğim izahattan sonra ben de aynı neticeye varacaktım. Talat Paşa'nın elân siyasetten vazgeçmediğini, hatta İngilizlerle temasa geçmek kadar ileri gittiği meydanda olduğuna göre yarın herhangi bir sebeple İngilizlerin siyasetlerini değiştirmesi ihtimali vardır. Bu takdirde İngilizlerin kara listenin tatbikine muhalefet etmeleri tabiidir. Bütün bu sebeplerden dolayı arkadaş Amaduni'nin dediği gibi bir an bile kaybetmeden kara listeyi tatbik etmek lâzımdır. Biraz evvel söylediğim gibi bu vazifeyi deruhte eden arkadaşlarımız hâlen Talat Paşa'yı tarassut etmektedirler. Ancak herhangi hatanın önünü almak ve bu arkadaşları günü gününe murakabe etmek için azami süratle Berlin'e şayan-ı itimat bir arkadaş göndermeliyiz.

Beyoğlu'nda kabristan sokağındaki evde yapılan toplantıda Talat Paşa'yı öldürmek için ben seçilmiştim, arkadaşlar benî tebrik ediyorlardı. Bu iş son derece gizli tutulacağına göre icra komitesi azası haricinde kimsenin malûmatı olmayacaktır. Bundan dolayadır ki 12 tedhişinin seçimine muhalefet ettim, İstanbul'dan Ber-

lin'e gönderilecek acemi bir tedhişçi hiçbir iş göremez, üstelik işimizi altüst eder. Diğer taraftan. Berlin'deki arkadaşları daimî kontrole tâbi tutmak lâzımdır. Bunu da ancak şayanı itimat ve tecrübeli bir arkadaş yapabilir. O arkadaşın aramızdan seçilmesini teklif ediyorum.

Bu hiç beklenmeyen teklif bütün arkadaşları hayrette bırakmıştı. Kimse beyanı fikir edemiyor, herkes birebirine bakıyordu. Hocamın bu sözlerini işitince kalbimde bir telin koptuğunu hissederek gibi oldum. Az kalsın bayılacaktım. Kendimi zor zapt ettim. Hamparsum, kimsenin cevap vermediğini görünce, sözüne şu suretle devam etti:

– Mademki teklifime cevap vermiyorsunuz, o halde beni seçmenizi rica ederim, ben bu şerefli vazifeyi bizzat deruhteye hazırım.

Hamparsum'un bu meydan okuma hareketi bütün arkadaşları sarsmıştı. Hraç kendini toplayarak cevap verdi:

—Hiç beklemediğimiz bir teklif karşısında kaldığımızdan dolayı duraklamıştık. Yoksa aramızda bu gibi şerefli bir vazifeden çekinecek bir tek arkadaş bile tasavvur edilemez. Hepimizin ica-bında hayatımızı fedaya hazır bulunduğundan şüphe etmiyorum.

Bütün arkadaşlar Hraç'ın bu sözlerinden cesaret alarak hak verdiler. Hâdise bu suretle kapandıktan sonra Hamparsum teklifini tekrar etti. Derhal rey pusulaları dağıtıldı. Herkes önündeki kâğıda bir ismi yazarak reise veriyordu. Hocam Hraç'la beraber reyleri tasnif ederken arkadaşlar ayağa kalkmış cigara içiyor ve küçük gruplar halinde konuşuyorlardı. Ben arada yalnız kalmış, derin derin düşünüyordum. Bir an gözlerimin kapandığını ve ayaklarımın yerden kesildiğini hisseder gibi oldum. Hemen kendimi bir koltuğa attım. Başım müthiş surette dönüyor, gözlerim kararıyordu. Bu vaziyette ne kadar kaldığımı bilmiyorum. Hocamın:

– Arkadaşlar celse açılmıştır, demesi üzerine gözlerimi açtım ve yerime geçtim. Hamparsum elindeki kâğıda bir göz attıktan sonra dedi ki:

– Arkadaşlar size intihabın neticesini bildiriyorum. Bu şerefli vazifeye ekseriyetle, yani dört reyle arkadaşımız Sogomon intihap edilmiştir. Kendisini fırka namına tebrik eder, vazifesinde muvafak olmasını dilerim.

Mecliste bulunanlar beni tebrik ediyordu. Ben ise tamamen kendimden geçmiş bir halde bulunuyor ve olup bitenden hiçbir şey anlamıyordum. Oturduğum yerden kalkamıyordum, kalbim müthiş çarpıyordu. Talât Paşa... Berlin... Kara liste... Şerefli vazife.

Tebrik kelimeleri kulaklarımda müthiş bir gürültü peyda ediyordu. Gözlerimin kapandığını ve kendimi kaybettiğimi biliyordum.

Gözlerimi açtığım zaman kendimi yatağımda, Hanriyette’i de iki gözü iki çeşme, yatağımın başı ucunda bulmuştum.

– Hanriyette gözyaşlarını silerek ve gülmeğe çalışarak:

– Nasılsın sevgilim, diye soruyordu.

Hanriyette’in elini tutarak öptüm ve:

– Teşekkür ederim Hanriyette’çiğim...

İyiyim. Arkadaşlar nerede? Dedim.

– Hocan yukarda odasındadır. Hraç’ta birazdan gelecek.

– Haberin var mı? Neden sevgilim?

– Verilen karardan?

– Evet. Biliyorum. Merak etme azizim, bilakis sevin, istediğimiz oldu, demektir, Avrupa’ya gitmek istiyordun. Kör istedi bir göz, Allah verdi İki göz derler... Biz kendi paramızla gitmeği düşünüyorduk, şimdi birinci mevkilerle lordlar gibi seyahat edeceğiz.

Hanriyette’nin bu sözlere inanmadığını gözlerinde okuyordum. Bununla beraber, sırf beni üzmemek üzere verilen karardan son derece memnun olduğunu iddia ediyor, bu suretle beni teselliye çalışıyordu.

Biraz sonra hocam Hamparsum odaya girdi ve:

– Affedersiniz, konuştuğunuzu duyunca uyandığınızı anladım ve fazla beklemeyerek hemen buraya geldim. Nasılsın bakalım oğlum iyi misin? Galiba kendini üşütmüşsün, diyerek yanıma

sokuldu. Yüzündeki ifadenin birdenbire değişmesinden, Hanriyet-te'in hocamdan hoşlanmadığı anlaşılıyordu. Her kadın gibi hissî tarafı çok kuvvetli olan Hanriyette de yeni felâketimizde hocamın rolü olduğunu zannediyor ve onu sevmiyordu.

Bunu bana muhtelif şekiller dolayısıyla ihsas etmişti. Nitekim hocam yanıma gelince, kendisi de odadan çıktı. Hanriyette'in bu hatt-ı hareketi hocamın da gözünden kaçmamış. O da Hanriyette'den hoşlanmamıştı. Beni fazla sevdiği için ilk anlarda bir şey söylememiş, sadece Hanriyette'in kim olduğunu, ne zamandan beri tanıdığımı sormuştu. Hanriyette kapıyı çekip uzaklaşınca, hocam:

– Allah aşkına bu kadını da nereden buldun, diye söylendi.

Nezaketen cevap vermedim. Hamparsum sükûtumdan cesaret alarak içini dökmeğe başladı:

– Bu kadını bu eve sokmakla başına belâ almış olduğunu görmüyor musun? Bizim gibi adamların kadından kaçmaları lâzımdır. Bizim gibi adamlar için kadın, hatta anne ve kız kardeş dahi olsa, bir nevi felâkettir. Artık yabancı bir kadının ne olacağını sen düşün. Tabiat kanunlarını inkâr edecek budalalardan değilim. Gençsin, kadınlarla münasebetin olacaktır. Bütün bunları kabul ediyorum, ancak bir kadına bu derece yüz vermek, onunla evlenecek kadar ileri gitmek katiyen doğru değildir. Bir defa bu kadının kim olduğunu, seni tanımadan evvel kimlerle yaşadığını, hatta seninle yaşadığı müddet zarfında bile neler yaptığını biliyor musun?

Umumiyetle hocamın sözlerine itiraz etmek âdetim olmadığı halde, Hanriyette'nin ahlâkına karşı yapılan tecavüze tahammül edemeyerek mukabele ettim:

– Başkasını bilmem, fakat Hanriyette'nin samimiyetle beni sevdiğine ve beni aldatmadığına kaniyim.

– Sen daha çocuksun oğlum. Daha İstanbul'a ayak bastığın gece kucağına atılan yabancı bir kadına nasıl emniyet edilebilir? Seni bir defa gören bir kadının sana âşık olmasına şu asırda imkân var mıdır? Aklını başına getir de düşün. Henüz tanıdığı bir gencin aşkı uğruna mensup olduğu millet aleyhine çalışmaktan çekinmeyen

bir kadının yarın seni daha kolaylıkla yüz üstü bırakacağı tabii değil midir?

– Hanriyette sırf benim yüzümden Fransızlarla bozuşmayı bile göz önüne almıştır.

– Bu sadece senin zannındır. Şimdi beni dinle oğlum! Seni ne kadar sevdiğimi tekrar etmeğe lüzum bile hissetmiyorum. Umu-miyetle kadınlara itimat caiz değildir. Belki Hanriyette iyi bir ka-dındır, belki samimiyetle seni seviyor, bunlar da muhtemeldir, fakat nede olsa kendine hudutsuz itimat doğru değildir. Bahusus bizim gibi hayatını milletine vakfetmiş adamların dünyada hiçbir bağları olmaması lâzımdır. Bir defa benim vaziyetimi göz önüne getir, vaktiyle ben de gençtim ben de birçok kadınlar tanıdım, bunların arasında Hanriyette'den daha güzelleri de yok değildi, fakat hiçbiriyle evlenmeği aklımdan bile geçirmedim, daha doğru-su geçiremezdim. Sen de beni kendine örnek ittihaz ve hayatının sonuna kadar benim gittiğim yoldan ayrılmamayı vaat etmiştin. Daha Tiflis'te, seni hapishaneden kurtardığım zaman fırkanın bütün emirlerini harfiyen ifa edeceğine yemin etmemiş mi idin? Soruyorum, Yemin etmemiş miydin?

– Ettim.

– Bu kadınla yaşamak hususunda sana müsaade veren oldu mu?

– Hususî hayatıma ait işler için müsaade almak lâzım geldiğini bilmiyordum.

– Bizim gibi adamların hususi hayatı olamaz. Biz kendimiz için değil, fırkamız ve milletiniz için yaşıyoruz.

Hocam Hamparsum Fransız dilberinden ayrılarak hemen Avrupa'ya hareket etmemi istiyordu, meğer kız bizi dinliyormuş...

Şimdi olan olmuştur... Birdenbire bu kadınla bozuşmak na-hoş hadiseler doğurabilir. Bu itibarla İstanbul'dan ayrılıncaya ka-dar bu vaziyet devam edecektir. Sen buradan gidince mesele ken-diliğinden halledilmiş olur. Yalnız Avrupa'da da aynı hikâyeyi tekrar edeyim, demeyesin. Herkes benim gibi seni tanımaz. Ya-bancı bir kadınla yaşadıklarını gördükleri zaman senden şüphele-

nirler. Boşuna başına bir iş gelir. Hülâsa mümkün olduğu kadar süratle İstanbul'dan ayrılmak lazımdır. Yalnız bana açıkça söyle. Henriette'le tamamıyla kat'i münasebat ederek münhasıran sana tevdi edeceğimiz vazifelerle meşgul olacak mısınız?

- Bütün emirlerimizi yerine getireceğim, yalnız bir ricam var.
- Söyle bakalım.

– Henriette'ten bu şekilde ayrılmak doğru olmaz. Müsaade ederseniz onu da beraber Avrupa'ya götüreyim. Yolda kendisini kandırır ve Avrupa'ya ayak basar basmaz kendisinden ayrılırım. Ben ömrümde Avrupa'ya gitmediğim için yabancı memleketlerde zorluk çekeceğim. Hâlbuki Henriette yanımda olursa bana her yerde yardım edebilir.

Hocamın, teklifimi birdenbire reddetmemesinden cesaret alarak sözlerime şu suretle devam ettim:

– Henriette'nin bana refakat etmesi başka faydalar da temin edebilir. Bekâr bir adamdan her yerde şüphelenirler hâlbuki yanında bir de kadın olursa onu âşık zannederler ve fazla alâkadar olmazlar. Bundan başka kontrol, tarassut, takip gibi işlerde Henriette'ten de ayrıca istifade edebiliriz. Bu şerait altında Henriette'in bana refakat etmesi muvaffakiyetim için de lazımdır.

Bu esnada hiç beklemediğimiz bir hadise cereyan etti.

Henriette birdenbire odadan içeriye girerek, doğru hocamın karşısına geçti ve dedi ki:

– Yarım saatten beri, sizi dinliyorum, bütün konuştuklarınızı dinledim.

- Yaptığınız doğru bir şey değildir.
- Bir kadın saadetini kaybetmemek için her vasıtaya başvurur. Henriette'in işi büsbütün bozacağından korkarak:
- Rica ederim, sen çekil, diye yalvardım.

Bunun üzerine O, bana:

– Merak etme sevgilim, her şeyi olduğu gibi anlatmak daha doğrudur, dedi ve Hamparsum'a dönerek:

– Bütün sözlerinizde haklı olduğunuzu söylemeğe geldim. Evet, biraz evvel Sogomon'u beni terke davet ettiğinizden dolayı

size darılmış değilim. Ben de sizin yerinizde olsa idim aynı nasihatleri verecektim. Yalnız dikkate almanızı rica ettiğim bir nokta var. Siz umumiyetle kadınlardan bahsediyordunuz. Bunların arasında bazı müstesna şahsiyetlerin mevcudiyetini kabul ediyor musunuz?

– Tabii

– O halde benim de müstesna kadınlar meyanında bulunmadığımı nereden biliyorsunuz. Eğer sizin dediğiniz kadınlardan biri olmuş olsaydım, sözlerinizi dinledikten sonra, derhal sizden intikam almayı düşünürdüm. Bhusus ki daha ilk görüşümde sizden hoşlanmadım. Sevgilimin üzerine benden ziyade tesiri olan bir adama tahammül edemiyor, bu yüzden sizden nefret ediyordum. Biraz evvel sözlerinizi işittikten sonra Sogomon'un sizi niçin bu kadar sevdiğini anladım. Şimdi sizden açıkça soruyorum: Hakikaten bizi birbirimizden ayıracak mısınız?

Hamparsum Bila tereddüt cevap verdi:

– Prensip itibarıyla ayrılmanıza taraftarım daha doğrusu biraz evvel izah ettiğim sebeplerden dolayı arkadaşımın bir kadına bağlı kalmasını doğru bulmuyorum.

– Samimiyetinize teşekkür ederim. Ben de aynı şekilde samimiyetle düşüncelerimi size söyleyeceğim. Beni Sogomon'dan ayırdığınız zaman bir kadını öldürmüş olacaksınız. Hâlbuki onunla beraber yaşamamıza muvafakat ederseniz kendisine her sahada yardım eder, işlerinizi kolaylaştırmış olurum. Şu dakikada fikrinizden birçok şeyler geçebilir, fakat düşününüz ki esrarınıza vakıf bulunuyorum ve zannettiğiniz gibi bir kadın olsam daha İstanbul'da iken işlerinizi alt üst edebilirdim. Bunu yapmayacağım gibi bilâkis size Avrupa'da da yardım vadediyorum. Benim gibi bir kadın belki bulamayacaksınız. Bununla beraber eğer bu teklifimi de kabul etmeyecek olursanız Fransız istihbarat dairesine müracaatla...

– Ne yapacaksınız?

– Bana tehlikeli, çok tehlikeli bir vazife vermelerini rica edeceğim...

Hamparsum birdenbire ayağa kalktı. Ve Henriette'yi alnından öperek:

– Seni tebrik ederim, kızım. Biraz evvel hakkında söylediğim sözlerden dolayı beni affetmeni rica ederim. Sogomon'la beraber Avrupa'ya gitmeni senden rica ederim, dedi.

Bu sefer hocamın ellerini öpmek sırası bana gelmişti. Odada müthiş bir fırtınadan sonra sükûnet bulmuş bir hava teessüs etmişti. Biraz sonra Hraç koşa koşa merdivenlerden çıkıp odaya girdiği zaman üçümüzü baş başa ve neşeli bir halde görünce hayrette kalmıştı.

Bereket versin hocam derhal vaziyeti izah ederek:

– Gel Hraç biz anlaştık. Boşuna Henriette'ten şüphelenmişim, diyordu.

Hraç sevinçle cevap verdi:

– Ben size Henriette'nin samimi olduğunu söylememiş miydim? Bu kadar zamandır beraber çalışıyoruz, bize büyük yararlıklar göstermiştir.

– Ne oldu, biletleri aldın mı?

– Evet, vapur yarın öğleden sonra hareket ediyor, birinci mevki bir bilet aldım.

Hamparsum ayağa kalkarak Hraç'a:

– Çabuk, dedi, vapur kumpanyasına telefon et, bir yer daha kapatsınlar. Daha doğrusu bu bileti iki kişilik bir kabine bileti ile değiştirsinler. Eski karar bozuldu. Henriette de beraber gidecektir.

Hraç hemen telefona koştu ve biraz sonra yanımıza dönerek:

– Müjde, müjde, işiniz oldu. Kabineniz hazırdır, dedi.

Akşama kadar yolculuk hazırlıkları ile meşgul olduk. Hamparsum'la Hraç Kabristan sokağındaki merkezi umumiye gitmişlerdi. Ben de Henriette ile beraber sokağa çıkarak bazı mübayaatta²⁶² bulunduk. Henriette sevincinden bir yerde duramıyor ve ara sıra:

– İstanbul'dan ayrılacağımıza inanmayacağım geliyor, diyor hocamın iyi kalpli bir adam olduğunu söylüyordu.

²⁶² Alışveriş

Mübayaatmızı bitirdikten sonra Henriette ayaküstü birer bardak bira içmek teklifinde bulundu ve:

– İstanbul'dan ayrılmazdan evvel seninle bir keyif yapalım, dedi.

Hocamla Hraç'ın evde bizi bekleyeceklerini hatırlatarak, uzun müddet sokakta kalamayacağımızı söyledim ve bir birahane de ayaküstü bira içmek teklifini kabul ettim.

Pansiyona dönünce Hamparsum'la, Hraç'ı büyük salonda bulduk. Sofranın üzerinde büyük bir buket, Tokatlıyan'dan getirilmiş irili ufaklı birçok kutular duruyordu.

Hocam bizi görünce, gülerek ayağa kalktı ve:

– Nerede kaldınız küçük yaramazlar. Bir saattir sizi bekliyoruz, dedi.

Hraç ellerimizi sıkarak:

– Hamparsum çocukları rahat bırak. Kabahat bizde, zavallıları bir dakika bile yalnız bırakmıyoruz.

– Yarından sonra hep yalnız kalacaklardır. Bu akşam son defa olarak beraber yemek yiyeceğiz.

Henriette müdahale ederek:

– Olmaz dedi, yarın öğle yemeğini de burada hep beraber yiyeceğiz. Yemeklerini elimle pişireceğim. Bir daha biri birimizi nerede göreceğiz.

– Neden bir daha İstanbul'a dönmek istemiyor musunuz?

– Bu şehirde o kadar fena hatıralarım var ki, doğrusu bir daha bu güzel şehri görmek istemiyorum.

– Öyle ise biz gelir, Avrupa'da sizi buluruz.

Hocam Hamparsum Pasaportlarımızı Hazırlatmıştı. Son Talimatı da Alarak Fransız Dilberi ile Beraber İstanbul'dan Ayrılıyor

Sofra başında muhavereler devam etti, seyahat programı tespit edildi. Gece yarısına doğru Hamparsum'la Hraç, ertesi günü öğleyin tekrar gelmek üzere bizden ayrıldılar.

İstanbul'dan Ayrılış

Arkadaşlar ayrıldıktan sonra Henriette'le baş başa saatlerce konuştuk. Bir türlü gözümüze uyku girmiyordu. Henriette bize verilecek vazifeyi yaptıktan sonra İsviçre'de bir köye çekilmemizi istiyor, orada yaşayacağımız mesut hayatı tahayyül ediyordu.

Uykusuz geçen geceden sonra Henriette sabahleyin erkenden öğle yemeği hazırlıklarına başlamıştı. Ben de eşyalarımızı bavullara yerleştiriyordum. Saat on bire doğru Hamparsum'la Hraç ellerinde yeni paketlerle geldiler. İkisi de son derece neşeli idi. Biraz öteden beriden konuştuktan sonra, Hamparsum cebinden bir pasaportla bir mektup çıkardı ve dedi ki:

- Sana yeni bir İran pasaportu yaptırdım.
- Eski pasaportumun daha müddeti vardır.
- Biliyorum, fakat nerelerden geldiğinizi herkese bildirmenize lüzum yok. Onun için yeni bir pasaport çıkarttık.
- Henriette ne olacak?

– Pasaportu açtığında görürsün. Merakla pasaportu açınca Henriette'in resmini de gördüm. Pasaportta Henriette karım olarak gösterilmişti. Bundan memnun olmakla beraber sebebini sordum:

– Merak etme, ben her şeyi düşündüm, diyerek, cebinden iki pasaport daha çıkardı ve dedi ki:

– Bunlardan biri senin, diğeri ide Henriette'nindir. İcabında ayrı ayrı da seyahat edebilirsiniz. Karı koca olarak seyahat ettiğiniz zaman da münferit pasaportlarınızı kullanırsınız. Her üçü de muntazam surette vize edilmiştir.

Sana bir de mektup vereceğim, bunu da Cenevre'ye gittiğin zaman, oradaki merkezi umumiye teslim edersin. Bundan sonra senin mektuplarınızı hep oraya göndereceğiz. Onlar sana icap eden talimatı vereceklerdir.

- Cenevre'de çok kalacak mıyım?

– Zannetmem. Şimdi beni iyi dinle. Buradan vapurla doğru Selanik'e gideceksiniz. Oradan trene binerek Belgrad'a hareket ede-

ceksiniz. Belgrat'ta Metropol oteline ineceksiniz. Orada senin adresine bir mektup gelecek. Mektubu yazan adam bir randevu isteyecektir. Otelde kendisini kabul edersin.

– Bu adam beni ne zaman görmeğe gelecek?

– Belgrat'a muvasalat ettiğin gün, sen Belgrat'ta iki günden fazla kalmayacaksın. Bu müddet zarfında mektup alırsan ne âlâ, almazsan oradan trene binerek dofruea Cenevre'ye gidersin.

– Cenevre'ye gideceğimden oradaki arkadaşların haberi var mı?

– Bugün mektup yazdım. Seni bir arkadaş hudutta bekleyecek ve Cenevre'ye kadar beraberinizde seyahat edecektir.

– Hangi trende olduğunuzu nereden bilecekler?

– Belgrat'tan hareketinizden onların haberi olur.

– Belgrat'ta beni ziyaret edecek adama karşı ne gibi bir hattı harekât takip edeceğim.

– İttihat ve Terakki erkânından Bahaeddin Şakir'in son zamanlarda Peşte ve Belgrad'a geldiği haber alınmıştır. Arkadaşlar kendisini takip ediyorlar. Belgrat'ta izini buldukları takdirde sana müracaat edeceklerdir. Vaziyeti beraber müzakere ederek kararınızı vereceksiniz. Sana müracaat edecek arkadaşın adı Vahandır ve emrine amadedir. İki gün zarfında sana müracaat etmediği takdirde Belgrat'tan hareket edersin.

Hocamın verdiği pasaportlarla mühürlü mektubu cebime koyarak:

– Söylediklerinizi harfiyen icra edeceğim, dedim.

Hocam:

– Ara sıra buraya da mektup yazarsın dedi. Ben şimdilik pansiyonda oturacağım. Mektuplarınızı buraya gönderirsiniz. Herhangi bir müşkülât karşısında bulunduğun zaman Cenevre merkezine müracaat ederek bana hitaben şifreli bir telgraf çektirirsin. Ben Cenevre'ye yazdım. Sana her hususta azami suhulet²⁶³ göstereceklerdir. Şimdilik sana ayda beş yüz lira vereceğiz. Henriette'ye de

²⁶³ Kolaylık

ayrıca iki yüz lira tahsis ettik. İki aylığınıza mukabil sana 1400 lira veriyorum. Paraya ihtiyacın olduğu zaman gene Cenevre merkezine müracaat edebilirsin, sana istediğin kadar para vereceklerdir.

Henriette'yi çağırarak hocamın verdiği 400 lirayı kendisine teslim etmek istedim.

– Benim paraya ihtiyacım yoktur, mademki artık resmen beraber yaşıyoruz ben para işlerine karışmam diyerek Henriette 400 lirayı almadı.

Son defa olarak arkadaşlarla beraber yemek yedikten sonra hep birlikte Galata rıhtımına indik. Yarım saat sonra bizi Selanik'e götürecek olan vapur yavaş yavaş rıhtımdan uzaklaşıyordu. Hocamla Hraç uzaktan şapkalarını sallıyor, bizi selamlıyorlardı. Vapur Marmara'ya doğru açılınca arkadaşlar gözden kayboldu.

Ben, birinci güverte köprüsünde durmuş son defa olarak İstanbul'u seyre diyorum. İki ay evvel tek olarak girdiğim bu şehirden şimdi çift olarak ayrılıyordum.

Gene iki ay evvel İstanbul'a gelirken sergüzeştlerden kurtulduğumu ve artık rahat bir hayat yaşayacağımı zannediyordum. Hâlbuki aradan sekiz hafta geçmeden daha büyük bir sergüzeşte atılmak üzere İstanbul'dan ayrılıyordum. Bu anda kalbimde garip bir meysusiyet hissediyordum. Yanımda duran Henriette de derin düşüncelere dalmış bulunuyordu.

Onun da İstanbul'da kaybettiği kocasını ve bu şehirdeki maceralarını hatırladığı muhakkaktı. Güneş batmaya başlayınca kabinimize çekildik. Yemekten sonra erkenden yatağa girdik. Bir gece evvel hiç uyuyamadığımız cihetle yatar yatmaz derin bir uykuya dalmıştık. Sabahleyin erkenden uyandık ve güverteye çıktık. Vapurumuz Çanakkale boğazını geride bırakmış sağa saparak Selanik'e yolunu tutmuş. Ege denizinin koyu, lacivert suları üzerinde adeta kayıyordu. Bu anda seyahatimizin ebediyen devam etmesini candan arzu ediyordum.

Ne yazık ki bir gün sonra gene karaya çıkacak, insanlara karışacak, sergüzeştlere atılacaktık. Deniz üzerinde geçen iki günlük yolculuk sıhhatimiz üzerine sihirli tesirler yapmıştı. Selanik'e ayak

bastığımız zaman kendimizi on yaş daha gençleşmiş hissediyorduk.

Umumi harbin üzerinden iki sene geçmiş olmasına rağmen Selanik şehri elân askeri bir şehir manzarasını arz ediyordu. Orada da sokaklar henüz her çeşit askerle doluydu.

Henriette rıhtımda Fransız asker ve zabıtlarını görünce Selanik'te durmamamızı, derhal hareket etmemizi istemişti.

Esasen benim de kalmaya niyetim yoktu. Nitekim şehre çıkar çıkmaz ilk işim Belgrat'a hareket edecek trenlerin tarifelerini öğrenmek oldu ve bir saat sonra yola çıkan ilk trenle Selanik'ten ayrıldım.

Belgrat'a gece yarısında vardığımız için bu şehir hakkında bir fikir edinemedik. Hocam Hamparsum'un tavsiyesi üzerine istasyondan Metropol oteline gittik.

Belgrat'ta İttihatçılardan Kimsenin İzi Bulunamamıştı. Yolu-muza Devam Edecektik

Sabahleyin erkenden uyandım, Biraz sonra Henriette de kalktı ve şehirde otelden ayrılamayacağımı kendisine izah ederek, bir tercümanın refakatinde şehrin şayanı temaşa ve tarihi yerlerini gezmesini tavsiye ettim. Henriette bu teklifimi kabul etti ve öğleyin otele dönmek vaadiyle sokağa çıktı.

Yalnız kalınca otelin salonunda oturdum ve gazetelere göz gezdirmeye başladım. Sırpça bilmediğim için Belgrad gazetelerinin yalnız resimlerine baktım. Sonra Avrupa gazetelerini okumaya başladım. Saat on bire doğru telefondan beni istediklerini haberdildiler, derhal koştum. Hiç tanımadığım bir ses:

"Alo, kimsiniz" diye soruyordu. İsmimi verince, meçhul muhabıtabım:

– Ben arkadaşınız Vahan'ım. Sizinle görüşmek istiyorum, dedi.

– Buyurun, ben de sizi bekliyorum, dedim.

– Nereden görüşmek istiyorsunuz?

– Otelde daha iyi değil mi? Esasen şehri de bilmiyorum, siz buraya gelemez misiniz?

– Sizce bir mahzur yoksa gelirim.

– Hiçbir mahzur yok.

– Öyle ise on beş dakikaya kadar gelirim.

– Ben şimdi kapıcıya tembih ederim, sizi derhal odama çıkar-sınlar.

Telefon ahizesini yerine koyduktan sonra, kapıcıya bir arkadaşımın beni arayacağını, kendisini derhal odama çıkarmalarını söyledim.

On beş dakika sonra uzun boylu, sarışın ve iri yarı bir genç odamdan içeriye girdi ve elini uzatarak:

– Kendimi takdim edeyim: Vahan Minasyan, dedi.

Aynı şekilde mukabele ederek, ben de kendimi takdim ettim ve meçhul arkadaşına bir koltuk gösterdim.

Vahan eskiden beri beni tanıyormuş gibi bir tavırla söze başlamıştı:

– Sizi dün de telefonla aradım, fakat bulamadım, diyordu.

Henüz geldiğimizi söyleyince:

– İstanbul’dan ekspresle geleceğinizi zannetmiştim de ondan dolayı dün sizi aradım, hâlbuki siz Selanik yoluyla geldiğinizi söylüyorsunuz. Bari yolculuk iyi geçti mi?

– O kadar iyi geçti ki, bitmesini istemiyorduk.

– Belgrat’tan ne zaman hareket ediyorsunuz?

– Hesapça burada iki gün kalacaktık, daha doğrusu burada iki gün sizi bekleyecektik. Sizden bir haber çıkmasaydı, yarın akşam hareket edecektik.

– Öyle ise gene yarın akşama kadar kalırsınız. Ben size, şehrin her tarafını gezdiririm.

– Ben yollarda kalmasını pek istemem. Bununla beraber karımın da fikrini almak lâzımdır. O isterse bir gün daha kalırsınız. Fakat burada yapılacak bir işimiz yok mudur?

– Maalesef öyledir. Vaziyeti biliyorsunuz. Bazı İttihatçıların İstanbul’a dönmek üzere bulundukları, bu maksatla İngilizlerle

müzakereye giriştikleri haber alınmıştı. Bunun üzerine Berlin'den Sofya'ya kadar bütün büyük şehirlere adamlar gönderildi. Bunlar tren ve ekspres yolcularını takibe memurdu. On beş günden beri sarfedilen bütün gayretler boşa çıktı, hiçbir yerde İttihatçıların izine tesadüf edilmedi. Yalnız üç gün evvel Bahaeddin Şakir'in Sofya'ya gitmek üzere Peşte'ye geldiği haber alındı. Derhal peşine adamlar takıldı ve yollarda icap eden tedbirler alındı. Son dakikada Bahaeddin Şakir takip edildiğini anlayarak Sofya'ya kadar bileti aldığı halde yoluna, devam etmedi ve birdenbire Peşte' den Berlin'e döndü. Bunun üzerine tren yolunun tehlikeli olduğunu gören İttihatçılar şimdilik seyahatten vazgeçmiş bulunuyorlar.

– Demek burada yapılacak bir işiniz kalmadı.

– Öyle zannediyorum. Bununla beraber vaziyeti Cenevre, Berlin ve İstanbul merkezlerine bildirdim, talimat bekliyorum.

– O halde biz bu akşam yolumuza devam edebiliriz.

– Tabii edebilirsiniz, fakat bir gün kalıp biraz eğlenmek istemez misiniz?

Bu esnada Henriette odadan içeriye girdi. Yabancı bir adamla konuştuğumu görünce:

– Affedersiniz, diyerek bitişik odaya girmeğe hazırlandı. Ben:

– Henriette, dedim, size arkadaşım Vahan'ı takdim edeyim.

Karımı da arkadaşşıma takdim ettikten sonra, Henriette'e:

– Burada artık işimiz kalmamıştır, istersen bu akşam hareket edebiliriz, fakat arkadaşım bir gün daha kalmamızı teklif ediyor, ne dersin?

– Bu teklife teşekkür ederiz. Esasen Belgrat'ta iki gün kalmayacak mıydık? İşimiz bugün bitmediğini farz eder yarın akşam hareket edebiliriz. Bhusus ki sen şehri de göremedin. Ben Belgrat'ı çok sevdim. Yemekten sonra hep beraber çıkar bir daha gezeriz.

Öğle yemeğini hep beraber otelde yedikten sonra akşama kadar şehri dolaştık. Arkadaşım Vahan uzun müddet Belgrat'ta bulunduğu cihetle şehrin her tarafını biliyordu. Akşamüzeri otele döndüğümüz zaman kapıcı bir telgraf uzattı.

İstanbul'dan adresime çekilen bu telgrafta şunlar yazılıydı:

“Vahan çocukları bıraksın, refakatinizde hemen hareket etsin, vakit kaybetmeyin sizi bekliyorlar.”

Telgrafi Vahan'a gösterek:

– Haydi, bakalım sen de bizimle beraber hazırlan, dedim.

Henriette merakla telgrafi aldı ve:

– Buna memnun oldum. Bir arkadaş daha kazandık. Yarın akşam üçümüz birlikte buradan yola çıkarız, dedi.

Vahan müdahale ederek dedi ki:

– Bana kalırsa bu akşam hareket etmek daha doğru olur. Telgraf “*vakit kaybetmeyin, sizi bekliyorlar*”, dediğine göre, 24 saat daha burada kalmamız doğru olmaz.

– Vahan'ın hakkı var, derhal yola çıkalım, dedim.

– Öyle ise kapıcıya söyleyelim bize bu akşamki ekspreste üç yer temin etsin.

Ben kapıcıya icap eden talimatı verip hesabımızı temizlerken, Henriette de yol hazırlıklarını görmek üzere odaya çıkmıştı. Sallonda beni bekleyen Vahan henüz bitirdiği bir mektubu garsona vererek Sırpça bir şeyler söyledi. Garson ayrıldıktan sonra:

– Mühim bir iş için Belgrat'tan ayrıldığımı arkadaşlara bildirdim. Şimdi dünyanın öbür ucuna kadar gitmeğe hazırım, dedi.

– Arkadaşlar burada mı kalacak?

– Bana hareket emrini verenler herhalde onları da düşünmüşlerdir. Şayet düşünmemişlerse, Cenevre'ye muvasalatınızda arkadaşların vaziyetini müzakere eder, oradan kendilerine talimat göndeririz.

Biraz sonra Henriette te bize iltihak etti. Otelin lokantasında alelâcele bir yemek yiyerek istasyona gittik ve İstanbul'dan gelen eksprese bindik.

Taşnak Fırkasının Cenevre'deki Umumi Merkezi

Ekspres İsviçre hududuna girince, tanımadığım bir adam kompartımana girerek:

– Cenevre’den geliyorum. Ekspresten ininiz, başka bir trenle beraberce Cenevre’ye gideceğiz, dedi ve hemen uzaklaştı.

Cenevre’ye Çıktığımız Zaman Her Şeyin Hazırlanmış Olduğunu Anladık. Bizim İçin Bir Villa Kiralanmıştı

Arkadaşım Vahan’ı bularak vaziyeti anlattım.

– İster istemez ineceğiz artık İsviçre’ye geldik. Herhangi bir trenle Cenevre’ye gidebiliriz, dedi.

Trenin hudut istasyonunda tevafukundan istifade ederek indik. Henriette bu hadiseden memnun kalmamıştı. Ekspresi bırakıp diğer bir trene binmekte maksadı bir türlü anlamadığını söylüyor, bizi tenkit ediyordu. Vaziyeti kendisine de izah etmek mecburiyetinde kaldım. Bu sefer de:

– Bu adamın doğru söylediğini nereden biliyorsunuz? Demesin mi?

Henriette’nin bu sözü bende de şüpheler uyandırmaya başlamıştı. Bhusus ki ekspres hareket ettiği halde bizi yolumuzdan alıkoyan adam meydanda yoktu.

Henriette trenlerin hareket saatini öğrenmek üzere istasyon memurlarına müracaat etti ve döndüğünde Cenevre’ye gidecek ilk trenin yarım saat sonra hareket edeceğini müjdeledi.

Yarım saat ayakta durmamak üzere istasyonun büfesine girdik ve bir masanın başına geçtik. Biraz sonra büfeye, ekspreste gördüğüm meçhul adam da girdi ve şapkasını çıkararak bizi selamladı. Davetimizi beklemeden masamıza yanaştı.

Meçhul adam, hayretle birbirimize baktığımızı görünce, şu izahatı verdi:

– İstanbul’dan, arkadaş Hamparsum’dan aldığımız talimat üzerine sizi karşılamaya geldim. Ekspresle Cenevre’ye girişinizin nazarı dikkati celbedebileceğini düşünerek, alelâde bir trenle yolunuza devam etmeniz daha münasip görüldü. Birazdan Cenevre’ye bir tren kalkacaktır, hep beraber gideriz.

Bu izahat bütün şüpheleri izale etmişti. Garsonun getirdiği buraları boşalttıktan sonra meçhul arkadaşımız:

– Bana bir dakika müsaade edin gideyim, biletleri alayım, dedi.

Kendisine refakat etmek istedim, fakat maksadımı anlayarak:

– Cenevre’ye kadar biletiniz vardı, onların yanmasına ben sebep olduğuma göre cezasını ben çekeceğim. Müsaade edin de biletleri ben alayım. Esasen sizin paranız burada geçmez, diyerek istasyona koştu ve biletleri alarak yanımıza döndü.

On dakika sonra Cenevre’ye doğru hareket eden trenin birinci mevki kompartımanında yerleşmiş bulunuyorduk. İsmi Serkis olduğunu söyleyen rehberimiz bize geçtiğimiz yerler hakkında izahat veriyordu.

Tren Cenevre’ye yaklaşınca, Serkis, dedi ki:

– Cenevre’ye bir istasyon kala ben trenden ineceğim. Cenevre’de herkes beni tanıdığı için trenden beraber inmemiz; doğru olmaz. Ben bir otomobile atlar, belki trenden daha evvel Cenevre’ye varır, istasyon haricinde sizi beklerim. Şayet biraz gecikirsem istasyonun karşısında büyük bir birahane vardır, orada beni bekleyin, muhakkak gelir sizi bulurum.

– Allah aşkına bizi çok bekletme.

– Belki hiç beklemezsiniz. Otomobille hemen yola çıkacağım.

– İsterseniz sizi otelde bekleyelim.

– Olmaz, otele gitmeyeceksiniz. Sizin için bir ev kiraladık, sizi doğruca oraya götüreceğim.

– İyi ya, o halde evin adresini verin biz otomobille doğru oraya gider, siz de bize iltihak edersiniz.

– Bana verilen emir haricinde bir şey yapamam. Bunda merak edilecek bir şey yoktur. Emin olun ki sizi bekletmeyeceğim. İstasyondan çıkınca beni karşınızda bulacaksınız. Herhangi beklemediğimiz bir hadise zuhur ederse arkadaşlar yardımınıza koşacaklardır.

– Bizim geldiğimiz nereden bilecekler?

– Ben huduttan telefonla malumat verdim. Cenevre istasyonunda tanımadığımız arkadaşlar sizi karşılayacak ve uzaktan sizi

takip edeceklerdir. Herhangi bir müşkülât zuhur edince derhal müdahale edeceklerdir. Her şey düşünülmüştür. Siz hiç merak etmeyin. Şimdilik Allah'a ısmarladık.

Serkin trenden indi ve koşarak istasyondan çıktı. Biraz sonra tren yoluna muvazi²⁶⁴ asfalt yoldan bir otomobilin süratle ve trenle yarış edercesine koştuğunu görünce içimiz ferahladı.

Cenevre istasyonunda hiçbir fevkaladelik olmadı. İstasyondan çıkınca Serkin'in biraz evvel trenle yarışa çıkan otomobilin kapısında bizi beklediğini gördük. Gülerek bize yaklaştı ve ellerimizi sıkarak:

– Hoş geldiniz. Buyurun sizi götüreyim diyerek, valizlerimizi otomobilin arkasına yerleştirdi ve derhal yola çıktık. Otomobil bir manevra yaparak döndü ve trenin geldiği istikamette süratle ilerlemeğe başladı.

Henriette:

– Galiba geri dönüyoruz, dedi.

Otomobili büyük bir maharetle idare etmekte olan Serkis gülererek cevap verdi:

– Merak etmeyin, Cenevre'den ayrılmayacağız. Eviniz şehirden biraz uzak olmakla beraber Cenevre sayılır.

– Öyle ise neden geri dönüyoruz.

– Başka yol yok da ondan. Biraz sonra yolu değiştireceğim.

Filhakika bir müddet geri gittikten sonra otomobil yolunu değiştirdi ve Cenevre'ye doğru ilerlemeğe başladı. Bu yolun manzarası fevkalade güzeldi. Bütün Cenevre şehri ve meşhur gölü gözümüzün önünde idi. Biz, bu manzarayı seyrederken otomobilimiz birdenbire durdu. Serkis yere atlayarak kapımızı açtı ve önünde durduğumuz bahçeli villayı göstererek:

– İşte eviniz! Dedi.

Henriette villanın kapısında “*Villa MonBonheur*” kelimelerini okuyunca:

²⁶⁴ Paralel, aynı sırada

– Burası hakikaten saadet yuvasıdır, ben artık buradan bir yere kımıldamam diyordu.

Doğrusunu söylemek lazım gelirse bunu ben de arzu ederim, fakat bana tevdi edilen vazifeyi düşünerek uzun müddet saadet yuvasında yaşamayacağımı tahmin ediyorum.

Evde kimseler yoktu. Serkis cebinden çıkardığı anahtarla bahçe kapısını ve ağaçlar arkasında saklanmış olan evin kapısını açtı.

Saadet yuvası, iki katlı, küçük bir evdi. Alt katında, ortada büyük bir salon, iki yanında ikişer oda ve bir mutfak bulunuyordu. Eşyalarımızı alt katta bırakarak ikinci kata çıktık. Orada da geniş bir salonun iki tarafında dört küçük oda, salonun önünde de geniş bir taraça vardı.

Bütün odaları teftiş eden Henriette sevincinden oynuyor, Serkis'e muhtelif sualler soruyordu.

“– Almanya’da İş Görmek Rusya’dan Daha Güçtür. Enver ve Cemal Paşaları da Takip Ettiriyoruz”

Serkis, karımın merakını tatmin etmek üzere şu izahatı verdi:

– Yarın sabah size bir aşçı ve bir hizmetçi gönderilecektir. Bu akşam yemeğimizi şehirde yiyeceğiz. Ben de civarda oturuyorum. Sizi yalnız bırakmam, herhangi bir ihtiyacınız olursa bana telefon edersiniz.

Henriette evi ve bahçeyi gezmek üzere bizden müsaade isteyince Serkis cevap verdi:

– Çok iyi olur. Siz arkadaş Vahan’la buradaki işleri yoluna koyunuz. Biz de şehre kadar gidip gelelim. Şehirde görülecek küçük bir işimiz de var.

– Çok geç kalacak mısınız?

– Merak etmeyin, belki iki saate de kalmaz.

Yirmi dakika sonra otomobilimiz Cenevre’nin dar bir sokağında kâin²⁶⁵ üç katlı kâgir²⁶⁶ bir binanın önünde durdu. Arkada-

²⁶⁵ Var olan, bulunan

şım Serkis “*geldik*”, diyerek otomobilden indi. Kendisini takiben açık bulunan kapıdan üç katlı binaya girdik. Kapının yanı başında-ki odada masa başında oturan bir genç, Serkis’in selamını aldı ve:

– Sizi bekliyor, buyurun, çıkın dedi.

Serkis’le beraber ikinci kata çıktık. Etrafında sekiz on kadar oda bulunan loş bir salona girdik.

Serkis, birazdan döneceğini söyleyerek beni yalnız bıraktı. Salonun duvarlarında Taşnak Fırkası müessisleri ile erkânının fotoğrafları asılı idi. Kapının karşısındaki büyük duvarda da büyük bir Ermenistan haritası vardı.

Sağ ve sol duvarları ise tavana kadar yükselen gözleri, kitapla dolu kütüphaneler işgal ediyordu. On dakikalık bir intizardan sonra Serkis yanıma gelerek Taşnak Fırkası Cenevre merkezi umumisi mesul Murahhasının beni beklediğini haber verdi. Arkadaşımı takip ederek, bulunduğumuz salonun sağındaki odaya gittik.

Orta boylu, sakallı bir adam bizi ayakta karşıladı. Ve “*Hoş geldiniz*” diyerek sandalye gösterdi. Arkadaşım Serkis ayakta duruyordu. Sakallı adam Serkis’e hitaben, siz arkadaş Minası görünüz. İstanbul’a derhal mektup yazsın. Bu akşamki postaya yetiştirmek lazımdır. Bu işleri bitirdikten sonra tekrar buraya geliniz, dedi.

Yeryüzündeki Taşnak teşkilatlarını idare eden merkezde ve bu teşkilatın başında bulunan adamlardan birinin karşısında bulunan bende garip bir his uyandırmıştı.

Taşnak Fırkasının Rusya’da ve Türkiye’de henüz teşkilatı olmadığı devirlerde, daha doğrusu her iki memlekette de Taşnak Fırkasına gayri meşru bir teşkilat gözüyle bakıldığı çağlarda, fırkanın bütün işleri Cenevre’deki umumi merkez tarafından idare edilirdi. Cenevre merkezi tarafından cigara kâğıdı gibi ince kâğıda bastırılan Troşak (Bayrak) adındaki mecmua gizlice buradan Türkiye’ye ve Rusya’ya gönderiliyordu.

²⁶⁶ Taş, tuğla, kerpiç v.s. toprak malzemeden yapılmış olan yapı

Hocam Hamparsum Cenevre merkezinden bahsederken onun Taşnak Fırkasının kalbi olduğunu söyler, devlet teşkilatının müşa-bih²⁶⁷ bir müessese olduğunu ilave ederdi. Bunları düşündükçe, fırkanın en nüfuzlu adamıyla nasıl konuşacağımı bir türlü kestiremiyor, garip bir korku hissediyordum.

Sakallı adam sükûtu ihlal ederek, yolculuğun nasıl geçtiğini sordu. Alınan tedbirler sayesinde mükemmel geçtiğini söyledim ve bize bir ev tahsis ettiğinden dolayı teşekkürlerimi bildirdim. Bunun üzerine arkadaş Aram (Sakallı bu isimle tesmiye ediliyordu) doğrudan doğruya mevzuya temas ederek şunları söyledi:

“– Tiflis ve İstanbul merkezleri sizi hararetle bize tavsiye ediyorlar. Her iki şehirdeki faaliyetiniz cidden şayanı takdir ve tebriktir. Sizin gibi liyakatli ve vatanperver gençler sayesinde fırkamız kendisine düşen ananevi vazifeleri ifa edebilecektir. Sizden istifade etmek istiyoruz. Büyük tecrübeniz sayesinde bazı arkadaşların şimdiye kadar muvaffak olamadıkları işleri başarabileceğinizi ümit ediyorum. Bu işlerin başında kara listede isimleri geçen İttihatçılar meselesi geliyor. Bu hususta İstanbul’da size lazım gelen izahatı verdiler değil mi?”

– Evet, meselenin umumi hatlarından malûmatım vardır. Tefferuatın burada tespit edileceğini söylemişlerdi. Hatta size vermek üzere bir de mektup vermişlerdi.

Hocam Hamparsom’un bana verdiği mühürlü mektubu arkadaş Aram’a teslim ettim. Muhatabım mektubu açtı ve okuduktan sonra:

Mükemmel! Dedi. Bundan sonra bu meseleyi buradan idare edeceğiz. İttihatçıları elimizden kaçıracağımızdan korkuyorduk, Hâlbuki İngilizlerle Talat Paşa arasında cereyan eden müzakarelerden bir şey çıkmadı... Diğer taraftan Bahaeddin Şakir takip edildiği edildiğini hissederek Peşte’den Berlin’e döndü. Bu vaziyet karışışında İttihatçıların bir müddet faaliyet göstermeyecekleri muhakkaktır. İşte biz bu fırsattan istifade ederek kararlarımızı

²⁶⁷ Benzer, benzeyen

tatbikat çalışacağız. Arkadaşlarımız Talat Paşa ile Berlin'deki arkadaşlarımızın izlerini tekrar bulmuşlardır. Enver ve Cemal Paşaları takibe memur olan Rusya'daki arkadaşlarımızdan bugünlerde yeni malumat gelmemiştir. Bununla beraber Rusya'da iş görmek Almanya'da çalışmaktan daha kolay olduğuna göre o cihetten endişeye mahal yoktur. Asıl mesele Talat Paşa'yı ve arkadaşlarını elden kaçırmamaktır. Bugün Paris'ten ve Berlin'den yeni malûmat bekliyoruz, ona göre hatt-ı hareketimizi tespit ederiz. Şimdilik istirahat ihtiyacınız vardır. Bir müddet burada kalırsınız. Bilâhare icap ederse alınan tedbirleri kontrol etmek üzere belki bir seyahate çıkarsınız. Herhalde şimdilik kat'i bir istirahat ihtiyacı hissetmiyor musunuz?

– Doğrusunu söylemek lazımsa hiç olmazsa bir iki ay istirahat etmek isterdim. Bununla beraber müstacel bir iş olursa mesele değişir. Ben askerlik yapmış bir adamım. İstirahatimi vazifeden sonraya tehire almışım.

– O halde siz gene evinize dönersiniz. Yarın sabah size bir aşçı ile bir hizmetçi göndereceğiz. Başka bir şeye ihtiyacınız olursa daima bana telefon edebilirsiniz. Tabancanız var mı?

– Niye sordunuz?

– Yoksa bir tabanca vermek istiyordum. Ne olur ne olmaz silahsız gezmek doğru değildir.

– Teşekkür ederim, askerlikten kalma bir tabancam var. İşimi görür!

– Paraya ihtiyacınız var mı?

– Teşekkür ederim. Şimdilik paramız var.

– Sakın masraftan yana çekinmeyin. Serkis'nin otomobili emrinize amadedir. Gündüzleri otomobille İsviçre'nin her tarafını gezebilirsiniz. Yalnız geceleri dışarıda kalmayın saat dokuzda muhakkak evde bulununuz, belki telefonla ve şahsen görüşmek icap eder.

Bu esnada Serkis içeriye girerek İstanbul'a gönderilecek mektubun hazırlandığını söyledi ve imzalamak üzere arkadaş Aram'a uzattı. Aram mektubu okurken:

– İki satır da ben yazabilir miyim? Diye sordum.

Aldığım müspet cevap üzerine Hocam'a ve Hraç'a hitaben bir mektup yazarak seyahatim ve Cenevre'deki hayatım hakkında malûmat verdim. Arkadaş Aram mektubu kendi mektubuna rap-tederek zarfı kapattı ve posta odasına verilmek üzere Serkis'e teslim etti.

Ben de ayağa kalktım ve tekrar tekrar teşekkür ederek Taşnak Fırkası Cenevre merkezinin reisinden ayrıldım.

Komitacılık Mektebi

Umumi merkezden ayrıldıktan sonra Serkis'in otomobiliyle evimize döndük. Henriette Saadet yuvasının taraçasında sabırsızlıkla bizi bekliyordu. Evvelce karşılaştığımız veçhile akşam yemeğini şehirde yemek üzere yola çıktık. Arkadaşımız Serkis vaktin henüz erken olduğunu ileri sürerek:

– İsterseniz sizi Lozan'a kadar götürüyüm, hem güzel bir gezinti yapmış oluruz hem de daha büyük bir iştiha ile yemeğimizi yeriz, dedi.

Cenevre'de Otomobille Gezerken Sevgilim Fransız Dilberi Birdenbire Hastalandı Hemen Hastaneye Götürdük

Şoför arkadaşımızın bu teklifini memnuniyetle kabul ettik. Henriette, öteden beri çok sevdiği İsviçre'nin manzaralarına bayılıyordu. Yolda, hep tabiatın güzelliklerinden bahsediyor ve mütemadiyen şunları tekrar ediyordu:

– İnşallah ömrümüzün sonuna kadar burada yaşarız. Daha İstanbul'dayken bu hayatı tahlil etmiyor muydum? Bir ay sonra sen de alışacaksın ve bir daha buradan ayrılmak istemeyeceksin.

– Bana kalırsa yerimden bile kıvıldamam, dedim.

Ağzımdan kaçan bu sözler Henriette'in şüphelerini uyandır-mıştı. Elimi tutarak heyecanla soruyordu:

– Yoksa buradan da mı gidiyoruz?

– Üzülme canım. Şimdilik böyle bir şey yok.
 – O halde neden “*bana kalırsa*” diyorsun?
 – Bunun sebebini sen de benim kadar bilirsin.
 – Seni buradan başka bir yere göndermeğe kalkışlırlarsa, bu sefer ben bırakmayacağım.

– Nasıl bırakmayacaksın?
 – Ben senin hatırın için Fransız teşkilatından istifa etmedim mi?

– Ettin.

– Sen de benim gibi yapacaksın. Buradan başka yere göndermek istedikleri zaman istifanı verir, her şeyden elini çekersin. İşte asıl saadetimiz o zaman başlayacaktır. Esasen şimdiki saadetimizin geçici olduğunu ben de biliyorum. Daha oturduğumuz ev bizim değildir. Günün birinde bizi sokağa atabilirler. Her şeyden evvel kendi paramızla bir ev kiralamalıyız. Bu suretle istiklâliyetimizi temin ettikten sonra muhataplarımızla daha kat’i bir lisanla konuşabiliriz. Ben kadın olduğum halde, bu cesareti gösteriyorum, sen tereddüt mü edeceksin?

– Sen işi izam ediyorsun. Ortada böyle bir mesele yoktur ve olamaz.

– Ya olursa.

– Onu da o zaman düşünürüz. Şimdi müsaade et de çok sevdiğin İsviçre’nin tabii güzelliklerinden biraz da ben istifade edeyim.

Tehlikeli bir mecraya girmek üzere bulunan münakaşayı bu suretle kestim. Henriette’nin büsbütün haksız olmadığını ben de biliyordum, fakat onun istediği gibi hareket edemeyeceğimi de takdir ediyordum, bhusus ki benim vaziyetim Henriette’nin vaziyetine benzemezdi. Mensup olduğum fırka bana yeni ve mühim bir iş tevdi etmiş hususi memuriyetle beni İsviçre’ye göndermişti.

Fırkanın parasıyla İsviçre’ye geldikten sonra nasıl istifa eder ve elimi her şeyden çekebilirdim? Bu gibi bir hareketin cezasız kalacağını farz ettiğimiz takdirde bile meselenin bir de manevi tarafı vardı. Yeni vazifeyi kabul edip İstanbul’dan Cenevre’ye hareket

ettikten sonra benim için artık düşünecek mesele kalmamıştı. Bundan sonra kendimi hadiselerin cereyanına terk etmek mecburiyetinde idim. Aksi takdirde Fırkayı dolandırmış bir adam vaziyetinde bulunacaktım ki, bunu asla kabul edemezdim.

Otomobilde kendi kendime bunları düşünürken Henriette'nin birdenbire:

– Bir şey oluyorum, diyerek çırpınmaya başladı.

Filhakika vücudu buz kesilmişti.

Arkadaşım Serkis'e otomobili en yakın hastaneye sürmesini söyledim. Henriette kendini kaybetmiş, konuşamıyordu.

On dakika sonra onu hastaneye yatırdık. Kendisini muayene eden doktor:

– Merak edecek bir şey yok. Bu gece burada istirahat etsin, yarın müteahhas doktorlarımız da muayene ederler.

– Yarınki muayeneyi evde yaptırsak olmaz mı?

– Bu vaziyette hastanın başka bir yere nakli doğru değildir.

– Demek vaziyeti tehlikelidir?

– Bu hususta kat'i bir şey söyleyemem. Ancak başka bir yere nakletmek mesuliyetini deruhte edemem, zira herhangi kuvvetli bir heyecan çok vahim neticeler doğurabilir.

Arkadaşım Serkis müdahale etti:

– Doktorun hakkı vardır. Bu gece burada kalsın. Sabahleyin erkenden biz de buraya gelir, muayenenin neticesine göre hareket ederiz, dedi.

Henüz baygın bir halde bulunan Henriette'yi hastanede bırakarak Cenevre'de bir lokantaya girdik. Henriette'nin hastalanması iştihamı kaçırmıştı. Ağzıma bir lokma bile koyamadan lokantadan çıkarak eve döndük. Arkadaşım Serkis:

– İstersen bu gece burada kalayım, dedi.

– Teşekkür ederim. Esasen çok yorgunum ve derhal yatacağım. Boşuna sizi rahatsız etmek istemiyorum, dedim.

Cenevre'de Taşnak Fırkası Reisi Bana Telefonla Şu Emri Verdi:

– Yarın Öğleden Evvel Dünya Yıkılsa Gelip Beni Göreceksiniz

Bunun üzerine Serkis telefon numarasını vererek:

– Evim şuracıktadır. Herhangi bir şeye ihtiyacın olursa derhal telefon et, koşar gelirim diyerek ayrıldı.

“*Saadet Yuvasının*” tıraşında oturdum. Son derece yorgunluğuma rağmen gözüme uyku da girmiyordu. Bilâkis kara düşünceler birbirini takip ediyordu.

Hele Hanriyette’nin hastalığına bir türlü akıl erdiremiyordum. Tanıdığım günden beri en ufak bir hastalık geçirmeyen bu kadının böyle birdenbire tehlikeli bir surette yatması beni cidden endişeye düşürmüştü.

Cenevre’den ayrılmak lâzım geldiği takdirde bu hasta kadını ne yapacak, kime bırakacaktım? Telefonun sesi beni bu düşüncelerden ayırdı. Uykudan uyanan bir adam gibi yerimden fırlayarak telefona sarıldım. Karşıdan:

– Evet benim.

– Ben Aram.

– Buyurun bir emriniz mi var?

– Bir buçuk saat evvel telefon ettim, cevap veren olmadı, evde değil mi idiniz?

– Bu akşam saat 9’da evde bulunamadım. Başımıza bir felaket geldi.

– Geçmiş olsun ne oldu?

– Karım birdenbire hastalandı. Hastaneye yatırdık.

Muhatabım arkadaş Aram’a vaziyeti bütün tafsilatı ile anlattım. Fırkanın Cenevre’deki mesul murahhası beni teselli ederek dedi ki:

– Sen biç merak etme, ben yarın sabah erkenden bu işle meşgul olur, hastaneye adam gönderir, karının istirahatini temin ederim. İnşallah büyük bir şey değildir. Ben sana başka bir şey için telefon etmiştim.

– Sizi dinliyorum.

– Sabahleyin bana gelebilir misin?

– Gelmesine gelirim amma, evvela Henriette'nin vaziyeti hakkında malûmat almalıyım.

– Onun kolayı var. Ben şimdi Serkis'e telefon ederim. Sabahleyin saat 9'da seni alır. Beraber hastaneye gidersiniz. Hastanedeki işinizi bitirdikten sonra bana uğrarsınız olmaz mı?

– Henriette'nin vaziyeti müsait olursa gelirim.

– Öyle ise başka bir şey yapalım. Sabahleyin 9'da hastaneye gider hastanızın vaziyetini öğrenirsiniz. Serkis hastaneden bana telefon ederek saat kaçta yazıhaneye gelebileceğinizi bildirir, olmaz mı?

– Şu dakikada kafam işlemiyor, hiçbir şey söyleyecek vaziyette değilim. Bu meseleyi doğrudan doğruya Serkis'le halletmenizi rica ederim.

Bu cevabım arkadaş Aram'ı kızdırmış olacaktı ki birdenbire sesin tonunu değiştirerek sert bir eda ile mukabele etti:

– Sizden nasihat istemiyorum. Yarın öğleden evvel behemehâl beni görmelisiniz.

– Affedersiniz, mazeretimi arz etmiştim.

– Onları dinledik, siz buraya hasta bakıcılığı yapamaya gelmediniz. Karınızın hastalanması işlerimizin geri kalmasına sebep olamaz. Alo alo. Beni dinliyor musunuz?

– Evet –dinliyorum.

– Yarın öğleden evvel behemehâl sizi bekliyorum. Dünya yıkılsa bile gelip beni göreceksiniz. Geceniz hayrolsun.

Telefon ahizesini yerine koyarak kendimi bir koltuğa attım. Aram'ın sesi elân kulaklarımda çınlıyordu. “*Karınızın hastalanması işlerimizin geri kılmasına sebep olamaz!*” Nihayet korktuğum şeyler başıma gelmeğe başlamıştı. Yeniden atıldığım macera hayatı beni sevdiğim kadından da ayıracaktı. Bunu çoktan hissediyor fakat kendimde itiraf edecek cesaret hissedemiyordum. Aram bu haki-kati bu gece kuvvetli bir tokat şeklinde yüzüme çarparak beni gafletten uyandırmıştı. Bu uyanış benim için çok hayırlı oldu. Zira kat'i bir karar verdim. Henriette iyi olur olmaz kendisine her şeyi itiraf edecek ve birbirimizden ayrılmamızı rica edecektim.

Düşünceli anlarda verilen kararlar vicdan istirahati temin ederler, derler. Cenevre'nin sakin bir köşesinde kimsesiz bir evde verdiğim karar bütün endişelerimi izale etmişti.

Oturduğum koltukta uyuya kalmıştım. Sabahleyin erkenden kapının zili beni rahatsız etmemiş olsaydı, belki öğleye kadar uyuyacaktım. Uyku sersemliği ile kapının zilini telefonun zili zannederek telefona koştum, fakat bu esnada kapının zili daha hızlı çalınca kendime geldim ve aşağıya inerek kapıyı açtım.

Tanımadığım bir kadınla bir erkek şapkalarını çıkararak beni selamladılar ve erkenden beni rahatsız ettiklerinden dolayı af dileycek evin aşçısı ve hizmetçisi olduklarını söylediler. Her ikisini de alt kattaki salona alarak orada beklemelerini söyledim ve yukarıya çıkararak Serkis'e telefon ettim.

Biraz sonra Serkis geldi aşçı ve hizmetçinin geldiğini, fakat benim kimseye ihtiyacım olmadığını söyledim.

– Sen karışma, ben onlarla meşgul olurum, diyerek aşçıyı ve hizmetçiyi çağırdı, görecekları işler hakkında talimat verdi, sonra bana:

– Kalk, yüzünü gözünü yıka da şehre inelim, bir yerde kahvaltı ettikten sonra hastaneye gidelim dedi.

Yolda, gece Aram'la aramızda cereyan eden telefon muhavaresini anlattım. Arkadaşım dikkatle beni dinledikten sonra, şunları söyledi:

– Haberim var. Seninle konuştuktan sonra bana da telefon etti ve öğleden evvel bizi beklediğini söyledi.

– Başka bir şey demedi mi?

– Sana karşı sert muamelede bulunduğuna pişman olmuştur.

– Bunu nereden biliyorsun.

– Kendisi söyledi.

– Ne dedi?

– Kendisine karşı sert muamelede bulundum, sen kalbini almaya gayret et, dedi. Yalnız çok rica ederim. Bunları sana söyledigimi sakın arkadaş Aram'a ihsas etme...

– Namusum üzerine söz veriyorum. Başka ne söyledi?

– Sabahleyin hastaneye git. Hastanın vaziyetini öğren bana derhal telefon et, olmazsa hastayı başka bir hastaneye kaldıralım, dedi, doğrusu ben Aram'ın bu hareketine şaşım. İlk defa olarak bir arkadaşın hususi hayatiyle alâkadar oluyor.

– Bizi saat kaçta bekleyecek?

– Saat tayin etmedi, evveli hastaneye gider, ondan sonra bana gelirsiniz, dedi.

– Arkadaş Aram saat kaçta yazıhanesinde bulunur.

– Sabahleyin saat sekizden itibaren oradadır.

– Öyle ise doğru oraya gidelim.

Serkis hayretle yüzüme bakarak:

– Sen delirdin mi? Dünden beri aç geziyorsun. Evvelâ gidelim kahvaltımızı yapalım, hastamızı ziyaret edelim, sonra işimize bakalız.

– Hayır, evvela arkadaş Aram'ı ziyaret edeceğiz. Onunla derhal görüşmek istiyorum.

Bunu o kadar katiyetle söyledim ki, Serkis itiraz etmeden, otomobilini Taşnak Fırkasının Cenevre'deki umumi merkezine doğru sürmekten başka çare bulamadı.

Fransız Dilberinden Ayrılmağa Karar Verdiğimi Söyleyince
Taşnak Komitesi Reisi Hayretten Dona Kaldı

– Hayrola arkadaş Serkis, sabah sabah burada ne işiniz var? Diye sordu.

Serkis kapıcıya cevap bile vermeden sordu:

– Arkadaş Aram geldi mi?

– On dakika evvel geldi odasındadır. Haber vereyim mi?

– Hayır, biz çıkarız.

Arkadaş Aram'ın odasına girdiğimiz zaman Taşnak Fırkasının Cenevre'deki mesul Murahhası, sabah gazetelerini okuyordu. Bizi karşısında görünce hayretle yüzümüze baktı ve ayağa kalkarak:

– Hayrola. Ben sizi daha geç bekliyordum, dedi ve bize yer gösterdi. Bana gösterilen koltuğa oturduktan sonra, arkadaş Arama:

– Sizinle biraz görüşmek istiyorum, dedim.

Serkis derhal ayağa kalktı ve:

– Ben aşağıda bekliyorum, diyerek bizi yalnız bıraktı.

Arkadaş Aram sağ elinin üç parmağıyla sivri sakalını okşayarak ziyaretimin sebebini keşfe çalışıyordu.

Sükûtu ben bozdum:

– Sizi erkenden rahatsız ettiğimden dolayı affınızı rica ederim, dedim.

Muhatabım derhal cevap verdi:

– Estağfurullah, beni gece gündüz, istediğiniz saatte görebilirsiniz.

– Öyle olduğunu bildiğim için erkenden emirlerinizi dinlemeye geldim.

– Hastaneye gitmediniz mi? Hastanız nasıl oldu?

– Ben buraya hastabakıcılığı için gelmedim.

– Dün akşamki sözlerimden alındığınızı görüyorum.

– Büyüklerimin sözlerinden alınmak âdetim değildir.

– Size karşı sert muamelede bulunduğumu kabul ediyorum.

Bu hadiseyi kapanmış addedelim.

– Benim için esasen hadise yoktu.

– O halde mesele yok. Şimdi her şeyden evvel hastaneye gitmenizi rica ederim.

– Buradaki işimi bitirmeden bir yere gitmem.

– Ben de hastaneye gitmenizi istiyorum.

– Vazifede ve işte bana emredebilirsiniz, fakat hastane işi hususi hayatıma ait bir meseledir.

– İşlerimizde muvaffak olabilmek için arkadaşlarımla hususi hayatlarıyla da alâkadar olmamız lâzımdır. Herhangi bir endişesi olan arkadaş kendisinden beklediğimiz vazifeyi bihakkın ifa edemez. Bu itibarla evvela hususi hayatınızı tanzim etmek lâzımdır.

Bu hareketimizi hususi hayatınıza müdahale şeklinde tefsir etmek doğru değildir.

– Kanaatlerinize itiraz edecek değilim. Ancak vazifeyi her şeyin fevkinde tuttuğumu tekrar etmek isterim.

– Ondan şüphe eden yok ki.

– Öyle ise emirlerinizi dinliyorum.

Arkadaş Aram asabî adımlarla odasında dolaşmaya başlayarak:

– Ben sizi emir telâkki etmek üzere buraya davet etmedim. İşinizi bitirdikten sonra beni görünüz dedim. Hâlbuki siz bütün işlerinizi yüzüstü bırakarak sabah sabah buraya gelmek suretiyle bana karşı nümayiş yapmak istiyorsunuz.

–

– Cevap vermiyorsunuz.

– Bana bir şey sormadınız ki...

– Siz buraya bizimle teşrik-i mesai etmek için mi yoksa münakaşada bulunmak üzere mi geldiniz?

– Ben buraya vereceğiniz vazifeleri ifaya geldim.

– Anlaşıldı... Boşuna münakaşadan bir şey çıkmaz... Bu meseleyi ayrıca müzakere ederiz. Şimdi son sözünüz nedir?

– Biraz evvel söylediklerime ilave edecek bir sözüm yok.

– Yani hastaneye gitmiyorsunuz.

– Onu buradan çıktıktan sonra düşüneceğim.

– Öğleden sonra boş vaktiniz olacak mı?

– Her zaman emrinize amadeyim.

– Dün gece Berlin'den malûmat aldık. Arkadaşlar Talat Paşa'nın yeni ikametgâhını keşfetmişlerdir. Yeni bir ev tuttuğuna göre Talat Paşa'nın Berlin'den uzaklaşmaya niyeti olmadığı anlaşılmaktadır. Bu şerait altında sizin şimdilik Berlin'e gitmenize hacet kalmamıştır. Sizi buraya bu müjdeyi vermek için davet etmiştim.

Sevgilim Fransız Dilberi İsviçre'de Hastalanmıştı. Hastanede Doktor:

– Verem! Deyince Düşüp Bayılmışım

– Teşekkür ederim.

– Yeni malûmat gelinceye kadar, daha doğrusu vaziyette herhangi bir değişiklik oluncaya kadar burada kalabileceksiniz. Bakın az kalsın unutuyordum, hizmetçiler geldi mi?

– Bu sabah geldiler.

– Başka bir şeye ihtiyacınız var mı?

– Hizmetçileri boşuna göndermişsiniz

– Neden?

– Ömrümde hizmetçi kullanmadım, bundan sonra da kullanmak istemem.

– Fakat hasta karınız ev işlerini göremez.

– Artık yeryüzünde benim düşüneceğim kimsem yok.

– Ya karınız?

– Dün gece kat'i kararımı verdim, onu bırakacağım.

Arkadaş Aram yerinden fırladı ve hayretten büyümüş gözlerini bana dikerek:

– Anlayamadım, diyebildi.

– Anlamayacak bir şey yok. Karımı bırakmaya karar verdim. Hatta eve de ihtiyacım yok. Bana tahsis ettiğiniz villayı da terk ederek tehirde herhangi bir pansiyonda bir oda tutacağım.

– Sizin gibi bir erkek hasta karısını yüz üstü bırakmaz.

– Bu mesele hakkında münakaşa etmemenizi rica ederim.

– Siz çok garip bir adamsınız.

– Evlenmekle hata ettiğimi anladım. Hatamı tashih etmek istiyorum. Bütün mesele bundan ibarettir.

– Kararınızı kızıınıza nasıl bildireceksiniz.

– Bizzat kendim söyleyeceğim. Ben bütün işlerimi kendim görürüm.

– Sizden bir ricada bulunabilir miyim?

– Buyurun.

– Kararınızın tatbikini bir müddet tehir etmenizi rica ederim. Hiç olmazsa kadıncağz hastaneden çıksın.

– Ben riyakârlık yapamam. İlk fırsatta kararımı kendisine bildireceğim.

Aram cevap vermedi. Tekrar odada dolaşmaya başlayarak:

- Bugün öğleden sonra sizi bir yere götürmek istiyorum.
- İstedığınız saatte gelirim.
- Nereye gideceğimizi bilmek istemiyor musunuz?
- Nereye isterseniz giderim.
- Saat 14'te sizi burada bekleyeceğim.
- Tam 14'te burada bulunacağım.

Aram'dan ayrılışımız çok soğuk oldu. Aşağıda beni bekleyen Serkis'in otomobiline atladım. Arkadaşım merakla sordu:

– Geç kaldınız, saat dokuzu geçiyor. Doktoru kaçıracağımızdan korkuyorum. Nasıl oldu. Dün akşamki hâdise kapandı mı?

– Zannedirim.

– Memnun oldum. Arkadaşlar arasında bu gibi hadiseler iyi değildir. Şimdi doğru hastaneye gidiyoruz değil mi?

– Evvela bir yerde bir iki lokma bir şey yesek iyi olur, açlıktan bayılıyorum.

Biraz sonra Serkis'le beraber bir kahvede oturuyorduk. Arkadaşım İsviçre'nin sütünü peynirini, yumurtasını methederek kahvaltı için bana bunları tavsiye ediyordu. Ben ise, garsona bir şişe konyak getirmesini emredince, Serkis dayanamadı ve:

– Sen de bir gayri tabiiyet var... Aç karınla konyak içilir mi? Kendine kastın mı var? Diye sordu.

Bu itiraza cevap bile vermeden yarım su bardağı dolusu konyağı yuvarladım. Biraz sonra şişeyi tamamen boşaltarak:

– Şimdi hastaneye gidebiliriz, dedim.

Filhakika bütün cesaretimi bulmuştum. Konyak yorgunluğumla beraber tereddütlerimi de izale etmişti. Otomobille süratle hastaneye doğru ilerlerken başım müthiş dönüyordu.

Hastane müdürü bizi büyük bir nezaketle kabul ederek, dâhiliye doktorunun birazdan geleceğini ve hastamız hakkında malûmat getireceğini söyledi ve ilâve etti:

– Hastanız dün geceyi çok rahat geçirdi. Yalnız baygın bir halde idi. Sabaha kadar sayıkladı.

– Ne diyordu?

– Söylediği kelimelerden bir mana çıkarmak kabil olmadı.

Bu esnada dâhiliye doktoru odaya girdi. Müdür bizi takdim edince, doktor, kaşlarını çattı ve ciddi bir eda ile şunları söyledi:

– Maalesef hastanızın vaziyeti iyi değildir.

– Hastalığı neymiş doktor?

– Verem...

– Hem de umumileşmiş. Ciğerlerinden başka, midesinde ve bağırsaklarında da hastalık son derece ilerlemiş. Bir mucize olmazsa hayatından ümit yoktur.

– Sanatoryuma nakletmek doğru olur mu?

– Doğrusu bu vaziyette bir hastanın yerinden kımıldanması caiz değildir. Bununla beraber siz bilirsiniz. İlk devrelerde olsaydı, sanatoryumun faydası olabilirdi, fakat bu vaziyette Allah'tan başka kimseden şifa ümit edemeyiz. Bereket versin akli başında değil. Galiba kuvvetli bir heyecan geçirmiş olacak. Bu heyecan neticesinde ciğerindeki yaralardan biri patlamış.

– Dün bir heyecan geçirdi.

– Demek ki tahminimde yanılmamışım.

– Kendisini ziyaret edebilir miyiz?

– İsterseniz ediniz, fakat beyhude mütecasir olacaksınız.

Arkadaşım Serkis, benim cesaret edemediğim suali sordu:

– Zavallı kadın çok çekecek mi?

“Evli Bir Adam Yaşamaz, Teneffüs Eder. Dünyada Büyük İş Görmüş Bir Tek Evli Adam Gösterebilir misin?”

Doktor bu suali bekliyormuş gibi derhal cevap verdi:

– Hayatından ümit kalmadığını söyledim. Bütün mesele kalbinin kuvvetinde kalbi ne kadar kuvvetli olursa o kadar fazla mukavemet eder. Tahmine göre, en kuvvetli kalp bu vaziyette bir

haftadan fazla mukavemet edemez. Bununla beraber belli olmaz, belki bugün yarın...

Doktorun bu izahatını işitince odanın döndüğünü ve gözlerimin karardığını hissettim. Kendimi tutmak için sarf ettiğim bütün gayretlere rağmen yere yuvarlandım. Ondan ötesini hatırlamıyorum. Gözlerimi tekrar açtığım zaman kendimi “*Saadet Yuvasında*” buldum. Karyolamın başı ucunda oturan Serkis:

– Geçmiş olsun diyerek elimi tuttu ve “*ben sana sabah sabah konyak içme demedim mi?*” diyordu.

Serkis’in bu tenkidine cevap bile vermeden sordum:

– Henriette’den bir haber var mı?

– Biraz evvel Henriette’ye telefon ettim. Vaziyetinde bir değişiklik olmadığını söylediler.

– Saat kaç?

– 18

– 18 mi? Hani saat 14’te Aram’a gidecektik?

– Ben kendisine telefon ettim. Derhal hastaneye geldi, oradan seni buraya beraber getirdik. Konyak içtiğini bilmiyor, teessüründen bir fenalık geçirdiğini zannediyor. Gece tekrar buraya gelecektir. İstersen telefon edeyim, hemen gelsin.

– Hayır, istemez.

Yarım saat sonra doktor geldi ve beni muayene ederek büyük bir tehlike atlattığımı söyledi ve birkaç gün evden çıkmamamı tavsiye etti.

Arkadaşım Serkis benimle tekrar yalnız kalınca geçmiş maceraları anlatmaya başladı. Zavallı arkadaşım beni eğlendirmek için kadın maceralarından bahsediyor ve neticede kadınlara itimat etmek caiz olmadığını, bütün kadınların birbirine benzediklerini, yeni bir aşkın eskisini mutlaka unutturabileceğini ispata çalışıyordu.

Serkis’in maksadını anlayınca birdenbire sözünü keserek:

– Serkis dedim, doğrusunu söyle sen hiç resmen evlenmedin mi?

– Allah göstermesin. Ben delimiyimki bir kadının sözlerine itimat ederek hayatımı mahvedeyim.

– Demek hiç evlenmedin?

– Hiç.

– Maceralarını anlattığın kadınlardan hiçbirini sevemedin mi?

– Ben karşıma çıkan bütün kadınları severim, fakat yarım saat sonra onları unutur, karşıma çıkan ilk kadını severim ve bu iş böylece devam eder. Senin anlayacağın kalbim mütemadiyen sefa-hatte²⁶⁸ olduğu için konacak bir gönül bulamaz.

– Bunların arasında hayatını senin için feda eden bir kadına tesadüf edersen ne yaparsın?

– Böyle kadın tasavvur edilemez.

– Ya olursa?

– Olamaz!

– Henriette hayatını benim için feda etmiştir.

– Sözlerine itimadım var, fakat bilhassa yabancı bir kadının başka bir milliyete mensup bir genç için hayatını feda edeceğini.

– Zannetmiyorsun değil mi?

– Evet.

– İşte burada yanıyorsun, çünkü aşk milliyet filân tanımaz.

– Milletini tercih etmeyen bir kadına şahsen hiç itimat edemem. Henriette'den bahsetmek istemiyorum. Belki o bir istisnaiye teşkil eder, fakat umumiyetle itibariyle kendi milletinden gençler dururken başkasıyla evlenmeye kalkışan kadınlara itimat caiz değildir. Bu gibiler her halde maceraperest kadınlardır. Yoksa maksat aile teşkil etmekse her kadın kendi muhitinde kendi milletine mensup bir genç bulabilir. Ben bütün bunları tecrübe ettim, neticede bütün kadınların birbirine benzediklerine kanaat getirdiğim için, evlenmemeğe karar verdim. Gençliğimde henüz gözüm açılmadan evlenmiş olsaydım o zaman iş değişirdi. Şimdi ben de birçokları gibi belki birkaç çocuk babası olmuş olurum. Fakat Anadolu'nun ortasından çıkıp İsviçre'ye geldikten sonra kendimi bu-

²⁶⁸ Eğlence, zevk

lunduğu saksıdan çıkarılmış bir çiçeğe benzetiyordum. Artık ben-den hayır kalmamıştır. Aile teşkil etmek vazifesi anası, babası, yurdu olan gençlere has bir saadettir. Bizim gibi dünyada kimsesi olmayanlar ise hayatlarını milletlerine vakfetmelidirler. Sen de aynı fikirde değil misin?

– Orası öyle, yalnız evliliğin buna mâni olmadığını zannediyorum.

– İmkânı var mıdır? Dünyada büyük iş görmüş bir tek evli adam gösterebilir misin? Evli bir adama hayatta hiçbir tehlikeye atılmaz. Tehlikeyi göze almayanlar da bittabi bir iş göremezler. Sen umumiyete bakma!

Umumun hayatı yaşamak değil, teneffüs etmektir. Nebatlar da teneffüs eder. Fakat yaşamaz. Büyük ihtilâlcileri bir defa göz önüne getir. Aralarında bir tek evli adam var mıdır? Taşnak Fırkasının müessisi Kristapor Mikailyan evli olmuş olsaydı, karısı onun bizzat bomba tecrübesi yapmasına ve hayatını tehlikeye koymasına müsaade eder miydi? Bir zamanlar ben de senin gibi düşünüyordum. Hatta bir kadına fena halde tutulmuştum. Az kalsın evleniyordum da. Bereket versin büyüklerim beni başka bir memlekette gönderdiler ve büyük bir felaketin önünü aldılar.

Henriette ile seni görünce, başımdan geçen macerayı hatırladım. Henriette'yi samimiyetle sevdiğini görüyordum. Diğer taraftan fırkada işgal ettiğin müstesna vaziyeti göz önüne getirerek bu mevkii kaybedeceğinden cidden endişe ediyorum. Kaç yüz kişinin sana gıpta ile baktığını bilsen. Sen gene şükret Allah'ına... Bu hastalık olmasaydı, sen yakarı o kadının elinden zor kurtarabilir-din. Hâlbuki şimdi hem vicdanın rahat hem de istikbalin mükemmel...

– Sana garip bir şey söyleyeyim mi? Dün gece vaziyetin bu şekil alacağını bilmiyordum, fakat kendi kendime Henriette'yi terke karar verdim.

– Gördün mü? Demek sen de benim gibi düşünüyormuşsun. Yalnız bu kararını nasıl tatbik edecektin? Bir defa bunun zorluklarını, üzüntülerini, vicdan azaplarını düşün. Hâlbuki şimdi kadın

kendisini sevdiğine kani olarak bu dünyadan ayrılacak, sen de rahat edeceksin, o da.

Bu sırada Aram odaya girdiğinden muhaveremizi kestik. Taşnak Fırkasının Cenevre'deki mesul Murahhası doğru karyolama yaklaşarak hatırmı sordu. Teşekkür ederek iyi olduğumu doktorun bir iki gün istirahat tavsiye ettiğini bildirdim. Arkadaşım Serkis müdahale ederek:

– Doktorların bir şeyden anladıkları yok. Arkadaş Sagomon'un bir şeyi kalmadı. Bu akşam bile sokağa çıkabilir, ben onu tedavi ettim, dedi.

Aram hayretle bizi tetkik ediyordu. Serkis elini bana uzatarak:

– Kalk aslanım, bir şeyin kalmadığını ispat et de arkadaş Aram gözleriyle görsün, dedi.

Serkis'in yardımıyla yataktan kalktım. Başımın tekrar döneceğini, ayaklarımda kuvvet bulamayacağımı hissediyorum. Hâlbuki hiçbir şeyim kalmamıştı. Tamamıyla normal bir halde idim. Üstelik son derece acıkmış olduğumu hissediyordum.

Aram, Sekis'i tebrik ederken ben de karnımın aç olduğunu söyledim. Serkis derhal hizmetçi kadını çağırdı ve sofrayı hazırlamasını emretti.

Cenevre'deki Komitacılık Mektebinde Ders ve Endaht Tatbikatı Görecektim

O gece üç arkadaş baş başa yemek yedik. Serkis aramızda geçen muhavereyi Aram'a aynen tekrar ederek ben de hâsıl olan tebeddülâtın²⁶⁹ sebebinin izah etti. Bu neticeden son derece memnun olan Aram dedi ki:

– İkinizi de tebrik ederim. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse arkadaş Sogomon'un bir Fransız kadınıyla yaşamasına ben de iyi gözle bakmıyordum, fakat İstanbul'un muvaffakiyetiyle yapıldığı için bu işe itiraz etmemiştim. Dün

²⁶⁹ Değişimler, değişiklikler

geceki telefon muhaveresi bu hissiyatın tesiri altında malûm olan şeklini almıştır. Bu kadın yüzünden aramızda bir geçimsizlik başladığını hissetmiştim. Bu itibarla meselelerin bu kadar tabii bir şekilde bitmesinden son derece memnun oldum.

Ben de arkadaşlarıma hak veriyorum. Neticede bu bahsi kapayarak işlerimizden bahsetmeye başladık. Arkadaş Aram ertesi günü Lozan civarındaki komitacılık mektebini ziyaret edeceğimizi haber verdi ve:

– Bizi bugün bekliyorlardı, fakat hastalandığın için gidemedik, dedi.

Arkadaş Aram, ertesi günü öğleden sonra komitacılık mektebine gitmek üzere gece yarısına doğru evimizden ayrıldı. Serkis ise geceyi bizim evde geçirdi.

Sabahleyin erkenden kalktık ve Serkis’le beraber Cenevre civarında bir gezinti yaptık. Öğle yemeğini de şehirde bir lokantada yiyerek, saat 13’te Taşnak Fırkası Umumi Merkezinde arkadaş Aram’a iltihak ettik. Biraz sonra otomobilimiz Lozan civarındaki komitacılık mektebine doğru son süratle ilerliyordu. Yolda, arkadaş Aram bana ziyaret edeceğimiz komitacılık mektebi hakkında şu izahatı veriyordu.

– Mektebimizden şimdiye kadar çok büyük faydalar gördük. Biraz sonra göreceğiniz veçhile bu müessese hakiki bir erkân-ı harp mektebi halini almıştır. Yalnız oradan çıkan erkân-ı harpler, her memleketteki askeri mekteplerden çıkan erkân-ı harplere benzemez. Bizimkiler komitacı erkânı harpleridir. Biz taleplerimize harp ilmi, askerlik ilmi gibi fuzulî şeyler öğretmeyiz. Esasen bu fikre ihtiyacımız da yoktur. Bizce matlup olan talebenin her şeyden evvel mükemmel nişancı olmasıdır. Sonra, çete harpleri hakkında umumi malûmat sahibi olacak, bombacılık öğrenecek bir de adam takip etmesini bilecektir. İşte mektebimiz bunları öğretmektedir. Talebeler sabahleyin sınıflarında ders alır, öğleden sonra da endahat talimleri yapar. Herhalde birazdan silâh sesleri işitiriz.

Filhakika on dakika sonra silah sesleri işitmeğe başlandı. Bu sesler, yüksek duvarlarla çevrili bir köşkten geliyordu. Otomobilimiz bu köşkün kapısında durunca kapıcı koşarak demir parmaklıklı kapıyı hemen açtı ve bizi hürmetle selamladı. Otomobil büyük bir bahçenin ortasında bulunan köşkün kapısında durdu. Mektep müdürü olduğunu bilâhare öğrendiğim orta boylu bir adam bizi karşıladı ve müdüriyet odasına götürdü. Arakadaş Aram beni müdüre takdim ederek, dedi ki:

– Bu arkadaş misafirimizdir. Yakında bir yolculuğa çıkması ihtimali vardır. Bu itibarla müessesemizden istifade etmek istiyor. Müsaade edersiniz bir defa mektebinizi gezecektir.

– Emredersiniz, buyurun gezelim, dedi.

Evvelâ mektebin içini gezdik. Burası herhangi bir mektepten farksızdı. Beş altı derslane, geniş bir konferans salonu, yanı başında silah müzesi, üst katta yatakhaneler, alt katta yemekhane ve kışlık jimnastik salonu... Müdür bize mektep hakkında izahat verirken, hocam Hamparsum'un da senelerce bu müesseseyi idare ettiğini öğrendim.

Esasen yukarıda müdüriyet odasında onun resmini görmüş, fakat tanıdığımı müdüre anlatmak istememiştim. Hocamın daima sitayişlerle²⁷⁰ bahsettiği mektep demek burasıymış Biraz evvel müdürün odasında arkadaş Aram'ın benden bahsederek bu mektepten istifade etmek istediğini söylediği sırada çok kızmıştım, fakat hiddetimi belli etmek istememiştim. Aram'ın bu sözleri ne maksatla sarfettiğini bir türlü anlayamamıştım.

Bahusus ki bu mektep hakkında evvelce aramızda herhangi bir muhavere cereyan etmiş değildi. Bu itibarla beni bir emrivaki karşısında bırakmak istediğine hükmederek içlerimmişim. Hâlbuki bu müessesenin alelâde bir mektep olmadığını, bilâkis mesleğimi yakından alâkadar ettiğini görünce içimde bu mektebe devam etmek arzusu doğmuştu.

²⁷⁰ Övme, medhetme

Artık Henriyette'den de ümit kalmadığına göre bundan sonra Saadet Yuvası'ndan zevk alamayacak, orası artık benim gözüme “*matem yuvası*” gibi görünecekti. Hâlbuki burada arkadaşlarla beraber mükemmel vakit geçirmek suretiyle şahsi endişelerimi de unutabilecektim. Müşkül dakikalarda hocamın resmi bana cesaret verecek, doğru yolu bulmama yardım edecekti. Kendi kendime bu kararı verdikten sonra arkadaş Aram'a sordum:

– Bu müesseseden istifade etmek istediğimi söylemiştiniz. Bunu nereden biliyordunuz?

– Mektebi gezdikten sonra buradan çıkmak istemeyeceğinize emindim. Bu tahminimde yanıldığımı iddia edebilir siniz?

– Hayır, onu demek istemiyorum, fakat hayret ediyorum.

– Bunda hayret edecek bir şey yok. Hamparsum'un talebesi değil misin? Onun resminin bulunduğu binadan ayrılmak istemezsin. Bilhassa bugünkü ruhî şartlar dâhilinde bu mektep senin arayıp ta bulamadığın mektep değil midir?

Ortada Dolaşan Bir Hoca, Bir Gruba “Yat” Diğerine “Koş” Bir Üçüncüsüne “İki Elle Ateş Et” Emrini Veriyordu

Arkadaş Aram'ın elini sıkarak teşekkür ettim ve dedim ki:

– Daimî surette bu mektepte kalamam. Burası Henriette'nin bulunduğu hastaneden çok uzaktır. Şimdilik her gün gündüzlü bir talebe gibi buraya gelir, akşamları evime dönerim. İleri de ne yapacağımızı düşünüyoruz. Bunu temin etmenizi rica ederim.

– Sen orasını düşünme. Yalnız mektebin bahçesini, endaht talim yerlerini, hatta talebeyi görmek istemez misin?

– Ben artık kararımı verdim. Onları yarın görebiliriz. Bununla beraber siz bilirsiniz. İsterseniz gezelim.

– Ben de çoktan beri çocukları görmedim. Esasen vaktimiz de müsait. Gidelim kendilerini görelim.

Silah seslerinin geldiği tarafa yaklaştıkça gürültüler çoğalıyordu. Endaht sahasının hududunda bekleyen bir nöbetçi bizi durdurdu. Ve:

– Bir dakika müsaade ediniz, haber vereyim. Bu tarafa atmasınlar, dedi.

Beş dakika sonra nöbetçi artık yolun açıldığını bildirdi. Şimdi artık geniş bir ovada bulunuyorduk. Ovanın dört tarafında muhtelif endahat hedefleri kurulmuştu. Talebeler gruplara ayrılmış bu hedeflere tabanca ve silah boşaltıyordu.

Ortada dolaşan bir hoca, bir gruba “yat” diğerine “koş” bir üçüncüsüne “İki elle ateş et” emirleri veriyordu. Bu emir mucibince birinci gruba dâhil olan talebe yere yatıyor, ikinci grup koşuyor, üçüncü grup ta iki elle tabanca atıyordu. Talebelerin kendilerine verilen emirleri büyük bir zevkle ifa ettiklerini görüyordum. Hepsisi de genç olan talebelerin iyi yetiştikleri talimlerdeki maharetten anlaşıyordu.

O gün mektepte fazla kalmadık. Esasen talebenin bir kısmı da kırlarda tatbikat talimleri yapmaya gittiğinden, mektepte görülecek başka bir şey de kalmamıştı.

Müdürün odasına döndüğümüz zaman arkadaş Aram mektepteki intizamdan dolayı müdürü tebrik ettikten sonra şunları söyledi:

– Arkadaşımız Sogomon’u yarından itibaren mektebinize gündüzlü talebe kaydediniz.

Müdür, Aram’ın emirlerini derhal ifa etti. Artık komitacılık mektebine talebe kaydedilmiştim. Bu mektepte benim için öğrenilecek bir yenilik bulabileceğimi zannetmemekle beraber, sırf Erzincan’da yarıda kalan tahsilime devam etmek arzusuyla komitacılık mektebine talebe kaydedilmiştim.

Ertesi günü sabahleyin erkenden mektebe gelmek üzere müdürden ayrıldık. Cenevre’ye dönüşümüzde arkadaş Aram’ı yazıhanesine bırakarak Saadet Yuvasına döndük.

Hizmetçi kadın beni görünce:

– Hastaneden dört defa telefon ettiler, sizi istiyorlar. Gelir gelmez telefon etmenizi söylediler, diyordu.

Heyecanla:

– Fena bir haber mi verdiler yoksa diye sordum.

Hizmetçi bu suale cevap verecek vaziyette olmadığını haklı olarak izah edince, telefona sarıldım.

Hastane direktörü sesimi tanıır tanımaz:

– Sabahtan beri neredesiniz, çabuk hastaneye koşun.

– Hayrola, ne var?

– Ne olacak, bizim dâhiliyecı dediğimiz herif hiçbir şeyden anlamıyormuş. Hastanızın aklı başına geldi. Sabahtan beri sizi arayıp duruyor.

– Geliyorum, doktorcuğum diyerek telefonun ahizesini bile yerine koymadan koşarak sokağa çıktım. Otomobil kapının önünde duruyordu. Serkis meydana çıktı ve heyecanlı vaziyetimi görünce:

– Ne oldu fena bir haber mi aldın? Diye sordu.

– Hayır, Serkis, bilâkis Henriette iyi olmuş. Beni istiyormuş. Sabahtan beri her tarafta beni aramışlar. Şimdi doktorla telefonla konuştum. Bizi bekliyorlar. Çabuk gidelim.

Sevgilim Fransız Dilberine Bir Konsültasyon Yapıldı. Fakat Netice Değişmemiştı

Arkadaşım Serkis, bu haberden memnun olmakla beraber, pek inanmadığını Henriette’de husule gelen salâhın geçici mahiyette olduğunu söylüyor ve fazla heyecana kapılmamak lazım geldiğini ileri sürüyordu. Hâlbuki ben artık bir şey düşünecek vaziyette değildim. Hastaneye varınca, müdür bizi doğruca Henriette’nin odasına götürdü. Arkadaşım Serkis benimle beraber odaya girdi. Henriette karyolasında yatmış bizi bekliyordu. Beni görünce, gözleri sevinçten parladı, ağzı hafifçe açıldı ve işitilmeyecek kadar hafif bir sesle:

– Sevgilim, geldin mi? diyebildi.

– Daha iki gün evvel kanı damarlarında yanan Henriette’yi böyle bitap bir halde görünce yüreğim parçalanıyordu. Gözyaşlarımı zorla zapt ediyordum. Sevgilime yaklaşıarak elini tuttum, öptüm, hatırını sordum.

Mezardan gelen aynı hafif sesle cevap veriyordu:

– Teşekkür ederim sevgilim. Seni gördüm çok daha iyi oldum. Sen nasılsın. Canın sıkılıyor mu?

– Beni düşünme Henriette’ciğim. Sen iyi olmana bak... Bütün istediklerin oldu, şimdi de sen hastalandın.

– Ne yapalım? Talihimiz böyle imiş. Bir iki güne kadar hastaneden çıkabileceğimi ümit ediyorum. Sen dâhiliye doktorunun sözlerine bakma. Ona kalsaydı, şimdiye kadar beni mezarda bulurdun. Bana ölü nazarıyla bakıyordu. Hâlbuki işte sen de görüyorsun ki daha ölmeğe niyetim yok. Sabahleyin beni bu vaziyette görünce adamcağız deliye döndü, bıraktığı gibi kaçtı, bir daha yanıma gelmedi. Doktorun böylesini de hiç görmemiştim.

Henriette konuştuğunda heyecanı artıyor, nefesi daralıyordu. Birkaç defa sözünü kesmek istedim, fakat dinlemedi. Nihayet kuvveti kalmadı. Gözlerinin ateşi birdenbire söndü. Sesinin tonu bir derece daha indi. Bu fısıltıya benzeyen seslerin manasını anlamak kabil değildi. Biraz sonra Hantiyette iki gün evvel olduğu gibi kendini tamamiyle kaybetmiş bir hale gelmişti.

Arkadaşım Serkis kulağıma:

– Ben sana söylemedim mi? Bunlar geçici mahiyette işlerdir. Daha dün ümitsiz bir vaziyette bulunan bir hastanın 24 saat sonra bir mucize ile dirilmesine imkân yoktur. Olsa olsa işte böyle muvakkat bir devre geçirdikten sonra, eski haline rücu eder. Bunun bir tehlikesi daha vardır. Herhangi bir kuvvetli heyecan neticesinde kalbi birdenbire duruverir. İşte o zaman iş tamamdır.

Hastane müdürü bu vaziyet karşısında bir fikir beyan edemiyor, sadece bir mütehassıs daha çağıracağını ve son bir istişare yaptıracağını vaat ediyordu. Adamcağız ne diyeceğini şaşırmişti.

– Siz merak etmeyin birazdan Cenevre’nin bütün mütehassıslarını burada toplayıp bir konsültasyon yaptıracağım, Neticesini size telefon ederim.

Hastane müdürü vaadini unutmadı. Ve gece telefon etti. Telefonda bizzat ben görüştüm ve istişarenin neticesini sordum.

Müdür şu cevabı verdi:

– Maalesef kat'i bir şey söyleyemeyeceğim. Doktorlar bizim dâhiliye doktorunun teşhisini doğru buluyorlar.

– Yani ümit yok mudur, diyorlar?

– Evet.

– Bu sabahki vaziyeti nasıl izah ediyorlar?

– Ona ehemmiyet bile vermiyorlar ve bu gibi salâhların menfi aksülâmeller yaptığını söylüyorlar.

– Bütün doktorlar aynı fikirde mi?

– Aralarında yalnız belediye doktoru bu fikirlere iştirak etmiyor, hastanın bir de aklı başına geldiği sırada muayenesi lazım geldiği hususunda ısrar ediyordu. Şahsen ben de o kanaatteyim.

– O halde vaziyet büsbütün değişiyor demektir.

– Vallahi artık orasını Allah bilir. Ben burada cereyan eden hâdiseleri size aynen bildiriyorum. Kimin haklı olduğu henüz belli değildir.

– Hastanın vaziyeti nasıldır?

– Bıraktığımız gibidir, hiçbir değişiklik yoktur.

– Ben yarın akşama kadar evde olacağım. En ufak bir tebeddülât vuku bulduğunda lütfen derhal bana telefon etmenizi rica ederim.

Gece arkadaş Aram ziyaretime gelmişti. Hantriyette'nin başından geçenleri kendisine izah edince:

– Birader, artık şu kârı bırak. Ondan ümit yoktur, dedi. Ve sözlerine şu suretle devam etti:

Binde bir de olsa iyileşeceğini farz ettiğimiz takdirde bile gene senin vaziyetinde bir değişiklik husule getiremez. Daha bugün mektebe yazılma mı? Tekrar bu kadınla yaşamaya başladığın takdirde mektebe nasıl devam edeceksin? Bu davanın kapanmış olduğunu zannediyordum, hâlbuki her gün yeni bir safhası karşısında bulunuyoruz. Bu iş böyle devam edemez. Bu akşam, hatta şimdi, şu anda kat'i bir karar vermelisin.

– Ne gibi bir karar istiyorsunuz?

– Ya komite ya Henriette. İkisinden birini tercih edeceksin.

– Komitayı tercih ettiğimi biliyorsunuz?

- Biliyoruz amma, her gün vaziyet değişiyor.
- Değişen bir şey yoktur. Ben bu kadına bir insan sıfatıyla acıyorum. Komite buna da mâni olamaz ya? Siz hasta bir kadına acıamaz mısınız?

Ertesi Günden İtibaren Komitacılık Mektebine Devama Başladım. Burada Suikast Dersi Alacaktım.

- Komitanın işine gelirse acırım, işine gelmezse acımam.
- İşte ben onu yapamam. Komiteyi tercih etmekle beraber bir hasta kadına da acırım.
- Şimdi fuzulî münakaşayı bırakalım. Yarın sabah erkenden mektebe gideceksiniz.
- Müsaade edin de yarın evde kalayım. Öbür gün başlarız.
- Gene mi bu kadını düşünüyorsun. Olmaz azizim. Yarın sabah saat 9'da mektebe gideceksin. Şayet hastaneden seni arayan olursa, hizmetçiye tembih ederiz mektebe telefon eder. Bu iş başka şekilde halledilemez. Zira on beş gün sonra seyahate çıkacaksın.
- On beş gün sonra seyahate mi çıkacağım?
- Evet.
- O halde niçin mektebe gidiyorum?
- Bilmediklerini sana orada on beş günde öğreteceklerdir. Kaybedecek vaktin olmadığını sen de görüyorsun.
- On beş gün sonra nereye gideceğim?
- Paris'e, oradan da Berlin'e,
- Oralarda ne yapacağını?
- Sana verilen vazifeyi ifa edeceksin...
- Cevap vermiyorsun.
- Bir şey sormadınız ki cevap vereyim.
- Vazifenizi yapacak mısınız?
- Yemin ettiğimi bilmiyor musunuz?

– Biliyorum, fakat bu kadın işlerimizi altüst ediyor da.
 – Dünyanın altı üstüne de gelse Tehleryan vazifesini yapacaktır.

– Yaşa ben de senden bunu beklerdim, diyerek arkadaş Aram boynuma sarıldı ve beni öptü.

Bu heyecanlı manzaradan sonra Aram ciddi bir tavırla:

– Sogomon, oğlum, beni dinle, diye söze başladı. Bugün Berlin'den yeni haberler aldık. Talat Paşa'yı takip eden arkadaşlar bu işi beceremiyor, iki de bir izini kaybediyorlar. Berlin komitesi bir türlü işin içinden çıkamıyor. Bir an evvel senin oraya gitmen lâzımdır. İstanbul merkezi de aynı fikirdedir. On beş gün mektepteki dersleri takip eder, bilmediğin tarafları da öğrendikten sonra derhal hareket edersin. Başkalarının bir senede öğrendiklerini sen bir hafta da öğrenirsin. Esasen senin pratiğin de var. Silah kullanmayı mektepte öğrenecek değilsin. Sen sadece büyük bir şehirde yapılacak suikastların nasıl tertip ve tatbik edildiğini öğreneceksin. Bir defa teşkilat mahiyetini haiz olan bu işleri de öğrendin mi, artık korkma, üst tarafını sen bilirsin.

Arkadaş Aram'la yeni baştan anlaşmış bulunuyorduk. Geç vakit Saadet Yuvasından ayrılırken:

– Soğomon, dedi, şunu bil ki tarihi bir rol oynayacaksın. Adın tarihe yazılacak. Bu itibarla sana yardım etmekle kendimi bahtiyar addedebilirim.

Komitacılık Mektebinde Talebelik

Ertesi günü sabahleyin erkenden mektebe gittik. Müdür beni kapıda karşıladı ve odasına götürerek büyük hürmetler gösterdi. Arkadaş Aram'ın müdüre yeni talimat verdiği, müdürün vaziye-tinden anlaşıyordu. Biraz öteden beriden konuştuktan sonra müdür derhal derse başlamak niyetinde olup olmadığımı sordu. Verdiğim müsbet cevap üzerine zile bastı ve içeriye giren hademe-ye:

– Arkadaş Rimpuni'yi çağır, dedi.

Biraz sonra odaya pehlivan yapılı, iriyarı bir adam girdi ve müdürün masasına yaklaşarak vaziyet aldı. Müdür bizi birebirimize takdim ederek:

– Bu arkadaş, dedi, on beş gün zarfında mektebimizi ikmal edecektir. Ona göre hareket edeceksiniz. Lazım olursa icabında bütün diğer dersleri tehir edeceksiniz.

– Hangi sahada çalışacaktır?
 – Geçen hafta açtığımız kursta.
 – Büyük şehirlerde kalabalık yerlerde suikast tertip ve tatbiki kurslarında mı?

– Evet.
 – Fakat oradakileri ne yapacağız?

Profesör: “Tenha Bir Yerde Rahatça Nişan Alarak Silah Kullanmakla Kalabalık Bir Sokakta Anî Surette Silah Kullanmak Arasında Çok Fark Vardır” Diyordu

– Kaç talebeniz vardır?
 – Geçen hafta Paris’ten gönderilen üç genç var.
 – Siz şahsen onlarla meşgul oluyor musunuz?
 – Hayır, onların işi acele olmadığı için şimdilik ikinci sınıfla beraber çalışıyorlar. Henüz amelî derslere başlamadılar. Bu arkadaş silah kullanmasını bilir mi?

Müdür, mualliminin sualini bana tekrar ettiğinden hemen cevap verdim:

– Biraz bilirim.
 – Şimdiye kadar hiç silah kullandın mı?
 – Biraz kullandım.
 – Tabanca mı? Yoksa.
 – Hem tabanca hem mavzer, hem el bombası, hem süngü...

Muallim, hayretle müdürün yüzüne bakıyordu. Müdür de hayretini gizleyemeyerek bana soruyordu:

– Askerlik yaptınız mı?
 – Hayır.

– O halde?

– Ben gönüllü teşkilatlarında bulundum, oradan biraz tecrübem vardır. Fakat aradan çok zaman geçti, hastalandım. Bütün bildiklerimi unuttum. Şimdi beni buraya gönderdiler.

Muallim, müdüre hitaben:

– Öyle ise işimiz kolaylaştı. Bu genç on beş gün bile kalmadan buradan alıyyülâ dereceli şahadetname ile çıkabilir.

O gün derhal derslere başladık. Profesör Rimpuni beni bahçeye çıkardı ve açık havada ilk dersini verdi. Bu ders herhangi bir suikasttan evvel büyük şehirlerde vücuda getirilecek teşkilatlara dair idi. Profesör Berlin'i misal tutarak orada yapılacak bir suikastta muvaffak olabilmek için alınması lâzım gelen tedbirleri anlatıyordu. Şifahi izahat bittikten sonra harita üzerinde de izahat vermek suretiyle suikast projesini tamamlıyordu.

Öğle yemeğinden sonra profesör suikastlarda kullanılacak silahlardan bahsederken silah kullanmaktaki maharetimi görmek istedi. Cebimden tabancamı çıkararak profesörün gösterdiği hedefe nişan aldım ve isabet ettirdim. Bunun üzerine profesör şu itirazı yaptı:

– Silah kullanmasını biliyorsun, fakat تنها bir yerde uzaktan uzun uzadıya nişan almakla kalabalık bir sokakta ani surette silah kullanmak arasında büyük fark vardır. Sen çete muharebelerinde uzaktan silah kullanmasını öğrenmişsin. Fakat hiçbir zaman bir şehirde, kalabalık içerisinde silah teşhir edemezsin.

– Nasıl edemem, ben daha genç yaşında endaht talimleri yapar ve hep birinci çıkardım.

– Ne kadar talim görmüş olsanız, yeniden talimlere başlamak lazımdır.

– Endaht talimleri mi yapacağız?

– Evet, yarından itibaren, ben bu bahçede mükemmel bir endaht sahası tanzim ettireceğim. İkinci sınıfta okuyan gençler de bu talimlere iştirak edeceklerinden, yarın hep beraber endaht tecrübelerine, daha doğrusu endaht müsabakalarına başlarız.

Birbirimizden ayrılırken profesör sordu:

- Otomobil kullanabilir misin?
- Hayır, ne olacaktı?
- Öyle ise şoförlük te öğrenmelisiniz?
- Onu yapamam.
- Peki, yarın görüşürüz.

Mektepten doğru eve döndüm. Hastaneden hiçbir haber gelmemişti. Müdüre telefon ederek Henriette'nin vaziyetini sordum ve herhangi bir değişiklik olmadığını öğrendim.

Sabahleyin erkenden Serkis'le beraber mektebe gittik. Profesör Rimpuni bahçede yüksek sesle emirler veriyordu.

Mektebin arka tarafındaki bahçede bir endaht sahası vücuda getirilmişti. Bu sahanın muhtelif yerlerinde hedef olarak şişman bir adamın muhtelif pozlarda yapılmış resimleri yerleştirilmişti. Profesör iki gençle beraber bana yaklaşıp:

– Sogomon! Bu arkadaşlar seninle beraber çalışacaklar dedi ve gençleri takdim etti. Apelyan ve Levon Eftyan tesmiye edilen bu gençlerle derhal dost olmuşuk.

Cenevre'de başlayan bu dostluk bilâhare Paris'te bir kat daha kuvvetlenmiş ve nihayet Berlin'de daimî bir teşrik-i mesai halini almıştı. İlerde, Berlin'de bana büyük faydaları dokunan bu gençlere karşı daha ilk anda büyük bir teveccüh hissetmiştim. Onlar da bana karşı tabii yakınlık hissettiklerini daima tekrar ederlerdi.

Her ikisi de Paris'ten, tahsillerini yarıda bırakarak buraya gelmişler, daha doğrusu gönderilmişlerdi. Ömürlerinde silah tutmadıkları halde endaht talimlerine iştirak arzusunu göstermişlerdi.

Nihayet profesör bize birer tabanca vererek endaht talimlerine başlanacağını bildirdi ve arkadaşlara tabancanın sureti istimalini²⁷¹ öğretmeğe başladı. Sıra bana gelince:

– Sen zaten biliyorsun, istediğin gibi kullan! Dedi.

Fırsattan istifade ederek:

– Müsaade ederseniz bir şey soracağımı dedim ve profesörün muvafakat cevabı üzerine sordum:

²⁷¹ Kullanma şekli

– Niçin bütün hedefler aynı şişman adamın resimleridir.

Profesör Rimpuni gülererek cevap verdi:

– Bu itirazı yapmakta haklısın. Bütün insanlar şişman olmadığına göre buradaki hedeflerin kâmilten bir tek şişman adamı göstermesi elbette doğru olamazdı. Ancak bizim işimiz bütün insanlarla değil. Şimdilik bir tek adamla, resmini gördüğünüz şu şişman adamlardır.

– Bu adam kimdir?

– Hâlâ anlayamadınız mı? İttihatçıların sadrazamı Talat Paşa... Sizin gibi gençler için bundan daha iyi bir hedef tasavvur edilebilir mi? Bakın sol tarafımızdaki Talatlar hep sırtlarını bize çevirmişlerdir. Hâlbuki sağımızdaki Talatlar bize doğru geliyorlar, önümüzdekiler de yandan bize bakıp yollarına devam ediyorlar. Arkamızdaki Talatlara gelince: Onlar da otomobille seyahat eder vaziyette görünmektedirler. Şimdi uzaktan ve yakından bu hedeflere nişan almaya başlayacağız. Evvela uzaktan endakta başlayalım. Evvela Apelyan ile Eftyan endakta başlayarak sağ tarafımızdan bize doğru ilerleyen Talat Paşalara nişan aldılar, fakat her ikisi de hedefe isabet ettiremedi. Sıra bana gelince profesörün istediği yerinden Talat Paşa'ları yere serdim.

Bütün hedeflere aynı muvaffakiyetle isabet ettirdiğimi gören arkadaşlar, bana Talat Paşa'yı deviren lakabını koymuşlardı. Profesör uzaktan endakt tecrübelerindeki muvaffakiyetimi görünce bu sefer de bana şu emri verdi:

– Yavaş yavaş hedeflere doğru ilerleyeceksin ve sırtını sana çevirmiş olan hedefe beş adım kala tabancanı cebinden çıkararak tam beynine ateş edeceksin. Yalnız hedefin birdenbire arkasına dönmesi ihtimalini göz önünde tutarak son derece süratle hareket edecek bir saniye içerisinde tabancanı çekip ateş edeceksin. Haydi, bakayım bunu da yapabilecek misin?

Mektebin Bahçesinde, Talat Paşa'yı Gösteren Şişman ve Mücessem Hedefleri Yakından, Uzaktan, Yandan ve Önden Ateş Edip Yere Yuvarlıyordum

Profesörün dediği gibi yavaşça sola saparak sırtlarını bize dönmüş vaziyetteki Talatlardan birine yaklaştım. Aramızda beş adımlık bir mesafe kalınca şimşek gibi tabanca mı cebimden çıkarp hedefin beynine boşalttım.

Arkamdan “Bravo” sesleri ile alkış gürültüleri işitiliyordu. Profesörle arkadaşlar yanıma koşarak beni tebrik ediyorlardı.

Bütün bu hâdiseler o kadar anî bir şekilde cereyan etmişti ki, ben bile hakikatten bir cinayet işlediğimi zannediyordum. İmtihanda muvaffak olduğuma sevinmekle beraber garip bir hüznü hissediyordum.

Profesör Rumpini heyecan geçirdiğimi görerek o günü endaht derslerine nihayet verdi. Bunun üzerine arkadaşlar mektebe döndüler. Ben de profesörle beraber müdürün yanına gittim.

Profesör muvaffakiyetlerimi müdüre anlatarak:

– Bu derece muvaffakiyet ömrümde görmemiştim. O kadar seri ve o kadar tabii hareket etti ki gözlerime inanandım, diyordu.

Müdür de beni hararetle tebrik ve ilave ediyordu:

– Esasen seni çok yüksek yerlerden tavsiye etmişlerdi. Sen de bir fevkaladelik olduğunu derhal anlamıştım. Mektebimiz senin gibi bir talebe yetiştirmekle iftihar edecektir. Sayende mektebimizin şöhreti dünyayı kaplayacaktır.

Ertesi günü erkenden endaht derslerine devam ettik. İlk günün heyecanından artık eser kalmamıştı. Talat Paşa’ları yekdiğerini müteakip uzaktan ve yakından vuruyor, hepsini yere seriyordum. Bu sahada artık yapılacak bir şey kalmamıştı. Profesör Rimpuni şimdi de ilk taarruzdan sonra takip edilecek hatt-ı hareketi şu suretle izah ediyordu:

– Suikastın büyük bir şehirde ve kalabalık bir yerde yapıldığını farz ettiğimize göre, taarruz ne kadar anî de olsa muhakkak etraftan yetişenler olacaktır. Bunların ilk işi taarruza uğrayanın yardımına koşmak olacaktır. Ancak bundan sonradır ki saldırganı takip etmeği düşüneceklerdir. Binaenaleyh bu ilk karışıklıktan istifade etmek lazımdır. Suikastı yapar yapmaz süratle hadise mahallinden

savuşmaya ve bir iki sokak ötede bir otomobilde sizi bekleyip arkadaşınıza iltihaka çalışacaksınız. Kurtulacağınıza hükmeder etmez tabancanızı atarsınız. Aksi takdirde icabında nefsinizi müdafaa için daima elinizde tutarsınız.

Şimdi bu tecrübeyi de aynen yapacağız. Apelyan ile Eftyan so-kağı başında otomobilde seni bekleyeceklerdir. Sen de biraz evvel yaptığın gibi Talat Paşa'yı öldürdükten sonra arkadaşlarına doğru koşacaksın!

- Ben oraya varmadan yakalanırsam?
- Seni kim yakalayacak?
- Polis veya herhangi bir adam yakalayamaz mı?
- Hiç zannetmiyorum, herkes yaralının imdadına koşacaktır.

Seni düşünen bile olmayacaktır.

– Düşündüklerini farz edelim... Bu takdirde beni tutmak isteyenlere karşı silah kullanacak mıyım?

- Hayır.
- Ya ne yapacağım?
- Tabancanı atıp teslim olacaksın...
- Evet, teslim olayım ki beni linç etsinler değil mi?
- Saliha müracaat şekli daha iyidir? O zaman polis seni derhal öldürür.

– Yakalanırsam ne olacak?

– Ne olacak tabii iş mahkemeye düşecek, o zaman Allah kerim.

- Ben bu işi bu kadar kolay ve basit zannetmiyorum.
- Endaht talimleri bittikten sonra bunları da öğreteceklerdir.

Suikast yapmak zor bir iş değildir. Asıl mesele suikastı yaptıktan sonra yakayı kurtarabilmektir. Bunun da en sağlam çaresi biraz evvel dediğim gibi ilk andaki hercümerçten istifade ederek kalabalık arasında kaybolmaktır. Bunu yapmadın mı, artık teslim olmaktan başka çare yoktur. Bu takdirde bütün gayretler davanın kazanılmasına sarf edilmelidir. Arkadaşlarınız Apelyan ile Eftyan bir Alman ve bir Fransız mütehassısından bunları öğrenmektedirler.

– Avukatlık mı öğreniyorlar?

– Hayır, avukatlık değil. Suikasttan evvel alınacak tedbirleri öğreniyorlar. Bunlar meyanında ne gibi yerlere ikamet edileceği, kimlerle görüşüleceği, nerelere devam edileceği, ilâh bütün tafsilâtıyla öğretilmektedir.

– Bunların ne faydası olacaktır?

– Bunu hocalar sana öğreteceklerdir.

– Ben de mi o dersleri alacağım?

– Lüzum görülürse alacaksınız, fakat zannetmiyorum. Bu dersler senden ziyade arkadaşlarını alâkadar eder. Esasen onlar nasıl hareket etmek lâzım geldiğini sana anlatacaklardır.

Bu muhaverenin üzerinden seneler geçtikçe her kelimenin altında büyük manalar saklı olduğunu anlıyordum. Nitekim Berlin'deki hayatım Cenevre'de hazırlanan program mucibince tanzim edildiği için mahkemeden beraat kararı almak kolay olmuştu. Hâlbuki ben Talat Paşa'nın katlinden aylarca evvel dans salonunda bayılmamış, Alman doktorlara müracaat etmemiş olsaydım kolay kolay yakayı kurtarabilir miydim? Derslerin on beş gün devam edeceği evvelce takarrür²⁷² etmiş olmasına rağmen sekiz gün sonra mektepte öğrenecek bir şeyim kalmamıştı. Diğer iki arkadaş gelince: Onlar tahsillerine devam ediyorlardı.

Mektebi terk ettiğim gün, Apelyan ve Eftyan Cenevre'ye kadar bana refakat ettiler. Kendilerini evime götürdüm. O gece sabaha kadar hep beraber eğlendik. Gece geç vakit arkadaş Aram'da bize iltihak etmişti. Beni ve arkadaşlarımı tebrik ederek artık hayata atılacak zamanımızın yaklaştığına işaret etti ve şerefimize kadehi boşalttı. Genç arkadaşlar tam bir hafta Saadet Yuvası'nda bana misafir kaldılar. Bu müddet zarfında hep müstakbel planlarımdan bahseder, bize tevdi edilen işleri muvaffakiyetle bitirdikten sonra hep bir arada geçireceğimiz hayatın programını tespit ederdik.

²⁷² Kararlaştırılmak

Benimle Beraber Suikast Dersi Alan İki genç Komiteci Derhal Paris'e Gönderildiler

Biz kendi aramızda bu işlerle meşgul iken, arkadaş Aram bir gün bizi ziyaretle şunları bildirdi:

– Arkadaş Apelyan derhal Paris'e hareket edecektir. Sulh konferansı nezdindeki Ermeni murahhas heyeti seni istiyor.

Apelyan– Sulh konferansında benim işim ne?

Aram– Onu bilmiyorum. Seni isteyen sulh konferansı değil, konferans nezdindeki murahhas heyetimizdir. Sana bir vazife verileceğini zannediyorum.

Aram bu sefer Levon Eftyan'a hitaben:

– Sizin Berlin'de bir akrabanız var mıdır? Diye sordu.

Levon– Evet eniştem ve ablam oradalar.

– Enişten ne iş yapar?

– Tütüncüdür.

– Adı Terzibaşyan'dır değil mi?

– Evet.

– Oranien sokağında 75 numaralı dükkânın sahibi midir?

– Nereden biliyorsunuz?

– Ben bilmiyorum. Öyle haber veriyorlar. Şimdi beni dinle kardeşim Apelyan'la beraber sen de bu akşam Paris'e hareket edeceksin. Orada derhal Ermeni murahhas heyetine müracaat edeceksiniz. Apelyan'ın bir müddet Paris'te kalması ihtimali vardır. Fakat bu tahmin kat'i değildir. Belki senden daha evvel Paris'ten ayrılır. Her halde Apelyan'ın işi belli olur olmaz, sen vakit kaybetmeden derhal Berlin'e kız kardeşinin ve eniştesinin yanına gideceksin.

– Orada ne yapacağım?

– Apelyan gelip seni bulacaktır. Belki de Paris'te sana icap eden talimat verilecektir. Şimdi vakit kaybetmeyin. Mektebe dönerek eşyalarınızı toplayın bu akşamki ekspresle Paris'e hareket edeceksiniz. Yarın sabah sizi orada bekliyorlar.

Apelyan ile Levon Eftyan'ı o gece Cenevre istasyonunda uğurladık. O dakikada, bir müddet sonra benim de onlara iltihak edeceğimi aklımdan bile geçirmiyordum. Arkadaş Aram'la beraber istasyondan çıktık ve büfeye girdik.

Arkadaş Aram ilk bira bardağını boşalttıktan sonra:

– Sogomon, yakında galiba bir birimizden ayrılacağız, dedi.

– Bir yere mi gideceksiniz? Diye sordum.

– Hayır. Ben bir yere gidecek değilim.

– O halde ben mi gidiyorum?

– Zannedirim.

– Nereye gideceğim?

– Şimdilik Paris'e gidiyorsun.

– Sonra?

– Sonrasını bilmiyorum. Paris'te öğrenirsin.

– Henriette ne olacak?

– Sen onu merak etme, ben her gün onunla alâkadar olurum.

– İmkânı yoktur. Ben daha bu sabah doktora telefon ettim. Bir hafta daha dayanırsa artık korku kalmayacağını, hastalığını yeneceğini söylüyordu. Bir haftadan evvel Cenevre'den bir yere gide-mem.

– Şimdilik daha kat'i bir şey yok. Fakat şayet yarın, öbür gün seni isteyecek olurlarsa, bir iki gün için Paris'e kadar gidip gelemez misin? Paris uzak bir yer değil ki, istediğin zaman bana telefon da edebilirsin.

– Mademki şimdilik böyle bir mesele yoktur. O halde bu bahsi kapayalım.

– Orası doğru. Yalnız ben seni daha evvelden haberdar etmiş olmak için şimdiden bu bahsi açtım. Nihayet bir gün seni de isteyebilirler.

– Biz de ne yapacağımızı o zaman düşünürüz. İstanbul'dan bir haber yok mu?

– Son vaziyeti biliyorsun, yeni bir haber alamadık. Hamparsum İstanbul'dan da emin değil. Onun gözü burada. Şimdi de İstanbul merkezini buraya nakletmeğe çalışıyor.

– Şahsen bunu doğru bulmuyorum. İstanbul mühim bir merkezdir. Orasını başıboş bırakmak doğru olmaz.

– Ben de aynı fikirdeyim fakat bu işi Paris'e yazmış. Bereket versin Paris'teki murahhas heyeti Hamparsum'un endişelerini tamamen yersiz bulmuş İtilaf Devletlerinin İstanbul'dan ayrılma-yacaklarına dair teminat aldıklarını Hamparsum'a bildirmişler. Bu teminattan sonra Hamparsum'un artık ses çıkaramayacağı tabiidir.

– Benim bildiğim Hamparsum teminata filân kulak asmaz. Sözüünü geçiremezse bıraktığı gibi gelir, nokta-i nazarını bizzat müdafaa eder.

Bu mevzu üzerinde bir müddet görüştükten sonra Aram beni evime kadar götürdü. Saadet Yuvası'nın kapısından benden ayrılırken;

– Sabahleyin saat onda bana gelebilir misin? Diye sordu:

– Gelmesine gelirim, fakat ne var? Dedim.

– Belki bir taraftan yeni bir haber alırsız diye, düşünüyorum. Beraber müzakere ederiz.

– Peki gelirim! Dedim ve birbirimizden ayrıldık.

Sevgilim Fransız Dilberi Hastanende ölmüştü. Artık Cenevre'den Uzaklaşmak Lâzım Geliyordu

Sabahleyin, Taşnak Fırkasının mesul murahhasını ziyaret etmek üzere evden çıkmaya hazırlanırken birdenbire telefon çaldı. Ahizeyi açan hizmetçi:

– Evet, evet buradalar. Bir dakika müsaade edin çağırayım, diyerek hastaneden beni aradıklarının bildirdi ve telefonu bana verdi. Hizmetçinin heyecanından hastanede bir fevkalâdelik cereyan ettiğini anlamıştım. Ahizeyi kulağıma almış olduğum halde bir türlü konuşmak cesaretini gösteremiyordum. Karşıdan:

– (Alo...Alo... lar birbirini takip ediyordu. Boğuk bir sesle:

Hastane müdürü geniş bir nefes alarak:

– Çok şükür sizi bulabildik. Çabuk koşunuz, madam sizi görmek istiyor. Yalnız acele edin, diye yalvarıyordu.

– Geliyorum, diyerek merdivenleri dörder dörder atlayarak kendimi nasıl otomobile attığımı bilmiyorum. Merkezi umumiye gideceğinizi zanneden Serkis beni bu vaziyette görünce, hayrette kalmıştı:

– Çabuk hastaneye sür! Dedim.

Hastane müdürü beni kapıda karşılayarak odasına götürdü. Derhal Henriette'nin yanına çıkmak istediğimi söylediğim zaman, müdür bana:

– Biraz burada oturalım, hastabakıcı gelip bizi çağıracaktır, o zaman gideriz, dedi.

Fakat aradan dakikalar geçtiği halde gelen giden yoktu. Beni acele istedikleri halde hastanın yüzünü göstermek istemediklerinden şüphelenmeye başlamıştım. Birdenbire yerimden fırlayarak, müdüre:

– Ben şimdi hastanın yanına gitmek istiyorum, dedim.

Müdür, bu anı hareketin karşısında ne yapacağını şaşırılmıştı. Fazla ısrar ettiğimi görünce:

– Affedersiniz amma kabahat bizde değil, her tarafta sizi aradık, bulamadık.

Yarım saat evvel bulmuş, olsaydık, bu vaziyet hâsıl olmazdı, tam zamanında yetişmiş olurdunuz, dedi

Müdürün bu sözleri şüphelerimi teyit eder mahiyette idi.

– Henriette öldü, diye bağırarak sevgilimin odasına koştum. Sevgilimin cesedi karşısında ne yaptığımı bugüne kadar bilmiyorum. Yalnız, Henriette'nin buz gibi elini tutunca yıldırımla vurulmuş gibi olduğumu hatırlıyorum.

Arkadaşım Serkis'in ifadesine göre, Henriette'nin cenazesini görünce yüksek sesle ağlayarak hastaneden dışarıya fırlamışım. Arkadaşım beni zorla eve götürebilmiş. Biraz sonra arkadaş Aram'da oraya gelmiş, beni teselliye çalışmışlar. İki gün iki gece ağzıma bir şeyler koymamıştım. Arkadaşlar Henriette'ye mutan-²⁷³ bir cenaze merasimi yapmışlardı. Ayakta duracak halde

²⁷³ Tantanalı, gösterişli

olmadığımdan sevgilimin cenaze merasiminde de bulunamamıştım. Bir hafta sonra biraz kendimi bulunca arkadaşlarımın refakatinde Henriette'nin mezarını ziyaret ederek, sevgilime, çok sevdiği çiçeklerle yapılmış bir buket götürdüm.

Mezarlıktan dönerken, koluma girmiş olan arkadaş Aram'a

– Ben artık burada durmak istemiyorum, beni başka bir tarafa göndermenizi rica ederim, dedim.

Arkadaş Aram:

– Peki, kardeşim, dedi, seni istediğin yere göndeririz. Fakat sen şimdi bu vaziyette bir tarafa gidemezsin. Birkaç gün daha burada kal... İyice kendini bul, ondan sonrası kolaydır. Esasen ben de aynı şeyi düşünüyordum. İstersen arkadaşlarını görmek üzere şöyle bir Paris'e kadar gider, sonra gene buraya gelirsin.

– Evet, artık boş oturmaktan canım sıkılıyor, kendimi unutmak üzere bir sergüzeşte atılmak istiyorum. İsterseniz hiç Paris'e bile uğramadan doğru Berlin'e gideyim.

– Berlin'de şimdilik yapılacak bir iş yok, hem orada kimseyi tanımazsınız, hâlbuki komitacılık mektebinde tanıştığın iki arkadaşın Paris'te bulunuyorlar. Onlar sana her hususta yardım eder, faydalı olurlar. İleride onların da Berlin'e gideceğini zannediyorum. O zaman sen de onlara iltihak edersin. Her halde şimdilik Paris'e kadar bir seyahat yapman senin için her bakımdan faydalı olur. Mademki sen de bunu istiyorsun, ben bugün derhal bu işle meşgul olarak icap eden tedbirleri alacağım. İstersen bu akşamki ekspresle de gidebilirsin.

– Öyle ise ben eve gideyim, eşyalarımı hazırlayayım. Evde Henriette'nin de bazı eşyaları vardır. Onları da hizmetçi kadına veririm.

Bu suretle mutabık kaldıktan sonra, arkadaş Aram, Serkis'e, bana refakat ederek yol hazırlıklarına yardım etmesini rica etti.

Akşamüzeri arkadaş Aram da Saadet Yuvası'na geldi ve hazır olup olmadığını sordu. Hazır olduğumu öğrenince, memnuniyetini izhar etti ve dedi ki:

– İstersen Paris'e kadar Serkis sana arkadaşlık etsin... Trende canın sıkılmaz.

– Kendisine burada lüzumundan fazla zahmet verdim, teşekkür ederim.

– Paris'ten tekrar buraya dönmek ister misiniz?

– Belki yolum düştükçe bu şehirden geçerim fakat bir daha burada oturmak istemiyorum. Burada o kadar acı hatıralarım var ki, bir gün bile Cenevre'de kalmam kabil değildir.

– Şimdi işin hissiyat tarafını bırakalım da biraz da işlerimizden bahsedelim, esasen çok vaktimiz de yoktur.

Arkadaş Aram birdenbire ciddileşmişti. Biraz evvelki müşfik arkadaş yerine karşımda Taşnak Fırkası Cenevre Merkezi Umumi-sinin nüfuzlu mesul murahhası ahzi mevki²⁷⁴ eylemişti.

Serkis'e bizi biraz rahat bırakmasını emrettikten sonra bana:

– Arkadaşın Apelyan, Paris istasyonunda seni karışlayacaktır, dedi. Paris'te bulunduğu müddet zarfında Apelyan'dan ayrılmayacaktır.

– Benim Apelyan ile bir işim yoktur.

– Ne demek istiyorsun?

– Ne demek isteyeceğim. Dünkü çocuk bana emir mi edecektir?

– Sözlerimi yanlış anlama... Ben seni Apelyan'ın emrine vermiyorum ki, bilâkis o senin emrinde bulunacaktır. Ancak sen şehrin yabancı olduğu için kendisi sana rehberlik edecektir. Bundan dolayıdır ki kendisinden ayrılmamamı tavsiye ediyorum.

– Öyle ise mesele yoktur.

– Esasen Apelyan birkaç güne kadar Berlin'e gidecektir.

– Berlin'de ne yapacak?

– Berlin'deki Ermeni Sefarethanesi Başkâtipliğine tayin edildi.

İleride Berlin'e gittiğin zaman kendisini orada bulabilirsin.

²⁷⁴ Yer edinme, makam kazanma

“– Kara Listedden ve Talat Paşa’nın Öldürüleceğinden Berlin’deki Teşkilatımızın da Haberi Yoktur. Kimseye Bir Şey Söylemeyeceksiniz!”

– Eftyan ne oldu?

– O da Berlin’e gitmek üzeredir. Belki de gitmiştir.

– O da mı sefarete tayin edildi?

– Hayır, onun da eniştesi Berlin’dedir, bir müddet eniştesinin yanında kalacak...

– Demek ki Berlin’de yalnız kalmayacağım?

– Tabii emrinde iki candan arkadaş bulunacaktır. Onların haricinde Berlin’deki teşkilatımızla da daimî temasta bulunacaksınız. Onlara da icap eden talimatı vereceğiz. Gerek Paris’te gerekse Berlin’de bütün emirlerin harfiyen ifa edilecektir.

– Apelyan ile Eftyan asıl meseleden haberdar mıdır?

– Talat Paşa meselesinden mi?

– Evet.

– Hayır, bu meseleden kimsenin haberi yok ve olmamalıdır. Onlar sadece sana her hususta itaat edeceklerine dair talimat almışlardır. Kara listeden ve suikasttan Berlin’deki teşkilatımızın bile malûmatı yoktur. Onlar sadece Talat Paşa ve arkadaşlarının takip ve izlerini kaybetmemekle mükelleftirler. Şimdi gelelim, asıl meseleye; Apelyan seni Paris’teki arkadaşlarımıza takdim edecektir. Onlarla görüştüktan sonra belki derhal Berlin’e hareket etmen lazım gelir. Bu takdirde vaziyeti bütün tafsilatıyla bana bildirsin ki, ben de Berlin’deki adamlarımıza ona göre talimat vereyim. Berlin’e hareketin teehhür²⁷⁵ edecek olursa, o takdirde buraya dönersin, hatt-ı hareketimizi burada beraberce tespit ederiz. Bana kalırsa, esasen Paris’ten doğruca Berlin’e geçmek doğru değildir. Bunu Paris’teki arkadaşlara da yazdım. İsviçre’den Berlin’e gidersen senden kimse şüphelenmez, Hâlbuki Almanlar Fransa’dan giden yabancılarla fazla alâkadar oluyordular.

²⁷⁵ Gecikme

– Diğer arkadaşlar da mı buradan geçecekler.

– Hayır, onların vaziyeti büsbütün başkadır, biri sefarethane memuru olarak, diğeri de ailesinin yanına gitmek üzere seyahat ettiği için kimse onlardan şüphelenmez, fakat senin Berlin’de ne memuriyetin ne de akrabalar vardır. Sen oraya talebe sıfatıyla gideceksin. Herhangi bir soru karşısında kaldığın zaman, Berlin’de kimseyi tanımadığını, Almanları sevdiğin için tahsilini Almanya’da yapmak istediğini söyleyeceksin.

– Hâlbuki Almanları hiçte sevmem. Zavallı Henriette de onlardan nefret ederdi.

– Berlin’in güzelleri sana Henriette’yi çabuk unuttururlar merak etme... Şimdi vaziyeti bir daha hülâsa ediyorum: Paris’teki arkadaşlarla görüştüğün sonra verdiğiniz kararları bana bildirirsiniz. Hatta çok müstacel bir şey olursa telefonla malûmat veririsin. Derhal hareket etmek lazım geldiği takdirde Cenevre yolunu tercih edersin. Paris’te fazla vakit kaybetmemeğe gayret et. Orada bulunduğu müddet zarfında Apelyan ile Eftyan’dan başka kimse ile arkadaşlık etme. Bilhassa tanımadığın adamlara yaklaşma, kimse ile dost olma. En yakın arkadaşlarına bile İsviçre’den geldiğini tahsiline devam etmek üzere tekrar oraya döneceğini söylersin.

Arkadaş Aram’la bu şekilde tamamen mutabık kaldıktan sonra, Serkis’i çağırarak hep beraber istasyona gittik Serkis Cenevre’ye ne zaman döneceğini soruyordu. Arkadaş Aram benim yerrime şu cevabı verdi:

– Ne zaman döneceği şimdiden kestirilemez. Gitsin Paris’te biraz eğlensin, kendisini bulsun, ondan sonra gene döner gelir. Saadet Yuvası daima emrine amadedir.

İstasyon büfesinde birer kadeh bira içtikten sonra, arkadaşlarla vedalaşarak Paris’e götürecek olan eksprese girdim. Trenin hareketi esnasında arkadaş Aram bağıırıyordu:

– Yarın öğleyn telefonunu beklerim, her halde beni ara.

İstasyon gözden kaybolunca, pencereyi kapadım. Ekspres son süratle beni Fransız hududuna götürürken düşüncelerim beni daha evvelen Paris’e götürmüş bulunuyordu.

Paris'te Bir Hafta

Arkadaş Aram'ın dediği gibi Apelyan Paris istasyonunda beni bekliyordu. Paris'e geleceğimi öğrenince çok sevindiğini anlattıktan sonra:

– Levon da çok sevinmişti, fakat dün akşam birdenbire Berlin'e hareket etmek emrini aldığı için maalesef seni bekleyemedi. Niçin daha evvel gelmedin, diye sordu.

Karımın hastalığını anlatarak, daha evvel Paris'e gelmediğimi, Levon'un Berlin'e gittiğinden müteessir olduğumu söyledim.

Apelyan:

– Ne yapalım demek kısmet böyle imiş dedi ve sözlerine şu suretle devam etti:

– Galiba hiçbirimizin talihi yok. Birkaç güne kadar ben de Berlin'e gidiyorum.

– Olmaz, seni bir yere bırakmam. Ben Cenevre'ye dönünceye kadar sen Paris'ten ayrılamazsın, dedim.

– Seni yalnız bırakmak istemem fakat yeni memuriyetimi de kaybetmek istemiyorum.

– Yeni bir memuriyet mi aldın?

– Ya... Bilmiyor musun? Berlin Sefareti başkâtipliğine tayin edildim.

– Çok güzel, tebrik ederim. Ne zaman işe başlıyorsun?

– Bugünlerde Berlin'e hareket etmek üzere hazır olmamı söylediler. Bir taraftan sevinirken, seni burada yalnız bırakacağımı düşündükçe de müteessir oluyorum, doğrusu.

– Vazife her şeyin fevkindedir. Ben esasen burada fazla kalmak niyetinde değilim. Sen Berlin'e gidersin, ben de Cenevre'ye dönerim.

– Apelyan'la konuşa konuşa Monsieur Le Prince sokağında kâin L'univers oteline varmıştık. Bu otelde oturan arkadaşım, orada bana da bir oda hazırlatmıştı.

Otelde bir müddet istirahat ettikten sonra, Apelyan Paris'e geldiğini arkadaşlara telefonla bildirdi. Arkadaşlar derhal beni görmek istediklerinden, Apelyan'la beraber bir otomobile atlayarak, sulh konferansı nezdinde Ermenistan Cumhuriyetini temsil eden Ermeni murahhas heyetini ziyaret ettik. Heyet reisi Avedis Aharonyan beni kabul ederek, Cenevre'deki arkadaşlar hakkında malûmat istedi, sonra benden bahsederek:

– Seni her taraftan hararetle tavsiye ediyorlar. Genç yaşında fırkamızda büyük bir itimat kazandığından dolayı seni hararetle tebrik ederim. Bundan sonra da aynı itimada layık olduğunu filen ispat edeceğinden şüphe etmiyoruz, dedi.

– Yüksek teveccühünüze daima lâıyk olmağa çalışacağım.

– Berlin'de elde edeceğiniz muvaffakiyet adınızı tarihe mal edecektir. Sizi şahsen görmek üzere buraya çağırdık. Arkadaşların bu mühim işi size tevdi etmekte haklı olduklarını biz de anladık. Artık kaybedecek vaktiniz yoktur. Derhal Berlin'e hareket ederek oradaki arkadaşlarla beraber Talat Paşa meselesini halledeceksiniz. Apelyan bu akşam Berlin'e gidecek ve sizin için müsait bir pansiyon hazırlayacaktır. Siz bir iki gün Paris'te kaldıktan sonra Cenevre'ye döner, oradan doğruca Berlin'e gidersiniz.

– Esasen arkadaş Aram da aynı tavsiye bulundu.

– Biliyorum, bize de yazmıştır.

– O halde derhal Cenevre'ye döneyim.

– Aceleye lüzum yoktur. Apelyan bu akşam Berlin'e hareket edecek sana bir pansiyon buluncaya kadar aradan vakit geçecektir. Sen de burada birkaç gün istirahat eder, Paris'in her tarafını gezer-sin. Ben sana bir arkadaş veririm.

Paris'te Bir Haftada Sıkılmış ve Tekrar Cenevre'ye Can Atmış-tım. Artık Berlin'e Gitmek İstiyordum

Aharonyan zile bastı ve odasına giren genç bir adama şunları söyledi:

– Bu arkadaş misafirimizdir. Birkaç gün Paris'te kalacaktır. Kendisini arkadaş Mardig'e götür, iyi bir pansiyon bulsun ve arkadaşımızı yalnız bırakmasın.

Aharonyan'a teşekkür ederek ayrıldım. Kapıdan çıkacağım dakikada Aharonyan beni tekrar çağırarak:

– Herhangi bir ihtiyacınız olursa doğrudan doğruya bana müraaat ediniz, dedi.

Murahhas heyetinin işgal ettiği binadan çıkınca refakatime verilen genç ve kapıda bekleyen Apelyan'la beraber arkadaş Mardig'in yazıhanesine gittik.

Taşnak Fırkasının Paris Komitesi Reisi olduğunu bilahare öğrendiğim Mardig de bana karşı büyük bir hüsnü kabul gösterdi ve ilk iş olarak Apelyan'la beni öğle yemeğine davet etti. Arkadaş Mardig'in çok neşeli bir adam olduğu ziyafette belli oldu.

Akşamüzeri Mardig'le beraber istasyona giderek Berlin'e hareket eden Apelyan'ı uğurladık.

Trenin hareketinden sonra Mardig beni bir pansiyona götürdü ve geç vakte kadar kendisi de orada kalarak mükemmel bir eğlence tertip etti. Arkadaş Mardig sabahleyin beni aramak üzere gece yarısından sonra pansiyondan ayrıldı. Tanımadığım bir evde gene yalnız katmıştım. Zavallı Henriette'min yerini tutmak isteyen namzetler etrafımı sarmıştı. İçlerinde Henriette'den çok daha güzelleri bulunduğu halde, hiçbirini sevemiyordum. Paris'te kaldığım bir hafta müddet zarfında gece gündüz eğlendim ve birçok kadınlarla beraber bulundum. Fakat Henriette'nin yerini tutacak bir can yoldaşına tesadüf edemedim.

Arkadaş Mardig her gün sabahleyin geliyor ve bazen geceleri de benden ayrılmamak üzere bütün günü benimle beraber geçiriyordu. Birbirini takip eden yorucu eğlencelerden bıktığımı söyleyerek, biran evvel Cenevre'ye dönmek istediğimi arkadaşlara bildirdim. Mardig birkaç gün daha Paris'te kalmamı çok istiyordu, fakat fazla kalamayacağımı kat'i bir lisanla bildirdiğimi görünce, ısrar etmedi. Paris'ten hareketimden evvel arkadaşlar şerefime bir ziyafet vermek istiyorlardı, bazı tezahürattan korktuğum için bu

teklifi de reddettim ve Paris'ten adeta kaçtım. Hareketim o kadar ani olmuştu ki, arkadaş Aram'ı daha evvelden haberdar edememiştim. Cenevre'de beni karşısında görünce şaşırıldı ve birbirini müteakip şu sualleri sordu:

– Niçin geldin? Ne zaman geldin? Neye bana haber vermedin?

– Acele oldu, birdenbire hareket ettiğim için sizi haberdar edememiştim.

– Peki, bu kadar acelen ne?

– Paris'i sevemedim, sizi de arzuladım.

– Yoksa gene Henriette'yi mi düşünüyorsun!

– Paris'te Henriette'nin kıtlığı mı var birader?

– Paris'te güzel çok, fakat senin onlardan hoşlanmayacağını bilirim.

– Neden biliyorsun?

– Bu kadar zamandır burada beraber yaşıyoruz senin ahlâkını öğrenemedimse ayıptır. Ne ise, şimdi boş lâfları bırakalım. Nasıl-sın bakayım, sıhhatin yerinde mi?

– Çok şükür iyiyim... Yalnız bu günlerde bende bir dalgınlık var, hiçbir şeyden zevk almıyor, mütemadiyen düşüncelere dalıyorum.

– Anlaşılan Paris'te canın adamakıllı sıkılmış. Cenevre'nin sakin muhitinde iki gün sonra bugünkü asabiyetinden eser kalmayacaktır.

– Ben burada da çok kalmak istemiyorum, kabilse derhal Berlin'e gitmek niyetindeyim.

– Her şey hazırdır, istersen bu akşam da hareket edebilirsin. Ancak hiç olmazsa iki üç gün istirahat etmeni tavsiye ederim.

– Mademki her şey hazırdır. Bu gece hareket ederim.

– Öyleyse derhal komitacılık mektebine gitmeliyiz. Orada son defa olarak bir müzakere yapalım.

Yarım saat sonra komitacılık mektebi müdürünün odasında bulunuyorduk. Arkadaş Aram bu gece Cenevre'den ayrılacağını müdüre bildirerek, hareketimden evvel Amerika'dan yeni gelen muallimle görüşmek istediğimi söyledi.

Biraz sonra Amerika'dan geldiği söylenen muallim odaya girdi. Orta boylu, esmer, matruş²⁷⁶ bir adamdı. Müdür onu bize:

– Doktor Frank diye takdim etti. Asıl isminin Frangül olduğunu bilâhare öğrendiğim bu adam hakikaten uzun müddet Amerika'da bulunmuş, doktorluk tahsil etmiş ve diplomasını aldıktan sonra, fırka hesabına Rusya'dan, Çin'den, Hindistan'dan başlayarak bütün Asya'yı, Avrupa'yı dolaşmış birçok maceralar, sergüzeştlere girişmiş, nihayet elde ettiği büyük tecrübelerden başkalarına da hisse çıkarmak üzere Cenevre mektebine muallim olmuştu.

Doktor Frank beni imtihan etti. Şifahî imtihandan sonra bahçede endahat imtihanı yapıldı, Mühassıs profesörün gözü önünde irili ufaklı bütün Talat Paşa'ları bir ateşe yere serdim. Hiçbir kurşunun boşa gitmediğini gören profesör, arkadaş Aram'a hitaben dedi ki:

“Ben şimdiye kadar bu derece usta atıcı görmedim. Allah düşmanı bu delikanlının karşısına çıkarmasın!

Doktor Frank bana bir reçete yazarak dedi ki:

– Bu reçetede yazılı ilâcı yapdır ve daima cebinde bulundur. Asabileştiğini veyahut kendini kaybedeceğini hissettiğin zaman bu haptan bir tane yut, bir şeyciğin kalmaz.

Profesör ve mektep müdürüne teşekkür ederek mektepten ayrıldık. Cenevre'ye dönüşümüzde arkadaş Aram'la beraber baş başa yemek yedik. Belli etmek istemediğimize rağmen her ikimiz de heyecanlı idik. Arkadaş Aram'ın ne düşündüğünü bittabi bilmiyordum. Fakat o dakikada benim aklımdan şunlar geçiyordu.

“– Birazdan Cenevre'den ayrılacağım. Yani yeni ve çok tehlikeli bir sergüzeşte atılacağım. Deruhte ettiğim vazifeyi muvaffakiyetle başarmak için elimden geleni yapacağım. Fakat bu esnada benim de ölmem ihtimali vardı. Bu takdirde bir daha İsviçre'yi göremeyecektim, bir daha arkadaşlarla oturup yemek yiyemeyecek, bir daha dünyadan lezzet alamayacaktım.

²⁷⁶ Sakalsız, tıraş olmuş

Bu düşüncelerin tesiriyle ağızıma koyduğum lokmalar boğazımda düğümleniyor, bir türlü aşağıya gidemiyordu. Nerede ise boğulacaktım. Bereket versin Doktor Frank'ın ilacını hatırladım. Derhal cebimden bir hap çıkardım ve yuttum. Beş dakika sonra biraz evvelki kara düşüncelerden, tereddüt ve endişelerden eser kalmamış, aslan kesilmiştim.

Bende hâsıl olan bu değişikliği fark eden arkadaş Aram sordu:

– Allah aşkına bu akşam ne oluyorsun?

– Ne olduğumu ben de bilmiyorum, fakat Allah razı olsun şu Doktor Frank'tan. Gördün ya, biraz evvelki mükedder vaziyetim nasıl birdenbire değişti. Şimdi kendimi dünyanın en mesut adamı addediyorum.

Suikast İçin Son Talimatı da Aldıktan Sonra Cenevre'den Berlin'e Yollandım

Yemekten sonra Henriette'nin mezarını ziyaret etmek istedim. Arkadaşım Aram vaktin geç olduğunu ileri sürerek buna mâni olmak istedi fakat kendisi gelmezse bile yalnız başıma gideceğimi söyleyince bana refakat etmek mecburiyetinde kaldı. Derhal büyük bir buket yaptırıp mezarlığa gittik.

Arkadaş Aram'ın tahmini gibi kapıcı bir türlü kapıyı açmak istemiyordu. Yolcu olduğumuzu bu gece Cenevre'den ayrılmak mecburiyetinde bulunduğumuzdan dolayı ziyaretimizi sabaha tehir edemeyeceğimizi söyledik ve ayrıca herife bol bahşış vadedererek mezarlığın kapısını açtırabildik.

Doğru Henriette'nin mezarına gittik. Beraberimizde götürdüğümüz çelengi mezarına koyduktan sonra arkadaşım Aram beni mezar başında yalnız bıraktı. Biraz sonra da buradan ayrıldık.

Berlin'deki Hazırlıklar

Vakit hayli gecikmiş olduğundan, Aram'la beraber istasyona gittik, Arkadaşım pasaportumu kaydettirdikten ve biletlerimi al-

dıktan sonra Apelyan'ın beni Berlin istasyonunda bekleyeceğini, benim için Berlin'de her şeyin hazırlandığını haber verdi. Cenevre'de bulunduğum müddet zarfında bana karşı gösterdiği kardeşçe muameleden dolayı arkadaş Aram'a teşekkür ettim.

Arkadaşım:

– Beni mektupsuz bırakma. Berlin'e gider gitmez vaziyeti tetkik eder, şimdiye kadar alınan tedbirleri gözden geçirir ve derhal bana malûmat verirsin. Benim fikrimi almadan sakın kat'i bir harekete geçme. Bu işte bilhassa acele hareket etmekten sakınmalısın.

– Uzun müddet tehir etmek te doğru değildir.

– Orası öyle, fakat en büyük endişemiz hayatını kurtarmaktır. Bunun için de azami ihtiyatla hareket etmek mecburiyetindeyiz. Planımızı o kadar mükemmel bir surette tanzim etmeliyiz ki, düşülmemiş bir tek nokta bile kalmasın. Apelyan bu sahada sana azami yardımda bulunacaktır. İşin siyasi tarafını o idare edecektir. Bu itibarla programınızın tanziminde kendisiyle teşrik-i mesai etmelisiniz. Ben kendisine lazım gelen talimatı verdim ve bazı doktorları tavsiye ettim. İcabında onlarla da müzakere edersiniz.

– Doktorlarla ne işimiz var?

– Onu Apelyan sana anlatır. Şimdi senin yapacağın ilk iş nedir biliyor musun?

– Nedir?

– Berlin'e gider gitmez hastalanacaksın?

– Ne münasebet?

– Alman kanunlarına göre, Almanya'ya giren bir yabancı 48 saat zarfında polise beyanname vermeğe mecburdur. Beyannamenin şahsen verilmesi lazım geldiğine göre, bu mecburiyetten kurtulmak için Berlin'e gidince hiç olmazsa 48 saat hastalanacaksın. Ondan sonra korkma.

Trenin hareket zamanı gelmişti. Arkadaşımla öpüşerek vagona girdim. On gün evvel beni Fransız hududuna götüren Express, bu sefer de Alman hududuna doğru koşuyordu.

Paris'te olduğu gibi Berlin istasyonunda da Apelyan beni bekliyordu. Bir tek valizden mürekkep olan bagajımı alarak otomobile bindik.

Apelyan şoföre:

– Augsburger sokağı, 51 numaralı eve, diye emir verdi ve bana hitaben, orası bizim evimizdir, dedi.

– Orada mı oturuyorsun?

– Evet, aynı evde sana da bir oda hazırlattım. Bu suretle daima beraber bulunacağız.

– Evde başka adam var mı?

– Altmışlık bir ev sahibesinden başka kimse yok. O da buna-ğın biridir. Senin anlayacağın evde kimse yok, demektir.

– Hizmetçisi de mi yok?

– İhtiyar son derece hasis olduğundan hizmetçi de tutmuyor.

– Demek para canlı bir kadın...

– Evet. Ben de bu vaziyetten istifade etmek istiyorum. Ara sıra fazla para vermek suretiyle bu evde istediğimizi yapabiliriz. Geçenlerde bir anahtar istedim, vermedi. Ertesi günü geceleri geç geleceğimi ileri sürerek kendisini rahatsız etmemek üzere masrafı tarafımdan ödenmek şartıyla bir anahtara ihtiyacım olduğunu söyledim ve masraf olarak 5 mark verdim. Kadıncağz akşamüzeri bana bir anahtar teslim etti.

Otomobil 51 numaralı büyük bir evin önünde durmuştu. Apelyan şoförün parasını verdikten sonra kapının zilini çaldı. Kapıyı ihtiyar bir kadın açtı.

Apelyan, beni ev sahibine:

– Arkadaşım Tehleryan.

Ev sahibini de bana:

– Madam Stellbaum diye takdim etti.

İhtiyar kadın, odamı göstererek bizi yalnız bıraktı. Bekâr kar-yolası, lavabosu, ortada duran an'anevi yuvarlak masası ve kumaş-larının rengi solmuş kanepe ve koltuklarıyla bu geniş oda kelime-nin tam manasıyla bir pansiyon odası idi.

Arkadaşım Apelyan etrafı gözden geçirdiğimi görerek sordu:

– Nasıl odanı beğendi mi?

– Fena değil...

– Berlin şehrini alt üst etsen bundan daha iyisini bulamazsın.

Bir defa böyle altmışlık bir ihtiyardan başka kimsesi bulunmayan ev ne arar. Saniyen, sen de görüyorsun ki burada benden ve sende başka kiracı yok, üstelik anahtarımız da var. İsteddiğimiz zaman gelir, istediğimiz zaman çıkarız. Bütün bu iyilikleri bir arada toplayan ikinci bir ev daha bulamazsın.

– Ev meselesi beni o kadar alakadar etmez. Esasen bu evde fazla kalabileceğimi de zannetmiyorum. Akşamları yatacak yerimiz olsun da üst tarafının ehemmiyeti yoktur.

– Bu gece yorgun musunuz?

– Niçin soruyorsunuz?

– Şayet yorgun değilseniz, arkadaşlara haber verecektim.

– Vazife esnasında yorgunluk falan mevzuu bahis olamaz.

Derhal işimize başlayalım.

– Öyle ise arkadaşlara telefon edeyim, buraya gelsinler. İlk akşam olduğu için ev sahibi hemşerilerimizin sana “hoş gedin” demeye gelmelerini tabii bulacaktır.

– Vakit kaybetmeyelim, arkadaşlara telefon ediniz.

Apelyan odama bitişik olan odasına girerek arkadaşları evine davet etti. Yarım saat sonra, Levon Etfyan içeriye girdi ve beni görünce boynuma sarılarak, ne zaman geldiğimi, niçin daha evvel kendisine haber vermediğimi sordu.

Birdenbire hareket etmek mecburiyetinde kaldığımdan dolayı arkadaşları evvelden haberdar edemediğimi söyledim. Biraz sonra, Kevork Kalustyan adında bir arkadaş daha geldi.

Taşnak Fırkasının Berlin merkezi umumisi azasından olan Kalustyan 27– 28 yaşlarında çok yakışıklı bir delikanlıydı. Onu Vahan Zakaryan adında uzun boylu bir arkadaş takip etti. Berlin merkezi umumi azasından bulunan Zakarya'nın aynı zamanda Berlin'deki İran sefarethanesinde memur olduğunu söylediler. Apelyan'ın bu arkadaşla fazla hürmet göstermesinden Zakarya'nın fırka muhitinde büyük nüfuz sahibi olduğuna hükmetmiştim.

Berlin’de bir Pansiyon Odasında Dört Komiteci Toplanmış, Talat Paşa’yı Nasıl Öldüreceğimizi Müzakere Ediyorduk

Böyle anlarda olduğu gibi evvela seyahatimden öteden beriden bahsettikten sonra, Apelyan müzakerelere başlanmasını teklif ederek, Zakaryan’dan müzakereleri idare etmesini rica etti.

Zakaryan, misafir bulunmaklığım itibariyle riyaset vazifesini bana vermek teklifinde bulundu, fakat ricalarım üzerine müzakereleri idare etmeği kabul etti.

1920 yılı Kanun-u evvelinin 21’inci akşamı Berlin’de, Agusburer sokağında, 51 numaralı evin boş bir odasında dört komitecinin iştirakiyle akdedilen bu ilk toplantı, aynı zamanda mukadderatımı da tayin etmesi itibariyle fevkalâde büyük bir ehemmiyeti haiz bulunuyordu. Reis Zakaryan celseyi açarken şunları söyledi:

Arkadaşlar, müzakerelere başlamadan evvel tarihi anlar yaşadığımızı ve vereceğimiz kararların Avrupa tarihinin seyrini değiştirebilecek mahiyeti haiz bulunduğunu hatırlatmak isterim.

Ben şahsen bu tarihi toplantıya iştirak ettiğimden dolayı kendimi bahtiyar addediyor ve sizleri de candan tebrik ediyorum. Bizi bu anda buraya toplayan meseleyi hepiniz de biliyorsunuz. Bu akşam uzun müddetten beri fırkamızı işgal eden Talat Paşa meselesini halledeceğiz.

Bu ismi işitince gayri ihtiyari vücudumda soğuk bir titreyiş hissetmiştim. Arkadaşların bir nevi hayranlıkla bana tevcih ettikleri nazarları beni bir kat daha sinirlendiriyordu. Yeni başlamış bulunmasına rağmen bu toplantıdan müthiş sıkılıyordum. Hâlbuki reis Zakaryan sözlerine şu suretle devam ediyordu:

“– Ne yapacağımızı kararlaştırmadan evvel vaziyeti hülâsa etmeme müsaade eylemenizi rica ederim. Malûmunuz olduğu veçhile elyevm²⁷⁷ Berlin’de yaşayan Osmanlı İmparatorluğu’nun Eski sadrazamı Talat Paşa fırkamız tarafından idama mahkûm edilmiş-

²⁷⁷ Bugün, bugünkü günde

tir. Adaleti yerine getirecek olan adam şu dakikada odamızda bulunmaktadır.

Bütün gözler bir defa daha bana tevcih edilmişti. Bir nevi hayranlık ve minnettarlık ifade eden bu bakışlardan son derece muzdarip oluyordum. Kanım başıma hücum etmişti. Vaziyeti takdir eden reis derhal mevzuyu değiştirerek, devam etti:

– Ağır olduğu kadar şerefli olan bu vazifenin ifasında arkadaş Tehleryan'ı yalnız bırakmayacağız. Burada bulunan arkadaşların hepsi de bu işte birer vazife deruhte edeceklerdir. Cenevre merkezi umumisi hepimizin deruhte etmesi lazım gelen vazifeleri tespit etmiş bulunmaktadır. Bunları size bildirirken her şeyden evvel, sizlere tevdi edilen tereddütsüz kabul ve ifa edeceğinize söz veriyor musunuz?

Bütün arkadaşlar bir ağızdan:

– Namusumuz üzerine söz veriyoruz, dediler.

Zakaryan:

– Şimdi artık müzakerelere başlayabiliriz.

Arkadaşlar, Cenevre merkezi idam hükmünü infaz etmek hususunda bizi tamimiyle serbest bırakmıştır. Şu hâlde soğukkanlılıkla hareket edebilmek için bol bol vaktimiz vardır. Her şeyden evvel arkadaş Tehleryan'ın şahsi emniyetini düşünmek mecburiyetindeyiz. Arkadaşımız bir haftalık vize ile Berlin'e gelmiştir. Alman kanunlarına göre bu müddetin hitamında ²⁷⁸Almanya'yı terk etmek mecburiyetinde kalacaktır, Buna mahal vermemek üzere polise verilmesi lazım gelen beyannamenin tehiri lâzımdır. Bunun için de arkadaş Tehleryan hiç olmazsa 48 saat yalandan hasta olarak evden çıkmamalıdır. 48 saat geçtikten sonra, ben İran sefareti vasıtasıyla kendisine bir senelik ikamet tezkeresi temin edebilirim. Arkadaşımızın makine mühendisliği tahsil etmek üzere buraya geldiğini söyler, bu işi hallederim. İkamet tezkeresi meselesi bu suretle halledildikten sonra vakit kaybetmeden Talat Paşa işiyle iyice meşgul olmalıdır.

²⁷⁸ Son, nihayet.

Apeylan:

– Bana kalırsa bu işi bu kadar uzatmak doğru değildir. Mademki arkadaşımızın bir haftalık vizesi vardır. Bu bir hafta zarfında Talat Paşa meselesini halletmeğe çalışmalıyız.

Zakaryan:

– Talat Paşa'yı öldürmek bir şey değildir, fakat asıl mesele hem Talat Paşa'yı öldürmek hem de onu öldürecek olan arkadaşımızı kurtarmaktır. Bu endişe olmazsa paşayı yarın sabah da öldürmek kabildir. Fakat arkadaşımızı nasıl kurtaracağız? Cinayet-ten sonra arkadaşımızın tevkif edildiğini farz edelim. Kanun adam öldüreni serbest bırakmaz. Arkadaşımızın mahkemeye verileceği muhakkaktır. Bu şerait altında biz bütün bu ihtimalleri göz önünde tutarak, arkadaşımızı icabında kanunun pençesinden kurtaracak tedbirler almazsak arkadaşımız alelâde bir katil vaziyetinde kalacaktır. Hâlbuki onun mahkeme kararıyla beraat etmesi en büyük zaferimizi teşkil eder.

Kalustyan:

– Arkadaş Zakarya'nın hakkı vardır. Her şeyi hazırlamadan harekete geçmek doğru değildir.

Zakaryan:

– Cenevre ve Paris merkezleri ile yaptığımız uzun muhabere-ler neticesinde hazırladığımız programın ana hatlarını size anlatacağım. İcabında bu programda tadilat yapabiliriz.

Alman kanunlarına göre bir katilin beraat edebilmesi için harekâtından mesul olamayacak derece hasta olması lazımdır.

Kalustyan:

– Öyleyse arkadaşımızın hasta olduğunu daha şimdiden önümüze gelene söyleriz.

Zakaryan:

– Bizim söylememiz kâfi değildir. Mahkeme sözlerimizi delillerle ispatını isteyecektir.

Talat Paşa'yı Öldürdükten Sonra Beraat Etmem İçin Tertibat Alıyorduk

Apelyan:

– Siz o işi bana bırakın. Benim tanıdığım doktor vardır. Arkadaş Tehleryan'ı tedavi için ona götürürüm, doktor bilâhare mahkeme huzurunda arkadaş Tehleryan'ın hasta olduğuna şahadet eder.

Zakaryan:

– Bu teklif çok muvafıktır. Ancak bu da kâfi değildir. Tanıdığınız doktorun bile arkadaşımızın hakikaten hasta olduğunu zannetmesi lazımdır. Bunun için arkadaş Tehleryan daha evvel birkaç defa şahitler huzurunda hastalık emareleri göstermelidir.

Apelyan:

– Onun da kolayı var. Kendisini dansa götürürüz, orada birdenbire hastalanır. Dans salonundaki muallimden tutunuz da bütün kızlar ve erkekler şahadet ederler.

Levon:

– Arkadaş Apelyan'ı tebrik ederim.

Zakaryan:

– Ben de size iştirak ederim, fakat bu da kılıf değildir. Arkadaş Tehleryan bu evde daima düşünceli ve mükedder bir tavır takınacaktır. Bir iki gün sonra eve dönerken merdiven başında düşüp bayılacaktır. Bittabi ev sahibi gelecek, onu bu vaziyette görünce arkadaş Apelyan'a haber verecek ve ileride mahkemede de bu hadiseyi aynen tekrar edecektir. Sonra, aynı şekilde bir de dans salonunda herkesin önünde bayılmak suretiyle yere düşmek rolünü oynadınız mı; davayı kazandık demektir. Bu müddet zarfında arkadaş Tehleryan Almanca ders alacaktır.

Kalustyan:

– Benim bir hocam var. İhtiyar bir adamdır; fakat mükemmel öğretiyor.

Zakaryan:

– Genç bir kadın tutmak lazımdır.

Apelyan:

– Gazetelere bir ilân verir buluruz.

Zakaryan:

– Bir müddet derse başladıktan sonra, arkadaş Tehleryan birdenbire hastalandığını, derslerden bir şey anlamadığını ileri sürerek dersleri kesecektir.

Levon:

– Peki, ama bunun faydası ne olacak?

Zakaryan:

– Maksat Almanca öğrenmek değil, arkadaşımızın hasta olduğunu mahkeme huzurunda yeminle iddia edecek şahit tedarik etmektir. Şimdi vaziyeti hülâsa ediyorum. Arkadaş Tehleryan yarın sabahdan itibaren 48 saat hastalanacak ve evden çıkmayacaktır. Bu müddetin hitamında İran sefaretine müracaatla elindeki İran pasaportunu ibraz edecek ve makine mühendisliği tahsil etmek istediğini söyleyerek ikamet tezkeresi teminini isteyecektir. Sefarette ve konsoloshanede bu işlerle bizzat ben uğraşacağıma göre, meseleyi kolaylıkla halledeceğim.

Arkadaşımız Apelyan ile Levon, arkadaş Tehleryan'ı bir dans salonuna götüreceklerdir. Bir müddet sonra arkadaş Tehleryan orada herkesin gözü önünde bayılacak, yere yıkılacaktır. Evde de daima düşünceli tavırlar takınacak, bazen akşamları odasında karanlıkta oturacaktır. Bir gece de ev sahibinin nazarı dikkatini celbedecek şekilde merdivenlerin üzerinde yere düşüp bayılacaktır. Arkadaş Apelyan hastayı tanıdığı doktorlara göstermek işini de deruhte edecektir. İşin zahiri dekor tarafı bu suretle temin edildikten sonra, Taşnak Fırkasının Berlin Merkezi Umumisi de Alman Sosyal Demokrat Fırkası Merkezi Umumisiyle temas ederek davanın adli cephesinin de lehimize intacını²⁷⁹ temin edecek tedbirler alacaktır. Bu hususta Alman devlet adamlarıyla yaptığımız temaslardan ümit verici neticeler elde edilmiştir. Merkezi umumimiz devlet ve fırka cephelerindeki çalışmaların idaresini deruhte etmiştir.

Apelyan:

²⁷⁹ Netice verme, sonuçlandırma

– Arkadaş Zakaryan'ın bu mühim izahatından anlaşıldığına göre, arkadaş Tehleryan'ın tevkif edileceğini farz etsek bile mahkemenen beraat kararı alacağımız muhakkaktır.

Zakaryan:

– Biraz evvel izah ettiğim program mucibince hareket ettiğimiz takdirde yüzde doksan beraat ederiz.

Levon:

– Şimdiye kadar hep işin aksi tarafını düşündük ve ona göre alınacak tedbirlerden bahsettik. Talat Paşa'nın katlini müteakip arkadaşımızı kurtarmak için ne gibi tedbirler alacağız? Arkadaş Tehleryan'ı otomobille kaçırmak üzere bir de plan hazırladık. Bilâhare bu planı da inceden inceye tetkik ve müzakere edeceğiz. Ancak bu plana güvenerek yola çıkmak doğru değildir. Şu dakika-da hatır ve hayalimize gelmeyen bir hadise firar planını tamamıyla suya düşürebilir. Bu takdirde arkadaşımızın yakalanması muhakkak olduğuna göre, kendisini nasıl kurtaracağız. İşte bu ihtimali-velev binde bir nispetinde de olsa düşünmek ve şimdiden tedbir almak üzere meselenin aksini müzakere ediyoruz.

Levon:

– Mademki firar planı da hazırlanmış, o halde bir diyeceğim yoktur.

Zakaryan:

– Firar planı gayet basittir. Köşe başında otomobil bekleyecek Arkadaşımız Tehleryan işini bitirdikten sonra otomobile atlayacak ve mesele bitecektir. Bu basit plânın teferruatını hâdisenin nerede cereyan edeceği tahakkuk ettikten sonra tespit edilebileceği için şimdiden müzakeresinde bir fayda görmüyorum.

Şimdi Biraz da Talat Paşa'nın Berlin'de yaşadığı hayatı tetkik ederek bu hususta arkadaş Tehleryan'ı tenvir edelim, onun da düşüncelerini öğrenelim.

Ben:

– Vaziyeti bilmediğim için şu dakikada herhangi bir fikir beyan edemem. Evvela Talat Paşa'nın nerede ve nasıl yaşadığını, ne

zaman sokağa çıktığını kimlerle görüştüğünü, sokağa yalnız mı, arkadaşlarıyla beraber mi çıktığını tespit etmek lazımdır.

Zakarayan:

– 48 saatlik hastalığınızın müddeti biter bitmez Apelyan size Talat Paşa'nın yerini gösterecektir. Üst tarafı artık sizin bileceğiniz iştir. Kendisini takip ederek kararınızı bize bildirirsiniz, biz de ona göre müzakere ederek hareket ederiz. Yalnız şimdiden size bazı izahat vermeği faydalı addediyorum.

Talat Paşa Berlin'de, Hardenberg sokağında 4 numaralı apartmanın birinci katında, sol taraftaki dairede oturmaktadır. Talat Paşa'yı takip eden arkadaşlarımızın elde ettikleri malûmata göre, kapıdan içeri girilince, antrenin sağ tarafında biri küçük, ikisi büyük olmak üzere üç oda, solda da diğer küçük bir oda vardır. Talat Paşa bu küçük odayı mesai odası haline getirmiştir. Diğer büyük odaların birisi salon, diğeri de yemek odası olarak kullanılmaktadır.

Ben:

– Bu evde Talat Paşa'dan başka Türk var mıdır?

Zakaryan:

– Talat Paşa'yı takip eden arkadaşların raporlarına nazaran, İttihat ve Terakki Fırkası Merkezi Umumi Azasından Rusuhi Bey de aynı evde oturuyor.

Ben:

– Evde başka kimse yok mu?

Zakaryan– Evin bütün işlerini gören bir de hizmetçi kadın vardır.

Ben:

– Talat Paşa'nın hususi hayatı hakkında ne malûmatınız vardır?

Zakaryan:

– Talat Paşa Berlin'de Sait nam müstearıyla²⁸⁰ yaşamaktadır. Her sabah sokağa çıkıyor ve küçük bir tur yaptıktan sonra İttihat

²⁸⁰ Takma ad.

ve Terakki Merkezi Umumisi Azasından Doktor Nazım'ın evine uğruyor, bir müddet orada kaldıktan sonra Hardenberg sokağındaki dairesine dönüyor.

Ben– Demek ki umumiyetle her sabah sokağa çıkıyor ve yalnız dolaşıyor.

Berlin'de Uykusuz Geçen Bir Gecenin Sabahında Talat Paşa'yı Takibe Başladım

Zakaryan:

– Evet. Buna biz de hayret ediyorduk. Arkadaşları Talat Paşa'yı ihtiyata davet etmişlerdi fakat o aldırış etmemiş ve *“birisini öldürmeğe karar veren adam gider onu muhakkak bulur”* sözleriyle mukabele etmiştir. Bu sözlerden Talat Paşa'nın başına geleceğinden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Talat Paşa'nın etrafındakiler paşadan fazla ihtiyatla hareket ediyorlar. Nitekim paşanın haberi yokken gizlice uzaktan ona refakat etmektedirler. Bunlar adeta Talat Paşa'nın muhafızları gibi hareket ediyorlar.

Ben:

– Verdiğiniz malûmata teşekkür ederim. Kırk sekiz saatlik hastalık müddetini ikmal eder etmez, Talat Paşa ile şahsen meşgul olacağım. Bir hafta kadar muntazaman onu gece gündüz takip ettikten sonra düşüncelerimi size mufassal surette söyler, ne yapacağımızı ona göre kararlaştırırız.

Bu teklifim kabul edildi. Vakit hayli ilerlemiş olduğundan Reis Zakaryan celseye nihayet verdiğini bildirdi. Biraz sonra evde Apelyan'la yalnız kalmıştık.

Talat Paşa'yı Nasıl Takip Ettim

Berlin'de geçirdiğim ilk geceyi hayatımın sonuna kadar unutmayacağım. Bu satırları yazdığım dakikada bile, aradan bu kadar zaman geçtiği halde elân bu gecenin heyecanını yaşadığımı hissediyorum. Apelyan beni yalnız bırakıp odasına çekilince, uzun

müddet yerimden kalkamadım. Biraz evvel dört komiteci arkadaşla beraber yapılan müzakereleri hatırlıyor ve garip düşüncelere dalıyordum. Aylardan beri devam eden programlı bir faaliyetten sonra nihayet bana verilen vazifeyi ifa etmek üzere Berlin'e, yani Talat Paşa'nın bulunduğu şehre gelmiş bulunuyordum. Bu dakikada Talat Paşa'nın iri vücudu gözümün önünde tecessüm²⁸¹ ediyor ve Cenevre'deki komitacılık mektebinde her gün devirdiğim mücessem Talat Paşa'lar odamı dolduruyordu.

Her tarafta eski Osmanlı İmparatorluğu sadrazamını görür gibiyordum. Tabancamı çekerek birini öldürüyor, fakat arkasından yeni bir Talat Paşa'nın meydana çıktığını hayretle görüyordum.

Bu mücadelenin ne kadar zaman sürdüğünü bilmiyorum fakat kan ter içerisinde kaldığımı ve kendimi kaybedecek dereceye geldiğini elân hatırlıyorum.

Arkadaşlarımın müzakere ettiği muhtelif tedbirleri düşündükçe bana tevdi edilen işin zannettikleri kadar kolay bir iş olmadığını görüyordum. Reis Zakaryan'ın dilinin altında çok şeyler bulunduğu muhakkaktı. Bilhassa firar planının akamete maruz kalması ihtimaline binaen şimdiden öteberide bayılmaktan bahsetmesi cinayetten sonra beni kaçırabileceklerine emin olmadığına delâlet etmiyor mu idi? Kendisini henüz tanıdığım için bittabi sözlerine itiraz etmek istememiştim. Fakat vaziyeti bizzat tetkik ettikten sonra doğrudan doğruya Cenevre ile muharebeye karar vermiştim. Bu düşünceler arasında bütün geceyi uykusuz geçirdim.

Sabahleyin erkenden Apelyan odama girerek geceyi nasıl geçirdiğimi sordu. İyi uyuyamadığımı söyleyince:

– Yer değiştirdin de ondan, ben de öyle olurum dedi. Biraz sonra ev sahibi kadının getirdiği sütlü kahveleri içerek sokağa çıktık.

²⁸¹ Cisimleşme, cisim hâlinde görünme

Arkadaşımdan evvela Talat Paşa'nın oturduğu evi bana göstermesini rica ettim. Apelyan koluma girerek yavaş sesle şunları söyledi:

“– Sözlere iyi dikkat et. Bizim evin bulunduğu sokağın adı Augsburger sokağıdır. Şimdi buradan Joachimstal sokağına geçeceğiz. Dikkat ediyor musunuz, bu sokaktan sapınca Fasanen sokağına gireceğiz.

– Aradığımız sokak daha çok uzakta mı?

– Fasanen sokağından sola dönünce Talat Paşa'nın oturduğu Hardenberg sokağına gireceğiz. İşte oraya geldik.

– Kaç numarada oturuyor?

– Sağda, 4 numaralı evde.

Talat Paşa'nın evine yaklaştıkça kalbim heyecanla atmaya başlamıştır. Eski sadrazamın evi oldukça büyük bir evdi. Nazarı dikkati celbetmemek için durmadan bu evin önünden geçtik. Ve sokağın sonuna kadar gittikten sonra geri dönerek bu sefer de karşı kaldırımdan ve geldiğimiz yoldan evimize döndük. Augsburger sokağına girince Apelyan bana sordu:

– Yolu öğrendin mi?

– Öğrendim.

– Yalnız başına bizim evden oraya gidebilir misin?

– Tabii

– Şimdi ne yapacağız?

– Arkadaş Zakaryan'ın tavsiyesi üzerine 48 saat hastalanmak icap ediyor.

– O halde eve girelim. Ben madama senin birdenbire hastalandığını söylerim.

– Sen sonra nereye gideceksin?

– Saat 11'de sefarethaneye işimin başına gideceğim. Öğleyin gelir seni bulurum.

– Öğleden sonra da işe gidecek misin?

– Hayır, öğleden sonra serbestim.

– Öyle ise ben evde beklerim. Gelirken bana birkaç gazete getir.

Sokakta cereyan eden bu muhavereden sonra eve girdik.

Arkadaşım Apelyan kapıyı açan ev sahibi Stellbauma birdenbire hastalandığımı ve odamda istirahat edeceğimi söyledi. Madam hastalığının mahiyetini sorduktan sonra dedi ki:

– Ben de karakola kadar zahmet edip beyannamesini vermesini rica edecektim. Ne ise geçmiş olsun, o işi de artık yarın yaparız.

Arkadaşım Apelyan cevap verdi:

“– Bizim de niyetimiz öyle idi fakat olmadı ne yapalım? Esasen vaktimiz de var öyle değil mi?

– Evet, müddet 48 saattir.

– İnşallah yarın arkadaşımın hiçbir şeyi kalmaz. İyi olmadığı takdirde de kimse bir şey diyemez; fakat hastalığı bir şey değil. Seyahat yorgunluğu bugün istirahat edince yarın sabaha sapasağlam kalkar.

– Arkadaşınızın bir şeye ihtiyacı var mıdır? Bir çay pişireyim mi?

Apelyan ev sahibinin سوالini bana tekrar ederek cevap verdi:

– Teşekkür ediyor, şimdilik bir şey istemiyor. Uykusu varmış. Yatacak.

Bu muhavereden sonra arkadaşım beni odama götürdü. Bütün geceyi uykusuz geçirdiğim için hakikaten uykuya ihtiyacım vardı. Odaya girer girmez derhal yatağıma uzandım. Arkadaşım öğle yemeğine dönmek üzere sefaretteki vazifesi başına gitti.

Yalnız kaldığım odada yine derin düşüncelere dalmıştım. Biraz evvel gördüğüm Talat Paşa'nın evi oldukça kalabalık bir caddeye bakıyordu. Bundan başka civar sokaklarda büsbütün تنها değildi. Bu şerait altında Hardenberg sokağında birisini öldürenin yüzde yüz yakalanacağı muhakkaktı. Belki sabahleyin erkenden sokaklar تنها olurdu. Fakat Talat Paşa'nın o kadar erkenden sokağa çıkıp çıkmadığı katıyetle belli değildi. Ekseriye saat ona doğru sokağa çıktığı ve küçük bir gezinti yaptıktan sonra bazı ittihatçıları ziyaret ederek evine döndüğü tespit edilmişti. Ancak ayrı ayrı arkadaşlar tarafından verilen bizzat tetkik etmeden katı bir karar vermek doğru olmayacaktı. Gündüz gözüyle ve herkesin

önünde bir suikast tertip ederek bile bile hayatımı tehlikeye atmaktansa, Talat Paşa'yı geceleyin evinde öldürmeyi düşünüyor, fakat bir türlü bir karar veremiyordum.

Öğleyin Apelyan dönünce, bu düşüncelerimi anlattım.

– Sen deli misin? Evinde oturan bir adamı sokaktan öldürmek kabil midir? Herhangi bir aksilik Talat Paşa'yı ebediyen elimizden kaçırabilir, dedi.

– Orası öyle, fakat bugün dolaştığımız caddelere gündüz gözüyle suikast yapılabileceğine aklım pek kesmiyor.

– Suikastın bu sabah gezdiğimiz sokaklarda yapılması şart değil ya. Talat Paşa'nın her sabah bir gezinti yaptığına göre, herhalde ona تنها bir sokakta da tesadüf edeceğiz.

– Hiç zannetmiyorum.

– Hele sen bir defa kendisini bizzat takip et, ondan sonra bu ciheti görüşürüz. Herhalde işi tesadüfe terk edemeyiz. Talat Paşa'yı bir kurşunda öldürmek ve öldüğünden emin olmadıkça yanından ayrılmamak lazım geldiğine dair müteaddit defalar katî talimat aldık.

– Hakkın var, uzaktan atılan bir kurşunla sadece yaralanması ihtimali de vardır.

– Değil mi? Bir defa suikasta maruz kaldıktan sonra gayet tabii olarak daha ihtiyatlı hareket edecek, hatta polisin yardımını da isteyecektir. Şimdiye kadar Talat Paşa'yı müdafaa için hiçbir tedbir almayan Alman polisini biz kendi elimizle aleyhimize tedbir almayaya sevk etmiş olacağız.

– Öyle ise şimdilik bu ciheti yapacağımız takibatın neticesine bırakalım.

– Evet, esasen ben sana mühim bir haber verecektim.

– Hayrola. Yeni bir şey mi var?

– Enver Paşa Berlin'e gelmiş.

– Sahi mi söylüyorsun?

– Evet, Enver Paşa'nın “Ali” nam müstearıyla Moskova'dan Berlin'e geldiğini, İngilizler bizimkilere bildirmişler. Cenevre merkezi de bugün müstacel bir şifre ile bizi haberdar etti.

– Demek onun da işini bitirmek lâzım gelecek.

Enver Paşa'nın Berlin'e Geldiğini İngilizler Bize Haber Ver-
mişlerdi. Hemen Fevkalâde Bir Toplantı Yaptık

– Talimatta buna dair bir kayıt olmadığına göre bu gece komi-
teyi burada fevkalade toplantıya çağırdık. Vaziyeti müzakere ede-
ceğiz.

– Peki, Enver Paşa'nın şimdi nerede olduğunu biliyor musu-
nuz?

– İngilizler onun peşinde. Akşamüzeri bize de mufassal
malûmat vereceklerdir.

– Sakın Talat Paşa'yı da alıp Rusya'ya götürmesin?

– Zannetmiyorum. Talat Paşa ile Enver Paşa'nın arası pekiyi
olmadığı söyleniyor. Mamafih barışmaları ihtimali de vardır. Her-
halde bugün vaziyet anlaşılır. Ben şimdi sokağa çıkmak mecburi-
yetindeyim. İngiliz mümessilliğine gidip bazı adamları göreceğim.
Mümkün olduğu kadar çabuk dönmeğe çalışacağım, fakat biraz
gecikecek olursam merak etme. Arkadaşlara telefon ettim: Saat
21'de burada bulunacaklar.

– Sen o vakte kadar gelmeyecek misin?

– Şu dakikada hiçbir şey söyleyemem.

– Her halde mümkün olduğu kadar erken dönmeğe çalış, biz
burada meraktan patlarız.

– İstersen Levon'a telefon edeyim, şimdi buraya gelsin.

– Belki çocuğun işi vardır. Hem müthiş uykusuzum, fırsattan
istifade ederek biraz uyumak istiyorum. Galiba bu gece de geç
yatacağız.

– Öyleyse geceniz hayırlı olsun.

Enver Paşa'nın Berlin Ziyareti

Arkadaşımın temennisi hakikaten hayırlı oldu ve mükemmel
bir uyku çektim. Gözlerimi açtığım zaman saat gecenin sekizini

bulmuştu. Nerede ise arkadaşlar gelecekti. Nitekim biraz sonra arkadaşlardan Levon Eftyan içeriye girdi ve dedi ki:

– Kusura bakma, daha erken gelecektim, fakat Apelyan uyumak istediğini söylediği için doğrusu seni rahatsız etmek istemedim.

– Ona kalsaydı telefon edecekti, fakat ben bırakmadım.

– Apelyan daha dönmedi değil mi?

– Hayır, öğleden beri meydanda yok.

– İnşallah iyi haberlerle döner.

Bu sırada Kalustyan, onu müteakip de Reis Zakaryan geldiler. Bütün arkadaşlar ev sahibime hasta olduğumu haber alarak beni ziyarete geldiklerini söylemişlerdi. Zavallı kadın arkadaşlarıma vaziyetimden endişe ettiğini söylemiş ve demişti ki:

– Bugün akşama kadar yataktan kalkmadı. Acaba bir şeye ihtiyacı var mıdır? Diye çok üzıldüm. Bir aralık usulca odasının kapısını açtım, baktım uyuyor, uyandırmadım. Bir doktor çağırayım dedim, fakat Apelyan’a sormadan bunu da yapmak istemedim. Sorun bakalım nasıl olmuş, çok merak ediyorum. Acaba hastalığı nedir?

Zakaryan ihtiyarın bu endişelerini bize tekrar ederek dedi ki:

– Bu kadın galiba hastalıktan çok korkuyor. Kendisine teminat vermek lâzımdır. Kendisini buraya çağıralım, arkadaşımızın yataktan çıktığını, iyi olduğunu görsün de bu gece rahat bir uyku uyu-sun.

Odaya davet edilen madam Stellbaum beni ayakta görünce çok sevindi. Arkadaşlarımin verdiği izahat üzerine bütün endişelerinin zail olduğu yüzünden belliydi. Madam odadan çıkarken Zakaryan yüksek sesle bağırıyordu:

– Korkma madam. Biz buraya fena hasta getirmeyiz. Arkadaşımız biraz asabidir, fakat kimseye zararı yoktur.

Arkadaş Kalustyan, Apelyan’ın saat kaçta geleceğini sordu. Belli olmadığını, mamafih mümkün olduğu kadar erken gelmeğe gayret edeceğini vadettiğini söyledim. Tam bu esnada kapı açıldı

ve Apelyan içeriye girdi, paltosunu ve şapkasını bir sandalyeye atarak:

– Affedersiniz, sizi beklettim, dedi

Komiteci Arkadaşımız, İngilizleri, Enver Paşa'yı Talat'tan Evvel Öldürmekle Tehdit Etmişti

Zakaryan:

– Biz de yeni geldik. Biraz madamla görüştük, şimdi seni soruyorduk, içeriye girdin.

Eftyan:

– Kurttan bahsedilince kuyruğu,

Apelyan:

– Beni kurda benzettiğinden dolayı teşekkür ederim.

Eftyan:

– Bu bir darbı meseldir²⁸². Temsilde hata olmaz derler.

Zakaryan:

– Şimdi lâtifeyi bırakın da işimize bakalım. Celseyi açıyorum arkadaşlar. Evvela arkadaş Apelyan'ın raporunu dinleyeceğiz. Söz arkadaş Apelyan'ındır

Apelyan:

– Son vaziyeti biliyorsunuz. Bu sabah Cenevre'den aldığımız bir haber, Enver Paşa'nın hususi bir memuriyetle Moskova'dan Berlin'e geldiğini ve Talat Paşa ile temaslarda bulunduğunu bildiriyordu. Cenevre merkezi İngilizlerin Enver Paşa'nın peşini takip ettiklerini ve babında buradaki İngiliz ajanlarıyla teşrik-i mesai edebileceğimizi de ilâve ediyordu. Vaziyetin ana hatları bunlardır.

Zakaryan:

– Arkadaş Apelyan bana bunları haber verince, derhal İngilizlerle temas ederek, Enver Paşa hakkında etraflı malûmat elde etmesini kendisinden rica etmiştim.

Apelyan:

²⁸² Darbı mesel: Atasözü, atalar sözü

– Evet. Aldığım emir üzerine, bilhassa Talat Paşa'nın Berlin'deki izini bulmak hususunda bize azamî yardımda bulunan İngiliz teşkilâtının adamlarıyla temasa girdim. İngilizler bidayette bu meselenin bizi alakadar etmediğini ileri sürerek, Enver Paşa ile meşgul olmamamızı tavsiye ettiler. Bunun üzerine onun da idam mahkûmları arasında bulunduğunu, Talat Paşa ile temas eden herhangi bir adamla yakından alakadar olmak mecburiyetinde bulunduğumuzu anlattım. Bütün bunlara rağmen İngilizler nokta-i nazarlarında ısrar ediyorlardı. Bunun üzerine son kozumu oynadım.

– Hep bir ağızdan:

– Ne yaptın? Diye sorduk

Apelyan gülerek cevap verdi:

– Ne yapacağım mükemmel bir yalan uydurdum ve muvaffak oldum. Baktım ki Enver Paşa'nın adresini bile vermek istemiyorlar, ayağa kalktım Allah'a ısmarladık diyerek şunları söyledim:

– Mademki siz bu işte bize yardım etmek istemiyorsunuz, biz de başımızın çaresine bakacağız. Yirmi dört saate kadar Enver Paşa'nın izini bulur ve belki Talat Paşa'dan da evvel onun hesabını görürüz.

İngilizler Enver Paşa'nın izini nasıl bulacağımızı sorunca, dedim ki:

– Enver Paşa'nın hususî bir memuriyetle buraya geldiğini ve Talat Paşa ile temaslarda bulunacağını haber aldık. Demek ki nasıl olsa Talat Paşa ile görüşecektir. Adamlarımız Talat Paşa'yı daimî tarassut altında bulundurdıklarına göre, muhakkak onu ziyaret eden Enver Paşa'yı da göreceklerdir. Buradan ayrılır ayrılmaz bu arkadaşlara Enver Paşa'yı gördükleri takdirde bütün işleri terk ederek onu takip etmelerini ve fırsat buldukları takdirde evvelâ onun işini bitirmelerini emredeceğim.

Bu sözlerim üzerine İngilizler birdenbire yumuşadılar ve beni alıkoyarak pazarlığa başladılar.

Zakaryan:

– Tebrik ederim Apelyan, bugün de mükemmel bir iş görmüş-sün. Devam et, sonra ne oldu?

Apelyan:

– Ne olacak yelkenlerini suya indirerek etraflı izahat verdiler.

Zakaryan:

– Söylediklerini not ettin mi?

Apelyan:

– Mühim yerlerini not ettim. İngilizlerin verdiği malûmata göre vaziyet şudur. Talat Paşa ile temasta bulunan Hintliler ve Mısırlılar arasında bazı İngiliz ajanları bulunduğunu biliyorsunuz, bunlar sureta²⁸³ Talat Paşa ile teşrik-i mesai ederek, ittihatçıların bütün faaliyetini günü gününe İngilizlere haber vermektedirler. Bunların verdiği malûmata nazaran, Talat Paşa İttihat ve Terakki Fırkasını yeniden canlandırmayı düşünmüş ve bu maksatla faaliyetlere başlamıştır. Hatta bu projesinden Moskova'da bulunan Enver Paşa'yı da haberdar etmiş, onunla da muhabereye başlamıştı. Bu muhaberele İngilizlerin eline geçmiştir. Elde edilen bu mektuplardan anlaşıldığına göre, Talat Paşa İttihat ve Terakkiyi muvakkat bir harici teşkilat olarak Berlin'de yeniden canlandırmak istiyor; Enver Paşa esas itibariyle bu projeye taraftar olmakla beraber, merkezi umuminin Berlin'de değil, Moskova'da bulunmasını istiyordu. Talat Paşa buna şiddetle muarızdı²⁸⁴. Zira bir taraftan İngilizlerle de ayrıca müzakerelerde bulunuyordu. İngilizlerin muvafakati ve yardımıyla bir gün tekrar Türkiye'ye dönülebileceğini ümit ettiği için İttihat ve Terakki'yi canlandırmak ve bir fırkanın lideri olarak memlekete dönmeği düşünüyordu.

Hâlbuki merkezi umumi Moskova'ya nakledildiği takdirde, Ruslarla arası iyi olan Enver Paşa teşkilatın başına geçecek ve Talat Paşa açıkta kalacaktı. Üstelik İngilizler de kat'i münasebat etmiş bulunacaktı. Meselenin mektupla halledilemeyeceğini gören

²⁸³ Sanki öyleymiş gibi, görünüşe göre, görünüşte.

²⁸⁴ Muarız: Karşı gelen, muhalif

Enver Paşa, Rusların da muvafakatiyle Talat Paşa'yı kandırmak üzere Berlin'e gelmiştir.

Zakaryan:

– Bu malûmat fevkalâde mühimdir. Arkadaş Kalustyan lütfen bunları aynen zapta geçiriniz, bu gece derhal Cenevre'ye ve Paris'e bildirelim. Devam et kardeşim.

Apelyan:

– Enver Paşa'yı Rusya'da takip eden İngiliz ajanları onun Berlin'e hareket ettiğini haber verdiklerinden, Enver Paşa daha Berlin istasyonuna ayak basar basmaz İngilizler tarafından takip edilmeğe başlanmıştır. Enver Paşa'nın "Ali" nam müstearıyla seyahat ettiği ve Berlin'e gelir gelmez Talat Paşa'yı ziyaret ettiği tespit edilmiştir.

Zakaryan:

– İmkânı yoktur. Bizimkiler bunu niye bize haber vermediler?

Apelyan:

– Ben de buna hayret ediyorum.

Zakaryan:

– Dur bakalım. Hatırlar mısınız? Birkaç gün evvel raporlardan birinde Alman'a benzeyen uzun boylu zayıf bir adamın Talat Paşa'yı ziyaret ettiği, evden çıkarken bu adamın bizzat Talat Paşa tarafından kapıya kadar uğurlandığı yazılmıştı. Sakın bizimkilerin Alman zannettikleri bu adam Enver Paşa olmasın?

Apelyan:

– Hakkın var. O olacaktır. Adamlarımız sadece Talat Paşa'yı takibe memur oldukları için bittabi Enver Paşa ile meşgul olmamışlardır. Esasen Enver Paşa sokağa çıkar çıkmaz bir otomobile atlayarak gözden kaybolmuştur. Bereket versin İngilizler peşini bırakmamışlar ve Enver Paşa'nın Grünenvald'da oturan eniştesi-nin köşküne gittiğini tespit etmişler.

Zakaryan:

– Talat ve Enver Paşalar arasında cereyan eden müzakereler hakkında malûmat alınmış mı?

Apelyan:

– İngilizler bu hususta ketum davranmakla beraber, bu cihetin bizi alâkadar etmediğine dair kat'î teminat veriyorlar. Benim anladığıma göre, Enver Paşa Asya'da bir Müslüman hareketi meydana getirmek istiyor ve İttihat ve Terakki'nin bu işe ön ayak olmasını tasarlıyor.

Zakaryan:

– Bunu nereden anladın?

Kendi Ayağı ile Moskova'dan Berlin'e Gelmişken Enver Paşa'nın da İşini Bitirmeğe Karar Vermiştik

Apelyan:

– Enver Paşa'nın Talat Paşa'yı ziyaret ettiği gün Talat Paşa Mısırlı, Hintli ve Suriyeli bazı Müslümanları evine davet ederek; “İslâm cemiyetleri ittihadı” adıyla bir teşkilât vücuda getirmek teklifinde bulunmuştur. Müzakereye iştirak edenler bu teklifi kabul etmişler, hatta nizamnamenin hazırlanmasına da karar vermişlerdir. Şimdi vaziyet bu merkezde

Eftyan:

– O halde bu mesele doğrudan doğruya bizi alâkadar etmez.

Zakaryan:

– Bilâkis. Fevkalâde alâkadar eder. İttihat ve Terakkinin Bolşeviklerle teşrik-i mesai etmesi aleyhimize netice verecektir. Bu itibarla her şeyden evvel Bolşeviklerle arası çok iyi olduğu anlaşılan Enver Paşa'nın Rusya'ya dönmesine mâni olmak lâzımdır. Bana kalırsa bu fırsatı kaçırmamalıyız. Mademki Enver Paşa kendi ayağıyla Berlin'e gelmiştir, hakkında verilen idam hükmünü burada infaz etmeliyiz. Bu teklifimi reye koyuyorum, kabul edenler el kaldırsın.

Reisin teklifi müttefikân kabul edilmiştir.

Arkadaş Zakaryan sözlerine devamla dedi ki:

– O halde bu kararımızı Cenevre ve Paris merkezlerine bildirek derhal tasvibini rica edelim. Ondan sonra Talat Paşa'yı takip

eden arkadaşlara aynı zamanda Enver Paşa ile de alâkadar olmalarını bildirelim.

Ben– Müsaade ederseniz bir şey de ben söyleyeyim: Ben yarın sabahdan itibaren tarassut işini deruhte edeceğim, Enver Paşa ile de meşgul olurum.

Zakaryan– Sen daha Berlin'i bilmiyorsun. Enver Paşa Berlin'in kurdudur. İzini çabuk kaybettirir. Sen yarından itibaren Talat Paşa ile meşgul ol kâfi.

Ben– Maksadımı anlatamadım. Ben Enver Paşa'yı takip edecek değilim ki. Talat Paşa'nın evine girdiğini görünce bir taşla iki kuş birden vuracağım.

Zakaryan– Onun için de Cenevre'nin ve Paris'in talimatını beklemeliyiz. Şimdi gelelim yarınki programımıza; Yarın sabah Apelyan arkadaş, Tehleryan'ı bir Almanca hocasına götürecektir. Arkadaş Tehleryan gündüz Talat Paşa'nın evini tarassut edecek ve akşamüzeri Apelyan ve Eftyan'ın refakatinde olarak dans dersleri almaya başlayacaktır.

Ben– Allah aşkına bırakın şu lâtifeleri. Ben buraya dans etmeğe, Almanca öğrenmeye, eğlenmeye gelmedim.

Zakaryan– Lâtime telâki ettiğin tedbirler ileride hayatını kurtaracaktır. Bu program bir hafta aynen tatbik edilecektir. Bu müddet zarfında arkadaş Tehleryan bir defa dans salonunda, bir defa da eve dönüşünde odasının kapısı önünde bayılıp yere düşecektir. Üst tarafını gelecek hafta kararlaştırırız.

Apelyan– Demek ki bir hafta sonra toplanacağız.

– Zakaryan– Lâtime telakki ettiğin hafta sonra olacaktır, fakat Cenevre'den veya Paris'ten mühim bir talimat geldiği takdirde ve yahut burada herhangi beklemediğimiz bir hadise zuhurunda derhal fevkalâde bir toplantı yaparız.

Apelyan– Gelecek toplantı nerede yapılacaktır.

Zakaryan– Her zaman burada toplanmak doğru değildir. Hattaya bizim evde toplanırız.

Arkadaş Zakaryan celseyi kapatmazdan evvel Cenevre ve Paris merkezlerine keşide²⁸⁵ edilerek telgrafi kaleme aldı ve Eftyan vasıtasıyla telgrafhaneye gönderdi.

Toplantıya nihayet verildikten sonra bir müddet öteden beriden görüşüldü. Bu meyanda Almanya'nın dâhili vaziyetinden bahsedildi.

Arkadaşlar, Almanya'nın başında sosyal demokratlar bulundukça Taşnak fırkasının Almanya'da kolaylıkla faaliyetine devam edebileceği kanaatinde bulunuyorlardı.

Bilhassa Cumhurreisi Ebertin Taşnak rüesasıyla şahsi dostluk bağları ile bağlı bulunduğu, bu itibarla Berlin'de yapılacak suikastlarda resmî Alman makamı tarafından herhangi bir zorluk çıkarılması muhtemel bulunmadığı ileri sürülüyordu.

Gece yarısına doğru Zakaryan ve Kalustyan da evlerine gittiler. Arkadaşım Apelyan da odasına çekilerek beni bir defa daha düşüncelerimle baş başa bıraktı.

Talat Paşa ile Karşı Karşıya

Apelyan sabahleyin erkenden odama girerek, Almanca hocasına gideceğimizi çabuk hazırlanmamı söyledi. Erkenden derse gidemeyeceğimi, daha evvel yalnız başıma Talat Paşa'nın ikametgâhı civarında tetkiklerde bulunmak istediğimi hocaya öğleden sonra da gidebileceğimizi bildirdim.

Arkadaşım teklifimi kabul ederek işine gidince ben de sokağa fırladım ve bir gün evvel geçtiğim yolları takiben Talat Paşa'nın oturduğu Hardenberg sokağına girdim ve sol taraftan ilerlemeğe başladım. Bir hissi kablelvuku bana suikastın bu sokakta yapılacağını haber verdiği için, âdeta bu sokağa alışmak istiyordum.

İkinci defa olarak ayak bastığım Hardenberg sokağına girer girmez heyecanım yeniden artmıştır. Buna rağmen sokaktaki bütün binaları, dükkânları birer birer ve dikkatle takip ede ede, Talat Paşa'nın evine doğru ilerliyordum. 4 numaralı evin tam karşısına

²⁸⁵ Çekilen, çekilmiş, çekmek

geldiğim zaman kalbimin daha fazla çarptığını hissediyordum. Heyecanımı zapt ederek sokağın ucuna kadar gittikten sonra, mukabil taraftan, yani, bu sefer de Talat Paşa'nın evinin bulunduğu taraftan geri dönmeğe başladım.

İlk defa olarak Talat Paşa'nın evinin önünden geçecek, belki de onun bastığı taşlara ayak basacaktım. Talat Paşa'nın evinin önüne gelince bir saniye durdum ve arkama bakmak bahanesiyle Talat Paşa'nın bahçesine bir göz attım. Bahçede ve ön pencerelelerinde kimseler görünmüyordu.

Bu esnada sokak kapısının birdenbire açıldığını görünce, gayri ihtiyari adımlarımı sıklaştırarak oradan uzaklaşmaya başladım. Biraz ilerledikten sonra beni takip eden olup olmadığını öğrenmek üzere bir tütüncü dükkânının önün de durarak bir paket sigara ve bir kutu kibrit istedim. Ve vakit kazanmak için dükkâncıya yüz marklık bir kâğıt uzattım. Tütüncü yüz markı bozmakla meşgulken ben de serbestçe sokağı tetkik ediyordum.

Arkama bakınca, az kalsın bağıracaktım. On adım geriden Talat Paşa bana doğru geliyordu. Yanında tanımadığım bir adam daha vardı. Meçhul adam Talat Paşa'ya bir şeyler anlatıyor, paşa da dikkatle onu dinliyordu.

Talat Paşa'nın sırtında gri bir pardösü, başında koyu renk bir şapka, elinde de baston vardı. Nerede ise yanımdan geçeceklerdi. Derhal sırtımı çevirerek, tütüncünün bana verdiği paraları saymaya başladım.

Bu sırada Talat Paşa'nın arkadaşı yanıma sokulmasın mı? Meçhul adam arkamda duran Talat Paşa'ya hitaben ve Türkçe olarak:

– Müsaade ederseniz gazeteleri alayım, dedi.

Talat Paşa derhal şu cevabı verdi:

– Amma çabuk. Bu sabah geç kaldık. Tütüncünün gerek meçhul adamı gerek arkamda duran Talat Paşa'yı hürmetle selamladığından her ikisini de tanıdığına hükmettim. Nitekim meçhul adam hiçbir şey söylemeden, tütüncü günlük gazetelerinden birer nüsha

topladı ve hepsini birden ona verdi. Meçhul adam teşekkür ederek, başı ile tütüncüyü selamlamakta olan Talat Paşa'nın yanına gitti.

Talat Paşa, Belki de Takip Edildiğini Hissedince Karşığı Kaldırma Geçti

Ben de beş adım geriden onları takip etmeğe başladım. Yavaş sesle konuştukları sözlerini işitemiyordum, mamafih Talat Paşa'nın muhatabını dinlemediği, hatta sabırsızlık alâmetleri gösterdiği, ikide bir saatine bakıp hızlı adımlarla yoluna devam etmesinden anlaşıyordu.

Nazar-ı dikkati celbetmeden kendilerine daha ziyade yaklaşabilmek üzere ilk tesadüf ettiğim gazeteciden Almanca bir gazete alarak, gazeteyi açtım ve okuyarak Talat Paşa ile arkadaşına yaklaştım. Talat Paşa arkasında ayak sesi duyunca başını çevirdi. Paşa'nın bu hareketini görmemiş gibi hareket ederek gazetemi okuya okuya ilerlemeğe devam ettim.

Vaziyetimde şüpheli bir şey görmeyen Talat Paşa ile arkadaşları bir müddet daha önümde yürüdükten sonra birdenbire karşı tarafa geçtiler. Bir otomobile atlayıp izlerini kaybedeceklerini zannetmiştim, hâlbuki karşı kaldırıma geçince kemali sükûnetle gene yollarına devam ettiler.

Bu vaziyette kendilerini yakından takip etmek çok tehlikeli olacak ve bütün planlarımızı alt üst edecekti. Gazetemi cebime koyarak, uzaktan onları takip etmekle iktifa ettim. Talat Paşa karşı kaldırıma geçtikten sonra bir iki defa arkasına dönüp baktı.

Arkasında kimseyi görmeyince arkadaşının koluna girdi ve bastonunu sallayarak bir şeyler anlatmaya başladı.

Bir iki sokak geçtikten sonra Talat Paşa ile arkadaşları Uhland sokağına girdiler. Acaba bu sokakta işleri ne idi?

Orada birisini mi ziyaret edeceklerdi?

Kendisinin acele ettiğine, geç kalma dediğine bakılırsa bu böyleydi. Fakat kimi?

Tam bu esnada, Talat Paşa'nın 194 numaralı apartmanın önünde durarak bir defa daha arkasına baktıktan sonra apartmandan içeriye girdiğini gördüm. Arkadaşı da onu takip ediyordu. Hiç beklemediğim bu vaziyet karşısında ne yapacağımı şaşırmışım. Talat Paşa'nın bu apartmanda işi ne olabilirdi? Apartmanın kapıcısına müracaat ederek merakımı tatmin etmeği düşündüm fakat bu hareketin doğru olmayacağını derhal takdir ederek, bu projeden sarf-ı nazar ettim. Talat Paşa ile arkadaşının girdikleri apartman oldukça büyük bir bina idi. Takip ettiğim adamların kaçınıcı kata çıktıklarını sokaktan tahkik etmek kabil olamayacaktır. Kimseye bir şey sormak istemediğim cihetle 194 numaralı apartmanın tam karşısına düşen küçük birahane oturma Talat Paşa'yı beklemeğe karar verdim.

Bira bardakları mütemadiyen boşanıyor, fakat Talat Paşa ile arkadaşı henüz çıkmıyorlardı. Geciktiklerini görünce şüphelenmeğe başlamışım. Acaba apartmanın arka sokağa bakan ikinci bir kapısı daha vardı da takip edildiğinin farkına varan Talat Paşa beni atlatmış mıydı?

Ve yahut Hardenberg sokağındaki evini terk ederek, izini kaybettirmek üzere bu sefer de Uhland sokağına mı nakl-i mekân etmişti? Her iki ihtimal de varit olabilirdi. Fakat bunlardan hangisinin doğru olduğunu tahkik edebilmek için birahane çıkman icap ediyordu. Garsonlardan birini çağırıp 194 numaralı apartmanın arka kapısı olup olmadığını sormak da mümkündü. Fakat ihtiyatı elden bırakmamak lâzımdı. Bütün bu düşünceler arasında bir türlü kat'î bir karar veremiyordum. Bu müddet zarfında saatler de geçiyor, öğle yemeği yaklaşıyordu. Nerede ise Apelyan işinden dönecek ve beni evde bulamayınca başıma bir felaket geldiğine hükmedecekti. Biraz daha bekledikten sonra birahane eve telefon edebildim, fakat tanımadığım bir muhitten arkadaşım ile telefonda Ermenice konuşarak nazar-ı dikkati celbetmek istemiyordum. Artık kararımı vermişim. Ne olursa olsun Talat Paşa ile arkadaşını bekleyecektim. Akşama kadar apartmandan çıkmadıkları takdirde gidip apartmanın arka kapısı olup olmadığını bizzat

tahkik edecek ve netice-i tahkikatımı arkadaşlara bildirerek, hatt-ı hareketimizi onlarla beraber müzakere edecektim.

Bu kararı verdikten sonra içimde büyük bir ferahlık hissettim. Bu gibi vaziyetlerde en büyük müşkülât kat'î karar verebilmektedir. Fakat bir defa insan kararını verince, bütün zorlukları ortadan kaldırmış olur. Saat bir buçuğa doğru önde meçhul olduğu halde Talat Paşa 194 numaralı apartmandan çıktı. Bu sefer üçüncü bir şahıs daha kendilerine refakat ediyordu. Birahanedeki hesabımı temizleyerek uzaktan onları takibe başladım. Geldiğimiz yollardan geçerek geri dönüyorlardı Hardenberg sokağına yaklaştıkları zaman benim bulunduğum tarafa geçtiler. Öğle vaktiydi. Caddeler kalabalık olduğundan karşı tarafa geçmek mecburiyetinde kalmadan kalabalığa karışarak Talat Paşa ile arkadaşlarını takip ettim. Tahminimde yanılmamıştım. Biraz sonra Talat Paşa, arkadaşlarıyla beraber Hardenberg sokağındaki 4 numaralı eve girdi. Tekrar sokağa çıkmadıklarından emin olmak üzere yarım saat kadar oralar da dolaştıktan sonra Augsburger sokağındaki evimizin yolunu tuttum. Tam bizim sokağa gireceğim sırada arkadaşım Apelyan'la karşılaştım. Apelyan beni görünce:

– Neredesin birader, bir saattir her tarafta seni arıyorum, diye bağırdı. Büyük bir soğukkanlılıkla cevap verdim:

– Ne telâş ediyorsun, geziyordum.

– Doğrusu buna diyecek yok. İnsan hiç olmazsa gecikeceğini telefon eder.

Talat Paşa, Fransız Askeri Kıyafetinde Kendisini Takip Eden Ermeni Komitacıyı Nasıl Atlatmıştı?

– Onu ben de düşündüm, fakat edemedim.

– Neden edemezmişim?

– Sabahtan beri Talat Paşa'yı ve iki arkadaşını adım adım takip ediyordum.

– Sahi mi diyorsun?

– Sahi ya ne zannettin?

– Nerede tesadüf ettin, nasıl tanıdın. Anlat bakalım, meraktan çatlıyorum

– Bu işler sokakta konuşulmaz. Evde etrafiyla anlatırım. Niçin telefon etmediğimi şimdi anladın mı?

– Benim kehanetimin mi var birader? Böyle olacağını bilseydim, evde oturur seni beklerdim.

– Ev sahibine bir şey söyledin mi?

– Seni sordum, sabahtan beri gelmediğini söyledi.

– O da endişe ediyor mu?

– Yolu şaşırması olmandan endişe ettiğini söylüyordu.

– Mükemmel.

– Mükemmel olan da nedir?

– Hastalık rolümü oynamak için mükemmel bir fırsat elde ettik! Beni dinle Apelyan! Eve dönünce ev sahibi bittabi nerde kaldığımı soracaktır. Sen de sokakta birdenbire bayılıp yere düştüğümü, beni doktora götürdüklerini o yüzden geç kaldığımı söylersin.

Konuşa konuşa evimize gelmiştik. Madam Stellbaum sokağında kapısına çıkmış bizi bekliyordu. Arkadaşımı koluma girmiş vaziyette görünce sebebini sordu. Apelyan da biraz evvel kararlaştırdığımız şekilde cevap verdi ve istirahat muhtaç olduğumu ilâve ederek, beni odama götürdü.

Apelyan’la yalnız kalınca, başımdan geçenleri bütün tafsilatıyla anlattım. Büyük bir dikkatle beni dinleyen arkadaşım dedi ki:

– Demek ki senden şüphelenmemişler

– Neden biliyorsun?

– Şüphelenmiş olsalardı Uhbond sokağındaki gizli toplantı yerlerini sana öğretmezlerdi.

– 194 numaralı bina gizli toplantı yerleri midir?

– Evet, apartmanın birinci katında İttihat ve Terakki erkânından Doktor Nazım oturuyor.

– Öyleyse dönüşte Talat Paşa’ya refakat eden zat o olacaktır.

– Muhakkak odur.

– Doktor Nazım’ın evi aynı zamanda İttihat ve Terakki’nin bürosudur. Talat Paşa her sabah evinden çıkar ve oraya giderek gün-

lük gazeteleri, hariçten gelen mektupları, raporları tetkik eder. Hülâsa orada her sabah bir meclis kurulur ve günün meseleleri müzakere edilir.

– Bunu nereden öğrendiniz?

– İngilizler haber vermişlerdi. Bilâhare bilim adamlarımız da bu malûmatın doğru olduğunu tahkik ettiler.

– Ben de yeni bir iz keşfettiğimi zannetmiş, çok sevinmişim.

– Sevinmekte haklısın, zira bu işte en mühim mesele Talat Paşa arkadaşlarının senden şüphelenmemeleridir. Bundan evvel Talat Paşa kendisini takip eden iki arkadaşımızı tanıdı. Bunlardan biri Fransız askeri elbisesiyle dolaşıyordu, buna rağmen Talat Paşa onu tanıdı ve yanındaki arkadaşına yüksek sesle şunları söyledi:

– Sabahtan beri peşimi bırakmayan şu Fransız askerini görüyor musun? Herhalde Türkleri çok seviyor ki bizi takip ediyor. Fakat ben askerlerden hoşlanmadığım için ilk tesadüf edeceğim Fransız zabıtine şikâyet edeceğim.

– Sonra ne olmuş?

– Ne olacak, arkadaşımız hiddetinden az kalsın paşaya saldırı-cakmış, fakat paşa yalnız olmadığına ve sırtında da resmî Fransız üniforması olduğundan kendini zor zapt etmiş, dönmüş gelmişti. Bittabi onu bir daha Talat Paşa'nın peşine takmadık.

– Peki, ama Talat Paşa onu nasıl tanımış?

– Onu biz de anlayamadık. Fakat herhalde arkadaşımız bir ihtiyatsızlık yapmıştır.

– Öyleyse kendisine fazla yaklaşmamakla çok iyi etmişim.

– Muhakkak.

Arkadaşım Apelyan öğle yemeğini yedikten sonra, evvelce verilen karar mucibince, Almanca derslerine başlamak üzere arkadaşımın tanıdığı Almanca hocasının evine gittik.

Vaktiyle arkadaşımın da Almanca dersi aldığı hoca Lota Raylenson adında genç bir Alman kızıydı. Arkadaşım bizi birbirimize takdim ettikten sonra müstakbel hocama şunları söyledi:

– Arkadaşım Tehleryan makine mühendisliği tahsil etmek üzere buraya gelmiştir. Almanca bilmediği için kıymetli yardımı-

nıza müracaat ediyoruz. Mümkün olduğu kadar kısa bir müddet zarfında kendisini mektebine devam edebilecek vaziyete getirmenizi rica ediyorum.

Matmazel Lola bana hitaben sordu:

- Almanca hiç mi bilmiyorsunuz?
- Birkaç kelime bilirim, fakat bilmek sayılmaz.

Fransızca olarak verdiğim bu cevap üzerine hocam da Fransızca olarak mukabele ederek:

– Öyleyse baştan başlayacağız. Bundan evvel Almanca dersi almadığımıza göre daha kolay, çalışabileceğimizi ümit ederim, dedi.

Bir gün sonra derslere başlamak üzere Matmazel Lola'dan ayrıldık. Arkadaşım hocayı çok methediyor ve kısa bir müddet zarfında hakikaten Almancayı öğreteceğini söylüyordu. Matmazelin iktidarından şüphe etmemekle beraber, Almancayı öğrenebileceğimi hiç de zannetmediğim için arkadaşıma dedim ki:

– Dünyanın en muktedir profesörünü de getirirsen bana Almanca öğretemez.

– Neden?

– Bugünlerde aklım başımda değil de ondan.

– Şimdi orasını düşünme. Senin Berlin'e tahsil için geldiğini ileride ispat edebilmek için bu kadından ders almak mecburiyetindedin. Ben bu kadını tanıyorum. Çok iyi kalplidir. Hem hasta olduğunu öğrenince, seninle daha fazla meşgul olacak, acıyacak ve mahkemede seni şiddetle müdafaa edecektir. Bu itibarla hiç olmazsa bir iki hafta derslerine dikkatle çalışacaksın.

– Evet, bu kadına da rol oynayacağız?

– Ne yapalım, maksadına varmak isteyen her vasıtaya başvur derler. Yalnız bir şeyden korkuyorum.

– Rolümü yapamaz mıyım zannediyorsun?

– Hayır, ondan şüphe etmiyorum, sadece bu kadının hoşuna gitmesi ihtimalinden korkuyorum.

Suikasttan Sonra Muhakemede Hastalığıma Şahit Tedarik Etmiş Olmak İçin Dans Salonunda Yalancılıktan Düşüp Yayılıverdim

– O cihetten müsterih olabilirsin. İlk sevgilimi Cenevre’de gömdükten sonra bir daha âşık olmamaya yemin ettim.

– Bu teminattan sonra gel seni bir dans salonuna götüreyim. Eftyan’da orada olacaktır, biraz eğleniriz.

Arkadaşımın bahsettiği dans salonu Berlin’in işlek bir cadde-sinde bulunuyordu. Arkadaşımız Eftyan bizi orada karşıladı ve evvelce hazırladığı masaya davet etti. Eftyan’ın masasında bir de Alman kızı oturuyordu. Dans salonu hıncahınc doluydu. Yarı bel-lerine kadar çıplak kadınların nazarları bize tevcih edilmişti. Ma-samızda iki kişinin eşsiz olduğunu gören kadınların hasretle dave-timizi beklemekte oldukları bakışlarından ve manidar tebessümle-rinden anlaşıyordu.

Apelyan sükûtu ihlâl ederek bana sordu:

– Nasıl gözüne bir şey kestirdin mi?

– Ben kadınlara bakmıyorum ki. Etrafı seyre diyorum.

– Burası tiyatro değil kardeşim. Seç de dansa kaldır bakayım. Bak işte ben birisini kaldırıyorum.

Filhakika Apelyan ayağa kalktı ve birkaç masa ötede oturmak-ta olan kadına doğru yaklaşarak halis kan Alman olduğu belli olan birinin önünde reverans yaparak dansa kaldırdı. Eftyan da kendi eşini koluna takarak dans eden çiftlere karıştı.

Bir türlü cesaret ederek dansa kalkamıyordum. On dakika sonra arkadaşlar masamıza döndüler. Apelyan eşini de masamıza getirdi ve müzik tekrar başlayınca eşiyle dans etmemi teklif etti. Kadın derhal ayağa kalktığı cihetle sırf onu reddetmek kabalığını göstermemek için dansa başladım.

Dans bitince Apelyan beni müessese sahibine takdim ederek, dans dersi almak istediğimi söyledi. Rol icabı olduğu için emri vaki de kabul etmek mecburiyetinde kaldım. Artık her akşam buraya geliyor ve dans ediyordum. Daima ciddiyetimi muhafaza

ettiğim için dans salonunda herkes beni seviyordu. Birkaç gün zarfında bütün kızlarla ahabap olmuşum. Bir hafta sonra rol icabı olarak dans ederken bayılıp yere düşünce bütün kızlar danslarını bırakıp etrafımı almışlardı. Apelyan'la Eftyan beni bir otomobile koyarak, Berlin'in meşhur asabi hastalıklar mütehassısı Doktor Gassiser'e götürdüler. Beni uzun uzadıya muayene eden doktor tedaviye muhtaç olduğumu söylediğinden, muntazaman kendisini ziyarete başlamak suretiyle rolümün bu kısmını da büyük bir muvaffakiyetle ifa ettim. Bu müddet zarfında bir akşam eve dönerken merdiven başında da baygınlık geçirme rolünü yaptığım zaman, fevkalâde muvaffak olduğumu ev sahibi kadının geçirdiği büyük korkudan anladım.

Bu suretle Berlin'e geldiğim günün akşamı akdettiğimiz toplantıda verilen bütün kararlar harfiyen ifa edilmiş, ileride mahkemeden beraat kararı almak için icap eden bütün tedbirler alınmış oluyordu.

Her gün sabahleyin erkenden evden çıkarak Talat Paşa'nın oturduğu Hardenberg sokağına gider ve paşanın sokağa çıkmasını beklerdim. İki ay süren bu devamlı takip esnasında Talat Paşa'ya hiçbir zaman yalnız başına rastlayamamıştım. Paşa her sabah muayyen saatte evinden çıkar ve yanında muhakkak birisi olduğu halde Uhland sokağındaki yazıhaneye kadar gider, orada bir müddet kaldıktan sonra öğleye doğru evine dönerdi.

Talat Paşa öğleden sonra hemen hemen hiç evden çıkmaz ve ekseriya misafir kabul etmekle vaktini geçirirdi. Nadiren sokağa çıktığı zaman da muhakkak otomobile binerdi, bu takdirde muhakkak resmi bir ziyarete giderdi. Bu gibi ziyaretlerde paşayı takip etmek tehlikeli olduğundan, kendisini evinin civarında bekler ve ancak evine döndüğünü tespit ettikten sonra evime dönerdim.

Bu daimî takip neticesinde Talat Paşa'ya o kadar alışmıştım ki, onu görmediğim gün, âdeta bir dostumu görmemiş kadar müteessir oluyordum. Artık paşanın bütün itiyatlarına yakından vakıf bulunuyordum. Ne cins cigara içtiğini, Alman, Fransız ve İngiliz

gazetelerinden hangilerini okuduğunu, sabahleyin yatağından kaçta kalktığını, akşamları ne zaman yattığını hep öğrenmiştim.

Bir gün sabahleyin Hardenberg sokağına gittiğim halde Talat Paşa evden çıkmadı. Öğleye kadar sinirli adımlarla dolaştım, sonra Uhland sokağına kadar gittim, hiçbir yerde paşanın izine tesadüf etmedim. Hardenberg sokağındaki evin perdeleri indirilmişti. Öğleden sonra ziyaretçileri geleceğini ümit ederek sokaktan ayrılmadığım halde akşama kadar 4 numaralı evin kapısını çalan olmadı. Vaziyetten arkadaşları haberdar ettim. Onlar da telâşa düştüler fakat paşanın rahatsız olması ihtimalini ileri sürerek herhangi bir karar vermezden evvel bir gün daha beklemegi ve tahkikatımızı derinleştirmeği muvafık buldular.

Ertesi günü de Talat Paşa meydana çıkmayınca, bu sefer vaziyetin vahamet kesp ettiğini kabul etmek mecburiyetinde kaldık. Arkadaş Zakaryan İngilizlere müracaat etmek teklifinde bulundu. Yapılacak başka bir şey olmadığından bu teklif kabul edildi ve arkadaş Zakaryan İngilizlerle temasa memur edildi.

Taşnak Fırkasının Berlin komitesi reisi Zakaryan İngilizler nezdindeki teşebbüslerinin neticesinden memnun olarak döndü ve şu müjdeyi verdi:

– Çocuklar korkmayın, Talat Paşa yarın evine dönecektir.

Hep bir ağızdan sorduk:

– Nereden?

Reis Zakaryan, gülerek anlatmaya başladı:

– Biraz sabredin, her şeyi olduğu gibi anlatacağım Talat Paşa evvelki gün ikametgâhını değiştirmeğe karar vermiş.

– Sebebi neymiş?

– Onu bilen yok İngilizler Paşa'nın bu tasavvurundan haberdar olunca izini kaybetmemek üzere mükemmel bir tuzak kurmuşlar ve evine telefon ederek, İngiliz ricalinden bir zatın Talat Paşa ile şahsen görüşmek istediğini bildirmişler. Telefonda konuşan zat paşanın evde bulunmadığını, mamafih kendisine haber vereceğini bildirmiştir. Nitekim birkaç saat sonra Talat Paşa namına İngiliz mümessillğine telefon ederek, paşanın randevuyu

kabul ettiğini haber vermişlerdir. Bunun üzerine İngilizler mülakatın Düsseldorf şehrinde yapılacağını söylemişler ve mülakatın teferruatını tespit etmek üzere Talat Paşa'nın bir murahhasını mümessillğe davet etmişlerdir. Bu davet üzerine Bahattin Şakir mümessillğe gitmiş ve Düsseldorf'da yapılacak mülakatın teferruatını müzakere etmiştir.

– Demek ki Talat Paşa şimdi Düsseldorf'da bulunuyor.

– İyi tahmin ettiniz, dünden beri orada bulunuyor ve bu gece Hardenberg sokağındaki evine dönecektir.

Burada reisin sözünü keserek:

– Demek ki kendisiyle yarın sabah tekrar görüşebileceğiz, dedim.

– Evet, yarın sabah muayyen saatte Hardenberg sokağından Uhland sokağına kadar seninle mutat gezintisini yapacaktır. Yalnız bu dostluğa artık nihayet vermek zamanı gelmiştir zannederim.

– Ne demek istiyorsunuz?

– Cenevre'den dün aldığımız talimatta bu işin bu kadar uzun müddet sürüncemede bırakılmasının doğru olamayacağını, Talat Paşa'nın İngilizlerle herhangi bir şekilde anlaştığı takdirde bütün planlarımızın suya düşmesi ihtimali ileri sürülerek, suikastın azami bir hafta zarfında icrası kat'î surette emredilmiştir.

Talat Paşa'yı Öldürmek İçin Sokağa Yalnız Çıkmasını Bekliyordum. Onu Daha İyi Gözetlemek İçin Evinin Karşısında Bir Oda Kiraladım

Reis Zakaryan bu sözleri söyledikten sonra, cebinden mühürlü bir zarf çıkardı ve bana verdi. Cenevre'deki merkezi umuminin damgasını taşıyan zarfı açtım ve şu satırları okudum:

“Arkadaş Tehleryan;

Size tevdi edilen vazifenin ifası için aldığınız tedbirlerden dolayı her türlü tebriğe lâyıksınız. Bütün hazırlıklar ikmal edildiğine nazaran, azami bir hafta zarfında vazifenizi intaç etmenizi ehemmiyetle bildiririz. İşin mahkemeye aksi takdirinde beraatiniz te-

min edilmiştir. Suikastı müteakip firara muvaffak olduğunuz takdirde Cenevre'ye geliniz. Arkadaş Serkis hudut istasyonunda sizi bekleyecektir. Herhangi yeni talimatı beklemeden bir haftaya kadar vazifenizi ifa etmek mecburiyetinde bulunduğunuzu bir kere daha ehemmiyetle hatırlatarak, yakında Cenevre'de tekrar görüşmek temennisiyle muvaffakiyetler dileriz”.

Cenevre merkezinin kat'î emrini iki defa okuduktan sonra mektubu reis Zakaryan'a vererek, lütfen okuyunuz, dedim. Reis Zakaryan mektubu yüksek sesle okuduktan sonra odaya derin bir sükût çökmüştü. Kimse sükûtu ihlâl etmek cesaretini gösteremiyordu.

Reisin elindeki mektubu alarak:

– Arkadaşlar, dedim. Cenevre'nin hakkı vardır. Mademki bütün hazırlıklar bitmiştir, artık vazifemi ifa etmeliyim.

Zakaryan:

– İyi ama henüz suikastın mahallini ve şeklini tespit etmiş değiliz.

Ben:

– Bu işi bana terketmenizi rica ederim. Azamî bir hafta zarfında bu iş bitmiş olacaktır. Şimdi sizden bir ricam var.

Zakaryan:

– Seni dinliyoruz.

– Aylardan beri yaptığım tetkikat neticesinde bu işi Talat Paşa'dan uzak yaşamakla başarmak kabil olamayacağına kanaat getirdim.

Zakaryan:

– Ne demek istediğini anlayamadım.

Ben:

– Demek istediğim şu: Talat Paşa'yı uzaktan ve sokaktan takip etmekle işimizi göremeyiz. Ben her sabah onu sokakta takip ediyorum. Bu hareketim nihayet nazarı dikkati celbedebilir. Talat Paşa'yı her gün sokakta takip etmektense, onun yalnız başına sokağa çıktığı anı keşfedip derhal sokağa fırlamak suretiyle işi bitirmek daha muvafık olacaktır.

Zakaryan:

– Muvafık an dediğiniz saati nasıl keşfedeceğiz?

Ben:

– Talat Paşa'nın evinin karşısında bir oda kiralamak suretiyle... Ben Hardenberg sokağındaki bütün evleri tetkik ettim. Talat Paşa'nın evinin tam karşısındaki 37 numaralı evde bir boş oda vardır. Bu odayı kiraladığımız takdirde Talat Paşa'yı sokakta takip etmekten kurtulmuş oluruz. Bu suretle odamda oturduğum yerde Talat Paşa ile beraber oturuyormuş gibi onun evinde olup bitenlerden dakikası dakikasına malûmatım olacaktır. Talat Paşa'nın yalnız başına sokağa çıktığını görür görmez, derhal peşine takılır işimi görürüm. Sokağa çıkmadığı takdirde, evde yalnız kaldığını görür görmez evine girer, vazifemi orada yaparım.

Bütün arkadaşlar bu teklifimi çok yerinde buldular. Reis Zakaryan mevzuu bahis odanın kimin tarafından kiralanacağına sorunca, dedim ki:

– Bu işi de bana bırakınız. Ben bugün gider ev sahibini görür, pazarlığı yapar ve kabil olursa bu akşamdan yeni evime taşınırım. Sizin bu işe karışmanız doğru olmaz. Yeni ev sahibim Berlin'de arkadaşlarım olduğundan haberdar olmamalıdır.

Zakaryan:

– Hakkın var, şimdi gider bu meseleyi halledersin. Bize gelince, biz de firar planıyla meşgul oluruz.

Apelyan:

– Her ne bahasına olursa olsun suikasttan sonra arkadaşımızı kaçırmalıyız.

Zakaryan:

– Suikastın Hardenberg sokağında yapılacağı kararlaştırıldığına göre, bugünden itibaren firar planıyla meşgul olabiliriz. Arkadaşımız suikastı yaptıktan sonra derhal Fasanen sokağına doğru koşacaktır. Orada bizim bir otomobilimiz bekleyecektir. Arkadaşımızı bu otomobille Berlin haricine çıkarır ve ilk trenle İsviçre hududuna göndeririz.

Kiraladığım Odadan Talat Paşa'nın Evinde Ne Yapıldığını Dürbünle Gözetlemek Kabildi

Apelyan:

– Evet, bu planın tanzimiyle bugünden itibaren meşgul olmalıyız. Otomobil kullanan arkadaşımız da var. Her şey yolundadır. Osmanlı imparatorluğunun sadrazamı artık son günlerini yaşamaktadır.

Zakaryan:

– Fırar planını hazırlamak üzere bu akşam bizim evde toplanacağız. Arkadaş Tehleryan'ın bu toplantıya iştirakine lüzum yoktur. O rahatça kendi işlerine baksın.

Ben– Orası sizin bileceğiniz iştir, şimdi müsaadenizle ben yeni evimi kiralamaya gidiyorum. Neticeden Apelyan'ı haberdar ederim, o da size malûmat verir. Odayı tutmaya muvaffak olursam bu akşam taşınırım, aksi takdirde yarına kalır. Herhalde yarın akşam bir yerde buluşabiliriz.

Zakaryan:

– Öyleyse yarın akşam da Eftyan'ın evinde toplanınız.

Bir gün sonra saat 9'da Eftyan'ın evinde buluşmak üzere arkadaşlardan ayrıldım.

Hardenberg'de Kiralık Oda

Hardenberg sokağına giderek 37 numaralı binanın kapısını çaldım. İhtiyar kapıcı ne istediğimi sorunca, kapıda asılı duran “*kiralık oda*” levhasını göstererek, kiracı olduğumu, kiralık odayı görmek istediğimi söyledim.

Kapıcı, kiralık odanın birinci katta oturan Dittmann'ın daire-sinde olduğunu söyleyerek:

– Buyurun, çıkın, madam sizi gezdirir, dedi.

Biraz sonra madam Dittmann'ın kapısını çalıyorum. Karşıma çıkan hizmetçi kıza biraz evvel kapıcıya söylediklerimi tekrar edince, hizmetçi:

– Bir saniye müsaade ediniz, madama sorayım, dedi ve biraz sonra gelip beni salona aldı.

Beş dakika sonra madam Dittmann salona girdi. 35– 40 yaşlarında oldukça güzel bir kadındı.

Başıyla beni selamladıktan sonra beni tepeden turnağa süzdü ve uzun bir isticvaba başladı. Kim olduğumu, nereden geldiğimi, nereye gideceğimi, niçin Almanya'ya geldiğimi, Berlin'de akrabam olup olmadığını, geceleri saat kaçta döndüğümü, sevgilim olup olmadığını, ne işle meşgul olduğumu öğrenmek istiyordu. Cebimden pasaportumu çıkararak İranlı olduğumu, Berlin'e makine tahsili için geldiğimi, tahsilimi bitirinceye kadar burada kalacağımı, Berlin'de akraba namına kimsem olmadığını, akşamları erken eve döndüğümü, sevgilim bulunmadığını söyledim ve ev sahibimi tamamen tatmin etmek üzere, dedim ki:

– Ben buraya eğlenmeğe değil, tahsile geldim.

– Ne kadar zaman evimde kalmak istiyorsunuz?

– Ben sık sık ev değiştirmeye sevmem. Müteakiben birebiri-mizden memnun olursak, sonuna kadar burada kalırım.

– Buradan memnun kalacağınız muhakkaktır. Bir defa temizlikten yana büyük söylemek olmasın ama bütün Berlin'de benim kadar titiz kadın bulamazsınız. Pislige katiyen tahammül edemem. Ondan sonra kiracılarıma ailem efradı gözüyle bakar onlara katiyen yabancı muamelesi yapmam.

Herhalde memnun kalacağından eminim.

– Siz de benden memnun kalacaksınız madam, evde kiracı bulunduğunun farkında bile olmayacaksınız.

– Buyurun odayı görün, bakalım beğenecek misiniz, diyerek, madam Dittmann beni Hardenberg sokağına bakan bir odaya götürdü.

Odanın her tarafını gözden geçirdikten sonra az kalsın sevinçten oynayacaktım, çünkü oda tam Talat Paşa'nın oturduğu apartmanla karşı karşıya idi. Cadde geniş olduğu için vakıa Talat Paşa'nın evinde olup biteni gözle takip etmek kolay değildi, fakat bir dürbünle bu işi odamdan mükemmel surette yapabilecektim.

Bundan başka oturduğum yerden Talat Paşa'nın evine girip çıkanları da tespit edebilecektim.

Odanın bu fevkalâde müsait vaziyetini görünce madam Dittmann'a odasını beğendiğimi söyledim. Salona dönerek pazarlığı bitirdik. Üç aylığını peşin vererek akşama taşınacağımı haber verdim. Bunun Üzerine madam dedi ki:

“-Bu dakikadan itibaren oda sizindir, ne zaman isterseniz taşınabilirsiniz. Bir iki saate kadar döneceğimi söyleyerek yeni tuttuğum evden ayrıldım. Biran evvel arkadaşlara müjdelemek istiyordum. Aynı sabırsızlıkla beni bekleyen Apelyan'a vaziyeti aktarınca, dedi ki:

– Mübalağa ediyorsun, bu kadar müsait bir oda bir günde bulunur mu?

– Meşhur darb-ı meseli bilir misin? “*Arama ile bulunmaz, meğer rastgele*” derler. Bana da rast geldi, istediğimden alasını buldum. Hem benim artık kaybedecek vaktim de yoktur. Talat Paşa beni bekliyor. Bavulumu alıp gidiyorum.

– Acelen ne, hiç olmazsa bu gecede burada kal, yarın sabah erkenden gidersin. Bu kadar acele etmekle ev sahibinin de şüphesini celbedeceksin.

– Azizim ben bugünkü işi yarına bırakmam. Belki bu gece ömrümde bir daha ele geçiremeyeceğim bir fırsat zuhur edecektir.

– Bugün çok heyecanlısın sakın heyecana kapılıp yanlış bir hareket yapmayasın.

– Müsterih ol kardeşim: Ben heyecanlanmasını da heyecanımı teskin etmesini de bilirim şimdiye kadar bir falso yaptığımı gör-dün mü?

Arkadaşım kararımı değiştirmeyeceğimi anlayınca ısrar etmedi. Bilâkis eşyalarımı toplamak hususunda yardım etti. Ayrılmak üzere olduğumuz sırada birdenbire sordu:

– Peki, ama ev sahibimize ne diyeceğiz?

– Bunu hiç düşünmedik. Sahi, bu kadına ne diyeceğiz?

– Herhalde mukni²⁸⁶ bir sebep göstermeliyiz.
 – Madam hasta olduğunu, doktora gittiğini biliyor değil mi?
 – Tabii, Profesör Gassizer'e gittiğimi söylediğim zaman, madam da onu çok methetti.

– Mükemmel, o halde işimiz kolaylaştı demektir. Madama profesörün tavsiyesi üzerine odanı değiştirmek mecburiyetinde kaldığını söyleyeceğiz.

– Profesör bu evi niçin beğenmemiş olacak?
 – Bu evde elektrik yok. Hâlbuki hava gazı ziyası sana fena geliyor, asabını bozuyor. Bundan mükemmel sebep mi olur?

– Öyleyse madamı çağırır bu işi de bildiğin gibi halledersin.
 Arkadaşım vaziyeti madam Stellbaum'a anlattığı zaman, zavallı kadın itiraz etmedi, bilâkis beni teselliye çalışarak dedi ki:

– Ne yapalım oğlum sakın üzülme. Arkadaştan ayrılmak kolay değil ama her şeyden evvel insana sıhhat lâzımdır. Yalnız hiç olmazsa uzak bir yere gitme...

– Daha bir oda bulmadım. Birkaç gün otelde kalacağım. Bu civarda bir oda bulmaya çalışacağım.

Bu muhavereden sonra ev sahibem ve arkadaşım ile vedalaşarak yeni odama gittim.

Madam Dittmann odamı bir gelin odası gibi süsletmiş, mektebe gideceğimi düşünerek bir köşeye de büyük bir yazı masası yerleştirmişti. İstirahatimi düşündüğünden dolayı kendisine teşekkür ettiğim zaman:

– Görüyorsunuz ya, dedi, ben kiracılarıma aile efradı gözüyle bakarım. Bu masa rahmetli kocamın çalışma masasıydı. Başka bir şeye ihtiyacınız olursa sıkılmayın, söyleyin. Kocamın kütüphanesi, Lügat kitapları emrinize amadedir.

Biran evvel yalnız kalmak için sözü uzatmıyor, kısa bir teşekkürle çenesi biraz gevşek olan madamdan kurtulmak istiyordum. Hâlbuki o aldırış bile etmiyordu. Şimdi de kocasının tercüme-i halini anlatmaya başlamıştır. Yarım saat süren bu konferansı da

²⁸⁶ inandırıcı

dinlemek mecburiyetinde kaldım, çünkü daha ilk akşamdan mesele çıkarmak istemiyordum. Nihayet madamın hikâyesi bitti diye sevinirken, bu sefer de hizmetçiye çağırıp şu emri verdi:

– Herr Tehleryan bu gece misafirimizdir. Akşam yemeğini beraber yiyeceğiz, ona göre hareket et.

Sonra bana dönerek:

– Bu davetimi reddetmeyeceğinizden eminim dedi. İster istemez buna da muvafakat ettim.

Akşam yemeğinin çok neşesiz geçtiğini söylemeye lüzum yoktur sanırım. Sekiz seneden beri erkekten mahrum kalmış olan zavallı madam Dittmann tesadüfün eline geçirdiği erkeğe hoş görünmek için hiçbir şeyden beri durmuyor, masada servisi bile bizzat yapıyordu. Başka şerait altında ev sahibemin muvaffak olacağı muhakkaktı. Genç olmamakla beraber, henüz ihtiyar da sayılmayan ev sahibem hakikatte çirkin de değildi. Bilâkis kelimenin tam manasıyla olgun kadındı. Bütün bunları takdir ediyordum, fakat aklım fikrim Talat Paşa'da olduğu için geceyi de madamla beraber geçirmekten korkuyor, madamın bin bir türlü manidar söz ve hareketini anlamamazlığa vuruyordum. Madam Dittmann şimdi de yabancı gençlerin Berlin'de maruz bulundukları felâketlerden bahsediyor, birçok vicdansız kadınlar yüzünden yabancı gençlerin nasıl perişan olduklarını hazin hazin anlatarak şu neticeye varıyordu:

Komitenin Verdiği Mühlet Bitiyordu. Talat Paşa'yı Nihayet Mart'ın 15'inci Günü Öldürmeli İdim!

– Bütün bunları bildiğim için evime gelen yabancılara, gurbette olduklarını unutturmak için elimden geleni yapıyorum. Mesela size çok acıyorum. Bu sözümünden dolayı sakın bana darılmayın. Acımakta haklı değil miyim? Dünyanın ta öbür ucundan, İran'dan kalkıp buraya kadar gelmişsiniz. Ailenizi, akrabanızı bırakmış yabancı bir muhite düşmüşsünüz. Fena adamlar, fena arkadaşlara, fena kadınlara tesadüf ettiğiniz takdirde haliniz ne olacaktır. Hâl-

buki burada bir aile muhiti vardır. Dışarıya çıkmaya ihtiyacınız bile yok. Canınız sıkılırsa, haftada bir defa beraber sinemaya veya tiyatroya gideriz. Ben sizi en iyi yerlere götürürüm merak etmeyin.

Nerede ise kadın doğrudan doğruya evlenmek teklifinde bulunacaktı. Vaziyetin vahim bir şekil alacağını görerek, çok yorgun olduğumu, erkenden yatmak istediğimi söyledim ve tekrar tekrar teşekkürlerimi arz ile güçlüklerle madamdan ayrılabilirdim.

Madam Dittmann elimi sıkarak ve içini çekerek:

– Peki, dedi. Bu gece erken uyuyunuz. Yarın akşam gene davetlim olduğunuzu unutmayınız!

– Teşekkür ederim madam, yarın akşam bir arkadaşşıma davetliyim.

– İmkânı yok. Berlin'e alışınca kadar sizi akşamları yalnız başınıza bir yere gönderemem. Arkadaşınız da buyursun.

– Kendisine söyleyeyim, kabul ederse memnuniyetle gelirim, diyerek madamın elinden kurtuldum.

Talat Paşa'yı Nasıl Öldürdüm

Kendimi odama atınca, kapıyı anahtarla kapadım ve doğru balkona koştum. Talat Paşa'nın evi karşımda ışıklar içerisinde parlıyordu. Ancak bütün perdeler indirilmiş olduğundan evin içerisini göremiyordum. Saatlerce balkonda oturduğum halde şayan-ı dikkat hiçbir şey görmedim. Nihayet Talat Paşa'nın evindeki son ışıklar da sönünce ben de yatağıma girdim.

Cenevre merkezi tarafından verilen mühlet bitmek üzere olduğundan tarihi dakikanın yaklaştığını hissediyor, bu yüzden git-tikçe artan bir heyecana kapılıyordum. Bu yeni eve taşındığım günden beri hemen hemen rahat uyku yüzü görmemiştim. Ekseriyetle gündüzleri de sokağa çıkmadığım için muntazam yemek de yiyemiyor, peynir ekmekle vakit geçiriyordum.

Sabahları erkenden kalkar, perdenin arkasına geçer Talat Paşa'nın evini tarassut ederdim. Talat Paşa'nın pencereleri açık olduğu zaman uzaktan dürbünle evin içerisini tetkik edebiliyordum.

Talat Paşa her sabah muntazaman saat on raddelerinde evinden çıkıyor ve yaya olarak Uhland sokağındaki yazıhaneye kadar gidiyor ve bir saat orada kaldıktan sonra evine dönüyordu. Suikastın ancak bu anlarda yapılacağı muhakkaktı. Yalnız son günlerde Paşa hiç yalnız başına sokağa çıkmıyordu. Bu yüzden münasip fırsatı beklemek mecburiyetinde kaldım.

Yeni evime taşındığımdan bir gece sonra yaptığımız toplantıda bu vaziyeti arkadaşlarla etraflıca tetkik ettik. Uzun müzakerelerden sonra Talat Paşa'nın azamî 15 Mart'a kadar öldürülmesine karar verildi. Bu tarihe kadar Paşa yalnız başına sokağa çıkmadığı takdirde, 15 Mart sabahı Uhland sokağındaki yazıhaneye gitmek üzere evinden çıkacak olan Talat Paşa'yı takip ederek ve biraz ileride, Fasanen sokağına yakın bir yerde onu sokakta öldürecek-tim. Paşa'nın hakikaten öldüğünü tespit eder etmez, tabancamı atarak Fasanen sokağına doğru koşacak, orada beni kaçırarak olan otomobile atlayacaktım.

Ben Talat Paşa ile uğraşırken diğer arkadaşlar sokağı tarassut altında bulunduracaklar, icabında beni müdafaa edeceklerdi.

Suikast planı bütün teferruatıyla bu şekilde tespit edildikten sonra tasdik için Cenevre'ye gönderilmişti. Cenevre merkezi umumisi oradaki komitacılık mektebinin de muvafakatını alarak planımızı tasvip etmiş ve planın 15 Mart'ta tatbik edilmesini emretmişti.

15 Mart 1921'e iki gün kaldığı halde aradığımız fırsat zuhur etmiyordu. Hakkında verdiğimiz karardan haberi varmış gibi. Talat Paşa her sabah bir arkadaşıyla beraber sokağa çıkıyor ve diğer bir arkadaşla evine dönüyordu. Doğrusunu söylemek icap ederse, bu şerait altında muvaffak olacağımı hiç zannetmiyordum.

Bu endişelerimi arkadaşlara söylediğim zaman Reis Zakaryan beni şiddetle muaheze ederek dedi ki:

– Azizim bu işin tereddüde tahammülü yoktur. Suikastın ayın 15'ine kadar tatbikini istemekte ısrar edişimizin elbette bir sebebi vardır. Ayın on beşinden sonra Talat Paşa'nın Almanya'yı büsbütün terk etmesi ihtimali yüzde doksan beştir. Senin lüzumsuz

tereddütlerin yüzünden onu elimizden kaçıramayız. Bir daha kendisini nerede buluruz. Şunu da unutma ki bugünkü şerait altında suikast yapmak için en müsait memleket Almanya'dır. Tutulduğunda takdirde mahkemede beraat kararı alınmasına varıncaya kadar bütün hazırlıklarımız bittiği bir sırada Talat Paşa'nın elimizden kaçmasına nasıl müsaade edebiliriz. Şahsen korkuyorsan o başka mesele...

Ben:

– Hayır korkmuyorum. Yalnız muvaffak olacağımdan emin değilim.

Zakaryan:

– Talat Paşa'ya refakat edenlerin daha çabuk davranarak seni öldürebileceklerini mi zannediyorsun? Böyle bir şeyi aklından bile geçirme. Biz uzaktan hepinizi de takip edeceğiz. Tehlikede olduğunu görünce biz seni tehdit edenlerin icabına bakarız. Arkadaş sana kat'î bir şey söyleyeyim mi? Dünya alt üst de olsa, Talat Paşa bir tabur askerle de sokağa çıksa komitemizin kararı iki gün sonra muhakkak tatbik edilmiş bulunacaktır. Sen bana onu söyle bakalım. Kendinde deruhte ettiğin vazifeyi ifa edecek kuvvet hissediyor musun?

Komite Reisi 15 Mart'ta Talat Paşa'yı Öldürmezsem Benim Öldürüleceğimi Tebliğ Etti

Ben:– Bunu niçin soruyorsunuz?

Zakaryan:

– Bu kuvveti hissetmediğin takdirde Talat Paşa'dan evvel seni ortadan kaldırmak mecburiyetinde bulunduğumuzu açıkça sana bildirmek için Cenevre ve Paris'ten aldığım kat'î talimat mucibince sana son ve kat'î emirlerimi veriyorum. 15 Mart sabahı Talat Paşa ölmüş bulunacaktır. 15 Mart'ta öğleye kadar vazifeni yapmadığın takdirde saat tam on ikide sen öleceksin. Bu iki şıktan hangisini kabul ediyorsun!

Zakarya'nın bu kat'î sözleri karşısında girdiğim yoldan artık geri dönemeyeceğimi bir defa daha anladım. Benim için ölüm muhakkak olduğuna göre, fırkasına ihanet etmiş bir hain gibi arkadaşları tarafından köpek gibi öldürülmektense Talat Paşa'yı öldürmeyi elbette tercih edecektim. Bila tereddüt Zakarya'nın sualine cevap verdim:

– Talat Paşa 15 Mart sabahı saat on bire kadar ölmüş olacaktır.

Zakaryan:

– Paşa evinden çıkmazsa ne yapacaksın?

Ben:

– Her tehlikeyi gözüme alarak evine girecek, kendisini orada öldüreceğim.

14 Mart sabahı erkenden kalkarak pencereye koştum. Saat sekiye doğru Talat Paşa evinin bahçesine indi ve on dakika kadar bahçede dolaştıktan sonra tekrar içeri girdi. Kendisini bahçede gördüğüm zaman uzaktan bir kurşun atmaya düşündüm, fakat neticesinden emin olmadığım bir suikastın mahzurlarını düşünerek bu fikirden vazgeçtim. Saat ona doğru Paşa gene bir arkadaşıyla beraber sokağa çıktı. Tabancamı cebime yerleştirerek ben de dışarıya fırladım ve uzaktan takibe başladım. Talat Paşa ile arkadaşları her günkü gibi tütüncüden gazeteleri aldılar ve Uhland sokağındaki yazıhaneye girdiler. Bir saat kadar orada kalan Talat Paşa, saat on bir sularında bu sefer refakatinde iki arkadaşı olduğu halde evine döndü. Odama girmek üzere salondan geçerken karşıma çıkan madam Dittmatın beni durdurarak sordu:

– Hasta mısınız Herr Tehleryan? Renginiz sapsarı

– Teşekkür ederim madam, bir şey değil, şimdi geçer. Biraz başım döndü. Bazen böyle olurum biraz uyuyunca geçer, diyerek odama girdim.

Aynaya bakınca madam Rittmann'ın haklı olduğunu gördüm. Filhakika rengim sapsarı ve bütün vücudum titriyordu. Bir gün evvelden aldığım konyak şişesini açarak ağzıma dayadım.

Biraz sonra konyak tesirini gösterdi, titremeden eser bırakmadı.

Şimdi gene pencereye yaklaşmış Talat Paşa'nın evini seyrediyordum. Paşa'nın evi her zamanki sükûnetini muhafaza ediyordu.

– Paşa hazretleri mülakatımız yarına kaldı, diyerek pencereden ayrıldım ve karyolama uzandım. O gün Talat Paşa'yı takip etmeğe karar verdim. Kendi kendime “ne olacak, diyordum” mademki Paşa'nın 24 saatlik bir ömrü kalmış, varsın istediği gibi yaşasın. Bugün kendisini rahatsız etmeyeceğim. Hatta bu ihmal yüzünden kendisini kaçıracağımı bilsem bile, gene rahatsız etmeyeceğim”.

Akşam yemeğini hastalığımın geçip geçmediğini sormaya gelen madam Dittmann'la beraber yedik. Mutadın fevkinde olarak son derece neşeliydim. Zavallı ev sahibem bunun sebebini bir türlü anlamadığı halde memnuniyetini izhar ediyor ve beni tuzağa düşürmek için müsait fırsatın zuhur ettiğini zannederek bana fazla iltifat gösteriyordu. İçkinin tesiriyle zihnim karışmaya başlamıştı. Bilhassa sabahleyin göreceğim işi düşündükçe belki benim de öleceğimi hatıra getiriyor ve hiç olmazsa ömrümün son gecesini eğlence ile geçirmek istiyordum.

Madam Dittmann'ı elde etmekle başka bir fayda daha temin etmiş olacaktım. İleride mahkemeye düştüğüm takdirde beni seven bir kadını şahit tedarik etmiş olacaktım. Birkaç saat evvel aşk macerası geçirmiş olan bir adamın taammütle adam öldürdüğünü kimse iddia edemeyecekti. Bütün bu düşüncelerle madam Dittmann'ın hissiyatına mukabele ettim ve hayatımın son gecesi telâkki ettiğim 14 Mart 1921 gecesini ev sahibemin odasında, onunla beraber geçirdim.

Sabahleyin kendimi bu yeni maşukamın etinden zor kurtardım. Traş olmak berhanesiyle odama giderek ilk iş olarak konyak şişesini dibine kadar boşalttım. Sonra giyinerek tabancamı iyice muayene ettikten sonra cebime indirdim ve pencereye yaklaşarak:

– Paşa hazretleri zatîâlinizi bekliyorum, diye bağırdım. Biraz sonra Talat Paşa yalnız başına sokağa çıkmasın mı? Gözlerime

inanamıyordum... Güneşli bir havanın güzelliğinden istifade ederek mutlak saatten evvel sokağa çıktığına nazaran, Uhland sokağına gitmezden evvel biraz hava almak istediği anlaşıyordu. Kendimi nasıl sokağa attığımı bilmiyorum. Karşı kaldırımdan bir müddet Talat Paşa'yı takip ettikten sonra geniş bulvarı geçerek Talat Paşa'nın bulunduğu piyade kaldırımına geçtim. Bu esnada Zakaryan'la Apelyan'ın uzaktan beni takip ettiklerini gördüm. Arkadaşlarım konuşa konuşa arkamızdan geliyorlardı. Arkadaş Kalustyan da Fasanen sokağının köşesinde gazete okuyordu. Beni kaçıracak olan otomobil de hazır olduğu anlaşıyordu. Demek her şey tamamdı. Arkadaşlarımızın görünüşü cesaretimi arttırmıştı. Fazla beklemeyerek Talat Paşa'ya yetiştim ve tam tabancamı çekeceğim esnada sırtındaki gri pardösüyü görerek kendi kendime: "Paşa'nın gri pardösüsü yoktu. Bu adam başkası olmasın dedim". Talat Paşa'nın biraz evvel evinden çıktığını gördüğüm halde bende ani bir tereddüt hâsıl olmuştu. Herhangi bir yanlışla mahal bırakmamak üzere gri pardesülü adamı on beş adım kadar geçtim, sonra birdenbire geri dönerek yüzüne baktım. Bu anda Talat Paşa ile göz göze geldik. Bir elektrik telinin uçlarına dokunmuş gibi Paşa hafifçe titredi. Fakat bir şey belli etmek istemeyerek yoluna devam etti. Birkaç adım uzaklaşmasına müsaade ettikten sonra birdenbire geri döndüm ve

– "Paşa" diye seslendim.

Tabancanın Patlaması Üzerine Talat Paşa Yere Yuvarlandı.
Arkamdan; Tutun, Kaçıyor Diye Bağırınlar Vardı

Vaziyetin vahameti takdir etmiş olan Paşa başını bile arkaya çevirmemişti. Sokağa yaklaşmış bulunuyorduk. İki adım daha yaklaşarak birdenbire tabancamı çıkardım ve Talat Paşa'nın beynine sıktım. Talat Paşa hiç ses çıkarmadan yüz üstü yere yıkıldı. Bütün cesaretimi toplayarak eğildim ve vazifemi muvaffakiyetle ifa ettiğimi iyice tahkik ettikten sonra tabancamı atarak Fasanen so-

kağına doğru koşmaya başladım. Tabancamın sesi üzerine caddede bir koşuşma başladı. Herkes kaçıyor. Arkamdan:

– Tutun katili, kaçıyor, tutun sesleri işitiliyordu. Bütün gayretlerime rağmen koşamıyordum. Dizlerimin bağı çözülmüş gibiydi. On adım daha koştuğum takdirde Fasanen sokağına girecek, kurulacaktım fakat bir türlü adım atamıyordum. Nihayet iri yarı bir adamın beni kucakladığını hissettim. Mukavemet edecek halde değildim. Sadece:

– Size ne oluyor. İkimiz de yabancıyız, diyebildim.

Bu müddet zarfında etrafımızı alan halkın hiddeti gittikçe artıyordu. Nitekim biraz sonra her taraftan başıma yumruk, baston ve anahtar darbeleri inmeğe başladı. Ondan sonrasını hatırlamıyorum. Kendime geldiğim zaman her tarafım kanlar içerisinde olduğu halde polis karakolunda olduğumu gördüm ve yakayı ele verdiğimi anladım.

Nasıl Beraat Ettim?

Alman polisi ve adliyesi Talat Paşa'nın katli hakkındaki tahkikata devam ederken, arkadaşlarım da Berlin'in en maruf avukatlarını tutuyor, yakında başlayacak olan davaya siyasi mahiyet verilmesini temin için azami gayretler sarf ediyorlardı.

Hapishanede beni ziyarete gelen avukatlarla arkadaşlarım mahkemede söyleyeceğim sözleri öğretmişler ve verdikleri talimat mucibince hareket ettiğim takdirde beraat edeceğime dair kat'î teminat vermişlerdi.

1921 senesi Haziran'ın ikinci günü mahkeme huzuruna çıktığım zaman, arkadaşlarımın ve avukatlarımla teminatına rağmen büyük bir endişe hissediyordum. Bu esnada sabahleyin hapishanede beni ziyarete gelen arkadaşım Apelyan'ın sözlerini hatırladım. Arkadaşım aynen şunları söylemişti:

– Sakın korkma. Avukatların dediği gibi hareket edersen yüzde yüz beraat edeceksin. Bununla beraber mahkûm olduğumu farz

etsen bile gene endişeye mahal yoktur çünkü o takdirde de seni muhakkak kaçıracağız. Hiç merak etme.

Mahkeme salonunda etrafımı alan arkadaşlarım teminatlarını tekrar ediyor metin olmamı tavsiye ediyorlardı.

Nihayet celse açıldı. Hardenberg sokağında facia ile başlayan piyese şimdi de komedi halinde mahkemede devam olunacaktı. Berlin faciasının nasıl hazırlandığını bütün teferruatıyla evvelce anlattığıma göre onları, mahkemede verdiğim ifadeleriyle karşılaştırmak zahmetine katlananlar nasıl beraat ettiğimi kolaylıkla anlayacaklardır.

Be sebeple mahkemedeki ifademi aynen kaydetmeği faydalı buluyorum.

Mahkeme reisi Dr. Lemberg hüviyetimi tespit ettikten sonra isticvaba başladı. Bana önce babama, kardeşlerime, nerede oturduğumuza, tehciye dair sualler soruldu.

– O tarihlerde ben henüz çok gençtim diye cevap verdim.

– 18 yaşlarında değil miydiniz? Burada müdde-i umumi Kolnig müdahale ederek dedi ki:

– Bu suallerin asıl mesele ile alâkası yoktur. Maznun bir adam öldürmüştür. Yabancı bir memlekette cereyan eden hadiseler Berlin’de yapılan cinayetle alâkadar değildir. Maznunun münhasıran işlediği cinayete dair malûmatına müracaat edilmesini isterim.

Müddeiumuminin bu sözleri endişelerimi tazelemişti. Filhakika reisin şimdiye kadar sorduğu suallerin Berlin cinayetiyle alâkası yoktu, fakat avukatlarım davaya siyasi mahiyet vermek istediklerinden evvelce mahkeme reisiyle bu hususta anlaşmış bulunuyorlardı.

Avukatlarım müdde-i umuminin de muvafakat ettiğini söylemişlerdi. Hâlbuki bu adam birdenbire pişmiş aş su katıyordu. Telaşımı gören avukatlarımdan biri yavaşça kulağıma seslendi:

– Merak etme, rol oynuyor. Birazdan her şey yoluna girecektir.

Filhakika, azalarla kısa bir istişareden sonra reis Dr. Lemberg, müdde-i umuminin mütalaasına cevaben mahkemenin şu kararını bildirdi:

Reis– Katliamların nasıl yapıldığını ve ailesinin başından neler geçtiğini maznunun ağzından mufassal surette dinlemek istiyoruz. Maznun bunları anlattıkça tercüman da kısım kısım tercüme etti.

Bu dakikada duyduğum sevincin hududu yoktu. Mahkemenin kararıyla istediğimi söyleyecek, tercüman vazifesini gören arkadaşlarım da yanlışlarımı düzeltere düzeltere tercüme edeceklerdi. Fırsattan istifade ederek gözlerimle görmüş gibi katliamların nasıl yapıldığını, bütün ailemin jandarmalar ve halk tarafından nasıl öldürüldüğünü, kız kardeşimin cesedi altında kaldıktan sonra başımdan yaralı olarak kaçtığımı, Dersim'deki Kürtlere iltica ettiğimi sunturlu yalanlar ilavesiyle anlattım. Talat Paşa'nın katliyle doğrudan doğruya alâkadar olmayan bu teferruatı burada zikretmiyorum. Dersimden İran'a ve oradan Rusya'ya geçtikten sonraki faaliyetim hakkında da şu ifadeyi verdim:

Reis– İran'dan Tiflis'e gittiğinizde ne yaptınız?

Ben– Tiflis'e muvasalat edince Ermeni Kilisesine gittim. Bana para, yiyecek ve elbise verdiler. Bilâhare bir tüccarın dükkânında çalıştım.

– Tiflis'te ne kadar kaldınız?

– Bir sene kadar

– Sonra nereye gittin?

– O esnada Rusların Erzincan'ı aldıklarını öğrendim. Ailemi ve akrabalarımı aramak üzere oraya gitmeği istiyordum. Aynı zamanda evimizde saklı bulunan paraları da almak istiyordum.

– Erzincan'a gittiniz mi?

– Evet. 1916 senesi sonlarında Erzincan'a gittim. Evim tamamen tahrip edilmişti. İçeri girince düşüp bayıldım.

– Kendinize geldiğiniz zaman ne yaptınız?

– Müslümanlığı kabul ettiklerinden dolayı katliamdan kurtulan iki mühtedi ailesini ziyaret ettim.

Hâkimi ve Müdde-i Umumisi Maznunla Anlaşmış Olan Bir Mahkeme Heyeti Önünde Evvelden Hazırlanmış İfadeleri Tekrar Ediyordum

- Bunlardan başka kurtulan Ermeni yok muydu?
- Aile olarak yoktu.
- Evinizde ne buldunuz?
- Sakladığımız parayı buldum. Eşyamızdan eser kalmamıştı.
- Ne kadar para buldunuz?
- 4800 Türk lirası.
- Sonra nereye gittiniz?
- Bir buçuk ay kadar orada kaldıktan sonra Tiflis'e döndüm.
- Orada ne yaptınız?
- Rusça öğrenmek üzere mektebe girdim.
- Hangi mektebe?
- Nersesyan adındaki Ermeni mektebine.
- Rusça öğrendiniz mi?
- Beş ayda ne mümkünse o kadar öğrendim.
- Sonra Fransızca bunu da mı öğrendiniz?
- Evet
- Tiflis'te ne kadar kaldınız?
- Takriben iki sene...
- Ne zaman oradan ayrıldınız?
- 1919 bidayetinde Şubat ayına.
- Nereye gittiniz?
- İstanbul'a:
- Orada ne yaptınız?
- Akrobalarımı aramak üzere gazetelere ilânlar verdim.
- İstanbul'da ne kadar kaldınız?
- Takriben iki ay.
- Sonra nereye gittiniz?
- Selânik'e.
- Oradan?
- Belgrad'a.

– Oradan?
 – Avrupa'nın belli başlı merkezlerinden bazılarına
 – Muayyen bir maksadınız olmadığına göre ne sebeple böyle mütemadiyen dolaşıyordunuz?

– Tahsilime devam etmek istiyordum. Fakat zihnim karışıyor-
 du. Başka bir iş tutamıyordum.

– Selânik'e neye gittiniz?
 – Tedavi için akrabalarımın yanına gittim.
 – Hastalığınız neydi?
 – Sinir buhranları.
 – Bu buhranlar kaç defa tekrar etmiştir.
 – Erzincan'da iki defa hastalandım. Katliamları düşündükçe kendimi kaybediyordum.

– Selânik'te, Belgrat'ta, İstanbul'da da böyle buhranlar geçerdiniz mi?

– Evet.
 – Katliamlara sebep olarak kimi gösteriyorlardı?
 – Talat Paşa'yı.
 – Bunu ne zaman öğrendiniz?
 – İstanbul'da olduğum zaman gazetelerden öğrendim.
 – O zaman Talat Paşa'nın nerede olduğunu biliyor muydunuz?

– Hayır. İstanbul'da bir tarafta saklı olduğunu zannedirdim.
 – Ailenizin felaketine sebep olan bu adamdan intikam almaya karar vermiş miydiniz?

– Hayır. İstanbul'da bulunduğum zaman gazeteler Talat ve Enver Paşaların idama mahkûm edildiklerini yazmışlardı.

Reisin emriyle kâtip ithamnameyi okudu. İthamname Talat Paşa'yı taammüden öldürdüğümünden bahisle Alman cezalar kanununun 211'inci maddesi ahkâmı mucibince mahkemeye sevk edildiğini bildiriyordu.

İthamnamenin kıraatinden sonra reis tercüman vasıtasıyla sorgularına devam etti:

– Talat Paşa'yı taammüden öldürmekle itham ediliyorsunuz, bir diyeceğiniz var mı?

Benden cevap alamayınca reis tekrar sordu:

– Bu ithama evet veya hayır demekle cevap vermek mecburiyetindesiniz.

Ben– Hayır.

– Fakat evvelce bunun aksini söylemiş ve Talat Paşa'yı taammüden öldürdüğünüzü itiraf etmişsiniz.

– Ne zaman söylemişim?

– Demek bugün söylemek istemiyorsunuz. Hâlbuki muhtelif vesilelerle Talat Paşa'yı öldürmeğe karar verdiğinizizi itiraf etmişsiniz.

Vekilim Dr. Kordon (reise hitaben)

– Lütfen maznuna sorar mısınız? Acaba kendini neden kaba-hatli addetmiyor?

Ben– Bir adam öldürdüm, fakat katil değilim.

– Talat Paşa'yı öldürmek istiyor muydunuz?

– Böyle bir projem yoktu.

– Ne zaman karar verdiniz?

– Hadiseden takriben iki hafta evvel, kendimi çok fena hissediyor ve katliam hadiseleri tekrar gözümün önünde canlanıyordu. Annemin cesedini gördüm. Ceset ayağa kalkarak önümde dikildi ve *“Talat Paşa'yı gördüğün halde lâkayt mı kalıyorsun; sen artık benim evladım değilsin?”* dedi.

– Siz ne yaptınız?

– Birdenbire uyandım ve onu öldürmeğe karar verdim.

– Paris'te, Cenevre'de bulunduğunuz zaman ve yahut Berlin'e geldiğinizde böyle bir karar vermemiş miydiniz?

– Hayır.

– 1920 senesini kâmilten Paris'te mi geçirdi?

– Evet.

– Orada ne yapıyordunuz?

– Fransızca öğreniyordum.

– Başka bir şey yapmadınız mı?

- Başka meşguliyetim yoktu.
- Berlin’de makine tahsil etmek istediğinizi söylüyordunuz.
- Evet.
- Cenevre’ye niçin gittiniz?
- Cenevre’yi bir defa daha görmek istiyordum.
- Cenevre’den nasıl Berlin’e geldiniz?

– Cenevre’ye gitmek için İsviçre vizesi lâzımdı. Orada İsviçre tebaalı bir Ermeni’ye rast geldim. Nasıl vize alabileceğimi sordum. Kendisi Ermenistan’a gitmek istediğinden Cenevre’deki evini adres alarak göstermemi tavsiye etti. Karısına da bir tavsiye verdi. Bu tavsiye ile Cenevre’ye gittim. Kısa bir müddet orada kaldıktan sonra kanun-u evvel (Ocak) bidayetinde Berlin’e geldim.

- Buraya gelmek için ne yaptınız?
- Pasaportumu vize ettirdim.
- Almanya’ da ikamet etmek hakkını haiz miydiniz?
- Sekiz günlük müsaadem vardı.
- Sonra ne yaptınız?

Muhakemeye Siyasi Bir Mahiyet Verilmiş ve Katliam Hikâyelerinin Tesiri Altında Jüri Heyeti Beraatime Karar Vermişti

- Bir istida vererek ikamet müddetimi temdit²⁸⁷ ettirdim.
- Nerede oturuyordunuz?
- Augsburg sokağında 51 numaralı evde.
- Hemşeriniz Apelyan da orada mı oturuyordu?
- Evet.
- İkametgâhınızı ne zaman değiştirdiniz?
- Takriben iki hafta evvel...

– Ne sebeple evinizi değiştirdiniz? Annemi gördüğüm zaman Talat Paşa’yı öldürmeğe karar verdim. Bu sebeple ikametgâhımı değiştirdim.

²⁸⁷ Süre uzatmak

Hep düşünüyordum. Nasıl adam öldürebileceğimi düşünüyordum. Adam öldüremeyeceğimi zannediyordum.

– Hâlbuki Talat Paşa'yı öldürmek için onun evinin karşısında bir oda tutmuştunuz.

– Evet.

– Daha evvel Talat Paşa'nın Berlin'de bulunduğunu tahkik etmiş mi idiniz?

– Evet, takriben beş hafta evvel kendisini görmüştüm.

– Nerede!

– Sokakta. Diğer iki erkekle beraber hayvanat bahçesi tarafından geliyordu. Türkçe konuşuyorlardı ve aralarından biri diğerine “Paşa” unvanıyla hitap ediyordu. Arkama döndüğüm zaman Talat Paşa'yı gördüm. Arkalarından yürümeğe başladım. Bir sinemanın önüne geldikleri zaman adamlardan biri Talat Paşa'nın elini öptü ve “Paşa” diyerek müsaade istedi. Talat Paşa diğer arkadaşıyla beraber eve girdi.

– O esnada Talat Paşa'yı öldürmeğe karar vermiş mi idiniz?

– Böyle bir karar vermedim. Fakat kendimi çok fena hissettim. Girdiğim sinemada hep katliam sahneleri gözümün önünde canlanıyordu. Sinemayı yarıda bırakarak eve döndüm.

– Bu hadise suikasttan 4– 5 hafta evvel mi vuku bulmuştu?

– Evet.

– O dakikadan itibaren Talat Paşa'yı takip ve tarassuda mı başlıyordunuz?

– Hayır, yeni evimde kendi işlerimle meşgul oluyordum.

– Derslerinize devam ediyor mu idiniz?

– Bidayette matmazele devamla derslerime çalışıyordum, fakat bilâhare hastalandığım için devam edemedim. Matmazele de bunu açıkça söyledim.

– Niçin Profesör Gasirere gittiniz?

– Kendimi çok fena hissediyordum.

– Berlin'de de baygınlık geçirdiniz mi?

– Birkaç defa oldu.

– Kaç defa?

- Adedini hatırlayamıyorum.
- Dans dersi de alıyor muydunuz?
- Evet, kânun-u evvelden itibaren dans dersi de alıyordum.
- Dans salonunda da hastalandınız mı?
- Evet, bir defa da orada hastalandım.
- Tiyatroya gidiyor muydunuz?
- Evet, fakat daha ziyade sinemayı severim.
- Nerede yemek yiyordunuz?
- Muayyen bir lokantam yoktu.
- Gazete okuyor muydunuz?
- Tanıdığım Ermenilerin yanında gördüğüm Ermenice gazete-

leri...

- Başka gazete okumuyor muydunuz?
- Birkaç defa da elime Rusça gazete geçti.
- Cinayeti nasıl yaptınız?
- Mart'ın 15'inde Talat Paşa'yı görünce
- Nerede gördünüz?
- Odamda gezinerek okuyordum. Talat Paşa'nın sokağa çıktığı

gını gördüm.

- Nasıl gördünüz?
- Evvelâ kendisini balkonda gördüm. Biraz sonra sokağa çıktı.

Bu esnada annemi hatırladım. Annem tekrar önüme dikildi. Annemin, babamın, kardeşlerimin katline sebep olan adamı da gözümün önünde gördüm.

- Talat Paşa'nın sokağa çıkacağını biliyor muydunuz?
- Hayır.
- Sonra ne yaptınız?
- Sokağa çıktığını görünce, tabancamı aldım, sokağa fırladım,

arkasından koştum ve öldürdüm.

- Tabancayı nerede saklıyordunuz?
- Valizimde çamaşırlarımın arasında...
- Tabanca dolu mu idi?
- Evet
- Ne zamandan beri tabanca taşıyordunuz?

– 1919 da Tiflis'te satın almıştım. O zamandan beri yanımda taşıyordum.

– Sokağa çıkmak için istical²⁸⁸ ettiniz mi?

– Hatırlamıyorum. Hemen sokağa fırladım.

– Talat Paşa karşı taraftaki kaldırımında mı idi?

– Evet.

– Kendisine nasıl yaklaştınız?

– Koşarak yaklaştım, caddeyi katederek üzerine doğru yürüdüm.

– Yüzünü gördünüz mü? Konuştunuz mu?

– Konuşmadım. Piyade kaldırımına varınca yanından geçtim sonra üzerine ateş ettim.

– Yanından geçtikten sonra geriye mi döndünüz, yoksa yandan yaklaşarak mı ateş ettiniz?

– Talat Paşa'ya yaklaştığımı zaman arkasında bulunuyordum.

– Demek ki arkasından ateş ettiniz.

– Evet.

– Kafasına mı nişan aldınız?

– Büsbütün yaklaştırdım.

– Tabanca namlusunu kafasına mı yaklaştırdınız?

– Evet.

– Sonra ne oldu?

– Başka bir şey bilmiyorum. Sadece Talat Paşa'nın yere yuvarlandığını gördüm. Yüzünden kan boşanıyordu, halk toplanmıştı.

– Talat Paşa'nın yanında kimse yok mu idi?

– Hayır, kimseyi görmedim.

– Madamını da mı görmediniz?

– Hayır.

– Cinayetten sonra ne yaptınız?

– Ne yaptığımı bilmiyorum.

– Kaçmışsınız. Kaçtığınızı bilmiyor musunuz?

²⁸⁸ Acele, hızlı hareket

– Kaçtığımı bilmiyorum, yalnız halk toplanınca herhangi bir hücumla maruz kalmamak için kaçtım.

– Cesedin yanında mı, yoksa firar ederken mi yakalandınız?

– Nasıl olduğunu hatırlamıyorum.

– Fasanen sokağına doğru hayli koşmuşsunuz.

– Bilmiyorum.

– Yolda tabancanızı atmışsınız.

– Bilmiyorum.

– Talat Paşa'yı öldürdükten sonra ne düşündünüz?

– Bir şey hatırlamıyorum, aklım başımda değildi. Karakolda kendimi bulunca bir memnuniyet hissettim.

– Bugün ne hissediyorsunuz?

– Bugün de olup bitenden çok memnunum.

– Fakat kimsenin adam öldürmeğe hakkı olmadığını bilmiyor musunuz?

– Bilmiyorum. Annem Talat Paşa'nın öldürülmesini bana emretti. Zihnim hep bu emirle meşgul olduğu için kendisini öldürmemek lâzım geldiğini hiç düşünmedim.

– Alman kanunlarının cinayeti yasak ettiklerini bilmiyor mu idiniz?

– Bilmiyorum.

– Ermenilerde kan davası var mıdır?

– Hayır.

Bundan sonra hâkim katliamlar hakkında bazı sualler daha sordu. Bunlara da avukatlarımın tavsiyelerine göre icap eden cevapları verdim ve isticvabım bitti.

Benden sonra cinayetin şahitleri, ev sahiplerim, dans hocam ve arkadaşlarımdan Apelyan, Eftyan, Zakaryan, Kalustyan, tütüncü Terzibaşyan ve karısı Kristine Terzibaşyan istisna edildi. Bütün bu şahitler sözlerimi teyit ederek lehimde ifade verdiler.

Bunlardan sonra uzun müddet Türk ordusunda ifayı vazife etmiş olan Liman Fon Sanders Paşa ile Papaz Lepsius dinlendi. Bu iki şahit katliamlar hakkında bildiklerini uzun uzadıya anlatmışlar, davanın siyasi mahiyet almasına yardım etmişlerdi.

Neticede müdde-i umumîde nokta-i nazarını değiştirdiğinden, jüri heyeti uzun müzakerelerden sonra beraatime karar verdi.

Mahkemenin karar salonu dolduran arkadaşlarım tarafından şiddetli alkışlarla karşılandı. Berlin Türkleri mahkemenin kararını protesto etmek teşebbüslerinde bulundular, fakat bu teşebbüsten hiçbir netice çıkmadı.

Artık hürriyete kavuşmuş bulunuyordum. Mahkemeden çıkar çıkmaz, arkadaşlarla beraber otomobille Berlin'i terk ederek küçük bir istasyondan İsviçre'ye giden eksprese atladım. Ertesi günü Cenevre'de kendimi arkadaşlarımın arasında bulunduğum zaman yeniden dünyaya geldiğimi hissediyordum.

İsmimi tarihe yazdıran bu hâdise beni maddeten tatmin etmiş bulunuyordu. Her taraftan bana gönderilen hediyeler, ömrümün sonuna kadar rahat bir hayat yaşamak imkânını temin etmiş buluyor.

KAYNAKLAR

Sürelî Yayınlar

(Kullanılan gazeteler dipnotlarda belirtilmiştir.)

Akşam (1921, 1943)

Alemdar, (1921)

Anadolu'da Yenigün, (1921)

Cumhuriyet (1943, 1993)

Haber (1921)

Hâkimiyeti Milliye, (1921)

Peyam-ı Sabah, (1921)

Son Posta (1943)

Tercüman-ı Hakikat, (1917).

Vakit (1921, 1943)

Kitaplar ve Makaleler

Ahmet İzzet Paşa, Feryadım-İstiklal Harbi'nin Gerçekleri, C. 1-2, Yayına Haz., Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

Ahmet Rıza Bey'in Anıları, Çağdaş Matbaacılık ve Yay., İstanbul 2001.

Ahmad, Feroz, **Jön Türkler 1914-1918**, Çev. Tansel Demirel, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2021.

"Along Armenian Footsteps in Serbia"
<https://armenianweekly.com/2009/07/08/along-armenian-footsteps-in-serbia/> Erişim tarihi, 9 Haziran 2022.

Anadolu'da Yenigün, "İttihat ve Terakki Fırkasının Dünkü İçtima", 8 Teşrin-i Evvel 1334 (8 Ekim 1918).

Aslan, Ahmet, **Türk Basınında Talat Paşa Suikastı ve Yansımaları**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2010.

Arslan, Emir Şekip, **Ölüme Giden Yolda Üç Osmanlı**, Çev. Aziz Akpınarlı, Haz. Mehmet Akif Bal, Çatı Kitapları, İstanbul 2005.

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C. 3-5, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C. 7, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri (1914-1918), C. 8, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.

- Avagyan, Arsen, Minassian, Gaidz F., **Ermeniler ve İttihat Terakki**, Çev., Ludmilla Denisenko ve Mutlucan Şahan, Aras Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Babacan, Hasan, **Mehmet Talat Paşa (1874–1921)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 205.
- Banoğlu, Niyazi Ahmet, “*Büyük Vatansever ve İdealist Talat Paşa*”, **Havadis**, 15 Mart 1958.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, C. 2 Kısım 1.
- Birgen, Muhittin, **Ermeni İsyanları**, Yayına Haz, Zeki Arıkan, Ege Üniversitesi basımevi, Bornova 2005.
- Birgen, Muhittin, **İttihat ve Terakkide On Sene C. 1–2**, Yayına Haz., Zeki Arıkan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.
- Bleda, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979.
- Bolhovitinov L. M., **Resmi Ermeni Raporu 11 Aralık 1915**, Haz. Mehmet Perinçek, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.
- “*Büyük Vatansever Talat Paşa’yı Refikası Anlatıyor*”, Röportajı yapan Kandemir, **Ayda Bir**, S. 3, Eylül 1952, s. 19–21.
- Çalık, Ramazan, “*Talat Paşa’yı Vuran Teröristin Affının Alman Basınındaki Yankısı*” **Pax Ottomana: Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç**, (465–504), Ed. Kemal Çiçek, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.
- Çavdar, Tevfik, **Talât Paşa**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995.
- Çiçek, Kemal, “*Türk-Ermeni İlişkileri ve Tehcir*”, **Ermeni Soykırımı iddiaları–Yanlış hesap Talat’tan dönünce**, Der. Mustafa Çalık, Cedit Neşriyat, Ankara 2006, s. 152–153.
- Çolak, Mustafa, “*Tehcir Olayının Propaganda Sürecindeki Doruk Noktası: “Talat Paşa Davası”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XX, S. 58, (s. 2–46), Mart 2004.*
- Çolak, Mustafa, “*Talat Paşa Davası Kararına Berlin’deki Müslümanların Tepkisi ve Alman Hükümeti’nin*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXI, S. 63, (1019–143), Kasım 2005.**
- Dağlı, Yücel Dağlı–Üçer, Cumhure, **Tarih Çevirme Kılavuzu**, C. 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- Denker, Arif Cemil, **İttihatçı Şeflerin Gurbet Maceraları**, Haz. Yücel Demirel, Arma Yayınları, İstanbul 1992.
- Derogy, Jacques, **The Armenian Assassination of the Turkish Leaders Responsible for the 1915 Massacres and Deportations**, Transaction Publishers, New Brunswick 1990, pp. 65.
- Devrim, İzzet Melih, “*Talat Paşa Nasıl Şehit Edildi*”, **Ayda Bir**, S. 9, Mart 1953, s. 6–7.

- Emin, Ahmet, “*Kanun ve Sulh*”, *Sabah*, Sabah 16 Şubat 1917.
- Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilaliylesin İlan-ı Meşru-tiyetten Evvel ve Sonra**, Haz: H. Erdoğan Cengiz, Ankara 1983.
- Ertürk, Hüsamettin, **İki Devrin Perde Arkası**, Haz: Samih Nafiz Tansu, Sebil Yay., İstanbul, 1996.
- “*Eşi Hayriye Hanım Talât Paşa'yı Anlatıyor*”, **Yakın Tarihimiz**, C. 2, S. 20, 12 Temmuz 1962, s. 194.
- Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bşk, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)**, S. 81, Yıl: 31, Gnkur. Basımevi, Aralık 1982, Belge No: 1804, s. 6– 8 ve Belge No: 1808, 1809 ve 1810, s. 29– 40.
- Gökay, Bülent, **Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918– 1923)**, Çev. Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- Göl, Hacer, **Milli Mücadele’de VI. Mehmet**, Doğu Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi C. 3, S. 1, (40– 51), 2019.
- Göyünç, Nejat, “*Ermeni Tehciri ve Soykırımı İddiaları*”, **Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı, Ocak–Şubat 2001**, S. 37, (293– 301).
- Gunn, Christopher, “*Cinayetin Cezasız Kalması: Soghomon Tehlirian, ASALA ve Adalet Komandoları, 1921–1984*”, **Ermeni Araştırmaları**, 2012, S. 42.
- Güngör, Selahaddin, “*Talat Paşa’ya Dair Hatıralar*”, **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1943.
- Gürün, Kamran, **Ermeni Dosyası**, TTK Yayınları, Ankara 1985.
- Hofmann, Tessa, **Talat Paşa Davası Bilinmeyen Belgeler/ Yorumlar**, Belge Yayınları, İstanbul 2003.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, **Son Sadrazamlar**, Dergâh Yay., İstanbul 1982, C. IV.
- Kabacalı, Alpay, (Haz.). **Talât Paşa’nın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- Kansu, Aykut, **1908 Devrimi**, Çev. Ayda Erbal, İletişim Yay., İstanbul, 1995.
- Karay, Refik Halid, **Minelbab İlelmihrab**, İnkılâp Kitabevi, 2015.
- Kaştan, Yüksel, “*Mondros Ateşkes Antlaşması’nın Alman Basınında Yansıması (Ekim–Kasım 1918)*”, **International Journal of Social and Educational Sciences** VOL. 6, NO. 12 (2019), (189– 211)
- “*Kocam Talat Paşa*”, **Milliyet**, 25 Kasım 1982.
- Kutay, Cemal, **Şehit Sadrazam Talat Paşa’nın Gurbet Hatıraları**, C. I, Kültür Matbaası, İstanbul 1983.
- Mehdiyev, Gaffar Çakmaklı, “*Ermenice Kaynakların ışığında I. Dünya Savaşından Önce ve Sonra Ermenilerin Türklere Karşı Askeri Faaliyetleri*”, **I. Uluslararası 20.yy.in İlk Yarısında Türk–Ermeni İlişkileri**

Sempozyumu, Iğdır Üniversitesi, 16–18 Ekim 2019, (246–263).

“Men’i İhtikâr Kararnamesi”, **Sabah**, 26 Mayıs 1917.

“*Milestones*” Time June 6, 1960 | Vol. LXXV No. 23. <http://content.time.com/time/magazine/0,9263,7601600606,00.html> Erişim tarihi 09. Haziran 2022

Nadi, Yunus, “*Kara Bir Haber*”, **Anadolu’da Yenigün**, 20 Mart 1921.

Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, (1915– 1920), Yay. Haz: Ahmet Altıntaş, Mehmet Canatar, Oğuz Çakıl, Recep Karacakaya, Ali Kaya, Bülent Kulüp, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları Nu: 14, Ankara 1995.

Osmanlı Mebusan Reisi Halil Mentеше’nin Anıları, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

Özdemir, Hikmet–Halaçoğlu, Yusuf, Çiçek, Kemal–Turan, Ömer–Çalık, Ramazan, **Ermeniler Sürgün ve Göç**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İkinci Basım, Ankara 2004.

Perinçek, Mehmet, Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi, Doğan Kitap, İstanbul 2007.

Ruhi, Ethem, “*Bir Fatiha’ya Esirgemeyin*”, **Vahdet**, 18 Mart 1921, s.1.

S. Rahime, *Talat Paşa’nın Hatıraları*, Tefrika no 41, **Medeniyet**, 31 Aralık 1959.

“Sadrazam Paşa Hazretlerinin İaşe Meselesi Hakkındaki Beyanâtı”, **Tasvir-i Efkâr**, 21 Şubat 1917.

“*Sadrazam Talât Paşa’nın Berlin’de Beyanâtı*”, **Tercüman-ı Hakikat**, 9 Nisan 1333 (9 Nisan 1917).

“*Sadrazam Talât Paşa’nın Beyanâtı*”, **Vakit**, 10 Eylül 1334 (10 Eylül 1918).

Şakır, Ziya, **Yakın Tarihte Üç Büyük Adam**, Talat–Enver–Cemal Paşalar, Akıl Fikir Yay., İstanbul 2011.

Sami, Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, Hazırlayanlar; Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel ve Ebul Faruk Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2012.

Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi’nin Günlükleri (1909–1922), Hazırlayan: Ali Suat Ürgüplü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

“*Sulh Hakkında Mühim Sözler*”, **Tanin**, 12 Eylül 1334 (12 Eylül 1918).

Süslü, Azmi, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayları**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü yay., Van, 1990.

Süslü, Azmi, “*Tehcir Olayındaki Gerçekler*”, **On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 1, (277– 286), Samsun 1991, s. 274–275.

- Şıracıyan, Arşavir, **Bir Ermeni Teröristinin İtirafı**, 2. bas., Kastaş Yayınevi, İstanbul 2006.
- “Talât Paşa’nın Seyahati Hüsn-ü Netice Veriyor”, **Tanin**, 15 Eylül 1334 (15 Eylül 1918).
- “*Talât Paşa’nın Beyanâtı*”, **Tanin**, 27 Eylül 1334 (27 Eylül 1918).
- “*Talat Paşa’nın Hatıraları*”, Nakleden S. Rahime, (Dizi yazı S. 22–23). **Me-deniyet**, 11–12 Aralık 1959, s. 3.
- Talât Paşa’nın Anıları**, Yayına Haz. Alpay Kabacalı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.
- Talat Paşa Cinayeti Davası Tutanaklar**, Çev., Işık Soner, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008.
- “*Talât Paşa Kabinesi*”, **Tercüman-ı Hakikat**, 25 Kânunusani 1332 (7 Şubat 1917).
- Teilirian, Solomon, “*Talat Paşa’yn Nasıl Öldürdüm*”, **Haber**, 20 Ağustos 1937.
- Teilirian, Solomon, “*Talat Paşa’yn Nasıl Öldürdüm*”, **Haber**, 21 Ağustos 1937.
- Teilirian, Solomon, “*Talat Paşa’yn Nasıl Öldürdüm*”, **Haber**, 22–24 Ağustos 1937.
- Teilirian, Solomon, “*Talat Paşa’yn Nasıl Öldürdüm*”, **Haber**, 25 Ağustos 1937.
- Toprak, Zafer, **Türkiye’de Milli İktisat (1908–1918)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- Türkgeldi, Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara 1949.
- Türkdoğan, Berna, **Türk Ermeni İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Türkiye Cumhuriyeti) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara 2006.
- Tunaya, Tanık Zafer, **Siyasal Partiler**, Hürriyet Vakfı Yay., C. III, İstanbul 1989.
- Uras, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yay., İstanbul 1976.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, **Talat Paşa**, Yedigün Neş., İstanbul 1943.
- “*Yeni Hey’et-i Vükelâ*”, **Sabah**, 23 Kânunusani 1332 (5 Şubat 1917).
- Zaptçioğlu, Dilek, “*Talât Paşa Davası*”, **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1993, s. 14.